

EUGEN DENIZE

ROMÂNII ÎNTRE LEU și SEMILUNĂ

Relațiile turco-venețiene și influența lor asupra spațiului românesc (sec. XV-XVI)

Colecția Istorie

Editura **Getatea**
de Scaun

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

EUGEN DENIZE

ROMÂNII ÎNTRE LEU ȘI SEMILUNĂ

**Războaiele turco-venețiene și influența
lor asupra Țărilor Române (secolele XV-XVI)**

**Editura Cetatea de Scaun
Târgoviște, 2003**

Referenți:

conf. univ. dr. ILEANA CĂZAN

dr. PAUL CERNOVODEANU, membru de onoare al Academiei Române

Editor: Mărgărit Dan**Redactor:** Mărgărit Monica

Coperta – foto leul venețian

© Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2003

Reproducerea parțială sau totală a prezentei lucrări fără acordul scris al editurii și autorului este interzisă și se pedepsește conform legilor în vigoare.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**DENIZE, EUGEN**

Românii între leu și semilună: relațiile turco-venețiene și influența lor asupra spațiului românesc (sec. XV-XVI) / Eugen Denize. – Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2003

ISBN 973-7925-21-1

94(498)

Bun de tipar: 03.04.2003, Târgoviște

Distribuitor autorizat: S.C. Editura Logos S.R.L.
OP 1, CP 50, Targoviste, email: zoomtg@yahoo.com
Tel. 0721-209519

CUPRINS

➤ Introducere	5
➤ Români, Veneția și Imperiul otoman în cadrul relațiilor internaționale din secolele XV și XVI	9
➤ Relațiile turco-venețiene și românii. De la Nicopole la căderea Salonicului (1396 – 1430)	24
➤ Rivalitatea turco-venețiană și impactul căderii Constantinopolului asupra spațiului românesc (1430-1456)	42
➤ Schimbarea raporturilor de putere în relațiile turco-venețiene și influența lor asupra spațiului românesc (1456-1504)	81
➤ Scăderea importanței relațiilor turco-venețiene asupra situației internaționale a spațiului românesc în secolul al XVI-lea	129
➤ Concluzii	166

Introducere

Întreaga istorie a românilor a fost marcată de numeroase și puternice ingerințe din afară, venite atât din partea marilor puteri vecine, cât și din partea altor puteri, mai îndepărtate geografic de teritoriul românesc. Ingerințele și influențele pe care puterile vecine le-au exercitat asupra românilor trebuie abordate, după părerea noastră, nu numai direct, ci și prin prisma împrejurărilor interne din aceste țări, prin cadrul relațiilor internaționale din care ele făceau parte, care au favorizat sau au împiedicat acțiunea lor în direcția spațiului românesc.

Astfel, în secolele al XV-lea și al XVI-lea spațiul românesc a fost supus unei presiuni puternice venită din toate direcțiile. Din vest, regatul maghiar, după ce cucerise Transilvania, își manifesta tendințele expansioniste și în direcția Moldovei și a Țării Românești. Sigismund de Luxemburg și Matia Corvin au fost cei mai importanți regi maghiari care au încercat să supună spațiul extracarpatic cu ajutorul sabiei, dar nu au reușit. Nu au reușit, în primul rând, datorită opoziției înverșunate a românilor, care le-au provocat înfrângeri dureroase, dar și din cauza intereselor lor politice generale, care le îndreptau atenția spre Europa Centrală. Primul a devenit împărat, iar cel de-al doilea a fost într-un conflict, aproape permanent, cu Habsburgii, în 1485 reușind să cucerească Viena, unde moartea îl va surprinde peste cinci ani. O altă cauză a eșecului lor a fost și aceea că societatea maghiară parcurgea un intens proces de feudalizare, care provoca anarhie și ducea la slăbirea treptată, dar sigură, a puterii centrale. După moartea lui Matia Corvin, anarhia feudală a fost principala cauză a dispariției statului maghiar sub loviturile necruțătoare ale turcilor conduși de sultanul Soliman Magnificul. Dispariția de pe hartă a Ungariei feudale nu a însemnat însă și dispariția pericolului din vest asupra spațiului românesc. Dacă Ungaria centrală a fost transformată în pašalâc, iar Transilvania a devenit un principat autonom aflat sub suzeranitatea Porții otomane, părțile de nord-vest ale ei au fost cucerite de Habsburgi, care imediat au început să revendice întregul teritoriu al fostei coroane maghiare. În privința Transilvaniei, ei au cucerit-o temporar, între 1551 și 1556, și apoi în vremea lui Mihai Viteazul, dar ambele încercări s-au soldat cu eșecuri usturătoare.

Dacă aceasta era situația în vest, în nord amenințarea principală venea din parte Poloniei, stat, care prin unirea cu Lituania, se întindea de la Marea Baltică până la Marea Neagră. În secolele al XV-lea și al XVI-lea regii poloni din dinastia de Jagello au cerut și au obținut de cele mai multe ori vasalitatea domnitorilor Moldovei. Ei s-au amestecat în Moldova în perioada de anarhie ce cuprinsese țara între 1432 și 1457 și, alături de Ungaria, au manifestat intenția de a o împărți, interesându-i, în primul rând, drumul comercial care unea Cetatea Albă, de la limanul Nistrului, cu orașul Liov, actualul Lwow. Din deceniul al șaselea al secolului al XV-lea, atenția regilor poloni s-a îndreptat tot mai mult spre Marea Baltică și spre conflictul cu Ordinul Teuton, astfel încât ei au neglijat spațiul nord-pontic și au preferat să stabilească o politică de înțelegere cu Imperiul otoman. Această politică nu a făcut, totuși, ca amenințarea polonă la adresa Moldovei să dispară cu totul. În 1497, regele Ioan Albert, sub pretextul organizării unei expediții antiotomane, a încercat să cucerească Moldova, dar a fost zdrobit de Ștefan cel Mare în bătălia din Codrii Cosminului. În timpul lui Bogdan al III-lea și al lui Petru Rareș, polonii au amenințat din nou Moldova, iar la sfârșitul secolului al XVI-lea, sub conducerea lui Jan Zamoyski, exponent al intereselor magnaților din sudul regatului, din Ucraina, au reușit, pentru scurt timp, să-și extindă influența asupra întregului spațiu românesc. Cardinalul Andrei Báthory în Transilvania, Ieremia Movilă în Moldova și fratele său, Simion Movilă, în Țara Românească, au fost instalați cu ajutor polon și au sprijinit interesele Poloniei atât timp cât s-au aflat la putere. Dar încercarea lui Zamoyski de a stăpâni spațiul românesc a eșuat din cauza faptului că regele Sigismund al III-lea Wasa nu dorea să intre în conflict cu turcii, dar și din cauza intervenției Habsburgilor și a turcilor, care nu puteau accepta să cedeze Poloniei influența în toate cele trei Țări Române. Echilibrul de putere stabilit în această zonă a Europei între Imperiul otoman, cel habsburgic și Polonia a fost readus la situația de dinainte de domnia lui Mihai Viteazul.

Dinspre est, principala amenințare la adresa spațiului românesc o reprezentau tătarii din Hoarda Mare de pe Volga și cei din hanatul Crimeii. Amenințarea hoardelor tătare avea pentru români două dimensiuni principale, și anume : pe de o parte incursiuni permanente, foarte greu de oprit sau de pedepsit, care provocau o hemoragie permanentă de oameni și de resurse materiale și economice, în primul rând pentru Moldova, dar și pentru Țara Românească și Transilvania, iar pe de altă parte, mai ales după 1475, alianța politico-militară dintre tătarii și turci, subordonarea tătarilor din Crimeea față de Poarta otomană, amenința spațiul românesc, mai ales

Moldova, cu atacuri pe două fronturi, în sud și în est. Cleștele turco-tătar a funcționat eficient în 1476, 1484, 1538, 1574 și în alte ocazii, atunci când Moldova a suferit înfrângeri și pierderi teritoriale importante. Fără să fie o amenințare directă la adresa statutului internațional al Țărilor Române, tătarii de pe Volga și din Crimeea puteau să acorde însă un sprijin decisiv turcilor otomani în încercările acestora de a subordona cât mai strâns întregul spațiu românesc.

Cea mai mare amenințare la adresa spațiului românesc venea însă, după părerea noastră, dinspre sud, din partea Imperiului otoman. De la un simplu emirat turcesc, așa cum se aflau multe altele în Anatolia în perioada de sfârșit a Imperiului bizantin, otomanii au reușit ca în mai puțin de un secol să-și creeze un puternic imperiu, care amenința serios Europa creștină, obligând-o să ia în discuție un șir întreg de proiecte de cruciadă care mai de care mai fanteziste și mai irealizabile. Expansiunea otomană, fulgerătoare în Anatolia și în Peninsula Balcanică, a atins Dunărea la sfârșitul secolului al XIV-lea. Statele balcanice, aflate în plin proces de feudalizare, erau zdruncinate din temelii de anarhia internă și de rivalitățile dintre ele. În aceste condiții, armatele otomane, care aveau la bază cavaleria ușoară și trupele de ieniceri, au reușit să învingă rapid toate rezistențele și să atingă cursul Dunării, devenind o amenințare directă pentru Țara Românească, în primul rând, dar și pentru întreg spațiul românesc. Amenințarea otomană se deosebea radical de cele exercitate de regatele creștine, de Ungaria și Polonia, deoarece era o amenințare nu atât a unui stat, cât a unei culturi și civilizații diferite. Dacă turcii ar fi cucerit Țările Române și ar fi instaurat pașalâcul, elitele politice, economice, militare și culturale ale românilor ar fi fost desființate, islamul ar fi înlocuit creștinismul, însăși ființa poporului român ar fi fost amenințată cu dispariția. Aceste perspective sumbre i-au determinat pe români să se opună cu înverșunare expansiunii otomane, să facă tot ceea ce omeneste era posibil pentru a împiedica instaurarea unei dominații otomane directe pe pământul lor. Rezistența a fost nu numai militară, ci și diplomatică. În situațiile limită, elitele politice românești socoteau că este în folosul țării să cedeze parțial presiunii otomane, pentru a împiedica o cedare totală, o capitulare definitivă. La rândul lor, turcii au evitat să instaureze pașalâcul în Țările Române din rațiuni politice foarte clare. O stăpânire otomană directă ar fi costat mai mult decât beneficiile economice obținute de turci din Țările Române în lipsa ei, direcția principală de înaintare a turcilor spre inima Europei ocolea pe la vest spațiul românesc, făcându-se pe linia Belgrad-Buda-Viena, cucerirea Țărilor Române ar fi stricat definitiv relațiile bune cu Polonia și ar fi aruncat

această țară în brațele inamicilor declarați ai Imperiului otoman. În fine, o altă cauză importantă care i-a împiedicat pe turci să cucerească Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea a fost rivalitatea lor cu Veneția pentru dominație în Peninsula Balcanică, în Mare Egee și în Mediterana Orientală.

Rivalitatea turco-venețiană s-a declanșat după bătălia de la Nicopole, din 1396, și a durat până la pacea de la Passarowitz din 1718. Deși de lungă durată, această rivalitate nu a fost permanentă, perioadele de război și confruntare fiind urmate de perioade mult mai lungi de pace și de colaborare. Faptul este explicabil dacă avem în vedere faptul că Veneția și Imperiul otoman erau două puteri complementare din punct de vedere economic, aveau nevoie una de cealaltă pentru a-și satisface necesități economice de primă importanță. Deși îndelungată, ținând mai bine de trei secole, rivalitatea turco-venețiană s-a desfășurat cu cea mai mare intensitate și a avut cea mai mare importanță în secolul al XV-lea și mai puțin în al XVI-lea, atunci când s-a hotărât cine va ieși învingător și va dicta condițiile economice și comerciale în teritoriile amintite mai sus. Toate conflictele turco-venețiene din aceste două secole, începând cu anul 1430 și până în 1573 s-au încheiat, invariabil, cu victoria otomanilor, care au reușit să-și impună propriile condiții venețienilor. Cu toate acestea, venețienii au continuat să rămână un permanent pericol pentru sultanii din Constantinopol, obligându-i să-și maseze forțe importante în principalele zone de dispută. În acest fel, precum și prin relațiile stabilite direct cu Țările Române, cetatea lagunelor a reprezentat o piedică importantă în calea înlăturării intențiilor expansioniste ale turcilor la nord de Dunăre. Maniera în care războaiele turco-venețiene, în special, dar și relațiile turco-venețiene, în general, au influențat pozitiv sau negativ situația Țărilor Române va constitui subiectul acestei cărți. Vom încerca să explicăm locul și rolul Țărilor Române în cadrul relațiilor internaționale dintr-o nouă perspectivă, aceea a relațiilor dintre două din principalele parteneri ale lor de pe arena internațională, a influenței pe care aceste relații au avut-o asupra situației lor politice. Considerăm că numai astfel vom putea arunca o nouă lumină, vom putea oferi o nouă interpretare asupra unora din principalele evenimente politice la care au luat parte Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea.

Autorul

Românii, Veneția și Imperiul otoman în cadrul relațiilor internaționale din secolele XV și XVI

Așa cum a demonstrat-o cercetarea istorică, evoluțiile din spațiul românesc au fost influențate, în bună măsură, de factori externi, de state mai apropiate sau mai îndepărtate, ale căror interese s-au intersectat în această zonă geografică de mare importanță pentru Europa Centrală, Răsăriteană și de Sud-Est. În secolele al XV-lea și al XVI-lea, perioadă abordată în această carte, spațiul românesc a fost supus la presiuni militare, politice și economice din toate direcțiile.

Astfel, în nord presiunea venea din partea Poloniei, deși această țară, pe la mijlocul secolului al XV-lea, își va transfera centrul de greutate al politicii sale externe din zona Mării Negre în cea a Mării Baltice¹. Din vest amenințarea era reprezentată de Ungaria, iar după prăbușirea acesteia, de Habsburgi. Din est, tătarii exercitau o permanentă presiune asupra spațiului românesc, la aceasta adăugându-se și apariția cazacilor în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea. În sfârșit, din sud se profila cea mai mare amenințare la adresa românilor, aceea reprezentată de Imperiul otoman aflat în plină expansiune. Orice ar fi putut să reducă, într-un fel sau altul, una sau mai multe din aceste presiuni și amenințări reprezenta un factor pozitiv care trebuia luat în considerație și folosit în propriul interes de elitele politice românești. Trebuie subliniat faptul că în aceste secole au apărut din rândul acestor elite câteva dintre cele mai mari personalități ale istoriei românești, cum ar fi Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Ion Vodă cel Viteaz și Mihai Viteazul, domnitori și voievozi pe cât de experimentați comandanți militari, pe atât de buni diplomați, care au știut să folosească pe deplin și cu desăvârșită măiestrie orice ocazie favorabilă ivită în acest sens.

¹ Șerban Papacostea, *La Moldavie état tributaire de l'Empire Ottoman au XVe siècle : le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XIII, no. 3, 1974, pp. 448-449; idem, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul teutonic (1454-1466)*, în "Revista de Istorie", tom 31, nr. 3, 1978, p. 477; P.P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei*, în "Romanoslavica", III, 1958, p. 95.

Din acest punct de vedere, conducătorii statelor feudale românești au știut să profite de contradicțiile și de disputele dintre Ungaria și Polonia, dintre Ungaria și Habsburgi, dintre Ungaria și Imperiul otoman, dintre tătari și Polonia, dintre cazaci și turci, iar uneori, atunci când apăreau, dintre poloni și turci. Tot în această categorie se înscriu și relațiile dintre venețieni și otomani, relații ce au generat destule războaie de care domnitorii români au știut să profite din plin. Nu trebuie uitat faptul că în aceste două secole, Veneția a fost unul dintre factorii esențiali de frânare a expansiunii otomane în Mediterana Orientală, Marea Egee și Peninsula Balcanică, fapt ce a favorizat lupta românilor împotriva sultanilor din Adrianopol și apoi din Constantinopol, i-a ajutat să-și păstreze autonomia și, pe cât posibil, integritatea teritorială.

În ceea ce privește relațiile turco-venețiene din această perioadă, ele au două caracteristici fundamentale și anume : pe de o parte sunt conflictuale, deoarece periodic trebuia confirmat sau reconfirmat partenerul dominant din această relație, iar pe de altă parte sunt de colaborare, deoarece partenerii aveau nevoie unul de celălalt. Veneția de veniturile esențiale pe care i le aduce comerțul oriental, desfășurat într-o zonă din ce în ce mai mult controlată de turci, iar Imperiul otoman de o poartă deschisă spre Europa, tot mai eficientă pe plan economic, asigurată tocmai de comerțul venețian desfășurat în teritoriile stăpânite de el.

Această relație duală, contradictorie în aparență, de confruntare și colaborare în același timp, poate fi explicată de fondul pe care ea s-a desfășurat, de marile evoluții și transformări care au avut loc pe continentul european în secolele al XV-lea și al XVI-lea.

Cea mai mare realizare a europenilor în aceste secole a fost, fără îndoială, declanșarea procesului marilor descoperiri geografice. Cucerirea mărilor și a oceanelor a dat Europei prioritatea sa universală și pentru secole². De data aceasta, tehnica ce a permis navigația oceanică a creat o asimetrie la scară mondială, un privilegiu la scară mondială. Explozia europeană pe toate mărilor și oceanele lumii pune, în fapt, o mare problemă: cum se face că, odată demonstrația făcută, navigația oceanică nu s-a împărțit între toate civilizațiile maritime ale lumii ? Toate, în principiu, puteau să se angajeze în competiție. Dar Europa a rămas singură în cursă. Este o problemă care nu poate căpăta un singur răspuns și istoricii continuă să caute multiplicitatea răspunsurilor, dar acest lucru nu ne va reține atenția

² Fernand Braudel, *Structurile cotidianului : posibilul și imposibilul*, traducere și postfață de Adrian Riza, vol. II, București, 1984, pp. 165-166.

în rândurile următoare. Oricum, trebuie să subliniem faptul că acumularea mare de capital a fost posibilă datorită comerțului la mare distanță, iar în Italia, negustori care să practice un astfel de comerț apar încă din secolul al XII-lea³. Precapitalismul medieval își are începuturile în secolul al XI-lea, atunci când începe "revoluția comercială"⁴. Sfârșitul evului mediu și timpurile moderne demonstrează că, din punct de vedere istoric, capitalismul a fost mai întâi financiar și comercial. Noile tehnici aveau ca finalitate dezvoltarea comerțului cu bani și produse. În ceea ce privește dezvoltarea Europei preindustriale, ea a constat din intrarea progresivă în mecanismele naționale ale pieței, ale întreprinderii, ale investiției capitaliste, până la apariția unei revoluții industriale care a tăiat în două istoria omenirii și a creat premisele îndepărtate, dar absolut necesare, a le revoluției informaționale pe care o trăim astăzi.

Fapt sigur este că, pe la 1450, condițiile creării unei lumi economice de tip capitalist erau reunite în Europa, dar nu și în altă parte⁵. Acest sistem presupunea două organizații cheie : o diviziune a muncii la întreaga sa scară și existența unor aparate statale în anumite zone. Caracterul distinctiv al unei lumi economice de tip capitalist rezidă tocmai în faptul că deciziile economice sunt luate, în principal, în funcție de cadrul său general, în timp ce deciziile politice sunt adoptate, în principal, în funcție de entitățile mai mici dispunând de o autoritate legală, adică a statelor care compun această lume economică.

Descătușarea Europei către lume are loc între 1430 și 1550, istoricul francez Pierre Chaunu propunând, în acest sens, o așa-numită teorie a cercurilor suprapuse de comunicație⁶. Primul cerc de comunicație reține aproximativ 90% din producție și este cercul parohiei, cu o suprafață de 80 de km². Al doilea cerc, regional, de până la 1000 de km², reține aproximativ 10% din producție. Al treilea cerc reține aproximativ 1% din producție și reprezintă o veritabilă lume economică în cadrul unor universuri de dinainte de descătușarea planetară. În fine, între 1430 și 1550 se construiește un al patrulea cerc, care reține doar a mia parte din producție. Cu toate acestea, această a mia parte marchează trecerea de la universuri închise la schițarea unui spațiu planetar. Descătușarea este încă relativă și rezultă dintr-un dublu

³ Idem, *La dynamique du capitalisme*, Paris, 1985, pp. 58-62.

⁴ Pierre Léon, *Histoire économique et sociale du monde*, tome I, *L'ouverture du monde, XIVe-XVIe siècles*, volume dirigé par Bartolomé Bennassar et Pierre Chaunu, Paris, 1977, p. 366.

⁵ Immanuel Wallerstein, *Le système du monde du XVe siècle à nos jours*, vol. I, *Capitalisme et économie monde (1450-1640)*, Paris, 1980, p. 62.

⁶ Pierre Chaunu, *Histoire, science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, Paris, 1974, p. 90; P. Léon, *op. cit.*, I, pp. 24-26.

proces : creșterea nivelului de comunicații maritime din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, prin organizarea spațiului maritim al Mării Negre, Mediteranei, Mării Nordului și Mării Baltice și extinderea acestui model de comunicații maritime la alte spații. Această legătură, acest sistem de comunicații maritime europene din Marea Neagră și până în Marea Baltică, a fost pus pe picioare și exploatat mai ales de italieni⁷, negustorii altor națiuni jucând roluri importante pe anumite tronsoane, cum ar fi cei provenșali, catalani, englezi, flamanzi și hanseatici. De asemenea, exista și o legătură terestră între Marea Neagră și Marea Baltică, asigurată de drumul tătăresc și de drumul moldovenesc, apărut în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, ca o consecință directă a întemeierii statului feudal al Moldovei, și care începea la Cetatea Albă, aflată pe limanul Nistrului, și ajungea până la Lwow. Pe acest drum un rol important îl aveau negustorii moldoveni și poloni, fiecare pe tronsonul care le străbătea țara, dar și negustorii italieni, mai ales genovezi, care dispuneau de mari capitaluri și care au conferit acestui drum o importanță europeană⁸, prin faptul că era o legătură terestră ce unea cele două extremități ale drumului maritim care înconjură Europa.

Stăpânirea drumului moldovenesc care începea la Cetatea Albă avea o deosebită importanță pentru statul Moldovei, deoarece îi aducea importante venituri financiare, îi conferea un prestigiu politic sporit și îi permitea, pe lângă apărarea propriei independențe, să joace un rol important în cadrul relațiilor internaționale din Europa vremii. Aceasta explică eforturile pline de tenacitate, dar și de disperare, ale lui Ștefan cel Mare de a extinde căile de acces ale Moldovei la Marea Neagră, de a păstra cuceririle făcute și de a redobândi pozițiile pierdute.

În legătură cu situația economică generală a Europei în secolul al XV-lea, mai trebuie scoase în evidență câteva lucruri importante. Astfel, trebuie subliniat faptul că toate fenomenele economice, pe care le-am amintit mai sus, se desfășoară cu o intensitate sporită în zona Mediteranei, mai ales în statele italiene și în Peninsula Iberică. Abia la sfârșitul secolului

⁷ E. F. Jacob, *The Fifteenth Century. 1399-1485*, Oxford, 1961, pp. 352-356; E. B. Pryde, *Anglo-Italian Commerce in the Fifteenth Century : some Evidence about Profits and the Balance of Trade*, în "Revue belge de philologie et d'histoire", L, 2, 1972, pp. 345-355; R. de Roover, *La balance commerciale entre les Pays Bas et l'Italie au quinzième siècle*, în ibidem, XXXVII, 1959, pp. 374-386.

⁸ P.P.Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge*, în "Revista Istorică Română", III, fasc. II-III, 1933, p. 189; idem, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 107; Barbu T. Cămpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XIII-XV*, în "Studii de istorie și filosofie", tom 6, nr. 1, 1953, pp. 206-207.

al XVI-lea asistăm la deplasarea capitalismului avansat din sudul în nordul Europei (Țările de Jos, Anglia)⁹. Dar trebuie să spunem că nordul nu a inventat nimic nici în tehnică și nici în mânuirea afacerilor. Amsterdamul, de exemplu, copiază Veneția și la fel se va întâmpla și în alte situații.

De asemenea, pe la mijlocul secolului al XV-lea se afirmă, pentru economia mediteraneană și, prin urmare, pentru toată economia occidentală, un adevărat punct de cotitură. Este vorba despre alunecarea Orientului către Occident¹⁰, de abandonare a vechilor tradiții pentru cucerirea unor piețe noi. De exemplu, cu mult înainte de punerea în valoare a Lumii Noi, are loc trezirea, triumful chiar, al Andaluziei și al Sevillei. Pe de altă parte, noi produse se impun, acelea legate de avântul mării industrii în Occident și, deci, bazate pe materii prime mai obișnuite, mai la îndemână, - de dezvoltarea consumului datorată triumfului vieții urbane și de căutare a unor prețuri mai ridicate. În același timp, se dezvoltă tehnici financiare mai abile, acelea legate de bancă și de traficul de bani.

În tot acest adevărat vârtej economic ce a cuprins Europa în secolul al XV-lea, un rol important, dacă nu chiar cel mai important, a revenit italienilor, negustorilor din principalele state italiene : Veneția, Genova, Milano, Florența etc. După cum afirmă Fernand Braudel : “Pretutindeni în Europa și în Mediterana, în Occident și în Orient, numai italieni și iar italieni! Există ciovârtă mai bună decât Imperiul bizantin, înainte și, mai ales, după cucerirea Constantinopolului din 1204 ? Curând, cucerirea negustorească italiană ajunge până la țărmurile Mării Negre: comercianții, marinarii, notarii italieni sunt acolo ca la ei acasă”¹¹.

La sfârșitul secolului al XIII-lea și în prima parte a secolului al XIV-lea rolul porturilor din Marea Neagră în cadrul marilor drumuri comerciale ale Asiei și Europei a crescut considerabil, ceea ce a făcut ca și Constantinopolul să-și mărească importanța¹². Această creștere s-a făcut, în primul rând, în favoarea genovezilor. În momentul în care turcii cuceresc Constantinopolul, Marea Neagră, din punct de vedere economic cel puțin, părea a fi un adevărat lac genovez. Cea mai importantă prezență genoveză se semnalează în Crimeea: Caffa, Soldaia și Cembalo. Ei mai stăpânesc Vosporo, La Copa, în strâmtoarea Kerçi, Matrega și Bactiarum. Prezența

⁹ F. Braudel, *La dynamique du capitalisme*, pp. 69-70.

¹⁰ Jacques Heers, *Gênes au XVe siècle*, Paris, 1971, p. 13.

¹¹ F. Braudel, *Jocurile schimbului*, traducere și postfață de Adrian Riza, vol. I, București, 1985, pp. 172-173.

¹² Charles Verlinden, *Les routes méditerranéennes*, în “Bulletin. Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen”, XII, no. 1, 1974, pp. 30-31.

genovezilor este atestată însă în toate porturile de la Marea Neagră sau aproape în toate : Tana, Trapezunt, Sinope etc., ei ajungând apoi până în Moldova, la Suceava¹³. În Marea Neagră, genovezii au contribuit la formarea unui fel de piață comună, au contribuit de o manieră hotărâtoare, nu numai la impulsivitatea raporturilor între malurile opuse ale Mării Negre, ci mai ales la legarea directă a acestei mări interioare cu bazinul Mediteranei, asigurându-i o funcție internațională¹⁴.

Dar în secolul al XV-lea, coloniile genoveze din Marea Neagră, creație, în primul rând, a statului genovez și în mai mică măsură a inițiativei particulare, îndreptată mai ales spre Occident, intră într-o criză generală, care se va adânci permanent, până la dispariția lor completă, în 1475. Cauzele a acestei crize sunt multiple. Ele țin de situația internă a Genovei, marcată de instabilitate politică și de instaurarea dominației străine, de situația politică și economică a spațiului geografic unde se aflau implantate coloniile, de situația coloniilor înseși, mai ales a Caffei, cea mai importantă dintre ele.

Astfel, în ceea ce privește situația economică și politică a Genovei, aceasta devine tot mai precară în secolul al XV-lea. În acest secol la Genova s-a instaurat un regim aristocratic având la bază întrepătrunderea de interese dintre aristocrația nouă și cea veche, dar cu toate incoerențele și defectele democrației¹⁵. Aceasta a produs instabilitate politică și a favorizat instaurarea dominației străine, milaneze și franceze, într-o permanentă alternanță, ceea ce a afectat mult situația coloniilor. Din punct de vedere financiar, în secolul al XV-lea Genova cunoaște o intensificare a presiunii fiscale, mai ales asupra categoriilor defavorizate. Și aceste dificultăți au influențat situația coloniilor¹⁶. Acestea scapă, treptat, de sub controlul statului genovez și intră sub controlul particularilor, ceea ce va duce la o răspândire și intensificare a corupției și proastei administrații. În această situație, consulul Caffei se vedea obligat să declare, în 1459, în stare de faliment finanțele publice de sub administrația sa, cu un deficit net anual de peste un milion de asprii¹⁷.

¹³ J. Heers, *op. cit.*, pp. 259-261.

¹⁴ Geo Pistarino, *Genova e i Genovesi nel Mar Nero*, în *idem*, *I Gin dell'oltremare*, Genova, 1988, pp. 129-130.

¹⁵ R. Lopez, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938, pp. 383-384.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 384-387.

¹⁷ Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'ufficio di S. Giorgio (MCCCCLIII – MCCCCLXXV)*, tomo I, Genova, 1868, p. 910; B. T. Câmpina, *art. cit.*, II, în "Studii. Revistă de istorie și filosofie", tom 6, nr. 3, 1953, p. 101.

În ceea ce privește situația generală, economică și politică, din zona Mării Negre și aceasta cunoaște o sensibilă deteriorare la sfârșitul secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. În primul rând, coloniile genoveze de aici au avut de suferit datorită acțiunilor împăratului chinez Yung-lo, care a pus stăpânire pe Indochina și și-a trimis flotele până la Aden și Ormuz. Aceasta a favorizat căile comerciale maritime între Extremul Orient și Orientul Mijlociu în detrimentul căilor de uscat, favorizate de expansiunea mongolă, și a fost una din cauzele pentru care au decăzut Sinpe și Trapezunt, cucerite de turci în 1461, iar genovezii au pierdut Famagusta, în Cipru, în 1464¹⁸. Pe de altă parte, expedițiile repetate ale lui Tamerlan în nordul Mării Negre, între 1387 și 1396, nu numai că au oprit comerțul cu Extremul Orient, dar prin distrugerea statului kâpceak, au creat o fărâmițare de state care deveneau periculoase pentru coloniile genoveze. Numai un stat mare și puternic putea să aprecieze existența unor astfel de colonii. Un stat mic căuta să le cucerească¹⁹. În același timp, comerțul din Marea Neagră încetează de a mai fi un comerț de anvergură între continente, și se transformă într-un comerț regional, cu produse locale: lemn, cereale, ceară, vin și, mai ales, sclavi²⁰, aceștia rămânând produsul comercial cel mai important²¹. De asemenea, nu putem omite și faptul că descoperirea minelor de alaun de la Tolfa, în statele pontificale, în 1462²², a schimbat geografia marilor transporturi genoveze din Mediterana. Capul lor de linie se repliază de la Chios la Genova²³.

Să vedem însă care era rolul și locul Veneției în această lume aflată într-un proces de fundamentală transformare, care erau elementele puterii sale, cum se explică faptul că ea a rămas o mare putere și pe parcursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea.

¹⁸ R. Lopez, *op. cit.*, pp. 426-427; Nicolae Bănescu, *Le declin de Famaguste. Fin du Royaume de Chypre. Notes et documents*, Bucarest, 1946, p. 44.

¹⁹ R. Lopez, *op. cit.*, pp. 430-431.

²⁰ Marian Malowist, *Kaffa – kolonia genuenska na Krymie i problem wschodni w latach 1453-1475* (Caffa – colonie genoveză în Crimeea și problema Orientului în anii 1453-1475), Warszawa, 1947, p. IV; B. T. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, pp. 317-352; J. Heers, *op. cit.*, p. 262; idem, *L'Occident au XIVe et XVe siècles. Aspects économiques et sociaux*, Paris, 1983, p. 143; Teofilo Ossian de Negri, *Storia di Genova*, Milano, 1968, pp. 588-599; Ch. Verlinden, *art. cit.*, p. 31.

²¹ Ch. Verlinden, *art. cit.*, p. 33; idem, *Le commerce en Mer Noire des débuts de l'époque byzantine au lendemain de la conquête de l'Égypte par les ottomans (1517)*, Moscou, 1970, pp. 10-11.

²² B. Zippel, *L'allume di Tolfa ed il suo commercio*, în "Archivio della Società Romana di Storia Patria", 1907; Jean Delumeau, *L'alun de Rome, XVe-XIXe siècles*, Paris, 1963, pp. 48-53.

²³ J. Heers, *L'Occident au XIVe et XVe siècles...*, p. 147.

Prima caracteristică a spațiului venețian o constituie lipsa sa de coerență geografică, naturală și geografică²⁴. El este format din oraș, coloniile din Marea Neagră, România, Marea Egee și Mediterana Orientală și din teritoriul care începe să fie cucerit la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea (*terraferma*). Coerența acestui spațiu a fost însă asigurată de singurii care puteau să o facă, negustorii și marinarii venețieni.

La cumpăna dintre veacurile al XIV-lea și al XV-lea, Veneția începe o politică de expansiune în *terraferma*, adăugând la modesta posesiune Trevigiano, într-un timp relativ scurt, Padova, Vicenza, Verona, Friul, Brescia și Bergamo²⁵, iar între 1409 și 1420 întreaga Dalmăție²⁶. Acest proces de expansiune a fost, ca și în cazul altor state italiene, și rezultatul mentalității aristocratice, nobiliare, a patriciatului venețian, care acumulasă mari capitaluri din comerț²⁷, dar, în primul rând, a fost impus de necesitatea de a garanta securitatea militară a Veneției, a căilor sale comerciale terestre spre Europa Centrală și Apuseană și din nevoia de a-și asigura spatele pentru expansiunea maritimă din Levant²⁸. Astfel, în primele decenii ale secolului al XV-lea, Veneția a cucerit în *terraferma* o suprafață de 26 000 km², devenind principala putere italiană²⁹. Fără aceste cuceriri, într-o epocă de afirmare a statelor teritoriale de tip modern³⁰, este probabil că Veneția nu

²⁴ Alberto Tenenti, *The Sense of Space and Time in the Venetian World of the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, în vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, p. 19.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Giuseppe Praġa, *Storia di Dalmazia*, terza edizione, Padova, 1954, p. 146.

²⁷ A. Tenenti, *art. cit.*, pp. 21-22.

²⁸ Giuseppe Gallino, *La politica veneziana di espansione in terraferma*, în vol. *Il primo dominio veneziano a Verona (1405-1509). Atti del Convegno tenuto a Verona il 16-17 settembre 1988*, Verona, 1991, p. 10. Același autor consideră că politica de expansiune a Veneției în *terraferma* a cunoscut două etape : a) 1381-1420 (de la sfârșitul războiului Chioggiei și până la cucerirea Friulului și a Dalmăției) și b) 1426-1509 (de la primul război împotriva ducelui Milanului, Filippo Maria Visconti, și până la dezastrul de la Agnadello) (*art. cit.* p. 9). Pentru această problemă a se mai vedea, din extrem de bogata bibliografie, Nicolai Rubinstein, *Italian reactions to Terraferma expansion in the fifteenth century*, în vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, pp. 197-217; R. Finlay, *La vita politica nella Venezia del Rinascimento*, Milano, 1982, p. 58; G. Cozzi, M. Knapton, *Storia della Repubblica di Venezia. Dalla guerra di Chioggia alla riconquista della Terraferma*, Torino, 1986, p. 57.

²⁹ Vitorino Magalhães Godinho, *Venise : les dimensions d'une presence face à un monde tellement changé. XVe-XVIe siècles*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, vol. I, Firenze, 1973, pp. 26-27.

³⁰ G. F. Miglio, *La crisi dell'universalismo politico medievale e la formazione ideologica del particolarismo statale moderno*, în vol. *Marsilio da Padova. Studi raccolti nel VI centenario*, Padova, 1952, p. 234; José Antonio Maravall, *The Origins of Modern State*, în "Cahiers d'histoire 16

ar fi reușit să supraviețuiască, prinsă între coloși ca imperiul lui Carol Quintul, Imperiul otoman și Franța. De asemenea, dominația din *terraferma* a eliberat Veneția, parțial, de constrângerile aprovizionării de bază din exterior, mai ales cu grâu.

Semnificativă ni se pare și structura venitului anual al Veneției în a doua jumătate a secolului al XV-lea, venit situat între 900 000 și 1 200 000 de ducați, mai mare decât al Franței și al multor altor state teritoriale³¹. Astfel, activitățile orașului, comerciale, meșteșugărești și de altă natură, aduceau între 600 000 și 700 000 de ducați anual, posesiunile din *terraferma* aduceau câte 320 000 de ducați anual, iar coloniile din Levant între 100 000 și 200 000 de ducați anual.

Dacă prima caracteristică a spațiului venețian lasă să se întrevadă o dispersie a sa în trei zone principale, orașul, coloniile și *terraferma*, o a doua caracteristică, poate și mai importantă, este aceea că, de-a lungul întregii sale istorii, Veneția a fost un centru de legătură între Europa, Mediterana, Africa de Nord, Marea Neagră și țările Levantului³². Veneția, după Atena, Roma și Bizanț, cele patru puncte focale ale lumii mediteraneene, era mai bine așezată decât oricare alt port pentru traficul de bunuri și idei. Foarte multă vreme, datorită condițiilor naturale, Veneția, alături de Genova, dar mai mult decât aceasta, va rămâne principala poartă dintre nord și sud în zona geografică europeană și mediteraneeană.

Printre principalele elemente de continuitate ale istoriei venețiene putem aminti : solidaritatea fundamentală a diferitelor grupuri ale patriciatului, funcționarea organismelor care garantau succesiunea, dar, mai ales, asidua și coerenta gestiune politică a intereselor economice ale aristocrației, ale comercianților și ale orașului în general. În ultimă instanță, prosperitatea și grandoarea Veneției erau asigurate de flota ei, de cantitatea și calitatea acesteia, de capacitatea ei de transport și de luptă, de maniera ei de organizare, care să-i asigure flexibilitatea și o capacitate rapidă de acțiune.

Din acest punct de vedere, majoritatea istoricilor consideră că în întregul secol al XV-lea Veneția a rămas principala putere navală din Medi-

mondiale”, 1961, p. 789; idem, *Le origini dello stato moderno*, în vol. *Lo stato moderno*, I, *Del Medioevo all'età moderna*, a cura di Ettore Rotelli e Pierangelo Schiera, Bologna, 1971, pp. 69-90; Edward R. Tannenbaum, *European civilization since the Middle Ages*, New York, London, Sidney, Toronto, 1971, p. 113.

³¹ V. M. Godinho, *art. cit.*, p. 28.

³² Alberto Tenenti, *Nouve dimensioni della presenza veneziana nel Mediterraneo*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, I, p. 1.

terana. În acest secol, în ciuda unor semne de criză structurală³³, care se vor face simțite însă mai târziu, flota comercială venețiană are peste 300 de nave între 10 și 200 de tone și 300 peste 100 de tone. Echipajele ajung la 25 000 de oameni, iar protecția era asigurată de o flotă formată, în medie, din 45 de galere de luptă³⁴. Această formidabilă flotă i-a permis să dezvolte o vastă rețea de drumuri maritime acoperite de convoaie navale: spre Tana³⁵, Trapezunt și Constantinopol, spre Cipru și Siria, spre Alexandria și Beirut, prin Gibraltar spre Țările de Jos (Bruges) și Anglia (Southampton)³⁶. Dar principalele zone pentru comerțul venețian au fost și vor rămâne mereu, Mediterana Orientală, Marea Egee și Peninsula Balcanică.

Comerțul din Levant reprezenta pentru Veneția partea cea mai importantă din activitatea sa comercială maritimă³⁷. Abia după căderea Constantinopolului, în 1453, imperiul venețian din Levant a căpătat contururile și eficiența sa completă, atingând apogeul odată cu intrarea în posesiune a insulei Cipru, în 1489³⁸. O dovadă elocventă în acest sens o constituie creșterea cu peste 50% a valorii mirodeniilor pe care venețienii le-au luat de la Alexandria și Beirut în secolul al XV-lea, de la 180 000 de ducați în 1405, la 311 000 de ducați în 1497³⁹.

Demn de constatat este și faptul că direcția traficului venețian s-a schimbat radical într-un secol : dacă pe la 1330-1350, Romania și Marea Neagră sunt locurile cele mai vizitate de navele comerciale venețiene, în 1440-1460, Orientul Mijlociu le înlocuiește. Cauza principală a fost slăbirea și apoi dispariția puterii mongole⁴⁰, care garanta stabilitatea drumurilor comerciale terestre dintre Extremul Orient și regiunea pontică. În zona

³³ Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vénitienne au XVe siècle : le problème du retard des Mude*, în "Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", 40e a nnee, n.o. 3, 1985, pp. 605-623.

³⁴ Paolo Revelli, *L'Italia e il Mar di Levante*, Milano, 1917, pp. 72-73.

³⁵ Pentru comerțul venețian cu Tana, singura colonie venețiană din Marea Neagră din această perioadă, situată la vărsarea Donului în Marea de Azov, a se vedea Jules Sottas, *Les messageries maritimes de Venise au XIVe et XVe siècles*, Paris, 1938, pp. 115-117; Elena C. Skrzinskaya, *Storia della Tana*, în "Studi veneziani", X, 1968, pp. 3-45.

³⁶ Alberto Tenenti, Corrado Viventi, *Le film d'un grand système de navigation. Les galères vénitienne, XIVe-XVe siècles*, în "Annales. Economies. Sociétés. Civilisation", 16e a nnee, n.o. 1, 1961, pp. 83-86; V. M. Godinho, *art. cit.*, p. 29.

³⁷ J. Sottas, *op. cit.*, p. 103.

³⁸ Bruno Dudan, *Il dominio veneziano di Levante*, Bologna, 1938, pp. 55-56.

³⁹ Elijah Ashtor, *L'apogée du commerce vénitien au Levant. Un nouvel essai d'explication*, în *Venezi centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, I, p. 315.

⁴⁰ Virgil Ciocâltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV. Contribuția Cinghizhanilor la transformarea bazinului pontic în placă turnantă a comerțului euro-asiatic*, București, 1998, pp. 201-208.

Orientului Mijlociu venețienii posedau baze mai bune, cum ar fi Creta și apoi Ciprul, iar traficul Romaniei va fi lăsat la latitudinea particularilor (Bembo, Badoer, Barbarigo)⁴¹. Cu toate acestea, comerțul venețian din Romania și Marea Egee și-a păstrat o importanță considerabilă, s-a desfășurat chiar sub dominație otomană și chiar pe timp de război⁴², ceea ce dovedește complementaritatea economică dintre Veneția și Imperiul otoman⁴³.

Oricum, un fapt sigur rămâne acela că în prima jumătate a secolului al XV-lea, în timp ce comerțul levantin al celorlalte state europene decade, cel venețian se consolidează⁴⁴, iar în a doua jumătate a secolului continuă să crească⁴⁵. Comerțul cu mirodenii capătă un loc deosebit de important în cadrul comerțului general venețian. Veneția face mari eforturi pentru a se menține ca principal furnizor de mirodenii al Europei Centrale și Apusene și reușește acest lucru. În acest secol putem vorbi de o adevărată supremație comercială venețiană în Orientul Mijlociu, care a fost posibilă, pe de o parte, datorită forței și abilității cetății lagunelor, iar pe de altă parte datorită situației economice din zona respectivă, caracterizată prin decăderea industriei și a comerțului local⁴⁶. Decăderea ramurilor producătoare din

⁴¹ Freddy Thiriet, *Quelques observations sur le trafic des galères vénitiennes d'après les chiffres des incanti (XIVe-XVe siècles)*, în vol. *Studi in onore di Amintore Fanfani*, III, Milano, 1962, p. 522.

⁴² Idem, *Quelques réflexions sur les entreprises vénitiennes dans les pays du sud-est européen*, în "Revue de Etudes Sud-Est Européennes", VI, no. 3, 1968, p. 404; idem, *Les lettres commerciales des Bembo et le commerce vénitien dans l'Empire ottoman à la fin du XVe siècle*, în vol. *Studi in onore di Armando Saporì*, II, Milano, 1957, pp. 911-933.

⁴³ Pentru această complementaritate a se vedea, printre altele, Halil Inalcik, *An outline of Ottoman-Venetian relations*, în *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, I, p. 88; Fernand Braudel arată că: "Relația Veneția-Imperiul otoman este un caz clasic de *dușmani complementari*. Totul îi desparte, interesul îi silește să trăiască împreună, și din ce în ce mai mult, pe măsură ce se întinde cucerirea otomană". (F. Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, traducere și postfață de Adrian Riza, București, 1989, p. 172).

⁴⁴ E. Ashtor, *The Venetian Supremacy in Levantine Trade: Monopoly or Pre-Colonialism?*, în "The Journal of European Economic History", vol. 3, number 1, 1974, p. 17; Frederic C. Lane, *The merchants of the Venetian republic*, în vol. *Venice and History*, Baltimore, 1966, p. 148; idem, *Storia di Venezia*, traduzione di Franco Salvatorelli, terza edizione, Torino, 1978, p. 265.

⁴⁵ E. Ashtor, *The Volume of Levantine Trade in the Later Middle Ages (1370-1498)*, în "The Journal of European Economic History", vol. 4, num. 3, 1975, p. 606; a se vedea și F. Melis, *Notes sur le mouvement du port de Beyrouth d'après la documentation française aux environs de 1450*, în vol. *Sociétés et compagnies de commerce en Orient et dans l'Océan Indien. Actes du huitième colloque international d'histoire maritime*, Paris, 1970, pp. 371-373; idem, *Documenti per la storia economica dei secoli XIII-XVI*, Firenze, 1972, p. 190.

⁴⁶ E. Ashtor, *The Venetian Supremacy in Levantine Trade...*, pp. 23-29; idem, *L'apogée du commerce vénitien au Levant...*, pp. 318-322; idem, *Aspetti della espansione italiana nel Basso Medioevo*, în "Rivista Storica Italiana", anno XL, fascicolo 1, Napoli, 1978, pp. 26-27; C. M.

Oriental Mijlociu, importanța pe care o avea pentru economia Levantului exportul de materii prime destinate industriei europene, precum și exportul de mirodenii și inferioritatea în artilerie a mamelucilor au avut drept consecință un nou raport de putere între statele occidentale, mai ales Veneția, și Orientul Apropiat. Acest raport nou de putere prezintă trăsături care vor caracteriza, în epoca modernă, relațiile dintre Europa Occidentală și țările coloniale. Acesta este încă doar o asemănare. Dar, dacă nu putem vorbi încă de colonialism, totuși asistăm la primele lui forme de manifestare.

Cum s-a ajuns însă la acest decalaj de dezvoltare în favoarea Europei Occidentale? În primul rând, după încheierea cruciadelor pe care am putea să le numim “clasice”, vechile industrii locale din Orientul Mijlociu, mai ales din Egipt și Siria, decad, iar clasa marilor negustori locali care au fost angajați în comerțul internațional a fost suprimată de sultanii mameluci. În al doilea rând, decăderea industriei textile de aici s-a datorat atât stării permanente de război, cât mai ales diferenței tehnologice care apare între Occident și Levant, ducând la o ieftinire treptată, dar continuă, a produselor europene. În fine, în al treilea rând, clasa marilor negustori de care am amintit mai sus este definitiv înlocuită în timpul sultanului Barsbay (1422-1438) cu agenți comerciali ai statului, care, departe de a fi adevărați negustori, erau mai degrabă controlori ai traficului comercial și încasatori ai taxelor vamale. Toate aceste cauze vor provoca o anchilozare lentă, dar sigură, a activității economice din Orientul Mijlociu, ceea ce va provoca prăbușirea statului mameluc în fața viguroasei expansiuni otomane condusă de sultanul Selim I, în anii 1516 și 1517.

Dar, în ciuda tuturor celor spuse mai sus, venețienii au deținut doar supremația comerțului cu Levantul și nu au ajuns niciodată să beneficieze de un monopol în această regiune, care a rămas deschisă pentru comerț, evident, pe o scară mult mai redusă, și altor europeni (raguzanii, florentinii, provensalii, catalanii etc.). Aceasta și pentru că Veneția nu a avut forța necesară să-și construiască în Levant decât un imperiu de factorii comerciale, așa cum vor proceda mai târziu portughezii și olandezii, și nu

Cipolla, *Storia economica dell'Europa pre-industriale*, Bologna, 1974, p. 223; W. J. Fischel, *Über die Gruppe der Karimi – Kaufleute*, în “*Studia Arabica*”, LI, Roma, 1934, p. 71; J. M. Lapidus, *Muslim cities in the later Middle Ages*, Harvard University Press, 1967, pp. 126 și urm.; S. Y. Labib, *Handels geschichte Egyptens im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1965, pp. 402 și urm.; A. Darrag, *L’Egypte sous le régime de Barsbay*, Damas, 1961, pp. 231-235; M. J. G. Pounds, *An Economic History of Medieval Europe*, New York, 1974, p. 468; Francesco Gabrieli, *Venezia e i mameluchi*, în vol. *Venezia e l’Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, a cura di Agostino Pertusi, Venezia, 1966, pp. 417-432.

un imperiu teritorial. Ea nici nu a avut puterea necesară pentru un astfel de imperiu, dar nici nu a încercat să-l creeze datorită nerentabilității sale economice.

De asemenea, ar mai trebui să arătăm că avantajele foarte mari obținute din comerțul levantin, pe lângă aspectele lor pozitive, au avut și consecințe negative pentru Veneția. Legată strâns de Levant, poate prea strâns, aceasta nu a mai avut resursele necesare pentru o diversificare a zonelor comerciale, a renunțat aproape complet la comerțul cu Occidentul, nu s-a angajat, aproape deloc, în procesul marilor descoperiri geografice⁴⁷, inițiate de iberici, și a rămas într-o relație de permanentă ambivalență, dușmănie și colaborare, cu Imperiul otoman, cunoscând și ea un proces asemănător cu al acestuia, de decădere lentă, dar continuă. Aceasta a fost diferența dintre Veneția și Genova, deși, în ultimă instanță, ambele vor fi înghițite în procesul de decădere al întregii Italii, de refeudalizare a ei.

Dar până să înceapă decăderea economică și politică, atât Veneția, cât și Imperiul otoman au cunoscut în secolul al XV-lea și în cel următor o perioadă de înflorire, de prosperitate economică și, mai ales, în cazul turcilor, de expansiune teritorială deosebit de viguroasă.

După instalarea lor fermă în Europa, prin cucerirea portului Gallipoli în 1354, turcii au avut o înaintare fulgerătoare în Peninsula Balcanică. În 1363 au cucerit Adriaopolul, în 1371 au înfrânt o coaliție balcanică la Cirmen și au cucerit Macedonia, în 1389 au înfrânt o altă coaliție balcanică în frunte cu cnezul Serbiei, Lazăr, la Kossovopolje, în 1393 și 1396 au cucerit țările bulgare de Tîrnovo și Vidin, în 1396 i-au înfrânt pe cruciați la Nicopole. Abia marea înfrângere de la Ankara (Angora), din 1402, a oprit această expansiune, dar criza structurală care a cuprins Imperiul otoman până în 1423 nu a fost folosită de puterile creștine pentru a-i scoate pe turci din Europa. Mehmed I a refăcut imperiul, Murad al II-lea a obținut marile victorii de la Varna (1444) și Kossovopolje (1448), Mehmed al II-lea a cucerit Constantinopolul (1453), Serbia, Moreea, Bosnia, Albania, l-a învins pe Uzun Hasan, iar Baiazid al II-lea a cucerit Chilia și Cetatea Albă în 1484 și a încheiat, astfel, procesul de transformare a Mării Negre într-un lac închis turcesc. În secolul al XVI-lea, Imperiul otoman a ajuns la apogeul puterii sale, Selim I cucerind Siria și Egiptul, iar Soliman Magnificul zdrobind Ungaria și ajungând până la porțile Vienei⁴⁸.

⁴⁷ Ch. Verlinden, *Venise entre Méditerranée et Atlantique*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, I, pp. 51-55.

⁴⁸ Pentru expansiunea otomană a se vedea, printre altele, Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden,

Principalii adversari europeni ai expansiunii otomane au fost, fără nici o îndoială, Veneția, Țările Române și Ungaria, pe când în Asia, Persia a fost un inamic permanent. Românii au desfășurat o puternică luptă de apărare a autonomiei și a integrității teritoriale a țărilor lor, luptă ce a cunoscut în secolul al XV-lea principalele ei momente în timpul lui Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, iar în secolul al XVI-lea în timpul lui Radu de la Afumați, Petru Rareș, Ion Vodă cel Viteaz și Mihai Viteazul. Lupta acestor domnitori și voievozi a provocat numeroase înfrângeri armatelor otomane, a avut un puternic ecou în întreaga Europă și a prezervat autonomia internă și existența statală a românilor. Pentru a se apăra în fața mării amenințări care se profila în sudul Dunării, conducătorii românilor nu au folosit doar forța militară, ci și armele diplomației. Ei au stabilit o vastă rețea de relații internaționale în încercarea de a înfrunta semiluna în cadrul unor coalitii internaționale, al unor ligi sfinte antiotomane la care să participe cât mai multe state creștine. Încercările lor în acest sens au avut mult de câștigat din antagonismul turco-venețian și din războaiele turco-venețiene, care au marcat, mai ales, secolul al XV-lea.

Pentru venețieni, apariția turcilor otomani în Europa nu a provocat o îngrijorare prea mare, deși ei au adoptat măsurile necesare pentru a-și pune la adăpost interesele în fața unei eventuale amenințări venite din partea acestora. Abia după dezastrul cruciaților de la Nicopole, din 1396, Veneția și aliații ei au trebuit să depună eforturi deosebite pentru a apăra Constantinopolul până în 1403. Primul război în toată regula între venețieni și turci s-a desfășurat între 1416 și 1419, venețienii începând să fie îngrijorați de creșterea puterii navale a turcilor. Dar dacă acest prim război turco-venețian s-a încheiat cu victoria categorică a cetății lagunelor, cele care au urmat au marcat un evident echilibru de forțe. Războiul din 1425-1430 s-a încheiat prin cucerirea Salonicului de către turci, cel din 1444-1446, care a urmat dezastrului de la Varna, s-a încheiat cu o pace albă, la fel ca și cel provocat de căderea Constantinopolului (1453-1454), care anunța deja o înclinare a balanței de putere înspre turci. Această tendință a fost confirmată din plin de războiul decisiv din 1463-1479, în urma căruia Veneția și-a pierdut supremația maritimă în apele Levantului. Războaiele care au urmat au fost de scurtă durată, 1499-1503, 1537-1540 și 1570-1573,

1972; Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300-1600*, London, 1973; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până în 1656*, București, 1978; *Histoire de l'Empire Ottoman*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1989.

au fost provocate de turci, au confirmat superioritatea acestora asupra Veneției și s-au încheiat toate cu importante pierderi teritoriale suferite de aceasta. Turcii nu vor elimina însă comerțul venețian din teritoriile ocupate de ei, deoarece aveau nevoie de acesta și, astfel, Republica a cunoscut în secolul al XVI-lea o perioadă de mare prosperitate⁴⁹.

Războaiele turco-venețiene din secolele al XV-lea și al XVI-lea au constituit un factor important de sprijin pentru lupta românilor de apărare a ființei statale și a integrității teritoriale. Este adevărat, așa cum vom putea constata în continuare, că venețienii nu au ajutat niciodată militar și în mod direct Țările Române, dar simplul fapt că s-au opus cu armele expansiunii otomane a favorizat în mare măsură lupta românilor pentru supraviețuire. Românii au știut să obțină maximum de avantaje de pe urma războaielor turco-venețiene, dar au avut și mult de pierdut atunci când acestea se încheiau. În acest fel, războaiele turco-venețiene, ca de altfel și relațiile turco-venețiene în ansamblul lor, au influențat de o manieră considerabilă situația Țărilor Române, statutul lor internațional, poziția lor în cadrul raporturilor de putere cu Poarta otomană. Ele au fost, am putea spune, un factor decisiv al relațiilor internaționale cu o influență deosebit de importantă asupra situației Țărilor Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea.

⁴⁹ F. Braudel, *La vita economica di Venezia nel secolo XVI*, în vol. *La civiltà veneziana del Rinascimento*, Firenze, 1958, pp. 81-102.

Relațiile turco-venețiene și românii.

De la Nicopole la căderea Salonicului (1396 – 1430)

Apariția turcilor otomani în Europa, în jurul anului 1354, când ei, profitând de un cutremur, au reușit să cucerească Gallipoli, a marcat începutul unei noi și însemnate epoci istorice pentru zonele de sud-est și centrale ale continentului nostru. Turcii otomani au adus cu ei o cultură și o civilizație cu totul diferite de cele ale popoarelor balcanice și europene, în general, ceea ce a provocat o permanentă stare de conflict și tensiune. În același timp, odată cu apariția turcilor otomani în Europa s-a deschis și o mare problemă istorică, cunoscută sub numele de “problema orientală”, care a avut două etape principale și anume : o etapă defensivă pentru statele creștine, care se confundă cu epoca cruciadei târzii, ce va dura până la asediul Vienei din 1683, și o etapă ofensivă pentru aceleași state, care se va încheia cu dispariția Imperiului otoman și apariția Turciei moderne imediat după sfârșitul primului război mondial.

După ce s-au stabilit temeinic în partea de sud-est a Peninsulei Balcanice, otomanii și-au desfășurat ofensiva pe trei direcții principale¹ și anume : spre centru, spre vest, avansând pe drumul ce lega Constantinopolul cu Europa Centrală : Edirne (Adrianopol) – Plovdiv – Sofia, spre stânga, spre vest și sud-vest, pornind de la Ipsela către Seres și Albania, iar în sud către Grecia, spre dreapta, spre nord și nord-vest, în direcția Stara Zagora – Karnobat – Dobrogea – Silistra. Acționând în aceste direcții, ofensiva otomană a înregistrat succese, ajungând la sfârșitul secolului al XIV-lea la Dunăre. Odată ocupate fortărețele și trecătorile din Munții Balcani, Rodopi și Rîla, otomanii au trecut la pregătirea ofensivei în vederea cuceririi teritoriilor bulgare de dincolo de munți, până la Dunăre. După bătălia din 1371, de la Cirmen, spre dreapta, în nord, se cuceresc în

¹ Halil Inalcik, *L'Empire ottoman*, în *Rapport au première Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia, 1966, p. 12; Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, culegere îngrijită de Eugen Stănescu, București, 1971, p. 59.

intervalul 1371-1375, Yambol, Karnobat și alte orașe din sudul țaratului lui Șişman. Spre centru, spre vest, ofensiva otomană a evoluat împotriva țaratului lui Stracimir, a Serbiei și Bosniei, iar câțiva ani mai târziu se înaintează pe râurile Morava și Nișava, unde se ocupă localitatea Niș, în anul 1386. În 1387 turcii sunt înfrânți la Plocinik de către cneazul Serbiei, Lazăr, ajutat de bosniaci, ceea ce va provoca întârzierea cuceririi Serbiei și Bosniei. În 1388, ofensiva otomană s-a îndreptat spre nordul și nord-estul Bulgariei. În acest an, Mircea cel Bătrân a intervenit în sudul Dunării, contribuind la retragerea trupelor otomane comandate de Ali Pașa².

În 1388-1389, turcii ocupă Albania de nord, o parte din Epir, iar în 1392 cuceresc Skoplje, după ce în 1389 cuceriseră Kosovo ca urmare a cunoscutei victorii obținute împotriva unei coaliții balcanice condusă de sârbi. În 1390, turcii conduși de Firuz bei atacă Vidinul și fac o incursiune și în Țara Românească³, ceea ce a provocat reacția lui Mircea cel Bătrân, care a atacat la sud de Dunăre, ajungând dincolo de Munții Balcani, la sfârșitul lui 1390 sau începutul lui 1391⁴. În 1393 turcii cuceresc țaratul bulgar al lui Șişman cu capitala la Tîrnovo⁵. Această impetuoasă înaintare otomană a fost favorizată, pe de o parte, de fărâmițarea politică din Peninsula Balcanică, de rivalitățile permanente dintre diferitele state de aici⁶, iar pe de altă parte de puterea militară deosebită pe care o aveau la dispoziție turcii, de arta lor militară care pune un accent deosebit pe rolul cavaleriei ușoare, pe colaborarea dintre aceasta, trupele de infanterie regulate și trupele de infanterie neregulate formate din năvrapi și acîngii.

Cuceririle otomane din Peninsula Balcanică nu îngrijorau însă nu numai statele din această regiune, ci și altele mai îndepărtate, printre care la loc de frunte s-a aflat Veneția, ai cărei negustori aveau în această zonă interese comerciale foarte importante. Până în 1392 atitudinea Veneției față de sultanii otomani a rămas amicală⁷, deoarece aceștia, prin politica lor de expansiune, slăbeau rezistența statelor balcanice față de ingerințele venețiene, dar cu toate acestea ea și-a propus și a reușit să stabilească, între 1381 și 1396, un adevărat cordon sanitar în jurul Imperiului otoman ce se

² A. Ghiață, *art. cit.*, pp. 60-61.

³ *Ibidem*, p. 63; Mihail Guboglu, Mustafa Mehmet, *Cronici turcești privind țările române*, extrase, vol. I, Sec. XV – mijlocul sec XVII, București, 1966, p. 48.

⁴ Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Bătrân cu emiratul pontic Candar – ogullari*, în "Revista istorică", serie nouă, tom VII, 1996, nr. 7-8, p. 495.

⁵ A. Ghiață, *art. cit.*, p. 64.

⁶ H. Inalcik, *Ottoman Methods of Conquest*, în "Studia Islamica", III, 1953, p. 403 și urm.

⁷ Freddy Thiriet, *La Roumanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XII-XV siècles)*, Paris, 1959, p. 356.

profilă cu tot mai multă claritate, cordon care pornea din Albania, trecea prin Corfu și arhipelagul Sporadelor nordice, pentru a ajunge la Tenedos⁸. La sfârșitul secolului al XIV-lea și la începutul celui următor, Veneția și-a extins posesiunile în Grecia, cucerind Ptelion în Tesalia, portul Bodonitza, Atena, Teba, Argos și Nauplia în Peloponez, Navarino, Patras și Lepanto⁹.

În cadrul proiectului care a condus la desfășurarea cruciadei încheiate cu dezastrul de la Nicopole, din 25 septembrie 1396¹⁰, flotei venețiene îi era rezervat rolul de a tăia în două Imperiul otoman, prin închiderea strâmtorii Dardanele¹¹. Deși nu au reușit să îndeplinească acest obiectiv major, venețienii au trimis, totuși, pe Dunăre, în fața cetății de la Nicopole, o flotă alcătuită din 30 de corăbii mici¹² care, evident, n-au jucat nici un rol în marea bătălie de aici, dar i-au salvat viața regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, scăpat pe aceste corăbii și reîntors în țară după ce a înconjurat întreaga Peninsulă Balcanică. Pentru a ajunge pe Dunăre în dreptul localității Nicopole, flota venețiană a avut însă nevoie de acordul Țării Românești, condusă în acel moment de Vlad Uzurpatorul, care, astfel, a participat și ea, chiar dacă numai indirect, la marea expediție cruciată din 1396.

Dezastrul cruciaților de la Nicopole a pus Imperiul bizantin și, mai ales, capitala sa, Constantinopolul, într-o situație extrem de dificilă. Imediat după victorie, sultanul Baiazid I a supus capitala imperială la o adevărată blocadă, cu scopul de a o cuceri. În aceste împrejurări, singura care putea să facă ceva pentru bizantini era Veneția¹³. Ea a reușit să asigure aprovizionarea marelui oraș timp de șapte ani, între 1396 și 1403, împreună cu flotele genoveze a apărut libera circulație prin strâmtoarele ce legau Marea Neagră de Mediterana¹⁴ și, înainte de 1402, a reușit să realizeze o coaliție antiotomană împreună cu Genova, cu împăratul bizantin, ducele de Naxos și cavalerii ospitalieri din Rodos¹⁵.

⁸ *Ibidem*, pp. 355-363; Anca Popescu, *Cucerirea Constantinopolului și politica Porții față de strâmtoare (antecedente și urmări)*, lucrare de plan aflată în arhivele Institutului de istorie "Nicolae Iorga", folosită cu permisiunea autoarei, p. XIX.

⁹ Anca Popescu, *op. cit.*, pp. XXIII-XXIV.

¹⁰ Aziz Suryal Atiya, *The crusade of Nicopolis*, London, 1934.

¹¹ J. Beckman, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen*, Gotha, 1902, pp. 6-8.

¹² P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ed. a II-a, București, 2000, p. 329.

¹³ Nicolae Iorga, *Dardanelele, amintiri istorice*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", s. II, t. XXXVII, 1915, p. 8.

¹⁴ F. Thiriet, *op. cit.*, p. 363.

¹⁵ J. W. Barker, *Manuel II Paleologus(1391-1425). A Study in late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick, 1969, p. 234.

Probabil că această coaliție nu ar fi putut să-i împiedice pe turci să cucerească Constantinopolul, dar în ajutorul ei a venit Tamerlan, care, la 28 iulie 1402, a zdrobit total armata condusă de sultanul Baiazid I la Angora (Ankara)¹⁶. Prima consecință a acestei înfrângerii pentru otomani a fost separarea imperiului lor în două, teritoriile din Asia revenindu-i lui Mehmed I, iar cele din Europa lui Soliman și apoi lui Musa, până în 1413, când se va realiza reunificarea.

În ceea ce privește teritoriile europene intrate în stăpânirea lui Soliman I, ele erau supuse la o dublă amenințare. Pe de o parte era o coaliție, pe care am putea-o numi maritimă, formată în jurul Veneției, despre care am amintit mai sus, iar pe de altă parte se profila și o coaliție continentală, având în centrul ei alianța dintre Sigismund de Luxemburg și Mircea cel Bătrân. O eventuală colaborare între cele două coaliții ar fi însemnat un mare pericol pentru otomani¹⁷.

Dacă Mircea cel Bătrân era hotărât să facă tot ce-i stătea în puteri pentru a-i alunga pe turci cât mai departe de granițele țării sale, Veneția însă era mult mai dispusă să ajungă la un eventual compromis cu sultanul, prin intermediul căruia să-și asigure interesele comerciale, politice și militare.

Astfel, încă din aprilie 1402, Mircea cel Bătrân, cu ajutorul lui Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, a raportat mai multe victorii la Dunărea inferioară, unde a cucerit principalele vaduri¹⁸. Această ofensivă a lui Mircea cel Bătrân a grăbit hotărârea sultanului Soliman I de a deschide tratative cu Veneția în vederea încheierii unei păci. Hotărârea sultanului era cu atât mai fermă, cu cât domnul Țării Românești promova un adevărat program de distrugere a stăpânirii otomane din Europa, prin lovituri decisive aplicate elementelor de bază ale construcției politice otomane¹⁹. În anii 1403 și 1404, Mircea cel Bătrân, mergând pe această linie, a raportat mai multe victorii, a cucerit Silistra și toată Dobrogea²⁰.

¹⁶ Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie(1402)*, Bucarest, 1942; E. Werner, *Die Geburt einer Grossmacht die Osmanen*, Berlin, 1978.

¹⁷ Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de L'Empire ottoman(1402-1413)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXV, no. 1-2, 1986, p. 24.

¹⁸ N. Iorga, *Documents concernant les Grecs et les affaires d'Orient d'après des registres des notaires de Crète*, Paris, 1937, p. 6, extras din "Revue Historique du Sud-Est européen", XIV, 1937.

¹⁹ Tahsin Gemil, *Raporturile ro mâno-otomane în vremea lui Mircea cel Mare*, în culegerea de studii *Marele Voievod Mircea*, coordonator Ion Pătroi, București, 1987, p. 353.

²⁰ Petre Ș. Năsturel, *Phases et alternatives de la conquête ottomane de la Dobrudja au XV siècle*, în *Actes du II Congrès international des études du Sud-est européen*, tome III, Histoire, Athènes, 1978, p. 50; *Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, I, 1247-1500, București, 1966, pp. 63-65; Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 26.

În acest context, cu adevărat catastrofal pentru turcii otomani, negocierile dintre Soliman I și Veneția au început în septembrie 1402²¹. Ceva mai târziu, un sol al sultanului a ajuns la Veneția, la 7 decembrie 1402, unde a primit asigurarea că aceasta acceptă propunerile otomane și că va interveni în acest sens și la Bizanț. Soliman I spera să obțină și o pace cu Bizanțul, fapt pentru care a acceptat să se declare chiar fiu al împăratului Manuel al II-lea Paleologul²².

Ca răspuns la solia otomană, Senatul venețian l-a trimis la sultan pe Pietro Zeno, seniorul insulei Andros, care a încheiat pacea la începutul anului 1403, iar la 25 martie același an, Giacomo Suriano a fost desemnat pentru o altă misiune la sultan, de ratificare a tratatului²³. Era un tratat multilateral, care acorda satisfacție tuturor aliaților creștini ai Veneției. În ceea ce privește cetatea lagunelor, clauza principală era aceea care interzicea turcilor să-și scoată corăbiile din strâmtoni fără consimțământul Ligii sau aprobarea împăratului bizantin, cu sancțiunea drastică a scufundării celor surprinse în delict. Această clauză, cunoscută și sub numele de *strictum*, este, de fapt, soluția venețiană la problema apariției otomanilor în nord-estul Mării Mediterane. *Strictumul* proteja domeniul bizantino-latin aflat la est și la vest de Dardanele, în raza de acțiune a flotei otomane din Gallipoli, și asigură circulația liberă a corăbiilor venețiene în Marea Marmara, spre Constantinopol, spre regiunile pontice sau egeene²⁴.

Prin aceeași pace, Soliman I renunța în favoarea Bizanțului și a Veneției la cea mai mare parte a fațadei maritime a teritoriilor sale europene, în Marea Egee, în Hellespont și în Marea Neagră, renunța la tributul plătit de Genova pentru coloniile sale pontice și se recunoștea vasal al împăratului bizantin.

Dar această pace mai avea o semnificație, poate cea mai importantă, din punctul nostru de vedere, în ceea ce privește poziția Țării Românești în

²¹ K. Motschike, *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz*, Weimar, 1981, pp. 41-42.

²² N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I, Paris, 1899, pp. 125-126.

²³ Atonio Fabris, *From Adrianopole to Constantinopole : Venetian-Ottoman Diplomatic Missions. 1360-1453*, în "Mediterranean Historical Review", VII, 1992, p. 166. Pentru acest tratat a se vedea și G. M. Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, Venezia, 1899, vol. II, nr. 159, p. 202; N. Iorga, *Privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru Pera (1 iunie 1453)*, extras din "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XXXVI, București, 1913, pp. 17-20; idem, *Notes et extraits*, I, pp. 133-137, 139; G. T. Dennis, *The Byzantine-Turkish Treaty of 1403*, în "Orientalia Christiana Periodica", 33/1, 1967, pp. 72-88; F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, vol. II, Paris, La Haye, nr. 1104, 1107, 1111; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1517)*, Philadelphia, vol. I, 1976, p. 378; A. Popescu, *op. cit.*, p. 3.

²⁴ A. Popescu, *op. cit.*, p. 10.

raporturile cu Poarta otomană. Ea demonstrează cât se poate de clar că Veneția era hotărâtă să lupte împotriva turcilor numai atunci când aceștia îi amenințau direct interesele. Dacă erau făcuți inofensivi din punctul de vedere al acestor interese, Veneția nu numai că nu era interesată să lupte împotriva lor, dar îi privea ca pe un element de stabilitate politică și militară, o contrapondere la eventualele amenințări venite din partea unor state creștine. Această concepție politică, foarte pragmatică, a permis turcilor să-și revină după dezastrul de la Ankara, a împiedicat coagularea unor coaliții creștine care să-i îndepărteze definitiv din Europa, a contribuit, în mare măsură, la eșecul final al încercărilor lui Mircea cel Bătrân care, așa cum am arătat, era ferm hotărât să distrugă ceea ce mai rămăsese din Imperiul otoman. Evoluțiile din anii următori nu vor face decât să confirme aceste constatări.

Profitând de slăbiciunea turcilor, Veneția și-a continuat cuceririle în Grecia și Albania, unde a ocupat, între 1406 și 1410, Lepanto, Patras, Navarino, obținând și controlul asupra Golfului Corint²⁵. În Italia, Veneția a cucerit în 1405 Padova²⁶, consolidându-și, astfel, pozițiile în *terraferma*. Din această cauză, atunci când Sigismund de Luxemburg a încercat să-i obțină concursul pentru o acțiune comună împotriva turcilor, flota venețiană trebuind să transporte trupele de la Licostomo la Gallipoli, răspunsul a fost vag și evaziv, de fapt un refuz²⁷. Mai mult decât atât, în 1409, între Veneția și Ungaria s-a declanșat un conflict armat, care va dura până în 1420 și se va încheia cu ocuparea Dalmației de către venețieni²⁸. În același an 1409, Mircea cel Bătrân începe să-l sprijine, inclusiv militar, pe pretendentul otoman Musa²⁹, care avea de partea sa și pe regele Sigismund de Luxemburg și pe despotul Serbiei, Ștefan Lazarevici³⁰. De partea sultanului

²⁵ F. Thiriet, *Régestes...*, II, nr. 1268.

²⁶ Idem, *La Romanie vénitienne...*, p. 363.

²⁷ S. Liubić, *Acta Ragusae*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, V, Zagrabiae, 1875, pp. 136-138; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 370; Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 29.

²⁸ F. Thiriet, *La Romanie vénitienne...*, p. 363; Ioan Hațegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane(1389-1426). Rolul lui Fillipo Scolari*, în "Revista de istorie", tom 31, nr. 6, 1978, pp. 1031-1032. Războiul pentru Dalmația dintre Veneția și Ungaria a fost cauzat de faptul că Ladislau de Neapole a renunțat la toate drepturile sale asupra Dalmației în favoarea Veneției (Ilie Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 118), ceea ce a provocat reacția Ungariei.

²⁹ Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 29.

³⁰ M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations de Suleyman Celebi avec Venise(1400-1410)*, în "VIII Turk Tarih Kongresi", I, Ankara, 1981, pp. 995-1006 apud A. Popescu, *op. cit.*, p. 15.

Soliman I s-au situat Veneția și Manuel al II-lea Paleologul³¹, dar când balanța victoriei va înclina spre Musa nu vor ezita să-l părăsească.

În 1410, Musa, cu ajutorul direct al lui Mircea cel Bătrân, a declanșat în Balcani campania de alungare a lui Soliman, dar, pentru moment, a fost înfrânt³². Plecând să cucerească tronul sultanal din Edirne, Musa a stabilit legături și cu Veneția, legături mijlocite de același susținător al său, Mircea cel Bătrân, care, în mai 1410, avea un sol la Valona în drum spre cetatea lagunelor, primul sol român trimis în această direcție³³. Devenit sultan la 17 februarie 1411, Musa a fost primul protejat al unui domn al Țării Românești care a ocupat o asemenea poziție, succesul său contribuind la adâncirea divizării statului otoman între Rumelia și Anatolia³⁴. Prieten al creștinilor și al venețienilor³⁵, Musa a reînnoit tratatul cu Veneția, la 12 august 1411, tratat ratificat de Senatul venețian la 3 septembrie același an³⁶. Noul tratat relua, practic, clauzele celui din 1403 și menținea, astfel, toate avantajele dobândite de Veneția.

Domnia lui Musa nu a durat însă mult, deoarece factorii de conducere ai Imperiului otoman și-au dat seama că divizarea, în continuare, a statului ar fi dus, negreșit, la dispariția sa. Cauzele refacerii imperiului în anul 1413, când Mehmed I îl înfrânge pe Musa la Ceamurlu, lângă Sofia³⁷, au fost atât de natură internă, cât și externă³⁸.

În ceea ce privește factorii de natură externă care au contribuit la grăbirea refacerii Imperiului otoman, ei pot fi grupați cu toții în formula de cruciadă care amenința însăși existența turcilor otomani pe pământul Europei. În anul 1412, conflictul dintre Sigismund de Luxemburg și Veneția pentru stăpânirea Dalmației s-a încheiat, practic, prin victoria ultimei, raportată la Motta, la data de 24 august³⁹. În același an, ceva mai

³¹ *Ibidem*.

³² T. Gemil, *art. cit.*, p. 357.

³³ *Monumenta Slavorum Meridionalium*, VI, p. 105; I. Minea, *op. cit.*, pp. 121-122; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 377.

³⁴ T. Gemil, *art. cit.*, p. 357.

³⁵ O cronică venețiană spunea următoarele: "Acest Musase înțelegea mai bine (decât alți sultani) cu creștinii și cu venețienii, care obișnuiau să vină în părțile lui". (N. Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 218-219; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 378).

³⁶ *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, II, nr. 164, pp. 302-304.

³⁷ T. Gemil, *art. cit.*, p. 359.

³⁸ P. Wittek, *De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople. (Un demi siècle d'histoire ottomane)*, în "Revue des Etudes Islamiques", XII, 1939, pp. 1-15; E. Werner, *op. cit.*, pp. 203-205; Virgil Ciocâltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412-1420)*, I, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 10, 1982, p. 1099.

³⁹ J. Beckman, *op. cit.*, p. 82; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 386.

devreme, la 15 martie, s-a încheiat tratatul de la Lublău, de luptă antiotomană, dintre Ungaria și Polonia⁴⁰, tratat la care a aderat și marele cneaz al Lituaniei, la 15 aprilie⁴¹. Moldova și Țara Românească erau și ele integrate acordurilor de la Lublău, ceea ce a dus la realizarea unității politice și strategice a Dunării inferioare în vederea confruntării cu turcii⁴². În fine, congresul de la Buda, din august 1412, a adunat mai multe puteri creștine, hotărâte să lupte împotriva semilunei⁴³. Cu toate acestea, contradicțiile dintre diferitele state creștine, atenția acordată de Sigismund de Luxemburg problemelor occidentale, imposibilitatea de a antrena și Veneția, au făcut ca alianța creștină antiotomană să nu funcționeze.

Dar simpla prefigurare a unei asemenea coaliții a provocat spaima factorilor de putere otomani, mai ales a beilor de margine. Până la mijlocul anului 1412, aceștia beneficiaseră de o largă autonomie și, prin urmare, fuseseră interesați să mențină divizarea statului otoman și, implicit, slăbiciunea puterii centrale⁴⁴. Congresul de la Buda, din august 1412, a dus la schimbarea acestor interese. O primă consecință a fost refacerea unității Imperiului otoman sub conducerea lui Mehmed I care, așa cum am mai arătat, l-a înfrânt decisiv pe Musa în iulie 1413. O a doua consecință a fost agresivitatea sporită a imperiului astfel refăcut.

Acțiunile militare otomane din 1415, din nord-vestul Peninsulei Balcanice, aveau un caracter preventiv, anticruciat, în condițiile în care lucrările conciliului de la Constanța puteau duce la unificarea lumii creștine sub aspect religios⁴⁵. Acțiunile preventive ale Porții erau îndreptate cu precădere împotriva bazelor de pornire ale unei eventuale cruciade, Ungaria, Dunărea inferioară și, uneori, Constantinopolul. Aceste acțiuni au fost justificate și de apariția, în 1415, a unui nou pretendent la tronul sultanilor, Düzme Mustafa, care ceruse ajutorul Veneției în ianuarie⁴⁶, dar

⁴⁰ Hurmuzaki, *Documente*, I,2, pp. 484-487; V. Ciocâltan, *art. cit.*, p. 1090; Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, *Tratatul de la Lublău(15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în "Studii. Revista de istorie", tom 17, nr. 5, 1964, pp. 1129-1140.

⁴¹ *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lituaniae-1376-1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1892, în *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, V, pp. 228-231.

⁴² V. Ciocâltan, *art. cit.*, I, p. 1096.

⁴³ *Ibidem*, p. 1099; T. Gemil, *art. cit.*, p. 359.

⁴⁴ H. Inalcik, *L'Empire ottoman*, în vol. *Les peuples de l'Europe du sud-est et leur rôle dans l'histoire*, Sofia, 1966, p. 13.

⁴⁵ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 11, 1982, pp. 1191-1192.

⁴⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1897, pp. 6-7.

aceasta îi recomandase să se adreseze în acest sens lui Mircea cel Bătrân, domnul Țării Românești⁴⁷.

Sultanul Mehmed I se gândea să atace el mai întâi pe pretendentul Mustafa și pe protectorul său, Mircea cel Bătrân⁴⁸. De aceea, el dorea să treacă pe Marea Neagră, să intre pe Dunăre, să taie, astfel, posibilitatea traversării fluviului de către pretendent și a ajutorării lui de către Mircea⁴⁹. Se pare că în acest an, după părerea cercetătoarei Anca Ghiată, Mehmed I a venit la Dunăre și a reușit să cucerească cetatea Giurgiu, pe care a reconstruit-o⁵⁰, după care a impus lui Mircea un tratat de pace care cuprindea obligații bilaterale⁵¹, dar domnul Țării Românești era silit să plătească, pentru prima dată, tribut turcilor⁵². Cercetări mai recente întreprinse de turcologul Nagy Pienaru arată însă că Mircea cel Bătrân a implicat Țara Românească într-o confruntare deschisă cu Imperiul otoman abia spre a doua jumătate a anului 1416⁵³. El a făcut acest pas în condițiile în care Bedr ed-Din se afla la gurile Dunării și se pregătea să răscoale această regiune împotriva sultanului, iar Mustafa, împreună cu fostul bei de Aydin, Cüneyd, se îndrepta spre Tesalia⁵⁴. Înfrângerea pretendentului și refugiarea sa la Salonic, unde a fost primit de guvernatorul bizantin Demetrios Lascaris⁵⁵, și unde va rămâne sub pază bizantină până la moarte sa⁵⁶, și capturarea și executarea, prin spânzurătoare, a lui Bedr ed-Din, la Serres⁵⁷, i-au permis sultanului Mehmed I să atace Țara Românească la sfârșitul lui 1416 sau începutul lui 1417, dar fără ca el să treacă în persoană fluviul⁵⁸. După părerea altui turcolog, Mihai Maxim, abia în 1417 sau 1418, în condițiile în care rămăsese singur în fața turcilor, Mircea a fost obligat să încheie un acord cu aceștia, o “alianță inegală”, cu Poarta, acceptând plata regulată a tributului, interpretat de el doar ca un preț al

⁴⁷ *Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, vol. I, (1247-1500), București, 1966, p. 82; T. Gemil, *art. cit.*, p. 361.

⁴⁸ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 394. Pretendentul Mustafa a ajuns în Țara Românească înainte de 10 iunie 1415 (*Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, vol. I, pp. 80-81; Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare (1386-1418) și Mehmed I Celebi (1413-1421)*, în “Revista de istorie”, tom 39, nr. 8, 1986, p. 780).

⁴⁹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 70.

⁵⁰ A. Ghiată, *art. cit.*, p. 83.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare...*, p. 781.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 782.

⁵⁵ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 395.

⁵⁶ T. Gemil, *art. cit.*, p. 362.

⁵⁷ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1197.

⁵⁸ Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare...*, pp. 782-784.

păcii⁵⁹. Această soluție aducea Țării Românești un statut internațional de durată, cel mai favorabil în condițiile date. Acest statut de *ahd*⁶⁰, consta în păstrarea țării cu toate instituțiile, pământurile, clasa politică și militară, credința, limba și legile sale nestingherite de Islam, în schimbul plății unui tribut și al alianței politico-militare⁶¹. Înțelegerea, consideră Mihai Maxim, a avut loc în 1417 sau în 1418, fiind realizată fie de Mircea, fie de fiul și de fostul său asociat la tron, Mihail I⁶².

Indiferent însă de momentul în care s-a încheiat pacea dintre Mircea cel Bătrân și turci, demn de remarcat este interesul pe care Veneția a început să-l acorde, în 1415, dar mai ales în 1416, înaintării otomane, pericolului crescând generat de agresivitatea otomană din Balcani. În 1416, la 2 aprilie, dogele Veneției, Tommaso Mocenigo, dădea solului său, Delfino Venier, instrucțiuni să se ducă la sultanul Mehmed I pentru a pune la cale pacea, dar dacă nu va izbuti acest lucru, să informeze cu grijă cum ar putea fi lovit atât pe apă, cât și pe uscat și pus în primejdie sultanul "...și mai ales din partea Karamanului, a lui Mustafa și a Valahului (Mircea cel Bătrân -n.n.) și dacă e potrivit ca noi să trimitem soli tainici la dânsii, ca să-i îndemnăm să-l atace pe sultan"⁶³. Ajungând la concluzia că flota otomană de la Gallipoli era prea periculoasă pentru ei, venețienii au hotărât să o distrugă, ceea ce a și făcut, la 29 mai 1416, amiralul Pietro Loredano⁶⁴. Este posibil ca Veneția, distrugând flota otomană la Gallipoli, să fi acționat și în înțelegere cu factorii de susținere ai pretendentului Mustafa, în primul rând cu Mircea cel Bătrân și cu împăratul bizantin Manuel al II-lea⁶⁵. De asemenea, este posibil ca marea înfrângere de la Gallipoli să-l fi obligat pe sultanul Mehmed I să renunțe la campania de la Dunăre împotriva Țării Românești și să-și îndrepte întreaga atenție împotriva pretendentului Mustafa. Acesta a fost înfrânt și obligat să se refugieze în cetatea Salonicului așa cum am arătat ceva mai sus. În aceste condiții, scăpat de

⁵⁹ Mihai Maxim, *Cu privire la înțelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare*, în culegerea de studii *Marele Mircea Voievod*, coordonator Ion Pătroi, București, 1987, pp. 393-394.

⁶⁰ Idem, *Cu privire la statutul de ahd al Țărilor Române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, în "Revista de istorie", tom 39, nr. 6, 1986, pp. 523-534.

⁶¹ Idem, *Cu privire la înțelegerile de pace...*, p. 394.

⁶² *Ibidem*, p. 395.

⁶³ Safarik, *Acta archivi veneti spectantia ad historiam Serborum*, I, Belgrad, 1860, pp. 324-326; Hurmuzaki, *Documente*, I,2, pp. 500-501.

⁶⁴ Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo IV, Venezia, 1913, pp. 71-74; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. I, Gotha, 1908, p. 372; V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1195; T. Gemil, *art. cit.*, pp. 361-362.

⁶⁵ T. Gemil, *art. cit.*, p. 362.

Mustafa, dar și de șeicul Bedr ed-Din, Mehmed I a putut ataca Țara Românească la sfârșitul anului 1416 sau la începutul anului 1417, după care, timp de doi ani, între 1417 și 1419, la Dunărea de Jos a domnit liniștea⁶⁶, garantată, probabil, și de către plata tributului către Poartă din partea lui Mircea cel Bătrân, precum și de conflictul desfășurat în acești ani între sultan și beii de Karaman și Kastamonu⁶⁷.

În acest context, la 25 august 1419, reîntors la Buda, Sigismund de Luxemburg a hotărât să declanșeze o ofensivă antiotomană⁶⁸. Probabil că tot acum, Mihail, noul domn al Țării Românești, a încetat să mai plătească tribut turcilor⁶⁹. Avertizat de amenințarea care se profila la Dunărea de Jos, sultanul Mehmed I a trimis o armată condusă de beii de Vidin împotriva Severinului, dar după ce a distrus această cetate, ea a fost respinsă peste Dunăre de comitele de Timișoara, Pipo Spano de Ozora⁷⁰. Izvoarele narrative și documentare care s-au păstrat, precum și desfășurarea ulterioară a evenimentelor dovedesc că în august 1419, domnul Țării Românești, Mihail, sprijinit și de unități militare trimise de regele Sigismund, a reușit să respingă atacul turcesc îndreptat împotriva țării sale, în special asupra Banatului de Severin, atac ce nu făcea decât să vestească expediția sultanului din anul următor, 1420⁷¹. Dar ajutorul pe care Ungaria l-a dat lui Mihail nu a fost complet dezinteresat. În toamna lui 1419, Sigismund de Luxemburg a anexat la Ungaria, Severinul⁷² și castelul Bran⁷³, cu scopul de a întări apărarea Transilvaniei dinspre sud. Acest comportament anexionist din partea Ungariei în dauna stratelor creștine mai mici, cu care trebuia să se alieze pentru a putea lupta cu succes împotriva turcilor, nu a făcut decât să semene suspiciuni și neîncredere în rândul acestora, să fie o frână în calea realizării unei adevărate coaliții creștine antiotomane.

Mai mult decât atât, Sigismund de Luxemburg era interesat nu numai de lupta antiotomană, dar și de problemele politicii occidentale. Astfel, el a

⁶⁶ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1197.

⁶⁷ A. Ghiață, *art. cit.*, p. 86.

⁶⁸ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1198.

⁶⁹ V. Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419-1420*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca", tom XIX, 1976, p. 61.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 63; V. Ciocâltan, *art. cit.*, p. 1199; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, p. IX.

⁷¹ V. Pervain, *art. cit.*, p. 64.

⁷² D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile sale*, în *idem*, *Scrieri istorice*, vol. II, București, 1968, p. 136; A.A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș (1418-1456)*, I, București, 1915, p. 14; Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 49.

⁷³ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1199.

refuzat să încheie un nou armistițiu cu Veneția, după ce expirase cel aflat în vigoare în primăvara anului 1418, iar în toamna anului 1419 a reluat ostilitățile cu aceasta pentru Dalmația⁷⁴. Trupele trimise de Sigismund în Friul erau conduse de Dimitrie de Marczal, banul Severinului, și de Henric, conte de Görz⁷⁵. În 1420, atenția lui Sigismund a fost îndreptată și spre succesiunea la tronul Boemiei, după moartea regelui Venceslav, fratele său⁷⁶.

Această politică a regelui Sigismund nu făcea decât să favorizeze intențiile sultanului Mehmed I în legătură cu o mare expediție îndreptată împotriva Țării Românești. În plus, sultanul a reușit să pacifice, în 1420, provinciile asiatice, de care depindea unitatea Imperiului otoman⁷⁷, după ce, la sfârșitul anului 1419, încheiase un tratat de pace cu Veneția⁷⁸. Mai precis, tratatul cu Veneția a fost încheiat de bailul acesteia din Constantinopol, Bertuccio Diedo, la 6 noiembrie 1419. El prevedea eliberarea reciprocă a prizonierilor de război, plata unui tribut de către Veneția pentru posesiunile sale albaneze, Scutari și Alessio, libertatea comercială pentru negustorii venețieni în teritoriile stăpânite de sultan, clauza strâmtorilor sau *strictumul*, reapare în mod explicit, dar se stipulează și libera circulație a navelor comerciale.

Astfel, sultanul Mehmed I avea libertatea deplină de a ataca Țara Românească și întreg spațiul românesc, ceea ce nu a întârziat să facă în anul 1420. Marea campanie a lui Mehmed I din acest an, care a lovit Țara Românească, Moldova și Transilvania a urmărit scopuri strategice de primă importanță și a fost realizată prin cooperarea flotei cu armata de uscat. Prin această campanie, sultanul inaugura seria asalturilor combinate desfășurate în secolul al XV-lea și la începutul celui următor, care aveau să aducă Dunărea Mijlocie și Inferioară sub controlul Porții.

Însemnătatea și dificultatea campaniei din 1420 rezultă din importantele forțe militare concentrate de sultan pentru a ataca Țara Românească, dar și din faptul că au fost conduse chiar de Mehmed I în persoană. Kodja Husein arată în cronica sa că a fost strânsă "...oastea de Anatolia, cu oștile principilor de Karaman și Kostomonu, și oastea de Rumelia, cu toți conducătorii și emirii lor și cu gazii și acîngii și cu toată

⁷⁴ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/6, Buda, 1844, pp. 953-954.

⁷⁵ B. Homan, Gy. Szekfű, *Magyar történet*, vol. III, Budapesta, 1944, p. 243.

⁷⁶ V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1199.

⁷⁷ B. Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane(1335-1415)*, în idem, *Scrieri istorice*, I, București, 1973, p. 348, nota 285; V. Pervain, *art. cit.*, p. 69.

⁷⁸ *Diplomatarium Veneto-aventinum*, II, nr. 172; N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 295-299; idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, p. 373; F. Thiriet, *Régestes ...*, II, nr. 1750, pp. 176-177.

curtea de pedestrași”⁷⁹. Această oaste a trecut Dunărea “...în partea Țării Românești”. Nu există nici un indiciu dacă atacul s-a făcut dintr-o singură direcție sau din mai multe. Este posibil ca o parte a armatei otomane să fi trecut pe la Nicopole, iar alta să fi atacat Dobrogea dinspre udj-ul Deliorman⁸⁰. Sigur este că atacul a fost îndreptat împotriva celor mai importante cetăți de la hotarele sudice ale Țării Românești, Giurgiu și Turnu, și a două cetăți din Dobrogea, Isaccea și Enisala. În urma cuceririi celor patru cetăți, Dobrogea era, practic, pierdută, linia de apărare a Țării Românești dinspre sud străpunsă și independența țării serios amenințată⁸¹.

Turcii au început campania împotriva Țării Românești în aprilie sau, cel mai târziu, la începutul lunii mai, iar până la începutul lunii iulie 1420 victoria lor era totală⁸². La sfârșitul acestei luni sau la începutul lui august, turcii au cucerit și distrus cetatea Severinului și au prădat Banatul⁸³, domnul Țării Românești, Mihail, aflându-și sfârșitul în cursul acestei campanii, turcii înlocuindu-l din domnie cu fratele său, Radu Prasnaglava⁸⁴.

În ansamblu, campania lui Mehmed I din anul 1420 a însemnat pentru Țara Românească pierderea Dobrogei și prejudicierea gravă a independenței țării, atât prin pierderea liniei de apărare a Dunării, cât și prin impunerea unui domn favorabil turcilor în lupta pentru influență desfășurată aici între Ungaria și Imperiul otoman. În același timp, Țara Românească pierdea fundamentul strategic al puternicei ei afirmări politice în sud-estul continentului⁸⁵.

După victoria împotriva Țării Românești, o parte a armatelor otomane s-a îndreptat spre Moldova, atacând părțile ei sudice, printre care și cetatea Chilia⁸⁶. Dacă Cetatea Albă a fost atacată fără succes⁸⁷, în schimb Chilia a fost ocupată pentru scurt timp, înainte de 25 august 1420⁸⁸, dar

⁷⁹ *Cronici turcești*, vol. I, ed. Mihail Guboglu, Mustafa mehmet, București, 1966, p. 447.

⁸⁰ V. Pervain, *art. cit.*, p. 70.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 70-71.

⁸² *Ibidem*, p. 71.

⁸³ *Ibidem*, p. 72.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 73; *Documanta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. I, pp. 95-98.

⁸⁵ V. Pervain, *art. cit.*, p. 73; V. Ciocâltan, *art. cit.*, II, p. 1201.

⁸⁶ V. Pervain, *art. cit.*, pp. 74-75.

⁸⁷ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și cetății Albe*, p. 81; N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457)*, Iași, 1978, p. 103; idem, *Relațiile Moldovei cu Imperiul otoman până la domnia lui Ștefan cel Mare*, în “*Revista de istorie*”, tom 28, nr. 1, 1975, p. 37.

⁸⁸ F. Constantiniu, Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 1139; V. Ciocâltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în “*Revista de istorie*”, tom 34, nr. 11, 1981, p. 2093; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 105; idem, *art. cit.*, p. 38.

după scurt timp a revenit Moldovei în împrejurări rămase neclare. Este posibil ca, fie Dan al II-lea să fi cucerit cetatea de la turci⁸⁹, după care Radu Prasnaglava să o fi predat lui Alexandru cel Bun, fie turcii înșiși să o fi cedat lui Radu Prasnaglava care, la rândul său, a cedat-o domnului Moldovei⁹⁰. Sigur este însă faptul că armatele otomane au pătruns și în Transilvania pe la Porțile de Fier. La 24 septembrie 1420 a avut loc bătălia de lângă cetatea Hațeg, în care oastea transilvăneană condusă de voievodul Nicolae Csaki a fost zdrobită⁹¹. Apoi turcii au devastat scaunul Orăștie, după care s-au întors în Banat, de unde au trecut Dunărea în imperiu⁹².

Se poate aprecia că ofensiva militară și succesele obținute de turci în dauna Țării Românești, dar și a Moldovei și a Transilvaniei, au fost un rezultat direct al lipsei totale de ajutor din partea celorlalte puteri creștine. Principalele state creștine capabile să ajute cu ceva rezistența Țării Românești, Ungaria și Veneția, au preferat să treacă pe un plan secundar lupta antiotomană, să se împace cu sultanul, în cazul Veneției, și să se încaiere între ele pentru a cuceri un alt teritoriu creștin, Dalmația. Se poate observa din toate aceste evoluții faptul că starea de pace sau de război între Veneția și Imperiul otoman era unul din factorii decisivi care putea influența situația Țării Românești, a spațiului românesc în general. Atunci când cele două puteri se aflau în conflict, românii puteau să fie destul de liniștiți în privința unor eventuale atacuri otomane de amploare. Dar când se instaura pacea, situația se schimba, sultanul căpăta mână liberă să acționeze acolo unde credea că este necesar, țările române fiind una din direcțiile sale predilecte de atac.

După campania sultanală din anul 1420, situația politică a Țării Românești a cunoscut o înrăutățire, mai ales în ceea ce privește raporturile cu Poarta otomană. Mihail, mort în cursul luptelor, a fost înlocuit cu Radu Prasnaglava, alt fiu al lui Mircea cel Bătrân, care se arăta dispus la concesi față de turci. Această înscăunare a însemnat însă și declanșarea unui război civil, care a durat până în 1427. Prin Radu Prasnaglava, o grupare boierească încerca să preia puterea în Țara Românească și să guverneze pe bază de înțelegere cu turcii. Astfel, noul domn a încheiat o înțelegere cu aceștia, prin care a sacrificat condițiile obținute prin luptă de Mircea cel

⁸⁹ A se vedea scrisoarea lui Vladislav al II-lea al Poloniei către Sigismund de Luxemburg la J. Caro, *Liber Cancellariae Stanislas Ciolek*, vol. II, Viena, 1874, pp. 160-161, apud F. Constantiniu, Ș Papacostea, *art. cit.*, p. 1140.

⁹⁰ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 105.

⁹¹ V. Pervain. *Art. cit.*, p. 75-76.

⁹² *Ibidem*, p. 77.

Bătrân, admitând nu numai să plătească haraci, dar și să permită trecerea prin Țara Românească a trupelor otomane care, în anul 1421, au prădat sudul Transilvaniei⁹³. Atitudinea sa era nefirească pentru Țara Românească, unde existau forțe capabile să ducă o politică de rezistență față de turci. Împotriva acestei opțiuni politice, care tindea să transforme Țara Românească într-un stat vasal turcilor, a avut loc reacția unei bune părți a marii boierimi, care, în toamna anului 1422, a reușit să-l aducă pe tron pe Dan al-II-lea. Însăcunarea acestuia a însemnat reluarea luptei împotriva turcilor, în scopul restabilirii situației din vremea lui Mircea cel Bătrân. Turcii au înțeles foarte bine acest lucru și nu au ezitat să-l sprijine pe Radu Prasnaglava, ceea ce a provocat un adevărat război civil, încheiat în cele din urmă cu victoria definitivă a lui Dan al II-lea, în primăvara anului 1427.

În cadrul luptelor pentru domnie din Țara Românească, situația s-a schimbat, pe rând, în favoarea unuia sau altuia dintre pretendenți și în funcție de evoluțiile cunoscute de relațiile internaționale din jurul spațiului românesc, de atitudinea Ungariei sau a Veneției față de Imperiul otoman.

În ceea ce privește relațiile turco-venețiene, ele au evoluat în această perioadă de la starea de tensiune la cea de război, pentru a ajunge până la urmă la pace. Moartea sultanului care a refăcut unitatea Imperiului otoman, Mehmed I, survenită în 1421, nu a schimbat cu nimic politica expansionistă inițiată de acesta și continuată, cu aceeași hotărâre, de fiul său, Murad al II-lea (1421-1444; 1444-1451). Noul sultan și-a îndreptat, pentru început, armele împotriva Constantinopolului, cea mai importantă poziție pe care creștinii o dețineau chiar în mijlocul vastului său imperiu. Între 10 iunie și 24 august 1422, el a atacat cu toate forțele capitala bizantină, ceea ce a făcut ca Veneția să-și ofere serviciile de mediator, dar fără succes⁹⁴. În anul următor, Veneția a cucerit Navarino în Moreea⁹⁵, dar turcii, conduși de Turahan bei, au distrus Hexamilionul și au devastat Moreea cu excepția posesiunilor venețiene⁹⁶. În 1423, în fața amenințărilor otomane tot mai mari, Andronic, guvernatorul bizantin al Salonicului, a cedat acest important oraș venețienilor⁹⁷. Încercând să explice sultanului de ce a ocupat Salonicul, Senatul venețian l-a trimis în solie la acesta pe Niccolò Giorgio. Solul trebuia să susțină că cetatea lagunelor a ocupat Salomicul numai

⁹³ Hurmuzaki, *Documente*, I,2, p. 515.

⁹⁴ F. Thiriet, *La Romanie Vénitienne...*, p. 371; Maria Mathilda Alexandrescu - Dersca Bulgaru, *Venezia e la ripresa dell'espansione ottomana al tempo di Murad II*, în "Il Veltro. Rivista della civiltà italiana", no. 2-4, anno XXIII, marzo-agosto 1979, p. 77.

⁹⁵ M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Venezia e la ripresa...*, p. 77.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 77-88.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 78; A. Popescu, *art. cit.*, p. 49.

pentru ca acesta să nu cadă în mâinile unei puteri ostile turcilor⁹⁸, iar dacă nu ar fi reușit să-i convingă pe turci, trebuia să-l contacteze pe domnul Țării Românești, Dan al II-lea, ca acesta să-i atace pe turci în primăvara anului 1424, ajutat, bineînțeles, de forțe navale venețiene⁹⁹. Evident, Veneția, posesoarea unei diplomații excelente, cunoștea foarte bine poziția politică și militară a domnului român și dorința sa de a lupta împotriva turcilor. Din păcate, Niccolò Giorgio, ajuns la Adrianopol, a fost arestat la 7 martie 1424¹⁰⁰, astfel încât nu a mai putut să-l contacteze pe domnul Țării Românești.

Pentru a împiedica declanșarea unui război cu turcii, Senatul l-a însărcinat pe Pietro Loredano, învingătorul din 1416, să negocieze o nouă pace cu Murad al II-lea, oferindu-i un tribut anual între o mie și două mii de ducăți¹⁰¹. Loredano trebuia, de asemenea, să-și ducă flota în fața portului Gallipoli pentru a-l presa pe sultan și a-l obliga să-și divizeze forțele, trebuia să încerce să-i ridice contra lui Murad al II-lea pe Ismail, nepotul său¹⁰², pe emirul de Smirna, Gazi Djuneid (1419-1424) și pe cel de Karamania, Ibrahim¹⁰³. Și această misiune a eșuat, astfel încât, în 1425 a început cel de-al doilea război turco-venețian, care va dura până în 1430¹⁰⁴.

La 31 octombrie 1425, Veneția a răspuns favorabil propunerii lui Sigismund de Luxemburg privind realizarea unei ligi antiotomane. Înainte de 14 octombrie 1425, Filippo Scolari cucerise Vidinul, iar sultanul, concentrându-și trupele la Gallipoli, pornise spre Dunăre¹⁰⁵. Venețienii s-au angajat să intercepteze liniile de comunicații ale turcilor, invitându-l, în același timp și pe Sigismund de Luxemburg să intre în Salonic sau în posesiunile venețiene din Levant¹⁰⁶. Războiul turco-venețian a avut însă o desfășurare lentă, cu puține acțiuni spectaculoase. În mai 1425, turcii au

⁹⁸ F. Thiriet, *Régestes...*, II, nr. 1898, p. 207, din 27 iulie 1423.

⁹⁹ N. Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 346-347.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 362-363.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 363.

¹⁰² *Ibidem*, p. 349; idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, p. 400.

¹⁰³ Idem, *Notes et extraits*, I, p. 364; F. Thiriet, *Régestes...*, II, p. 215, nr. 1931; Camillo Manfroni, *La marina veneziana alla difesa di Salonicca*, în "Nuovo Archivio Veneto", nuova serie, XX, 1908, pp. 18-20.

¹⁰⁴ Pentru acest război al Salonicului a se vedea Camillo Manfroni, *art. cit.*, p. 1-68; Franz Babinger, *Le vicende veneziane nella lotta contro I Turchi durante il XV secolo*, în vol. *La civiltà veneziana del Quattrocento*, Firenze, 1957, pp. 51-73; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Venezi e la ripresa...*, pp. 75-94.

¹⁰⁵ N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 435.

¹⁰⁶ F. Thiriet, *Régestes...*, II, nr. 2006.

început asediul Salonicului¹⁰⁷. În 1426 și 1427, Veneția a încercat să salveze orașul prin încheierea unei păci cu sultanul, dar acesta a refuzat¹⁰⁸. În schimb însă, Sigismund de Luxemburg a reușit acest lucru în 1428¹⁰⁹. În aceste condiții, obligată să continue războiul, Veneția l-a trimis, în 1429, pe Andrea Mocenigo să atace Gallipoli, acesta obținând mai multe succese în apropiere de acest oraș¹¹⁰. Dar, la 29 martie 1430, sultanul a cucerit Salonicul, cetatea lagunelor fiind obligată să încheie pacea la 4 septembrie 1430¹¹¹.

Pacea încheiată în prezența solului Silvestro Morosini, prevedea ca Veneția să plătească tribut sultanului pentru Lepanto și pentru teritoriile din Albania care aparținuseră lui Balsza. Negustorii venețieni puteau să facă un comerț liber în posesiunile otomane, iar clauza strâmtorilor, *strictumul*, era reconfirmată, din acestea neputând să iasă, fără aprobarea Veneției, decât navele comerciale otomane¹¹².

Acest al doilea război turco-venețian și pacea din 1430, prefigurarea unei coaliții antiotomane la care să participe și regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, au fost evenimente care au influențat direct situația Țării Românești. Astfel, în 1427, profitând de faptul că forțele principale ale sultanului Murad al II-lea erau îndreptate împotriva Salonicului și primind ajutor din partea lui Sigismund de Luxemburg, Dan al II-lea a reușit să-l alunge definitiv din tronul Țării Românești pe Radu Prasnaglava. La 3 iunie 1428, el a încheiat o pace cu turcii, prin care era consacrată poziția de autonomie a țării, fapt confirmat și de tratatul din februarie 1429 încheiat cu Sigismund de Luxemburg¹¹³. Dar ieșirea regelui Ungariei din războiul antiotoman, în 1428, și apoi încheierea păcii turco-venețiene din 1430, au șubrezit poziția lui Dan al II-lea și a Țării Românești. Dacă adăugăm la aceste evenimente și reizbucnirea luptelor pentru domnie, înțelegem de ce turcii, profitând de situația de haos, și-au reluat expedițiile de jaf la nord de

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 231. Nr. 2004; N. Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 408.

¹⁰⁸ N. Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 342. 363-365, 391-395, 417-418, 462, 480-481, 501; F. Thiriet, *Régestes...*, II, nr. 1894, 1897-1898, 1931, 1843, 1980, 2006, 2018, 2051, 2066, 2073, 2105, 2111, 2127, 2157; A. Fabris, *art. cit.*, p. 78.

¹⁰⁹ A. Popescu, *op. cit.*, p. 60.

¹¹⁰ F. Thiriet, *La Roumanie vénitienne...*, p. 371; P. Lemerle, *La domination vénitienne à Thessalonique*, în *Miscellanea Gallioti*, III, 1951, p. 219.

¹¹¹ F. Thiriet, *Régestes...*, II, nr. 2182; idem, *La Roumanie vénitienne...*, p. 372; *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, II, nr. 182; N. Iorga, *Notes et extraits*, I, pp. 526-529.

¹¹² *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, II, p. 345.

¹¹³ Hurmuzaki, *Documente*, I,2, p. 761.

Dunăre, în cursul unei astfel de expediții găsim și moartea chiar Dan al II-lea.

Considerăm că, din toate cele spuse până aici, se poate constata faptul că, începând cu secolul al XV-lea, situația internațională a Țării Românești depindea într-o măsură destul de importantă și de starea de pace sau de război dintre Veneția și Imperiul otoman. În general, pacea dintre cele două puteri avea consecințe negative asupra spațiului românesc, în vreme ce declanșarea războiului aducea o ușurare pentru țările române, le permitea să profite de faptul că armatele otomane erau prinse în luptă cu trupele venețiene pe teatre de operațiuni îndepărtate și nu puteau să mai amenințe teritoriul de la nord de Dunăre. Această situație va deveni și mai clară în timpul lui Iancu de Hunedoara, ultimul mare cruciat pe care l-a dat Europa, și în vremea domniei lui Ștefan cel Mare, atunci când acesta a găsit în cetatea lagunelor unul din principalii săi parteneri externi în lupta împotriva uriașei puteri otomane. În schimb, în secolul al XVI-lea, atunci când conflictele turco-venețiene vor căpăta un caracter episodic, situația Țărilor Române va cunoaște o semnificativă înrăutățire în relațiile cu Poarta otomană. Dar despre toate acestea vom vorbi în capitolele următoare.

Rivalitatea turco-venețiană și impactul căderii Constantinopolului asupra spațiului românesc (1430-1456)

Cucerirea Salonicului de către turcii conduși de sultanul Murad al II-lea (1421-1444; 1444-1451) în 1430 a dovedit, dacă mai era nevoie, faptul că Europa creștină, dezbinată de numeroase conflicte și rivalități, semn al epocii moderne, al apariției marilor state teritoriale de tip modern, nu avea, pentru moment, capacitatea necesară nu pentru a-i alunga pe turci din Europa, dar, cel puțin, pentru a le opri expansiunea impetuoasă în sud-estul Europei. Cele mai serioase încercări, făcute de domnitorul Țării Românești, Mircea cel Bătrân, de a-i scoate pe turci din Europa sau, cel puțin, de a-i împiedica să-și refacă statul¹, au eșuat tocmai din această cauză.

În aceste condiții și, mai ales, după înăbușirea mișcării bedreddiniste, în 1420, s-a declanșat una din perioadele cele mai explozive din istoria Imperiului otoman, nemulțumirile interne, din ce în ce mai acute, fiind canalizate, aproape exclusiv, spre expansiunea externă reluată cu o vigoare fără precedent². La urcarea pe tron a lui Murad al II-lea, în 1421, dezastrul de la Angora era remediat în mare parte, aproape toate țările smulse de Tamerlan otomanilor reintraseră sub dominația acestora, cu excepția principatelor de Karamania și Sinope. Asia Mică fiind supusă, Murad al II-lea putea să-și îndrepte toate forțele spre Europa, ceea ce nu a ezitat să facă. După ce în 1422 au asediat, fără succes, Constantinopolul, iar în 1430 au ocupat Salonicul, turcii au cucerit Epirul cu Ianina, o mare parte a Serbiei a fost transformată în pașalâc, iar în 1437 Transilvania de sud a fost atacată și devastată cu multă cruzime³.

¹ Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire ottoman (1402-1413)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXV, no. 1-2, 1986, pp. 23-33.

² Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 144. A se vedea și capitolul anterior.

³ *Ibidem*, pp. 147-148; J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, traduit de l'allemand par J. J. Hellert, tome II, Paris, 1835, pp. 289-294; Richard F. Peters, *Histoire des Turcs. De l'empire à la démocratie*, Paris, 1966, pp. 50-52; Donald Edgar

Succesele importante înregistrate de ofensiva otomană s-au datorat⁴, pe de o parte, capacității militare, net superioare, a turcilor față de armatele feudale europene ale vremii, iar pe de altă parte au fost facilitate de starea de fărâmițare și anarhie feudală care domnea în majoritatea statelor balcanice, de neînțelegerile și rivalităților dintre ele, precum și de politica expansionistă a Ungariei care, sub pretextul unității lumii creștine, căuta să-și extindă influența și dominația în sud-estul Europei.

În această situație, în care pericolul căderii Constantinopolului și al stabilirii turcilor în Europa pentru o perioadă de timp nedefinită, dar, evident, foarte lungă devenise o perspectivă apropiată și credibilă pentru lumea creștină, problema cruciadei⁵, având ca obiectiv principal alungarea turcilor de pe continentul nostru, s-a pus din nou cu acuitate în fața statelor creștine, printre cele mai amenințate dintre acestea numărându-se, bineînțeles, și Țările Române. Din păcate însă pentru cauza creștină, obiectivele unei noi cruciade antiotomane au fost înțelese foarte diferit de către cei interesați. Astfel, dacă pentru țările din zona Peninsulei Balcanice, Țările Române, Serbia, Bosnia, Albania, ceea ce mai rămăsese din Imperiul bizantin, cruciada avea un caracter pur defensiv, ținând de apărarea însăși a ființei lor statale, aspectele ei ofensive fiind doar o completare necesară a acestui caracter, pentru alte puteri creștine însă, cum ar fi Ungaria, Burgundia, Veneția, monarhia catalano-aragonezo-napoletană, cruciada avea un caracter ofensiv, sub pretextul luptei împotriva islamului ele urmărind, fiecare, realizarea propriilor interese de expansiune comercială, militară și politico-teritorială, indiferent dacă acestea loveau în turci sau în alte state creștine.

În ciuda acestor două optici diferite, care reprezentau interese diferite, datorate unor situații politice și economice diferite, asupra obiectivelor cruciadei, colaborarea dintre cele două categorii de state creștine era posibilă și, în același timp, necesară, avându-se în vedere faptul că le unea pe toate, indiferent de scopurile finale urmărite de fiecare,

Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, pp. 70-72; Halil İnalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age. 1300-1600*, London, 1973, pp. 19-23; Peter F. Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule. 1354-1804*, University of Wisconsin Press, 1977, pp. 28-30; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 83-93.

⁴ M. A. Mehmed, *op. cit.*, p. 147.

⁵ Pentru cruciada din epoca târzie a se vedea, printre altele, Aziz Suryal Atiya, *The crusade in the later Middle Ages*, London, 1938; idem, *Crusade, Commerce and Culture*, New York, 1966; Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, pp. 167-188.

dorința de a lupta împotriva turcilor otomani. În acest sens, deceniul anterior căderii Constantinopolului a fost marcat de puternica personalitate a românului Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei. Acesta, înțelegând foarte bine pericolul care amenința atât spațiul românesc, cât și regatul maghiar, a dus o consecvență politică antiotomană, a încercat în permanență să unească statele creștine, a fost ultimul cruciat adevărat care a încercat să-i scoată pe turci din Europa⁶. De fapt, în această perioadă, pentru eliminarea amenințării otomane se propuneau două soluții⁷: *soluția mare*, pe baza reasumării idealului de cruciadă, prevedea unirea tuturor principilor creștini sub conducerea papei⁸, și *soluția mică*, soluție care s-a și realizat în practică, dar s-a dovedit insuficientă, prin unirea eforturilor popoarelor direct amenințate de turci. Din păcate, Iancu de Hunedoara nu a reușit să oprească inevitabilul, nu a reușit să-i alunge pe turci și nici nu a putut să-i împiedice să cucerească Constantinopolul, aceasta în ciuda unor numeroase victorii și campanii militare, dar în condițiile în care sprijinul celorlalte puteri creștine a lipsit cu desăvârșire.

Eșecul politicii voievodului transilvănean s-a datorat, în bună măsură, și dinamicii relațiilor turco-venețiene din această perioadă. În situația în care otomanii deveniseră stăpâni pe o însemnată parte din sud-estul Europei, singura putere cu adevărat importantă, care avea interese directe și majore aici și care, prin urmare, putea să constituie un obstacol în calea expansiunii otomane era Veneția. De felul în care evoluau raporturile turco-venețiene depindea mult și succesul sau eșecul politicii antiotomane a lui Iancu de Hunedoara.

Cetatea lagunelor avea în Mediterana Orientală, Peninsula Balcanică și Marea Egee o prezență militară și comercială și interese mult mai mari

⁶ Sergiu Iosipescu, *Viziunea românească asupra războiului de cruciadă (sfârșitul sec. al XIV-lea-începutul sec. al XVI-lea)*, în *Studii de istorie și teorie militară (Retrospective istorice, analize contemporane)*, București, 1980, p. 29; Eugen Denize, *Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Alfons al V-lea de Aragon și lupta antiotomană la mijlocul secolului al XV-lea*, în "Revista de istorie", tom 38, nr. 8, 1985, pp. 782-795; idem, *Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Veneția*, în vol. *Românii în istoria universală*, II, 1, Iași, 1987, pp. 155-170; idem, *Iancu de Hunedoara, genevezii și expansiunea otomană*, în "Studii și materiale de istorie medie", XIV, 1996, pp. 19-29; idem, Ileana Căzan, *Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI*, București, 2001, pp. 9-54.

⁷ Gyula Rázsó, *Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i turchi (1440-1464)*, în vol. *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca, Firenze, 1973, p. 89.

⁸ Dar papa Calixt al III-lea însuși, mare partizan al cruciadei antiotomane, era conștient de faptul că situația de pe continent nu permitea punerea în practică a acestei soluții: "Confusa omnia atque turbata est" sunt cuvintele prin care el caracteriza situația Europei la mijlocul secolului al XV-lea (Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, V, Bucarest, 1915, p. 165).

decât ale oricărei alte puteri creștine. Însăși existența ei ca mare putere a vremii era strâns legată de prezența ei în aceste zone⁹. Pentru Veneția puterea era tocmai rezultatul prezenței sale în zonele amintite mai sus, prezență care însemna desfășurarea unui intens comerț aducător de mari profituri și, de aceea, aceste surse de avuție trebuiau păzite cu cea mai mare strășnicie. În epoca pe care o avem în vedere aceste majore interese venețiene se aflau direct amenințate de expansiunea otomană, dar interveneau și alți factori care făceau ca Republica să ducă o politică destul de oscilantă față de Poartă.

Astfel, pericolul otoman, evident pentru toată lumea, constituia pentru Veneția numai un aspect al vicisitudinilor cu care ea era confruntată. Pentru Seniorie, teama față de turci era completată de aceea provocată de popoarele balcanice, de Genova și Ungaria, de luptele din Italia¹⁰, toate

⁹ În secolul al XV-lea flota comercială venețiană ajunsese să aibă peste 3 000 de nave între 10 și 100 de tone și 300 peste 100 de tone. Echipajele ei depășeau 25 000 de oameni. Marina comercială era protejată de 95 de galere de luptă (Paolo Ravelli, *L'Italia e il Mar di Levante*, Milano, 1917, pp. 72-75). În legătură cu importanța comerțului levantin pentru Veneția a se vedea, printre altele, Jules Sottas, *Les messagéries maritimes de Venise aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1938, pp. 103-117; Marcantonio Bragadin, *Histoire des républiques maritimes italiennes. Venise-Amalfi-Pise-Gêne*, Paris, 1955, pp. 154-172; Freddy Thiriet, *La Romanie vénétienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénétien (XIIe-XVe siècles)*, Paris, 1959, passim; Alberto Tenenti, Corrado Viventi, *Le film d'un grand système de navigation : Les galères vénitienes. XIVe-XVIe siècles*, în "Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", 16e anné, no. 1, 1961, pp. 83-86; Frederic C. Lane, *The merchants of the Venetian Republic*, în idem, *Venice and History*, Baltimore, 1966, p. 148; Eliyahu Ashtor, *The Venetian Supremacy in Levantine Trade : Monopoly or Pre-Colonialism*, în "The Journal of European Economic History", vol. 3, num. 1, 1974, pp. 5-53; idem, *The Volume of Levantine Trade in the Later Middle Ages (1370-1498)*, în ibidem, vol. 4, num. 3, 1975, pp. 573-612; idem, *L'apogée du commerce vénétien au Levant. Un nouvel essai d'explication*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI)*, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, vol. I, Firenze, 1977, pp. 307-326; idem, *Aspetti della espansione italiana nel Basso Medioevo*, în "Rivista Storica Italiana", anno XL, fascicolo 1, Napoli, 1978, pp. 5-29; Vitorino Magalhães Godinho, *Venise : les dimensions d'une presence face à un monde tellement changé. XVe- XVIe siècles*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, pp. 11-50. Dar, deși comerțul levantin ajunge aproape la apogeu, încă din secolul al XV-lea încep să se manifeste și semnele de criză, care țin atât de factorii interni, cât și de cei externi (Charles Diehl, *Une République patricienne. Venise*, Paris, 1928, pp. 169-170; Bernard Doumerc, *La crise structurelle de la marine vénitienne au XVe siècle : le problème du retard des mude*, în "Annales...", 40e anné, no. 3, 1985, pp. 605-623).

¹⁰ Francisc Pall, *Le condizioni e gli echi internazionali della lotta antiottomana di 1442-1443, condotta da Giovanni di Hunedoara*, în "Revue de Etudes Sud-Est Européennes", tome III, no. 3-4, 1965, p. 453; Bistra Tvetkova, *La bataille mémorable des peuples. Le Sud-Est européen et la conquête ottomane. Fin XIVe- première moitié du XVe*, Sofia, 1971, pp. 244-246. În ceea ce privește Ungaria, Veneția se temea, pe de o parte, că ea nu are capacitatea militară de a-i alunga pe turci din Europa, iar pe de altă parte că, dacă ar avea această capacitate, i-ar amenința direct posesiunile din Dalmația (N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches, nach den Quellen dargestellt*, vol. I, Gotha, 1908, pp. 432-433; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 453; G. Rázsó, *crt. cit.*, p. 90;

potențiale amenințări la adresa posesiunilor și a comerțului său din Levant, deci la însăși bazele puterii sale. Oricum, este sigur faptul că pentru Veneția, la fel ca și pentru alte puteri creștine ale vremii, lupta antiotomană era o luptă purtată între mari puteri, ea putându-se transforma chiar în colaborare atunci când se profilau amenințări venite din alte părți, mai ales din partea popoarelor balcanice care luptau pentru libertate.

Nodul foarte încâlcit de interese care se ciocneau la Dunărea de Jos și în Balcani, dar și în alte zone cu repercusiuni asupra evenimentelor de aici, explică dificultatea închegării unei solide coaliții antiotomane, iar atunci când aceasta se va realiza, totuși, acțiunile desfășurate în contratimp

Alberto Tenenti, *La congiuntura veneto-ungherese tra la fine del '400 e gli inizi del '500*, în vol. *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, p. 136; pentru Dalmația a se vedea L. de Voinovitch, *Histoire de Dalmatie*, vol. I-II, Paris, 1934; Giuseppe Praga, *Storia di Dalmazia*, terza edizione, Padova, 1954, pp. 145-146). Dar pe lângă acest motiv major de neîncredere reciprocă, mai exista unul, care se manifesta încă din vremea lui Sigismund de Luxemburg. Interesul excepțional manifestat de acesta pentru Chilia și, în general, pentru Moldova era direct legat de conflictul care-l opunea Veneției după ce Republica reușise să cucerească din nou țărmurile Dalmației (1409), anulând, în acest fel, rezultatele politicii expansioniste a lui Ludovic de Anjou. Eșuând în încercarea de a-și impune punctul de vedere prin forța armelor, Sigismund și-a schimbat strategia și a încercat să înfrângă Veneția luându-i principala sursă de venit: comerțul oriental. El urmărea să devieze o parte a acestui comerț, ajutat de genevezi, prin Chilia, pentru a sustrage cel puțin teritoriile stăpânite de el din sfera comerțului venețian (A se vedea în acest sens H. Heimpel, *Zur Handelspolitik Kaiser Sigismund*, în "Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte", 23, 1930, pp. 145-156; G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, București, 1935, pp. 120-125; W. Stremer von Reichenbach, *König Siegmunds Gesandte in den Orient*, în *Festschrift für Hermann Heimpel*, II Band, Göttingen, 1972, pp. 591-609; idem, *Il blocco continentale dell'imperatore Sigismondo contro Venezia e lo spostamento delle vie di traffico continentale*, în "Nuova Rivista Storica", 57, 1973, 1-2, pp. 215-216; idem, *Die Schwarzmeer und Levante Politik Sigismund von Luxemburg*, în "Bulletin de l'Institut historique belge de Rome", XLIV, 1974, (*Miscellanea Charles Verlinden*), pp. 601-610; Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxembourg*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XV, no. 3, pp. 423-424). Iancu de Hunedoara, chiar dacă nu atât de fâțiș ca Sigismund de Luxemburg, a continuat, totuși, această politică, la începutul lui 1448 intrând în stăpânirea Chiliei (Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, pp. 102-103; Ș. Papacostea, *art. cit.*, p. 433), ceea ce a provocat neliniște la Veneția. În același timp, trebuie subliniat și faptul că încercarea Republicii de a bloca această tentativă, prin stabilirea unor relații comerciale directe cu Moldova, prin Cetatea Albă, unde între 1435 și 1439 este atestată prezența unui consul venețian, nu a dat rezultatele scontate (N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 93). Pentru luptele din Italia din prima jumătate a secolului al XV-lea a se vedea, printre altele, Nino Valeri, *L'Italia nell'età dei principati dal 1343 al 1516*, în *Storia d'Italia*, vol. V, Verona, 1949, pp. 486-509; *Storia d'Italia*, vol. I, coordonată de Nino Valeri, Torino, 1959, pp. 688-722; Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, traducere de Dumitru Trancă, cuvânt înainte și control științific de Șerban Papacostea, București, 1975, pp. 75-79; John Easton Law, *Verona and the Venetian State in the Fifteenth Century*, în "Bulletin of the Institute of historical research", University of London, vol. LII, no. 125, 1979, pp. 9-22. Una din cauzele principale ale acestor lupte a fost tocmai expansiunea viguroasă a Veneției în *terraferma*, cea ce amenința securitatea celorlalte state italiene.

de diferiții participanți îi vor anula efectele și vor face imposibilă atingerea obiectivului final, acela al scoaterii turcilor din Europa. În deceniile premergătoare căderii Constantinopolului exista o posibilitate reală de a-i scoate definitiv pe turci din Europa, în ciuda refacerii structurilor Imperiului otoman după dezastrul de la Angora (Ankara) și a reluării cu vigoare a politicii sale expansioniste. Această posibilitate se întemeia tocmai pe faptul că marele oraș bizantin se afla încă în mâinile creștinilor, putându-se, astfel, intercepta și tăia legăturile turcilor între Europa și Asia, după care posesiunile otomane din Europa puteau fi lichidate cu desăvârșire. Iancu de Hunedoara s-a bazat tocmai pe acest fapt în marile sale ofensive antiotomane, dar puterile creștine, conștiente toate de posibilitatea de a-i scoate pe turci din Europa, nu au acționat niciodată convergent și cu hotărâre.

Marile acțiuni militare antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara, caracterizate printr-o mobilitate și o îndrăzneală puțin obișnuite, au început în 1441, atunci când el a înfrânt, în teritoriul sârbesc, pe Ishak, beiful de Semendria¹¹. Apoi, în anul următor, Iancu a făcut față unei puternice ofensive otomane, după înfrângerea de la Sântimbru (18 martie 1442), el reușind să-l zdrobească total, lângă Sibiu, pe Mezid, beiful de Vidin (22 martie 1442), iar la 2 septembrie 1442 să obțină o nouă mare victorie pe râul Ialomița, împotriva beilerbeiului Rumeliei, Șehabeddin, victorie care a marcat începutul luptelor sale ofensive împotriva turcilor¹².

“Campania cea lungă”, una dintre cele mai strălucite realizări militare ale vremii, pe care voievodul transilvănean a condus-o împotriva turcilor la sud de Dunăre, la sfârșitul anului 1443 și la începutul lui 1444¹³, a contribuit, în mod indiscutabil, la declanșarea răscoalei antiotomane a poporului albanez, condusă de Skanderbeg, și la declanșarea altor răscoale antiotomane în Balcani. În același timp, izbânzile sale au stimulat și acțiunile antiotomane din Anatolia turco-musulmană¹⁴ și l-au propulsat la vâloarea unui adevărat erou al întregii lumi creștine (*propugnaculum christianitas*).

¹¹ T. Nicolau, *Ioan Huniade Corvin*, București, 1925, p. 41; Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ediția a II-a, București, 1968, p. 73.

¹² C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 76-80; Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, București, 1974, pp. 94-104; Paul Abrudan, *Date noi cu privire la bătălia din 22 martie 1442 dintre oștile lui Iancu de Hunedoara și Mezid-bei*, în “Revista de istorie”, tom 32, nr. 2, 1979, pp. 319-324.

¹³ T. Nicolau, *op. cit.*, pp. 47-52; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 86-92; M. P. Dan, *op. cit.*, pp. 104-113.

¹⁴ Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Centuries Hungarian Diplomacy in the East*, în “Studia Uralo-Altaica”, 13, Szeged, 1978, pp. 28-29; Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolle XIV-XVI*, București, 1991, p. 116.

În ceea ce privește Veneția, dacă după pierderea Salonicului și încheierea păcii cu turcii din 1430, aceasta a păstrat o atitudine pașnică față de Poarta otomană, odată cu importantele evenimente desfășurate în Balcani între 1442 și 1444, poziția ei a cunoscut însemnate transformări, evoluând de la ezitări și încredere până la angajarea în lupta antiotomană.

Astfel, în februarie 1442, Senatul venețian a răspuns solului bizantin Giovanni (Ionakis) Torcello, venit după ajutor, că trebuie mai întâi să meargă la papă și în Ungaria și, dacă va obține de acolo ajutor, Veneția era gata să-l acorde și ea¹⁵. Această atitudine a fost păstrată și după trecerea prin oraș a lui Giuliano Cesarini, la 22 februarie, numit legat papal în Ungaria, Boemia, Austria și Polonia, cu scopul de a coaliza cât mai multe forțe împotriva turcilor¹⁶. În această perioadă, papa Eugen al IV-lea era interesat în mod deosebit de organizarea unei cruciade, deoarece pentru a menține unirea bisericilor realizată la conciliul de la Ferrara și Florența, în 1439, el îi promisese lui Ioan al VIII-lea Paleologul organizarea, în primăvara lui 1440, a unei duble acțiuni, pe mare și pe uscat. Eșecul de atunci trebuia compensat măcar acum¹⁷. Bineînțeles însă că Veneția dorea prea puțin să facă pe placul lui Eugen al IV-lea și nu-i păsa deloc de unirea celor două biserici realizată în 1439. Dar cu toate acestea, poziția de prudentă a cetății lagunelor va începe să fie abandonată treptat, după victoriile lui Iancu de Hunedoara care, într-adevăr, spre sfârșitul anului 1442, făceau să se întrevadă destul de clar perspectivele organizării unei coaliții antiotomane¹⁸. Primul efect al acestor victorii a fost acela că turcii au ridicat asediul Constantinopolului și, la începutul anului 1443, au acceptat să încheie o pace cu Bizanțul¹⁹.

¹⁵ F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, tome III, 1431-1463, Paris, La Haye, 1961, p. 92, nr. 2568; Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II-a ediție, tomo IV, Venezia, 1913, p. 237; N. Iorga, *Notes et extraits...*, I, Paris, 1899, doc. 3; Domenico Caccamo, *Eugenio IV e la crociata di Varna*, în "Archivio della Società romana di Storia patria", terza serie, vol X, annata LXXIX, fasc. I-IV, Roma, 1956, p. 45; B. Țvetkova, *op. cit.*, p. 260.

¹⁶ D. Caccamo, *art. cit.*, pp. 45-46; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 436.

¹⁷ Fr. Pall, *art. cit.*, p. 435.

¹⁸ Maria Mathilda Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *Venezia e la ripresa dell'espansione ottomana al tempo di Murad II*, extras din "Il Veltrio. Rivista della civiltà italiana", 2-4, anno XXIII, 1979, pp. 84-85; B. Țvetkova, *op. cit.*, pp. 256-258; Ferenc Szakaly, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohács (1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasciculus 1, 1979, p. 88.

¹⁹ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, Paris, 1902, pp. 122-123; idem, *Geschichte des Osmanischen Reiches...*, I, p. 430; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 438; *Fontes rerum polonicarum e tabulario Reipublicae Venetae exhaustis*, collegit, edidit, nonnullisque adnotationibus polonicis muniit Augustus Comes Cieszkowski, series I, fasciculus secundus, Posnaniae, 1890, doc. XXVIII.

Veneția a fost informată despre marea victorie de pe Ialomița prin scrisorile lui Vladislav I și Iancu, la sfârșitul lui octombrie 1442, iar la 4 noiembrie a organizat o procesiune la care a participat însuși dogele Francesco Foscari²⁰. În același timp, Senatul nu a întârziat să trimită această veste îmbucurătoare la curtea burgundă, prin scrisorile din 3 noiembrie 1442²¹ și 2 ianuarie 1443²², și să înceapă echiparea unei flote²³.

La 1 ianuarie 1443, papa Eugen al IV-lea a lansat o chemare la cruciadă către toți principii creștini, cerându-le să apere Constantinopolul, Ciprul și Rodosul și să contribuie la formarea unei armate și a unei flote²⁴, iar la 9 ianuarie a cerut Veneției 10 galere, aceasta răspunzând că este de acord, dar numai cu condiția ca toate cheltuielile să fie suportate de papă²⁵. De fapt, anul 1443 a fost pierdut fără a se întreprinde nimic concret, în acest sens concludent fiind răspunsul pe care Senatul l-a dat, la 9 mai, unui nou sol bizantin venit după ajutor. Acestuia i s-a arătat că Veneția este gata să armeze 10 galere, dacă papa va suporta cheltuielile²⁶, dar că nu se va angaja în luptă decât în condițiile participării directe și a altor puteri, ca papalitatea și Ungaria²⁷.

Neînțelegerile dintre venețieni și papă cu privire la cheltuielile necesare armării unei flote au făcut imposibilă punerea ei pe picioare. Veneția a refuzat să furnizeze cele 10 galere promise, cerând ca ele să fie plătite de papă, și nu numai din veniturile clerului venețian și florentin, și ca papa să se împace cu ducele Milanului²⁸. De asemenea, ea a refuzat să pună la dispoziție forțele sale navale din Adriatică²⁹, iar la 8 august dogele Foscari îi scria lui Cesarini că flota nu va putea intra în acțiune în acest an și

²⁰ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 105-106; Fr. Pall, *art. cit.*, pp. 437-438; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 81.

²¹ O. Székely, *Hunyadi János első török hadjáratai* (Primele expediții ale lui Iancu de Hunedoara împotriva turcilor), în "Hadtörténelmi Közlemények" (Comunicări referitoare la istoria militară), XX-XXII (1919-1921), p. 27; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 21, 101, 105; idem, *Les aventures "sarrazines" des français de Bourgogne au XVe siècle*, în *Mélanges d'Histoire Générale*, publiés par Constantin Marinescu, vol. I, Cluj, 1927, p. 17; Fr. Pall, *art. cit.*, pp. 437-438.

²² O. Székely, *art. cit.*, p. 27; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 437.

²³ A. Guglielmonetti, *Storia della marina pontifica nel medio evo del 728 al 1494*, vol. II, Firenze, 1871, pp. 163 și urm.; L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, tome I, traduit de l'allemand par Furcy Raynaud, Paris, 1925, p. 338.

²⁴ Fr. Pall, *art. cit.*, pp. 440-441; C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 83-84.

²⁵ D. Caccamo, *art. cit.*, p. 53; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 121; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 84.

²⁶ F. Thiriet, *La Roumanie vénitienne...*, pp. 377-378.

²⁷ S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 237-238.

²⁸ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 121-122, 126-127; Fr. Pall, *art. cit.*, pp. 445-446.

²⁹ D. Caccamo, *art. cit.*, p. 58; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 446.

că, de altfel, momentul oportun trecuse³⁰. Refuzul Veneției nu avea însă numai un aspect financiar, ci și unul politic, încă și mai pronunțat. Astfel, tratatul de la Terracina dintre papa Eugen al IV-lea și Alfons al V-lea de Aragon și Neapole a provocat nemulțumirea Republicii³¹. La aceasta s-a adăugat teama că o eventuală înfrângere a turcilor ar putea provoca o consolidare a statelor balcanice, care i-ar fi amenințat pozițiile deținute în această zonă³². Fapt este că Veneția căuta să se pună la adăpost din toate direcțiile. Astfel, fiind înștiințat de bailul din Corfu că turcii, îngrijorați de victoriile armatei creștine condusă de Iancu de Hunedoara, ar putea să evacueze Albania, Senatul îl autoriza pe acesta, la 23 noiembrie, să ocupe orașele Valona, Ianina și Argyrocastro din această țară, dar numai dacă ele vor fi într-adevăr evacuate de turci "...cum bona voluntate"³³. Tot la 23 noiembrie 1443, Senatul a hotărât trimiterea unor nave la Zara și Corfu, pentru a apăra aceste poziții mai ales împotriva albanezilor și grecilor³⁴. În același timp, venețienii au refuzat categoric să ajute Rodosul, asediat de trupele sultanului din Egipt³⁵, deoarece nu doreau să-și strice relațiile comerciale deosebit de importante pe care le întrețineau cu acesta.

Apare, prin urmare, clar faptul că Veneția, la fel ca și alte puteri creștine, căuta să-și apere propriile ei posesiuni și interese comerciale în Balcani și Mediterana Orientală, indiferent din partea cui venea amenințarea și, trebuie să arătăm că, în această epocă, ea se temea de Ungaria și de popoarele balcanice cel puțin tot atât cât și de turci.

Oricum, faptul că în 1443 statele apusene nu au trimis flota promisă și nici un alt fel de ajutoare, în momentul în care Iancu de Hunedoara și Vladislav I al Ungariei făceau un efort deosebit pentru a da lovitură de grație Imperiului otoman, atacat simultan și de Ibrahim, beiu de Karamania³⁶, explică de ce în anul următor cei doi au avut ezitări cu privire la organizarea unei noi campanii antiotomane și cu privire la tratativele cu

³⁰ Vilmos Fraknoi, *Cesarini Julián bibornok* (Cardinalul Giulio Cesarini), Budapesta, 1890, p. 35; Fr. Pall, *art. cit.*, pp. 450-451.

³¹ R. Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, partea I, *Briefe aus der Leinezeit (1431-1445)*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, vol. 61-62, Wien, 1909, II, nr. 4, (6 mai 1443); G. M. Monti, *La espansione mediterranea del Mezzogiorno d'Italia e della Sicilia*, Bologna, 1942, pp. 137-138, 180, 203; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 55; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 449; B. Ţvetkova, *op. cit.*, pp. 268-270.

³² L. Elekes, *Hunyadi*, Budapest, 1952, pp. 179-180; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, pp. 432-433; Fr. Pall, *art. cit.*, p. 453.

³³ F. Thiriet, *Régestes...*, III, pp. 105-106, nr. 2623; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 179-180.

³⁴ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 146-147; L. Elekes, *op. cit.*, p. 180.

³⁵ L. Elekes, *op. cit.*, p. 180.

³⁶ Fr. Pall, *art. cit.*, p. 459.

turcii. Această lipsă de coordonare a acțiunilor militare și diplomatice, rezultat al contradicțiilor care sfâșiau lumea italiană, la fel ca și întreaga Europă creștină, a fost una din cauzele cele mai importante ale dezastrului de la Varna, adică a ultimei încercări serioase de a-i alunga pe turci din Europa.

Dar, până la dezastrul de la Varna, ca urmare a marilor victorii raportate de Iancu de Hunedoara în “campania cea lungă”, se crease, în 1444, în sud-estul Europei o situație strategică și politică deosebit de favorabilă pentru forțele creștine, situație care, pentru a se putea concretiza într-o eventuală înfrângere hotărâtoare a turcilor, avea nevoie de o perioadă de consolidare pe care numai încheierea unei păci cu sultanul o putea oferi. Conștient de acest lucru, Iancu a reușit să-l determine pe regele Vladislav I al Ungariei să accepte propunerile avansate de turci, astfel încât, la 12 iunie, s-a încheiat, la Adrianopol, un tratat de pace pe zece ani³⁷, tratat avantajos pentru creștini, care va fi ratificat de regele maghiar în luna iulie la Seghedin.

Dar nu toți cei interesați de lupta antiotomană vedeau lucrurile la fel de clar ca voievodul transilvănean. Pe mulți, victoriile rapide ale acestuia i-au făcut să creadă că organizarea unei noi expediții ar fi suficientă pentru a-i scoate pe turci din Europa, printre aceștia aflându-se marea nobilime maghiară, legatul papal Giulio Cesarini, ducele Burgundiei, Alfons al V-lea de Aragon și Veneția. În ceea ce privește atitudinea acesteia din urmă, semnificativ este faptul că, dacă în 1443 ea considera necesar între 16 și 20 de galere pentru a tăia strâmtoarele, în martie 1444, sub efectul victoriilor lui

³⁷ Tratatul de la Adrianopol-Seghedin l-a silit pe sultan să reconstituie statul sârb, împreună cu cetățile sale, inclusiv Golubač, și să se limiteze la hotarul dunărean. Un articol special referitor la Țara Românească prevedea ca domnul acesteia să nu mai fie obligat să depună personal omagiul de credință în fața sultanului (Fr. Pall, *Autour de la croisade de Varna : la question de la paix de Szeged et de sa rupture (1444)*, în “Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, tome XXII, no. 2, 1941, pp. 144-148; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 97; *Documenta Romaniae Historica*, D, *Relații între țările române*, vol. I, (1222-1456), București, 1977, pp. 377-379, nr. 273). Pe de altă parte, trebuie avut în vedere și faptul că ofensiva balcanică a lui Iancu de Hunedoara s-a corelat cu lupta antiotomană pornită din nou de Ibrahim, beiu de Karamania. Murad al II-lea a fost pus în situația de a încheia și cu acesta un tratat de pace nefavorabil, la Yenişehir, în iulie 1444, prin care i-a cedat zona mult disputată dintre Akşehir și Beyşehir (Ismail Hakki Uzunçarşılı, *Ibrahim Bey in Karaman imarsti vakfgesi* (Actul de fondare al imaretului din Karamania al lui Ibrahim beiu), în “Bellefen”, I, 1937, pp. 120-127, apud T. Gemil, *op. cit.*, p. 117). Unitatea de acțiune românească, realizată sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, care avea în spatele lui și o parte din forța regatului ungar, a reprezentat un factor de mare însemnătate, de natură să pună din nou sub semnul întrebării însuși procesul intern de refacere a puterii otomane.

Iancu de Hunedoara, credea că doar 14 ar fi fost suficiente³⁸. Se trecuse, prin urmare, de la o extremă la alta, de la o prudență plină de suspiciuni la un entuziasm exagerat, ambele atitudini fiind dăunătoare luptei antiotomane.

Interesant de urmărit este atitudinea Veneției, evoluția acesteia în anul 1444 în ceea ce privește expediția antiotomană. După un an de tergiversări și dispute în jurul armării flotei, la 15 ianuarie 1444, Senatul a făcut propuneri conciliante papei și a hotărât să trimită un secretar pe lângă regele Vladislav I și cardinalul legat Cesarini, cu scopul de a-i felicita pentru victoriile antiotomane și a culege toate informațiile posibile asupra campaniei de la sudul Dunării din 1443-1444³⁹. La 3 martie, senatul a transmis secretarului trimis în Ungaria, Giovanni Reguardati, instrucțiunile necesare și, ceea ce frapază, este faptul că el trebuia să se adreseze, pentru început, lui Iancu de Hunedoara și abia apoi regelui Vladislav I, cărora trebuia să le dea asigurările necesare în legătură cu voința Veneției de a participa la lupta antiotomană⁴⁰.

Acum venețienii încep să creadă tot mai mult în posibilitățile de succes ale unei cruciade. În instrucțiunile trimise lui Reguardati la 12 mai, i se cerea acestuia să arate lui Iancu și Vladislav I că pregătirile flotelor burgundă și papală sunt foarte avansate și că Veneția înseși este gata să adauge câteva galere pe cont propriu⁴¹. Acest entuziasm era întreținut și de solul lui Vladislav I, Laszocki, diacon de Cracovia, care arăta venețienilor că ei ar putea ocupa, în caz de victorie, Gallipoli și Salonic⁴².

În aceste împrejurări, la 17 iunie, Senatul a transmis instrucțiunile necesare comandantului flotei venețiene, Aloisio Loredano. Acesta trebuia să se ducă cu toate forțele în Dardanele, era avizat că la comanda supremă a flotei papale, burgunde și venețiene se afla cardinalul Francesco Condulmer, tot un venețian, trebuia să evite orice ciocnire cu flota sultanului mameluc din Egipt și să interzică galerelor burgunde de a merge

³⁸ *Fontes rerum poloniarum e tabulario Reipublicae Venetae exhaustit*, ed. A. C. Cieszkowski, pp. 85-89; Fr. Pall, *Le condizioni...*, p. 446.

³⁹ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 106, nr. 2624; B. Ţvetkova, *op. cit.*, p. 283.

⁴⁰ Sime Ljubić, *Listine o adnošajih imedju južnoga slavenstva i mletačke republike*, vol. IX, în *Monumenta spectantia historiae Slavorum meridionalium*, vol. XXI, Zagreb, 1890, p. 186. A se vedea și *Fontes rerum poloniarum e tabulario Reipublicae Venetae exhaustit*, ed. A. C. Cieszkowski, doc. XXVIII; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 108, nr. 2634; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 69.

⁴¹ S. Ljubić, *op. cit.*, pp. 192-193; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 167-168; F. Thiriet, *Régestes...*, III, pp. 111-112, nr. 2645; *Fontes rerum poloniarum...*, ed. A. C. Cieszkowski, doc. XLIII și XLIV; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 69.

⁴² *Fontes rerum poloniarum...*, ed. A. C. Cieszkowski, doc. LI; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 69.

la Rodos pentru a nu fi atinse cu nimic interesele Republicii în Egipt. De asemenea, i se cerea să solicite și ajutorul bizantinilor⁴³.

Peste alte câteva zile, la 4 iulie, Senatul îi scria legatului papal, cardinalul Cesarini, arătându-i că flota condusă de Condulmer a plecat, iar galerele burgunde sunt și ele pe punctul de a pleca. Se arăta, de asemenea, de acord cu pătrunderea unei părți a flotei pe Dunăre pentru a ușura trecerea acesteia de către armata lui Iancu de Hunedoara și Vladislav I⁴⁴. Peste zece zile, Veneția, în încercarea de a prinde pe două fronturi deodată trupele sultanului, a trimis o solie la Sinope condusă de Angelo Cà Pesaro⁴⁵, cu scopul de a întreține focarele de rezistență orientale cu care era confruntat Murad al II-lea.

Flota promisă de Senat, alcătuită din 24 de nave papale, burgunde și venețiene a sosit la Constantinopol în august⁴⁶, cu scopul de a bloca strâmtoarele și a opri, pe această cale, încercarea sultanului de a-și trece grosul armatei din Asia Mică în Europa.

Iancu de Hunedoara, cu bogata sa experiență politică și militară, era conștient de faptul că organizarea unei campanii antiotomane în toamna lui 1444 ar fi comportat riscuri foarte mari. În primul rând, erau dificultățile create de anotimpul înaintat care-l obligaseră să oprească și “campania cea lungă” și, prin urmare, el nu ar fi putut ajunge la Constantinopol în același an. În al doilea rând, marea nobilime maghiară, care dorise foarte mult organizarea unei asemenea expediții, era prea puțin dispusă să și participe la ea. În fine, în al treilea rând, el știa că putea să conteze prea puțin pe promisiunile de ajutor din partea statelor creștine, că erau state creștine, ca Polonia și Serbia, care nu ar fi sprijinit sub nici o formă o cruciadă antotomană, iar altele, ca Genova, temându-se de pătrunderea venețienilor în Marea Neagră, ar fi făcut tot posibilul pentru ca expediția să se încheie cu un eșec. Din păcate însă, regele Vladislav I era tânăr, fără prea multă experiență, supus la diferite influențe și presiuni și tentat să dea frâu liber imboldurilor sale cavalerești. După ce a ascultat și aplicat sfaturile înțelepte ale voievodului transilvănean, el a început să plece tot mai mult urechea la

⁴³ *Fontes rerum polonicarum...*, doc. XLVI; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 113, nr. 2651; idem, *La Romanie vénitienne...*, p. 578; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 173-174.

⁴⁴ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 114, nr. 2656.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 115, nr. 2658.

⁴⁶ *Fontes rerum polonicarum...*, doc. LVI; L. Pastor, *op. cit.*, I, p. 339; Fr. Pall, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-Est européen : la croisade de Varna (1444)*, în “Balcania”, VII, no. 1, 1944, p. 113; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 80; *A History of the Crusades*, Kenneth M. Setton general editor, vol. III, *The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, edited by Harry W. Hazard, The University of Wisconsin Press, 1975, p. 98.

sfaturile celor care-l îndemneau să rupă pacea și să-i atace pe turci. Printre aceștia un rol foarte important l-au jucat ambasadorul venețian Reguardati și legatul papal Cesarini. Ultimul, pe lângă promisiunile de ajutor și presiunile religioase permanente, a reușit să realizeze la Viena, la 21 mai 1444, un armistițiu pe doi ani cu Frederic al III-lea de Habsburg⁴⁷, obținând, astfel, asigurarea spatelui pentru regele Ungariei dacă acesta ar fi plecat împotriva turcilor. La rândul său, Vladislav I, în ciuda păcii de la Adrianopol și a ratificării ei de la Seghedin, continua să-și manifeste dorința de a lupta⁴⁸, iar la 4 august 1444 lansa un manifest în care își exprima hotărârea de a porni în același an contra turcilor⁴⁹.

Această atitudine oscilantă a lui Vladislav I, mai ales în condițiile în care informațiile circulau cu dificultate, a făcut ca și Veneția să adopte o poziție de expectativă, în așteptarea desfășurării evenimentelor. Astfel, la 28 august 1444, Senatul a trimis o scrisoare papei Eugen al IV-lea în care arăta că a interzis flotei să meargă spre Rodos și Cipru, deoarece Veneția nu se putea lupta în același timp și împotriva otomanilor și împotriva mamelucilor din Egipt. Se mai arăta că cetatea lagunelor avusese grijă să aprovizioneze cu alimente și muniții ambele insule, dar un război cu mamelucii ar putea pune în pericol viața numeroșilor venețieni care se aflau în Egipt⁵⁰. Războiul nici nu începuse încă și Veneția arăta foarte clar nu pe cine va ataca, ci pe cine nu va ataca. La 9 septembrie, dând dovadă de aceeași prudență, Senatul trimitea instrucțiuni comandantului flotei, Aloisio Loredano, în care-i cerea să se informeze asupra mișcărilor armatei cruciate și, dacă aceasta ar înainta în Balcani, să-i sprijine acțiunea. În caz contrar, dacă pacea dintre Ungaria și Imperiul otoman se va menține, Republica nu avea de gând să ducă singură războiul, iar el trebuia să trimită un sol la sultan, să-l asigure de intențiile pașnice ale dogelui și ale Senatului și să arunce întreaga răspundere a inițiativei războinice asupra papei. Trebuia să

⁴⁷ D. Caccamo, *art. cit.*, pp. 74-75.

⁴⁸ A se vedea în acest sens scrisorile sale, din 2 iulie, adresată florentinilor, și din 24 iulie, adresată regelui Bosniei (*Ibidem*, p. 78; N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, Paris, 1899, pp. 404 și 407).

⁴⁹ *Fontes retrum polonicarum...*, doc. XXXII; N. Iorga, *Notes et extraites...*, II, pp. 181 și urm.; Georgius Fejér, *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, Regni Hungariae gubernatoris*, Budaë, 1844, pp. 58-62; *I libri memoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo IV, în *Monumenti storici della r. deputazione veneta di storia patria*, serie prima, *Documenti*, vol. IX, Venezia, 1896, pp. 286-288; Hurmuzaki, *Documente*, I,2, pp. 694-696, doc. DLXXXIV.

⁵⁰ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 184-185; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 117, nr. 2663.

ceară, de asemenea, întărirea tratatului de pace anterior, după care să se întoarcă cu flota la Veneția⁵¹.

După ce insistase ca regele Ungariei să rupă pacea cu turcii și să înceapă un nou război, observăm că Veneția ezita în privința propriei sale participări la acest război. Primind instrucțiunile amintite mai sus, Aloisio Loredano a ezitat să adopte măsuri concrete și să întreprindă ceva împotriva turcilor, abia la 9 noiembrie, deci numai cu o singură zi înaintea dezastrului de la Varna, el a primit știrea că trupele cruciate au trecut Dunărea și că trebuie să acționeze în consecință⁵². Era însă prea târziu pentru orice măsură cât de cât eficientă, care să împiedice înfrângerea creștinilor și, totodată, anularea ultimei tentative serioase de a-i scoate pe turci din Europa. Dar chiar și fără această lipsă de coordonare, numărul mic al galerelor creștine, rezultat al unui optimism exagerat, nu ar fi reușit, probabil, să blocheze eficient strâmtoarele, mai ales în condițiile în care trecerea armatei lui Murad al II-lea era asigurată de adevărați maestri ai navigației, de genovezi⁵³. Cu acest prilej s-a reaprins, încă odată, rivalitatea istorică dintre venețieni și genovezi, care se bănuiau reciproc de intenția de a-și extinde influența și dominația în zona pontică și egeeană.

Dar, în ciuda înfrângerii de la Varna și cu toate oscilațiile care i-au marcat atitudinea, Veneția s-a angajat, totuși, în luptă cu turcii și, deși aportul ei a fost destul de redus, starea de conflict dintre ea și Imperiul otoman a durat aproape doi ani, fără să se înregistreze însă acțiuni militare spectaculoase. Sultanul Murad al II-lea a considerat prezența flotei venețiene în apropierea strâmtoarelor, în momentul bătăliei de la Varna, ca un *casus belli*. Cu toate acestea el nu a întreprins nici o acțiune ostilă la adresa venețienilor, iar aceștia au procedat la fel. La 11 mai 1445, Senatul i-a scris lui Aloisio Loredano arătându-i că era sigur că ungerii nu vor putea reveni în Balcani în acest an și, în consecință, el trebuia să rămână cu flota în strâmtoarea Dardanele până când pacea va putea fi încheiată cu turcii. I se cerea, de asemenea, ca în cazul începerii unor tratative de pace cu turcii să insiste asupra menținerii neschimbate a tratatului din 1430, cu excepția plății tributului de către Veneția⁵⁴. Această lipsă de combativitate din partea cetății lagunelor era reafirmată la 19 octombrie, când Senatul, răspunzând la cererea de ajutor adresată de un sol bizantin, arhiepiscopul Pahomie, arăta

⁵¹ F. Thiriet, *Régestes...*, III, pp. 118-119, nr. 2668; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 108.

⁵² F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 119, nr. 2671.

⁵³ Șerban Papacostea, *Gêne, Venise et la croisade de Varna*, în "Balcanica Posnaniensia", Acta et studia, VIII, Poznan, 1997, pp. 27-37.

⁵⁴ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 124, nr. 2683.

că lupta contra turcilor trebuie continuată, dar Veneția nu va interveni până când nu va ști care este soarta galerelor sale angajate în operațiunile din strâmtori și care este nivelul pregătirilor militare ale Ungariei, care, în ciuda asigurărilor date de Iancu de Hunedoara, păreau ne semnificative⁵⁵.

În această situație stagnantă, nici de pace, dar nici de război, Veneția s-a hotărât să acționeze în vederea încheierii unui nou tratat cu Poarta. La 25 februarie 1446, trimisul său, Aldobrandino de Giusti, a reușit să încheie un tratat cu sultanul, la Adrianopol, tratat care menținea în vigoare toate clauzele stabilite în 1430⁵⁶. Se încheia, astfel, ultimul război turco-venețian a cărei inițiativă a aparținut Veneției. De acum înainte toate războaiele dintre cele două părți vor fi rezultatul inițiativei sultanilor otomani, care, dându-și seama că aveau nevoie de prezența venețiană în teritoriile lor, doreau ca această prezență să se facă simțită în condițiile impuse de ei, să fie benefică în primul rând pentru imperiul lor și abia apoi pentru cetatea lagunelor.

Dându-și seama că evenimentele nu evoluau în favoarea ei, Veneția a făcut tot posibilul pentru a menține relații bune cu Poarta otomană, pentru a evita orice acțiune provocatoare care ar fi putut declanșa un nou război. În aceste condiții, pregătirile militare începute de Iancu de Hunedoara, în toamna anului 1446, în vederea unei noi expediții antiotomane nu au găsit un ecou favorabil în cetatea lagunelor.

Primii cărora li s-a adresat guvernatorul Ungariei pentru a-i sprijini acțiunile au fost tocmai venețienii. La 18 octombrie 1446, Iancu îi scria dogelui Francesco Foscari pentru a-l informa despre pregătirile sale antiotomane și pentru a-l avertiza asupra celor care luptă împotriva cauzei creștine⁵⁷. Răspunsurile venețiene, formulate la 3 și 4 ianuarie 1447, anunțau că Murad al II-lea a cucerit Hexamilionul și a intrat în Moreea, că a ocupat Patras și Clarentza, de unde a luat 60 000 de prizonieri și că Senatul

⁵⁵ *Ibidem*, p. 128, nr. 2702.

⁵⁶ *Diplomatarium veneto-levantinum sive acta et diplomata res venetas graecas atque Levantis illustrantia*, pars II, (1351-1454), Venezia, 1899, pp. 366-368, nr. 168. A se vedea și Maria Mathilda Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *art. cit.*, p. 89; Basile G. Spiridonakis, *Grecs, occidentaux et turcs de 1054 à 1453 : quatre siècles d'histoire des relations internationales*, Tessaloniki, 1990, p. 163; F. Babinger, *Mehmed's II. Frühester Staatsvertrag (1446)*, în "Orientalia Christiana Periodica", XV, Roma, 1949, pp. 225-228; Samuele Romanin, *op. cit.*, pp. 239-241; F. Thiriet, *La Roumanie...*, p. 379; Denis A. Zakythinos, *L'attitude de Venise face au déclin et à la chute de Constantinople*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, pp. 72-73.

⁵⁷ Johannis de Zredna, *Epistolae*, la Ioannis Georgii Schwandtnerii, *Scriptores rerum Hungaricarum*, vol. II, Viena, 1746, pp. 39-40, doc. XXIV; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 220-221.

este convins că guvernatorul va afla cu durere aceste vești⁵⁸. Era, prin urmare, anunțul unor înfrângeri ale creștinilor și nicidecum adoptarea unei atitudini ferme, de sprijinire a lui Iancu în planurile sale, Veneția, care abia încheiase pace cu turcii, în condiții favorabile pentru ea, nu dorea să o rupă așa devreme și să-și pericliteze din nou interesele comerciale din Levant. Această poziție rezultă foarte clar și din răspunsul pe care Senatul l-a dat, la 25 octombrie 1446, solului papal Giovanni di Reate, care venise să ceară galere pentru lupta cu turcii. I s-a arătat că Veneția a făcut destul pentru cauza cruciadei, că denunțarea păcii cu sultanul va costa foarte mult Republica în România și că, deși ea dorește să lupte pentru cauza creștină, antecedentele nu sunt deloc încurajatoare⁵⁹. De fapt, Veneția, la fel ca și alte puteri apusene, prefera să arunce vina pe alții pentru a-și scuza inactivitatea sau activitatea care avea în vedere doar apărarea propriilor interese.

Această atitudine de dezangajare față de turci a Veneției s-a menținut până la asediul Constantinopolului. Astfel, în 1447, soliei lui Iancu de Hunedoara condusă de comitele Voulch (Vulchus), Senatul venețian i-a răspuns, la 1 mai, că nu-l poate ajuta cu nimic pe guvernator împotriva turcilor, deoarece Republica se afla prinsă într-un război în Lombardia, împotriva lui Francesco Sforza, și numai încheierea acestui război, puțin previzibilă în acel moment, îi va putea elibera forțele necesare⁶⁰. De asemenea, era amintit, tot ca o scuză, faptul că papa continua să fie dator Veneției pentru flota armată în 1444⁶¹. Iancu de Hunedoara, în ciuda acestui răspuns, a continuat să spera că va putea obține din partea Veneției un ajutor oarecare. De aceea, la începutul anului 1448, el l-a trimis pe Nicolae Laszocki, diacon de Cracovia, într-o nouă misiune la Roma și Veneția. Ajuns în cetatea lagunelor, acesta a arătat Senatului că papa Nicolae al V-lea a promis să trimită un contingent de 4 000 de călăreți, la fel și regele Alfons al V-lea de Aragon și Neapole, dar răspunsul primit a fost foarte puțin încurajator. Senatorii au arătat, la 7 martie, că Veneția este gata să-l ajute pe Iancu de Hunedoara, dar nu va putea face acest lucru din cauza războiului pe care-l poartă împotriva lui Francesco Sforza și Alfons al V-lea⁶². Astfel, Nicolae Laszocki nu a putut să-i aducă lui Iancu de

⁵⁸ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 221.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 208; F. Thiriet, *Régestes...*, III, pp. 135-136, nr. 2734.

⁶⁰ S. Ljubić, *op. cit.*, p. 264; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 221; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 137, nr. 2742; idem, *La Romanie...*, p. 379; D. A. Zakithinos, *art. cit.*, p. 72; M. P. Dan, *op. cit.*, p. 124; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *art. cit.*, p. 90.

⁶¹ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 229; L. Elekes, *op. cit.*, p. 360.

⁶² S. Ljubić, *op. cit.*, pp. 267-268; N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 229; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 143, nr. 2766; idem, *La Romanie...*, p. 380; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *art. cit.*,

Hunedoara la întoarcere decât complimentele și laudele dogelui Francesco Foscari⁶³ și nimic mai mult.

O ultimă încercare de a obține ajutor din partea Veneției a fost făcută de Iancu de Hunedoara chiar în momentul plecării sale în campania antiotomană care se va încheia cu dezastrul de la Kossovopolje. Aflat la Kuvin, lângă Dunăre, el l-a trimis, la 12 septembrie 1448, tot pe diaconul Nicolae, la Roma și Veneția. În scrisoarea adresată chiar în această zi dogelui, Iancu făcea încă un apel la ajutor pentru lupta antiotomană⁶⁴, dar din nou nu va obține nimic. În răspunsul dat de Senat, la 3 noiembrie, se arăta că Veneția nu-l va putea ajuta pe Iancu de Hunedoara împotriva turcilor atât timp cât durează războiul din Italia⁶⁵. Inutil să mai adăugăm că între timp Iancu fusese înfrânt de sultan în crâncena bătălie de la Kossovopolje (18-20 octombrie 1448) și că Republica, chiar dacă ar fi dorit să-l ajute, nu o mai putea face de o manieră eficientă.

Care sunt însă cauzele acestei atitudini constant refractare a Veneției față de reluarea luptei ofensive antiotomane? Le vom enumera doar, fără a insista asupra lor⁶⁶. În primul rând, este vorba de războiul care cuprinsese principalele state italiene aflate în dispută pentru stăpânirea ducatului de Milano, motiv invocat, după cum am văzut, în toate răspunsurile date de Senat solilor lui Iancu. În al doilea rând, Veneția încheiase, în februarie 1446, un tratat cu Poarta în condiții avantajoase și nu vea deloc intenția de a-l rupe. În al treilea rând, Veneția se afla în război cu Skanderbeg și era gata să apeleze la ajutorul turcilor pentru a-și apăra pozițiile și interesele comerciale din Albania. În acest sens, la 27 iunie 1448, Senatul dădea următoarele instrucțiuni lui Andrea Venier, trimisul său în Albania : dacă va obține o intervenție militară otomană împotriva lui Skanderbeg poate promite și concursul forțelor venețiene, iar dacă nu, va continua negocierile cu acesta, promițându-i o pensie anuală⁶⁷. Campania lui Iancu, încheiată cu

p. 90; Matei Cazacu, Petre Ș. Năsturel, *Une démonstration navale des turcs devant Constantinople et la bataille de Kilia (1448)*, extras din "Journal de savants", juillet-septembre 1979, p. 203.

⁶³ J. de Zredna, *op. cit.*, pp. 50-54; N. Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen", tome III, no. 1-3, 1926, p. 23.

⁶⁴ J. de Zredna, *op. cit.*, pp. 55-56, doc. XXXVII; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 155.

⁶⁵ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 232-233; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 147, nr. 2787; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *art. cit.*, p. 91.

⁶⁶ Eugen Denize, *Relațiile lui Iancu de Hunedoara cu Veneția*, pp. 197-211.

⁶⁷ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 145, nr. 2779. Pentru războiul veneto-albanez din 1447-1448 a se vedea și Fr. Pall, *Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg*, în "Revue Historique du Sud-Est Européen", X, no. 4-6, 1933, p. 129; F. Thiriet, *Quelques reflexions sur la politique vémitienne à l'égard de George Skanderbeg*, în "Studia Albanica", V,1, 1968, pp. 87-93; Kasem Biçoku, 58

înfrângerea de la Kossovopolje, nu a putut beneficia, tocmai din cauza acestui război, de cooperarea lui Skanderbeg, dar, în schimb, a făcut imposibilă o colaborare turco-venețiană și a contribuit decisiv la încheierea păcii dintre Skanderbeg și Veneția⁶⁸. În *al patrulea rând*, Veneția se temea că o eventuală victorie decisivă împotriva turcilor ar putea provoca renașterea statelor balcanice, care i-ar amenința pozițiile și privilegiile comerciale din regiune. În fine, în *al cincilea rând*, Veneția se temea de politica lui Iancu de Hunedoara, care avea alianțe cu Alfons al V-lea de Aragon și Skanderbeg și intrase în stăpânirea Chilei, crezând, în mod eronat, după opinia noastră, că el ar fi dorit să reia politica expansionistă maghiară în Dalmația și să devieze o parte a comerțului oriental prin Chilia. Considerăm că toate aceste cauze explică îndeajuns de bine refuzul permanent pe care Veneția l-a opus la toate cererile de ajutor venite din partea lui Iancu de Hunedoara. Numai atunci când turcii se vor pregăti în modul cel mai serios să cucerească Constantinopolul și, prin urmare, să închidă strâmtoarele de acces în Marea Neagră, Republica va intra cu adevărat în alarmă, dar va fi prea târziu pentru a mai putea opri mersul triumfător al oștilor sultanului.

Din punctul de vedere al lui Iancu de Hunedoara, faptul că el reprezintă interesele întregului spațiu românesc, căruia îi dăduse o unitate statală de tip feudal⁶⁹, îl făcea să plaseze în centrul întregii sale acțiuni, politice, diplomatice și militare, lupta împotriva amenințării otomane. Această luptă, în lipsa unor ajutoare semnificative trimise de statele creștine apusene, în primul rând de cele ale căror interese erau și ele amenințate direct de expansiunea otomană, nu avea sorți de izbândă. Iancu de Hunedoara și românii nu aveau posibilitatea de a-i scoate pe turci din Europa și nici nu puteau să oprească expansiunea acestora. Ceea ce puteau să facă era să-și apere propria ființă statală, pe cât posibil, integritatea teritorială și să stabilească un sistem de relații echilibrate cu Imperiul otoman, în care, recunoscând supremația acestuia, să-și păstreze intacte

Quelques aspects des rapports entre Skanderbeg et Venise, în ibidem, pp. 95-102; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 152.

⁶⁸ S. Ljubić, *op. cit.*, pp. 282-283; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 152.

⁶⁹ Pentru intervențiile lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova a se vedea lucrările lui Francisc Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 16, nr. 5, 1963, pp. 1049-1072; idem, *De nouveau sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XV, no. 3, 1976, pp. 447-463; idem, *Encore une fois sur l'action de Iancu de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, în ibidem, tome XVII, no. 4, 1978, pp. 443-453.

prerogativele politice, economice și militare, capacitatea de a duce o politică externă în conformitate cu propriile interese. Dându-și seama de imposibilitatea reluării luptei ofensive antiotomane⁷⁰, dar bizuindu-se pe puterea sa militară reală și pe dorința Porții de a avea liniște la Dunărea de Jos, pentru a putea pregăti cum se cuvine atacul decisiv asupra Constantinopolului, Iancu de Hunedoara a reușit să încheie un tratat în condiții de deplină egalitate cu aceasta, la 20 noiembrie 1451-13 aprilie 1452⁷¹. Acest tratat avea forma unui armistițiu pe trei ani. Poarta, deși victorioasă în ultimele confruntări, făcea, totuși, concesii importante Ungariei și lui Iancu de Hunedoara, recunoscând acesteia cosuzeranitatea asupra Serbiei și Țării Românești. Concesiile se explică prin faptul că noul sultan, Mehmed al II-lea, avea nevoie de liniște la Dunăre și în Balcani, pentru a-și putea consolida domnia și a face pregătirile necesare în vederea asaltului final împotriva Constantinopolului.

După ce a refuzat cu obstinație toate ofertele de luptă antiotomană propuse de guvernatorul Ungariei, Veneția a început, în 1452, să manifeste semne de îngrijorare tot mai evidente, datorită pregătirilor pe care turcii le făceau în vederea unui atac hotărâtor împotriva capitalei bizantine, dar și datorită ieșirii din luptă a lui Iancu de Hunedoara, care lăsa, astfel, calea liberă pentru declanșarea unei noi confruntări turco-venețiene.

La 14 februarie 1452, un ambasador bizantin al împăratului Constantin al XII-lea Dragases a sosit la Veneția și a arătat că sultanul Mehmed al II-lea făcea pregătiri intense îndreptate împotriva Constantinopolului. Răspunsul evaziv dat de Senat se datora faptului că Veneția, prinsă în războiul împotriva lui Francesco Sforza, nu avea mijloacele necesare de a deschide un front antiotoman⁷². I s-a arătat ambasadorului că Veneția va face tot ce va putea împotriva turcilor, dar numai în condițiile realizării unei coaliții a puterilor creștine, și i s-a

⁷⁰ După înfrângerea de la Kossovopolje, situația internă din Ungaria a cunoscut o deteriorare evidentă, care se făcea simțită mai ales în ceea ce privește persoana guvernatorului și planurile sale politice (Joseph Held, *Hunyadi. Legend and Reality*, Columbia University Press, New York, 1985, p. 135).

⁷¹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, pp. 23-27; idem, *Privilegiul lui Mahomed al II-lea pentru Pera (1 iunie 1453)*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XXXVI, 1913-1914, pp. 88-91; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 178; T. Gemil, *op. cit.*, p. 129.

⁷² Marino Sanuto, care avea acces la arhivele venețiene, scrie că în 1452, Senatul a ridicat noi impozite în valoare de 500 000 de ducați pentru formarea unei armate de 15 000 de călăreți și 8 000 de pedestrași, care trebuia să fie comandată de Gentile da Lionesa (Marino Sanuto, *Vitae ducum Venetorum (1421-1495)*, în L. A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, XXII, Milano, 1733, col. 1142).

recomandat să se adreseze și celorlalte puteri italiene⁷³. Totuși, Senatul nu a rămas complet pasiv, ci a trimis aceste știri îngrijorătoare papei, împăratului, regilor Franței, Ungariei și Neapolelui, cerându-le, totodată, să se pregătească pentru a ajuta Bizanțul⁷⁴.

La 16 noiembrie același an, unei noi solii bizantine pentru ajutor, condusă de Giovanni da More, Senatul i-a răspuns că au fost luate anumite măsuri și că Veneția își va face datoria în măsura în care și alte puteri creștine o vor face pe a lor⁷⁵. Adevărul este că Veneția începuse însă să se teamă mult mai serios acum de o eventuală cădere a Constantinopolului în mâna turcilor, deoarece aceasta ar fi însemnat închiderea strâmtorilor de acces în Marea Neagră și importante pierderi comerciale. Ea își dădea seama că celelalte puteri creștine, cu excepția Genovei, nu aveau nici pe departe același interes pentru strâmtori și de aceea era hotărâtă să întreprindă ceva chiar și singură. Această convingere i-a fost întărită, în

⁷³ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 173, nr. 2881; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire de Venise pour la défense de Constantinople (1452-1453)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIII, no. 2, 1974, p. 250; S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 245. Aici credem că este necesar să arătăm că în Italia, umaniștii au făcut, și înainte și după căderea Constantinopolului, numeroase planuri de cruciadă antiotomană, dar toate cu o doză mare de lipsă de realism. Pot fi a mintiți, printre alții, Francesco Filelfo, cu planurile din 1444, 1451, 1469 și 1471-1472, Flavio Biondo, cu planurile din 1453 și 1454, Poggio Bracciolini, cu planul din 1455, și cardinalul Bessarion, cu planul din 1470 (Agostino Pertusi, *Premières études en Occident sur l'origine et la puissance des Turcs*, în "Bulletin. Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen", X,1, 1972, p. 50). Semnificativă în acest sens ni se pare scrisoarea lui Francesco Filelfo, care se stabilise la Milano, la curtea noului duce Francesco Sforza, adresată regelui Franței, Carol al VII-lea, la 14 februarie 1451. În aceasta, el îi cerea lui Carol al VII-lea să se pună în fruntea unei cruciade antiotomane, arătându-i că și Francesco Sforza era gata de luptă (Franz Babinger, *Relazioni visconteo-sforzesche con la Corte Ottomana durante il sec. XV*, în *Atti del convegno di studi su la Lombardia e l'Oriente*, Milano, 11-15 giugno 1962, Milano, 1963, pp. 26-27). Această afirmație era falsă și Filelfo știa acest lucru, deoarece noul duce al Milanului nu avea deloc intenția de a se amesteca în problemele orientale, cu atât mai mult cu cât turcii se aflau în plină ofensivă (*Ibidem*, p. 26). De asemenea, Mehmed al II-lea considera Milanul printre a cele puteri italiene care aveau importanță și, eventual, puteu fi folosite împotriva Veneției (*Ibidem*, p. 27; Maria Pisani, *Un avventuriero del Quattrocento. La vita e le opere di Benedetto Dei*, Genova-Napoli-Firenze, 1923, p. 14). Propunerea lui Filelfo, prin urmare, nu numai că era lipsită de suport real, dar era menită să-l inducă în eroare pe regele Franței. Bineînțeles că astfel de planuri nu puteau decât să aducă daune ideii de luptă antiotomană, prin caracterul utopic și lipsa lor de realism mărind și mai mult neîncrederea, deja foarte mare, existentă între puterile creștine.

⁷⁴ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 178, nr. 2897; S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 248; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 251.

⁷⁵ N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, p. 480; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 180, nr. 2905; S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 247; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 253.

aceeași lună noiembrie, atunci când artileria otomană din fortăreața Boghaz Kesen (Rumili Hisar) a deschis focul asupra unor nave de-ale sale⁷⁶.

În timp ce Republica lagunelor trecea de la o stare similară cu indiferența, la alta, foarte aproape de alarmă⁷⁷, Iancu de Hunedoara care cunoștea pregătirile militare otomane, nu stătea nici el în expectativă și inactivitate. Din păcate însă, capacitatea sa ofensivă era mult mai scăzută decât în trecut, iar divergențele interne, provocate, mai ales, de marea nobilime, îl obligau să se limiteze, pe frontul antiotoman, numai la acțiuni strict defensive legate de apărarea Ungariei și a Țărilor Române. În ciuda acestei situații, Iancu a încercat, totuși, să facă ceva pentru a ajuta Bizanțul, sperând că poate acum, amenințată direct de interesele ei, Veneția va pune la dispoziție o flotă cu adevărat combativă și eficientă.

În toamna anului 1452 au sosit la Constantinopol, pe mare, trimișii lui Iancu de Hunedoara⁷⁸, care răspundeau, de fapt, la cererea de ajutor formulată de împăratul bizantin⁷⁹. Ei promiteu ajutor, dar cu condiția cedării unui port la Marea Neagră, fie a Selimbriei, fie a Mesembriei⁸⁰. După un prim refuz, împăratul a acceptat, în secret, să cedeze Mesembria lui Iancu, acesta primind-o cu titlul de posesiune dependentă, ca și cum ar fi fost unul dintre vasalii bazileului⁸¹. Dar actul de donație nu a ajuns niciodată la Iancu și acesta și-a imaginat, probabil, că împăratul a preferat

⁷⁶ Gustave Schlumberger, *Le siège, la prise et le sac de Constantinople par les turcs en 1453*, IIe édition, Paris, 1914, pp. 24-25; F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son temps. 1432-1481. La grande peur du monde au tournant de l'histoire*, Paris, 1954, pp. 128-132; Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute et Iancu de Hunedoara (Hunyadi)*, în "Byzantinoslavica", Praga, XXX, 1969, I, p. 123.

⁷⁷ Aceasta s-a datorat, printre altele, și scrisorii de avertisment trimisă de venețienii din Constantinopol, între 17 și 19 decembrie 1452, în care se arăta că orașul, fără un ajutor concret, substanțial și rapid, nu ar fi putut rezista multă vreme în fața atacului otoman. În același interval ei au scris, în aceeași termeni, și papei Nicolae al V-lea și lui Iancu de Hunedoara (A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, vol. I, *Le testimonianze dei contemporanei*, Verona, 1976, p. LXVII).

⁷⁸ *Ubertini Pasculi Constantinopoleos libri IV*, cartea III, versurile 462-472, ed. A. Elissen, *Analekten der mittelung neugriechischen Literatur*, II, Leipzig, f. a., anexă, p. 51; cf. Gyula Moravcsik, *Ungarisch-Byzantinische Beziehungen zur Zeit des Falles von Byzanz*, în "Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungarica", II, fasc. 3-4, 1954, p. 355 (aceiași studiu și în *Studia Byzantina*, Budapesta, 1967, pp. 361-381); Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 119; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 180.

⁷⁹ L. Brehier, *Le monde byzantin*, I, Paris, 1948, pp. 514-515.

⁸⁰ Georgios Sphrantzes, *Memorii. 1401-1477*, în *Fontes Historiae Daco-Romane*, vol. IV, *Scriptores acta imperii byzantini saeculorum IV-XV*, ed. Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, p. 441; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 180; Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 119.

⁸¹ G. Sphrantzes, *op. cit.*, p. 441.

să păstreze Mesembria⁸². Pentru el acest port era necesar deoarece se afla într-o zonă dominată încă de bizantini, până în februarie sau martie 1453, și aici urmau să fie debarcate trupele trimise în ajutor, care urmau apoi să se deplaseze pe uscat până la capitală.

La 16 ianuarie 1453 și noul rege al Ungariei Ludovic al V-lea Postumul, a răspuns la apelul bazileului, dar în termeni generali și fără nici o propunere concretă⁸³. Tot la începutul acestui an, el, împreună cu Iancu de Hunedoara, au scris papei Nicolae al V-lea, arătând că sunt gata să ia parte la o cruciadă antiotomană⁸⁴, dar tot ce a putut face Iancu a fost să trimită o solie, în aprilie 1453, la sultanul Mehmed al II-lea, solie care-i cerea să ridice asediul Constantinopolului și-l amenința cu ruperea tratatului încheiat în anul anterior⁸⁵. Eșecul acestei încercări a determinat și intervenția lui Ladislau al V-lea care, în ultimele săptămâni ale asediului capitalei bizantine, a cerut din nou sultanului să încheie pace cu împăratul, amenințând că altfel îi va declara război⁸⁶, dar din nou nu s-a putut obține absolut nimic, capacitatea ofensivă a Ungariei fiind, practic, inexistentă în acel moment. Singurul lucru pe care a reușit să-l facă Iancu de Hunedoara a fost acela de a trimite, cu ajutorul domnitorului Țării Românești, Vladislav al II-lea (1448-1456), un transport de arme din Brașov către garnizoana din Chilia, condusă de Stoica Ghizdaviți⁸⁷. Probabil se temea că turcii, la fel ca în 1448⁸⁸, vor încerca să atace simultan atât Constantinopolul, cât și Chilia, dar acest lucru nu s-a întâmplat.

Oricum, chiar dacă ar fi avut forțe suficiente, ceea ce nu era cazul, proiectul lui Iancu de Hunedoara de ajutorare a Bizanțului era irealizabil, deoarece el nu avea flotă, iar turcii dominau deja Bosforul, în timp ce el însuși intrase, în martie-aprilie 1453, în tratative cu Milano și Florența pentru o eventuală intervenție în Friul, împotriva Veneției⁸⁹. De asemenea,

⁸² Rodolphe Guiland, *Les appels de Constantin XII Dragasès à l'Occident pour sauver Constantinople*, în idem, *Etudes byzantines*, Paris, 1959, p. 142; Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 120.

⁸³ N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, p. 512.

⁸⁴ *A History of the Crusades*, III, p. 101; R. Guiland, *Les appels de Constantin XI Paléologue à Rome et à Venise*, în "Byzantinoslavica", XIV, 1953, pp. 226-244.

⁸⁵ J. de Hammer, *op. cit.*, II, pp. 398-399; Fr. Pall, *Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei și problema ajutorării Bizanțului*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 18, nr. 3, 1965, pp. 622-633; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 180.

⁸⁶ G. Moravcsik, *art. cit.*, pp. 358-359; Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 120.

⁸⁷ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 38; Fr. Pall, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 123.

⁸⁸ M. Cazacu, P. Ș. Năsturel, *art. cit.*, p. 200.

⁸⁹ N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, pp. 499 și 513; Fr. Pall, *Relazioni di Giovanni di Hunedoara con l'Italia negli anni 1452-1453 (Documenti inediti preceduti da uno studio)*, I, în "Revue des

se pare că, în ciuda intervențiilor făcute pe lângă sultan, regele Ungariei, Ladislau al V-lea, se gândea în prima jumătate a anului 1453, mai mult la un atac împotriva husiților, ordonându-i chiar lui Iancu să se pregătească militar în acest sens⁹⁰. Aceasta explică de ce, până în mai, Iancu s-a aflat la Viena, Bratislava, Győr, Buda și abia după această lună, când nu se știa ce vor face turcii după cucerirea Constantinopolului, îl putem întâlni în Banat și Transilvania, deci pentru a pregăti apărarea în fața unui eventual atac otoman (Timișoara, Caransebeș, Hațeg, Hunedoara, Vinț, Turda, Cluj, Bistrița, Dej, Lipova)⁹¹. Cu toate acestea, considerăm că merită să menționăm faptul că, la 3 mai 1453, în tabăra otomană ce asedia Constantinopolul, a ajuns zvonul că flota venețiană se îndreaptă spre oraș și că Iancu de Hunedoara pregătește o expediție terestră⁹². Bineînțeles, era doar un zvon ce nu s-a confirmat, dar care ne arată de cine se temeau turcii cel mai mult în acel moment.

Totuși, Veneția, așa cum am arătat mai sus, deși nu avea forțe suficiente pentru a contribui în mod hotărâtor la apărarea Constantinopolului, trebuia să facă ceva, deoarece interesele ei în această zonă erau destul de importante comparativ cu interesele altor puteri creștine⁹³.

De aceea, la 4 februarie 1453, Senatul a intervenit pe lângă Alfons al V-lea de Aragon, cerându-i să trimită ajutoare Bizanțului⁹⁴. La 19 februarie a fost ordonată armarea unei flote de 15 galere și a două vase mari putând transporta fiecare 400 de soldați⁹⁵, iar la 23 februarie erau luate măsuri pentru ca flota să fie trimisă la Constantinopol⁹⁶ și se hotăra o nouă intervenție pe lângă papă, împărat, regii Ungariei și Neapolelui, arătându-li-se, totodată, care erau pregătirile venețiene pentru apărarea capitalei bizan-

Etudes Sud-Est Européen”, XIII, no. 3, 1975, pp. 453-478; idem, *Byzance à la veille de sa chute...*, p. 126.

⁹⁰ J. Held, *op. cit.*, p. 147.

⁹¹ Adrian A. Rusu, *Întregiri și interpretări privitoare la itinerariile lui Iancu de Hunedoara*, în “Anuarul Institutului de istorie “A. D. Xenopol”, Iași, XXVII, 1990, p. 183.

⁹² Este vorba de mărturia lui Leonardo de Chios, arhiepiscop de Mitilene, într-o scrisoare adresată papei Nicolae al V-lea (A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, I, p. LXXIX, și pp. 154-155).

⁹³ După Genova, Veneția era puterea italiană și apuseană, în general, care avea interesele cele mai mari atât la Constantinopol, cât și în Marea Neagră, unde poseda colonia Tana, la vărsarea Donului în Marea de Azov (Elena Č. Skržinskaja, *Storia della Tana*, în “Studi veneziani”, X, 1968, pp. 3-45).

⁹⁴ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, pp. 280-281; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L’action diplomatique et militaire...*, p. 255; A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli...*, I, p. LXVIII.

⁹⁵ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 181, nr. 2909; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L’action diplomatique et militaire...*, p. 255.

⁹⁶ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 282.

tine⁹⁷. Aceste pregătiri erau, într-adevăr, reale, Senatul hotărând ca toți negustorii care aveau interese în România să plătească un impozit suplimentar în valoare totală de 16 000 de ducați⁹⁸.

Dar, deși manifesta destulă hotărâre, Veneția își dădea seama de două lucruri și anume : că, fiind angrenată în războiul din Lombardia, nu dispunea de forțe suficiente pentru a apăra Bizanțul, și că celelalte puteri creștine, din diferite motive, nu vor interveni cu nimic în afară de vorbe goale. Din aceste motive ea a fost obligată să adopte o atitudine duplicitară atât față de bizantini, cât și față de otomani, în dorința de a evita compromiterea inutilă a intereselor sale comerciale din Levant⁹⁹. Acest lucru explică și faptul că, tocmai în momentul în care ea își pregătea o flotă de intervenție și solicita ajutor la alte curți creștine, trimitea, totuși, un sol și la sultanul Mehmed al II-lea cu scopul de a-i sonda adevăratele intenții¹⁰⁰.

Această atitudine duplicitară, determinată însă de cauze obiective, a întârziat foarte mult plecarea flotei venețiene, astfel încât Constantinopolul a fost apărat numai de 15 vase creștine, dintre care doar 5 erau ale Republicii lui San Marco¹⁰¹. Abia la 7 mai 1453, Senatul dădea instrucțiunile necesare pentru Giacomo Loredano, comandantul flotei care urma să plece spre Constantinopol. I se indicau traseul, locurile de aprovizionare, dar i se cerea să evite de a-i provoca pe turci pentru a nu se rupe pacea din 1446¹⁰². A doua zi, la 8 mai, au fost date și instrucțiunile pentru solul Bartolomeo Marcello, trimis în misiune pe lângă sultan. El trebuia să-i comunice acestuia ferma intenție a Veneției de a menține pacea, faptul că flota lui Loredano avea numai misiunea de a escorta galerele României și de a apăra interesele legitime ale Veneției la Constantinopol și trebuia să încerce să-l determine pe sultan să încheie pace cu bizantinii, dar să nu insiste dacă va vedea că sultanul este hotărât să continue asediul¹⁰³.

Sigur că toate aceste instrucțiuni nu puteau să apere Constantinopolul de căderea în mâna turcilor, lucru care s-a și întâmplat la 29 mai 1453.

⁹⁷ F. Thiriet, *Régestes...*, p. 182, nr. 2911; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 255; A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli...*, I, p. LXIX.

⁹⁸ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 181, nr. 2910.

⁹⁹ S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 260-261.

¹⁰⁰ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 181, nr. 2910; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 256.

¹⁰¹ Celelalte vase erau : șapte genoveze, unul bizantin, unul catalan și unul francez (S. Romanin, *op. cit.*, (V, p. 251).

¹⁰² N. Irga, *Notes et extraits...*, III, pp. 283-284, 301; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 185, nr. 2922; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, pp. 257-258.

¹⁰³ N. Irga, *Notes et extraits...*, III, pp. 285-286; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 186, nr. 2923; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 259.

Dar cu toate acestea, venețienii aflați în oraș au luptat cu vitejie pentru apărarea sa. Cel care i-a condus a fost însuși bailul Girolamo Minotto care, după victoria otomană, va fi decapitat împreună cu fiul său și cu alți șapte patricieni venețieni¹⁰⁴. Alți 29 de patricieni venețieni au fost capturați, împreună cu 600 de soldați, iar pierderile materiale totale ale Veneției s-au ridicat la aproape 200 000 de ducați¹⁰⁵.

În această situație, după ce a anunțat, la 30 iunie, căderea Constantinopolului papei și lui Alfons al V-lea de Aragon și Neapole, Veneția fiind primul stat italian care a aflat vestea, cu o zi mai devreme, la 29 iunie¹⁰⁶. Senatul a hotărât, la 5 iulie, să trimită la sultan, pe lângă Bartolomeo Marcello, și pe Niccolò Sagundino¹⁰⁷, iar la 12 iulie a hotărât ca valoarea cadourilor ce vor fi făcute sultanului să crească de la 500 la 1 200 de ducați¹⁰⁸. Peste alte câteva zile, la 17 iulie, Bartolomeo Marcello primea noi instrucțiuni conform cărora el trebuia să arate sultanului ferma dorință de pace a Veneției, să ceară restituirea vaselor venețiene capturate, să spună că are împuternicirea necesară pentru a confirma pe loc pacea din 1446, dar dacă sultanul ar avea alte pretenții, el trebuia să le comunice Senatului¹⁰⁹. Simultan, venețienii căutau să-și întărească poziția în negocieri prin realizarea păcii în Italia¹¹⁰ și prin cucerirea unor foste posesiuni bizantine

¹⁰⁴ N. Iorga, *Notes et extraits...*, III, p. 298; Leonardo de Chios, *De urbis Constantinopoleos jactum captivitatemque epistola*, ed. A. Dethier, în *Monumenta Hungaricae Historica. Scriptores*, XII, f. 1, f. a., p. 661; J. de Hammer, *op. cit.*, II, p. 435; F. Thiriet, *La Romanie...*, p. 382; G. Schlumberger, *op. cit.*, pp. 97-102.

¹⁰⁵ S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 252; M. M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, *L'action diplomatique et militaire...*, p. 265; Halil Inacik, *An outline of Ottoman-Venetian relations*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente...*, p. 86.

¹⁰⁶ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 187, nr. 2929; A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli...*, I, pp. LXXXIII-LXXXIX. Aici trebuie să arătăm că, față de alte state vecine cu Imperiul otoman, Veneția dispunea de cel mai bun serviciu de informații, deoarece era un stat predominant comercial, interesat de toate aspectele vieții din Imperiul otoman și folosind pentru obținerea de informații aproape orice persoană aflată în legătură cu statul venețian (A se vedea în acest sens J. Kissling, *Vebezia come centro di informazione sui turchi*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente*, pp. 97-109). Cu toate acestea, datorită condițiilor dificile de circulație ale vremii, îngreunate și de starea de război, informația despre căderea Constantinopolului a făcut o lună până să ajungă în cetatea lagunelor (29 mai-29 iunie 1453).

¹⁰⁷ N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, pp. 314-325; F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 188, nr. 2932.

¹⁰⁸ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 188. Nr. 2934.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 189, nr. 2935.

¹¹⁰ Veneția a fost unul din statele care au inițiat pacea sau liga de la Lodi, în 1454, ce va asigura liniștea, destul de precară, a Italiei, până în 1494 (Giovani Soranzo, *La lega italiana (1454-1455)*, Milano, 1924; idem, *Collegati, aderenti e raccomandati tra gli Stati italiani della seconda metà del secolo XV*, în "Archivio Storico Italiano", I,1, 1944, pp. 3-33; idem, *Studi e discussioni su La Lega italiana del 1454-1455*, în vol. *Studi storici in onore di Gioacchino Volpe*, II, Firenze, 1958, pp. 969-995).

din Moreea¹¹¹, dar, pentru moment, au eșuat în ambele direcții. Din această cauză ei au fost obligați să accepte propunerile de pace formulate de sultan, la 15 ianuarie 1454¹¹², și să semneze definitiv pacea, la 23 aprilie același an¹¹³, dar în condiții ceva mai puțin avantajoase decât cele anterioare, stabilite în 1446. Noua pace garanta venețienilor libertatea comerțului în teritoriile otomane în schimbul unei taxe vamale de 2% din valoarea mărfurilor. Veneția pierdea însă toate drepturile și privilegiile pe care le smulsese împăraților bizantini, profitând de slăbiciunea lor.

În ciuda acestei păci, care salva o parte importantă din privilegiile sale comerciale, Veneția a înțeles, după căderea Constantinopolului, că o ciocnire cu Imperiul otoman devenea inevitabilă și decisivă pentru destinul posesiunilor sale din România și Levant¹¹⁴, ciocnire care va avea loc în timpul îndelungatului război din 1463-1479¹¹⁵ și se va termina în dezavantajul ei, raportul de forțe din Mediterana Orientală fiind radical modificat în favoarea turcilor.

Consecințele căderii capitalei bizantine au avut o importanță deosebită atât pentru turci, cât și pentru lumea creștină, pentru Țările Române, unul din principalele avanposturi răsăritene ale creștinătății.

Pentru turci, consecințele căderii Constantinopolului au fost deosebit de favorabile, deschizându-le un câmp, practic nelimitat, de expansiune în zona Mării Negre și de-a lungul Dunării, spre Europa Centrală. Una din consecințele imediate ale cuceririi Constantinopolului a fost aceea că turcii au pus stăpânire absolută asupra navigației prin strâmtoarele Bosfor și Dardanele și au declanșat o politică agresivă de cucerire a întregului bazin

¹¹¹ C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, tome I, Paris, 1880, pp. 215-217, nr. 145.

¹¹² F. Thiriet, *Régestes...*, III, pp. 194-195, nr. 2956.

¹¹³ J. de Hammer, *op. cit.*, III, Paris, 1836, p. 17; S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 261-262; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha, 1909, pp. 45-46; F. Thiriet, *La Romanie...*, pp. 383-384; W. Heyd, *Histoire de Commerce de Levant au Moyen Âge*, traduit par Furcy Raynaud, vol. II, Leipzig, 1886, p. 318; Gh. I. Brătianu, *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, Monachii, 1969, p. 320; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 181; William H. McNeill, *Venice, the hinge of Europe (1081-1797)*, The University of Chicago Press, 1974, pp. 86-88.

¹¹⁴ F. Thiriet, *La Romanie...*, pp. 372-372; W. Heyd, *op. cit.*, II, p. 318. Sunt însă și istorici care consideră că, abia după căderea Constantinopolului imperiul venețian din Levant a căpătat contururile și eficiența sa completă, apogeele fiind atins în secolul al XV-lea odată cu cucerirea insulei Cipru, în 1489 (Bruno Dudan, *Il dominio veneziano di Levante*, Bologna, 1938, pp. 55-56).

¹¹⁵ Enrico Cornet, *Le guerre dei veneti nell'Asia. 1470-1474. Documenti cavati dall'archivio ai frari in Venezia*, Viena, 1856; Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 46-104; Roberto Lopez, *Il principio della guerra veneto-turca nel 1463*, în "Archivio Veneto", LXIV, V-a serie, vol. XV, no. 29-30, Venezia, 1934, pp. 45-131; H. Inalcik, *An Outline of Ottoman-Venetian Relations*, p. 86.

al Mării Negre, politică ce se va încheia cu succes, peste trei decenii, în 1484, atunci când vor fi cucerite ultimele bastioane creștine importante, cetățile porturi moldovenesti Chilia și Cetatea Albă. Atât controlul strâmtorilor, cât și controlul întregii navigații din Marea Neagră erau necesare Imperiului otoman din mai multe motive¹¹⁶: pentru a asigura securitatea deplină a legăturii dintre Anatolia și Rumelia, precum și pentru înlăturarea primejdiei unui atac prin surprindere asupra capitalei, pentru asigurarea aprovizionării Istanbulului, pentru a pune capăt și a se substitui dominației economice și politice a statelor maritime italiene, pentru obținerea de beneficii în favoarea tezaurului otoman din activitatea comercială a regiunii în care statele tributare se bucurau de un regim preferențial.

Pe de altă parte, cuceritorul Constantinopolului, sultanul Mehmed al II-lea, socotindu-se îndreptățit să aducă sub ascultarea sa toate teritoriile ce aparținuseră cândva imperiului pe care-l sfârâmasese, a stabilit elementele esențiale ale proiectului constituirii unei monarhii universale, scop pentru care el a căutat să unească în mâna sa autocratică tradițiile vechi turcești, islamice și romane¹¹⁷. Cucerirea Constantinopolului a conferit lui Mehmed al II-lea calitatea celui mai prestigios conducător musulman de la primii patru califi încoace. Sultanul otoman își dădea perfect de bine seama de importanța politică și morală extraordinară a acestei victorii în cadrul lumii musulmane și, de aceea, a insistat asupra caracterului ei religios. Deși Mehmed al II-lea a fost sultanul otoman care s-a aflat, poate, cel mai departe de tipul despotului islamic fanatic, fiind mai degrabă apropiat de tipul suveranului renașcentist, el a căutat în acest mod să canalizeze energia întregii lumi islamice pe linia noii politici otomane vizând dominația mondială¹¹⁸.

¹¹⁶ N. Iorga, *Privilegiul lui Mahomet al II-lea pentru Pera*, pp. 88-91; Eugenio Dalleggio d'Alessio, *Tratatto tra I Genovesi di Galata e Maometto II*, în "Il Veltro. Rivista della civiltà italiana", 2-4, anno XXIII, marzo-agosto, 1979, pp. 103-118; A. Pertusi, *La caduta di Costantinopoli*, I, p. 372, n. 10; Camillo Manfroni, *Relazioni fra Genova, l'Impero bizantino e i Turchi*, Genova, 1898, pp. 742-745; Roberto Lopez, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938, pp. 411-412; G. Pistorino, *La caduta di Costantinopoli : da Pera genovese a Galata turca*, în idem, *Genovesi d'Oriente*, Genova, 1990, p. 306.

¹¹⁷ Halil Inalcik, *op. cit.*, pp. 23-30; idem, *The Place of the Ottoman-Turkish Empire in History*, în "Cultura Turcica", I, nr. 1, Ankara, 1965, pp. 37-38; N. Iorga, *Rapports entre l'Etat des Osmanlis et les nations des Balkans*, în "Revue Internationale des Etudes Balkaniques", tome II, Beograd, 1935, p. 134; Osman Turan, *Türk cihan hakimiyeti muskuresi tarihi* (Istoria idealului turc de dominație universală), II, Istanbul, 1969, pp. 189-190, apud T. Gemil, *op. cit.*, p. 23.

¹¹⁸ T. Gemil, *op. cit.*, pp. 23-30. Pentru Gheorghe Brătianu adevărata restaurație a Bizanțului în demnitatea sa imperială a fost făcută nu în 1261, ci în 1453 (Gh. I. Brătianu, *La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'epoque byzantine et ottomane*, în "Byzantion", V, 1929-68

Dacă pentru turci avantajele cuceririi Constantinopolului erau, așa cum am putut constata, foarte mari, în schimb, pentru lumea creștină acest eveniment putea să aibă și a avut consecințe nefaste, exact invers proporționale, sub toate aspectele, cu cele benefice pe care le-a adus lumii turco-osmane și islamice, în general. Aceasta și explică sentimentele de surprindere și de groază care au însoțit aflarea veștii în Europa creștină¹¹⁹. Căderea marelui oraș, este adevărat, ajuns în ruine, dar cu o valoare strategică și de simbol de neegalat, însemna, în primul rând, pierderea oricăror speranțe de a-i mai putea alunga pe turci din Europa. Apoi însemna o creștere constantă a presiunii otomane asupra întregului spațiu pontic care, dintr-o “placă turnantă” a relațiilor comerciale internaționale din evul mediu¹²⁰, risca să devină, așa cum s-a și întâmplat, un simplu lac turcesc. Atât în privința aspectului economic, cât și în privința celui politico-strategic, politica pontică otomană a fost indiscutabil legată de însemnătatea Dunării imperiale. Altfel spus, politica pontică, apoi, într-o oarecare măsură, și cea mediteraneană, au reprezentat elementele de bază ale sistemului politico-militar otoman orientat cu precădere în direcția Dunării Mijlocii, împotriva Europei Centrale. Controlul otoman asupra Mării Negre și a Dunării românești a fost menit nu numai să aducă sub stăpânirea exclusivă a Porții bogățiile economice și pozițiile strategice care garantaseră veacuri de-a rândul dănuirea Bizanțului și contribuiseră la înflorirea Italiei renascentiste, ci și stopării sau îngreunării dezvoltării regatului polono-

1930, p. 102). A se vedea și Geo Pistarino, *Ghenos, Iguénos, Genevis, Gin*, în idem, *I gin dell'Oltremare*, Genova, 1988, pp. 459-488.

¹¹⁹ În general, informațiile despre căderea Constantinopolului scot în evidență mai multe aspecte importante: politice, militare, sociale, economice și religioase (Agostino Pertusi, *Ripercussioni della caduta di Costantinopoli : un esempio di interrelazioni culturali nel sec. XV tra il sud-est europeo, il mondo mediterraneo e quello pontico*, f. l., f. a., p. 8). În scrierile despre turci elaborate în Occident, între 1438 și 1527, se constată că motivația psihologică inițială – marea frică a lumii, teama de puterea turcească, lipsa unei nobilimi otomane și condiția femeii în lumea turcă fiind principalele elemente care au șocat lumea occidentală (Norman Daniel, *Islam Europe and Empire*, Edimburgh, 1966, p. 11) – care a fost punctul de plecare al informării, având obiective limitate, mai ales politice și militare, s-a transformat, treptat, într-o veritabilă și autentică cercetare istorică, resimțită ca o necesitate fundamentală, ca o rațiune vitală, de unde ar putea să țâșnească o conștiință majoră a realității (A. Pertusi, *I primi studi in Occidente sull'origine e la potenza dei turchi*, în “Studi veneziani”, XII, 1970, pp. 551-552; W. L. Langer, R. P. Blake, *The rise of the Ottoman Turks and its historical Background*, în “American Historical Review”, 37/1932, pp. 468-505). Pentru pătreunderea informațiilor despre cucerirea Constantinopolului în spațiul românesc, informații care vor lăsa urme, mai ales, în cronografe și în pictura murală bisericească, a se vedea V. Grecu, *La chute de Constantinople dans la littérature populaire roumaine*, în “Byzantinoslavica”, XIV, Praga, 1953, pp. 55-81.

¹²⁰ Gh. I. Brătianu, *La mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în “Revue Historique du Sud-Est Européen”, XXI, 1944, pp. 36-69.

lituanian, lipsindu-l treptat de căile lui comerciale cu Orientul și, îndeosebi, subrezirii structurii politico-economice a Ungariei rivale. Otomanii au sugrumat, astfel, comerțul dunărean al Ungariei și au periclitat economia ei agrară prin devastări periodice în teritoriile regatului. Se poate considera că instalarea otomanilor pe malurile Dunării, până la Belgrad, a însemnat preludiul victoriei de la Mohács, din 1526, bazinul danubian fiind, în acest sens, un adevărat “vlăstar” al Mării Negre¹²¹.

Pentru Veneția, consecințele căderii Constantinopolului au fost grave, așa cum am arătat mai sus, dar nu catastrofale. În 1453, principalele rute comerciale venețiene erau îndreptate spre Mediterana Orientală, Cipru, Beirut și Alexandria, și spre România, mult mai puțin spre Marea Neagră, unde Veneția poseda o singură colonie, Tana. Aceste rute, datorită stării de război cu turcii, riscau să fie închise¹²² și de acea venețienii au făcut tot posibilul pentru a încheia o pace cu sultanul, ceea ce vor și reuși, la 23 aprilie 1454¹²³. Este adevărat însă că și turcii aveau o nevoie strictă de comerțul venețian care-i aproviziona cu materiile prime și produsele finite necesare¹²⁴. Încercările lui Mehmed al II-lea de a-și elibera imperiul de dependența economică față de Veneția, prin încurajarea Florenței și Raguzei, rivali comerciali ai acesteia, nu au dat rezultatele scontate¹²⁵. Dar problema principală care se punea în relațiile turco-venețiene după 1453 nu era aceea dacă să continue sau nu comerțul venețian în teritoriile stăpânite de Imperiul otoman. Era de la sine înțeles că trebuia să continue în avantajul reciproc și a continuat timp de câteva secole. Problema era cine

¹²¹ Carl Max Kertepeter, *Ottoman Imperialism during the reformation : Europe and the Caucasus*, London – New York, 1973, pp. 3-4; T. Gemil, *op. cit.*, p. 134.

¹²² Astfel, la 22 mai 1453, Roberto Priuli, ales rector la Phteleon, arăta că nu poate ajunge acolo datorită operațiunilor militare purtate de otomani împotriva venețienilor în zonele Negroponte, Lepanto și altele (F. Thiriet, *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie*, tome II, 1364-1463, Paris, 1971, p. 196, nr. 1979). La 14 iulie, ales de către Marele Consiliu consul la Tana, Alessandro Pasqualigo nu putea ajunge acolo, datorită războiului (*Ibidem*, p. 196, nr. 1481), iar la 12 august noul consul al Alexandriei, Francesco Donato, a fost autorizat să-și amâne plecarea, datorită succeselor turcești care plasau Senioria în stare de război (*Ibidem*, p. 196, nr. 1482). În fine, la 24 august, datorită importanței insulei Negroponte, inginerul Bartolomeo Suligo a fost însărcinat cu consolidarea tuturor fortificațiilor de pe teritoriul ei (*Ibidem*, p. 197, nr. 1484).

¹²³ A se vedea mai sus notele 112 și 113. Acum s-au stabilit și relațiile diplomatice cu turcii, ambasadorul extraordinar venețian Bartolomeo Marcello fiind și primul bail la curtea otomană (Donald E. Queller, *Early venetian legislation on ambassadors*, Genève, 1966; idem, *The office of ambassador in the Middle Ages*, Princeton, 1967; Salvatore Carbone, *Note introduttive ai dispacci al Senato dei rapresentanti diplomatici veneti. Serie : Costantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo*, Roma, 1974, p. 13).

¹²⁴ H. Inalcik, *An Outline of Ottoman-Venetian relations*, p. 88.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 87.

urma să facă regula după care acest comerț trebuia să se desfășoare și ea se va rezolvată numai prin război, prin cel mai lung război turco-venețian din secolul al XV-lea, desfășurat între 1463 și 1479¹²⁶ și încheiat cu victoria turcilor. De acum înainte Veneția, păstrându-și sursele de venit și putere din Orient, este adevărat că mereu diminuate, după fiecare nou război cu turcii, va trebui să se supună cu strictețe voinței sultanilor din Constantinopol, cei care vor stabili regulile de funcționare a relațiilor turco-venețiene.

În același timp, trebuie să subliniem și faptul că Veneția nu avea de ales o altă cale care să înlocuiască sursele de venit rezultate din comerțul levantin. Spre deosebire de Genova, interesul Veneției pentru Atlantic a depășit, rare ori, informația cartografică sau cea din poveștile de călătorie¹²⁷. Între 1454 și 1463 este adevărat că s-a aflat în Portugalia și a participat la descoperirile portugheze de pe coastele vestice ale Africii și venețianul Alvise da Mosto¹²⁸, dar el nu s-a implicat în descoperirile portugheze precum, de exemplu, ligurul Antonio da Noli, care a completat descoperirea insulelor Capului Verde¹²⁹. De asemenea, trebuie avută în vedere și poziția geografică a Veneției, poziție care-i conferea avantaje maxime în schimbul de mărfuri dintre Mediterana Orientală și Europa Centrală și Occidentală, dar nu o favoriza deloc pentru deschiderea spre Atlantic. De aceea, după 1509, galere venețiene aproape că nu mai trec dincolo de Gibraltar, ele fiind, treptat, excluse și din Mediterana Occidentală. Spațiul tradițional al Veneției va rămâne strâmt, tot mai strâmt¹³⁰, și ea nu va putea beneficia de comerțul atlantic sau de cel din Oceanul Indian, așa cum a fost cazul genovezilor. Aceasta explică și numărul tot mai mare de falimente de la sfârșitul secolului al XV-lea¹³¹, precum și păstrarea legăturilor strânse cu Romania, Levantul și Imperiul otoman, în ciuda unor conflicte și contradicții destul de numeroase.

¹²⁶ A se vedea mai sus nota 115.

¹²⁷ Charles Verlinden, *Venise entre Méditerranée et Atlantique*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente*, p. 54.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 51; idem, *Navigateurs, marchands et colons italiens au service de la découverte et de la colonisation portugaise sous Henri le Navigateur*, în "Le Moyen Âge", 64, 1958, pp. 467-497.

¹²⁹ Idem, *Antonio da Noli et la colonisation des Iles du Cap Vert*, în *Miscellanea storica ligure*, III, 1963, pp. 129-144; idem, *Venise entre Méditerranée et Atlantique...*, pp. 51-53.

¹³⁰ Caracteristica esențială a spațiului venețian a fost lipsa sa de coerență geografică, naturală și geografică, lipsă ce va fi suplinită însă cu brio de negustorii venețieni (Alberto Tenenti, *The Sense of Space and Time in the Venetian World of the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, în vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, p. 19).

¹³¹ C. Verlinden, *Venise entre Méditerranée et Atlantique...*, p. 55.

Interesul venețian pentru aceste regiuni s-a manifestat cu putere imediat după căderea Constantinopolului, tocmai pentru că cetatea lagunelor nu avea nici o alternativă comercială. Astfel, la 4 februarie 1454, Senatul îl felicita pe Giacomo Loredano, comandantul flotei venețiene, pentru cucerirea insulelor Skyros, Skiathos și Skopelos din arhipelagul Sporadelor de Nord¹³². La 27 iunie, când ambasadorii turci vor întreba despre motivele ocupării acestor insule li se va răspunde că ele sunt cuceriri de război și nu pot fi cedate nimănui¹³³. La 19 iulie, Senatul lua în discuție posibilitatea ca flota condusă de Giacomo Loredano să ocupe cele mai bune porturi din Moreea¹³⁴, iar la 16 august i se cerea lui Bartolomeo Marcello, bailul de la Constantinopol, să arate sultanului că cele trei insule vor rămâne sub autoritatea venețiană deoarece locuitorii de acolo au cerut acest lucru¹³⁵. Toate aceste acțiuni, la fel ca și altele asemănătoare, demonstrează faptul că Veneția se pregătea de o confruntare majoră cu turcii, dar dorea, totuși, să o evite cât mai mult timp posibil. Semnificative în acest sens sunt instrucțiunile pe care Senatul le-a transmis, la 7 iulie 1455, lui Domenico Diedo, căpitanul Golfului, adică al flotei venețiene din Marea Adriatică. Acestuia i se cerea să observe toate mișcările turcilor împotriva sârbilor și albanezilor, dar, în același timp, trebuia să rămână neutru, în conformitate cu obligațiile asumate de Republică¹³⁶. Inevitabilul nu a putut fi însă evitat de Veneția, războiul declanșat de turci în 1463 inversând raporturile de putere în defavoarea sa și obligând-o să respecte tot mai strict regulile impuse de sultanii din Constantinopol.

Dacă pentru venețieni consecințele căderii Constantinopolului au fost grave, le-au afectat sursele de venituri din activitățile comerciale, dar nu le-au pus sub semnul întrebării independența și nici existența lor statală, pentru Țările Române, mai ales pentru Moldova și Țara Românească, acest eveniment a avut urmări deosebit de importante sub aspect negativ, amenințându-le direct integritatea teritorială și, posibil, chiar independența.

În ceea ce privește spațiul românesc, căderea Constantinopolului a marcat începutul unui proces istoric de erodare a poziției Țărilor Române în raporturile lor cu Imperiul otoman. Imediat după cucerirea Constantinopolului, în vara anului 1453, statele riverane Mării Negre au fost somate să se supună sultanului cuceritor. Ultimatumul sultanului a fost însă respins atât

¹³² F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 195, nr. 2957.

¹³³ *Ibidem*, p. 198, nr. 2968.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 199, nr. 2974.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 200, nr. 2976.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 207, nr. 2996.

de Moldova, cât și de Caffa. Colonia genoveză aștepta intervenția metropolei și evoluția evenimentelor, în timp ce Moldova se bazea pe capacitatea sa de luptă și pe legăturile sale cu Polonia. În 1454, o flotă de 56 de corăbii turcești a atacat fără succes Cetatea Albă, după care a devastat coastele nordice ale Mării Negre și a impus, în colaborare cu tătarii lui Hagi Ghiray, plata unui tribut anual de 3 000 de ducați pentru locuitorii Caffei¹³⁷. Deși modestă din punct de vedere militar, această primă demonstrație navală otomană a avut, totuși, consecințe politice însemnate. Colaborarea otomano-tătară și, mai ales, atitudinea rezervată a Poloniei, dar și lipsa de reacție a Genovei, au silit Caffa, mai devreme, și Moldova, ceva mai târziu, să accepte plata tributului solicitat de sultan. În schimb, ambele au primit câte un act de privilegii comerciale¹³⁸.

Dacă marele centru comercial genovez din Crimeea a avut pentru Poartă, în primul rând, o valoare economică, valoarea politică rezumându-se la atragerea Hanatului tătar de aici în sfera sa de influență, supunerea Moldovei a purtat de la început o însemnătate politică. Fără a neglija valoarea punctelor de tranzit comercial de la Cetatea Albă și Chilia, trebuie să remarcăm faptul că atragerea Moldovei în sfera de influență a Porții reprezenta nu numai implantarea controlului otoman în regiunea gurilor Dunării și în bazinul nord-pontic, ci și subminarea substanțială a potențialului antiotoman al Europei, concentrat atunci în jurul Ungariei, al Transilvaniei și al lui Iancu de Hunedoara. Trebuie să arătăm că Iancu de Hunedoara, atât timp cât a trăit, prin lupta sa plină de eroism a restrâns mult impactul pe care căderea Constantinopolului ar fi putut să-l aibă asupra Țărilor Române. O dovadă în acest sens constă tocmai în faptul, paradoxal la prima vedere, că deși mai depărtată din punct de vedere geografic de Imperiul otoman, Moldova a avut mai mult de suferit de pe urma căderii capitalei bizantine, poate și fiindcă era stat riveran la Marea Neagră și nu

¹³⁷ Amedeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'ufficio di S. Giorgio (MCCCCLIII – MCCCCLXXV)*, tomo I, Genova, 1868, pp. 63-65, doc. XXXIII, pp. 102-112, doc. XXXIV, pp. 112-113; C. Manfroni, *Le relazioni...*, p. 749; Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1978, p. 4-5; R. Lopez, *Storia delle colonie genovesi...*, p. 436; Halil Inalcik, *Yeni vasikalara göre Kirim Hanbiginin Osmanli tobligine girmesi ve ahidname meselesi* (Intrarea Hanatului Crimeii sub stăpânirea otomană și problema tratatului în lumina noilor documente), în "Belleten", Ankara, 1944, nr. 30, p. 197, apud Mustafa A. Mehmed, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 13, nr. 5, 1960, p. 165; Mihail Berza, *La Mer Noire à la fin du Moyen Âge*, în "Balcania", IV, 1941, p. 431.

¹³⁸ Șerban Papacostea, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane (1453-1484)*, în *Coloquiul româno-italian Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XV*, București, 27-28 martie 1975, București, 1977, pp. 131-153.

avusesse încă nici un fel de obligații față de Poartă. În schimb însă, statutul Țării Românești, fixat prin tratatul ungaro-otoman din 1451-1452, nu a cunoscut nici o modificare până în 1462, până la căderea lui Vlad Țepeș.

În ceea ce privește Moldova, trebuie să menționăm că o informație din 10 septembrie 1453 relevă existența unui ultimatum otoman către această țară anterior datei mai sus arătate¹³⁹. Negocierile cu sultanul au fost începute de domnitorul Alexandrel¹⁴⁰, dar Petru Aron va fi cel care va finaliza, aproape în același timp, demersurile politice îndreptate atât către turci, cât și către poloni. La 10 octombrie 1455, regele polon Cazimir al IV-lea a acceptat vasalitatea domnului Moldovei¹⁴¹, iar la 5 octombrie același an, sultanul a emis actul de notificare pentru plata tributului de 2 000 de galbeni, oferit de solul moldovean Mihail logofăt¹⁴². A urmat așa-zisa "închinare de la Vaslui" din 5 iunie 1456¹⁴³, și actul de privilegiu comercial, din 9 iunie 1456, acordat de sultan negustorilor din Cetatea Albă¹⁴⁴.

Actul dat de Mehmed al II-lea, la 9 iunie 1456, la Yeni Derbent, în Bosnia, nu este un simplu privilegiu comercial, el este, în același timp, și primul tratat turco-moldovean¹⁴⁵. El a reprezentat actul final al unor lungi negocieri privind recunoașterea suzeranității otomane de către Moldova, fiind, prin conținutul său, o confirmare oficială a noului cadru stabilit de desfășurarea relațiilor moldo-otomane¹⁴⁶. Totodată, această "închinare" a fost expresia unui compromis polono-otoman, realizat prin intermediul și în detrimentul Moldovei¹⁴⁷.

¹³⁹ Matei Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452-1504)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XII, no. 1, 1973, p. 180; T. Gemil, *op. cit.*, p. 32.

¹⁴⁰ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, p. 634.

¹⁴¹ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, pp. 773-776.

¹⁴² Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, pp. 1-2.

¹⁴³ *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, vol. II, 1449-1486, ed. Leon Șimanschi, G. Ignat, D. Agache, București, 1976, pp. 85-87; L. Șimanschi, *Închinarea de la Vaslui (5 iunie 1456)*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVIII, 1981, pp. 613-637.

¹⁴⁴ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, I, pp. 2-3; T. Gemil, *op. cit.*, p. 138.

¹⁴⁵ Fr. Kraelitz, *Osmanische Urkunden im türkischer Sprache*, Viena, 1922, pp. 44-46; Mustafa A. Mehmed, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman...*, p. 167.

¹⁴⁶ Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui - 1456)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 5, nr. 3, 1952, pp. 190-191; Ștefan S. Gorovei, *art. cit.*, pp. 632 și urm.

¹⁴⁷ Șerban Papacostea, *La Moldavie état tributaire de l'Empire ottoman au XVe siècle : le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIII, no.

Dacă pentru Moldova căderea Constantinopolului a avut repercusiuni aproape imediate, așa cum am putut constata din cele spuse mai sus, în Țara Românească urmările s-au făcut simțite abia peste un deceniu, în 1462. Faptul este explicabil, deoarece acest stat se afla integrat într-un anumit sistem de relații stabilit între Ungaria și Imperiul otoman, era supus unei duble suzeranități față de cele două puteri și avea niște obligații financiare bine stabilite, care nu puteau fi schimbate dintr-o dată, fără acordul ambelor părți. Aceasta a făcut ca abia în 1462, când Iancu de Hunedoara era mort de mult, iar fiul său, Matia Corvin, ducea o politică nehotărâtă față de turci, să aibă loc o importantă reglementare a raporturilor dintre Poarta otomană și Țara Românească. Momentul a marcat o creștere a dependenței Țării Românești față de Poartă, reglementarea stabilită acum rămânând valabilă, cu mici modificări, până în preajma anului 1540¹⁴⁸.

Amploarea expediției otomane din 1462, prezența în fruntea ei a însuși cuceritorului Constantinopolului, sultanul Mehmed al II-lea, cuceririle din anii anteriori realizate în prezența și sub conducerea sultanului (Moreea – 1458, 1460, Serbia – 1459, Sinope și Trapezunt – 1461), ne fac să credem că acesta dorea cu adevărat transformarea Țării Românești în pašalâc și mutarea hotarului Imperiului otoman de la Dunăre pe Carpați¹⁴⁹. Dar sultanul era prevăzător și-l luase alături de el și pe Radu cel Frumos, fratele lui Vlad Țepeș, pe care, în cazul unui eșec al încercării de transformare a țării în pašalâc, putea să-l ofere ca un înlocuitor la domnie convenabil atât pentru el, cât și pentru țară. “Trădarea” boierilor s-a produs

3, 1974, pp. 445-461. Hotărârea Moldovei de a se supune cererii Porții de a plăti tribut a fost luată cu consimțământul regelui Cazimir al IV-lea al Poloniei (Jacob Caro, *Geschichte Polens*, V,1, Gotha, 1886, pp. 289-290). Polonia, cel puțin după Varna (1444), dar mai ales după 1454, când începe războiul cu Ordinul teuton, și-a deplasat centrul de greutate al politicii sale externe dinspre Marea Neagră înspre Marea Baltică și chiar se poate vorbi, uneori, de o coincidență care a apropiat interesele fundamentale ale Poloniei de cele ale Imperiului otoman (Jan Dabrowski, *Il Mar Nero nei rapporti fra Polonia e Italia nel Medioevo*, în vol. *La Pologne au VIe Congrès internationale des sciences historiques, Oslo 1928*, Varsovie – Lwow, 1930, pp. 47-52; M. Malowist, *Kaffa. Kolonia genuenska na Krymie i problem wschodni w latach 1453-1475* (Caffa. Colonie genoveză în Crimeea și problema Orientului în anii 1453-1475), Warszawa, 1947, pp. 129-134 și 174-177; Augustino Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum illustrantia*, II, Romae, 1861, p. 114). Trebuie să remarcăm și faptul că deplasarea interesului Poloniei din zona Mării Negre spre Marea Baltică a coincis cu momentul în care Marea Neagră își pierdea, pentru secole, funcția internațională pe care o îndeplinise până atunci.

¹⁴⁸ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab “Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 117.

¹⁴⁹ A se vedea în acest sens și punctele de vedere exprimate de Sergiu Iosipescu în studiul *Invasiile otomane în ținuturile carpato-dunăreano-pontice (sec. XIV-XVI)*, în “Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 13, 1980, pp. 151-172. El consideră că, între 1442 și 1521, turcii au făcut încercări certe, dar eșuate, de instaurare a pašalâcului în Țara Românească.

exct în momentul în care sultanul eșuase în încercarea de transformare a țării în pașalâc, ceea ce ar fi însemnat și dispariția lor ca elită politică, și se retrăsese la sud de Dunăre, dar lăsase în preajma acesteia pe Radu cel Frumos. Scăpați de răul cel mare, boierii au preferat, și nici nu puteau face altfel, răul cel mic, adică înlocuirea lui Vlad Țepeș cu Radu cel Frumos și stabilirea unei noi reglementări cu Imperiul otoman.

Dar în 1462 împrejurările politice au impus un caracter concret și restrictiv protecției sultanului otoman asupra Țării Românești. Pe lângă instalarea, aproape forțată, a noului domn, un fapt deosebit de grav a fost și rămânerea lui Mihaloglu Ali Bey, cu acîngii săi, în Țara Românească, pentru a asigura autoritatea lui Radu cel Frumos¹⁵⁰. Începea, astfel, nu numai procesul de subordonare directă a instituției domniei autorității sultanale, ci și fenomenul de exercitare a controlului militar și politic al beilor de margine asupra conduitei domnului și boierilor. Ca un semn evident al noului statut politico-juridic al Țării Românești, Radu cel Frumos a emis o monedă de argint care, prin legendă și greutate, se apropia mult de akça-ua otomană¹⁵¹, în vreme ce Vlad Țepeș emisese o monedă de tipul banului¹⁵². De altminteri, ca efect pe plan economic al impunerii supremației otomane în zona Dunării românești, începând cu jumătatea secolului al XV-lea, asprul (akça) otoman a devenit un veritabil etalon al schimburilor monetare, nu numai din Țara Românească, ci și din Moldova și Transilvania¹⁵³.

Ca o expresie a subordonării politice realizată în 1462, haraciul Țării Românești a crescut la 12 000 de ducați¹⁵⁴. De asemenea, tot după această dată, domnitorii munteni au început să ia parte regulat, cu contingentele lor, la expedițiile otomane.

Cu toate acestea, eșecul tentativei lui Vlad Țepeș de a schimba raporturile de forță în relațiile cu Imperiul otoman nu a fost singura încercare de acest fel din spațiul românesc. Imediat după cucerirea Constantinopolului, tânărul și energicul sultan Mehmed al II-lea era dornic să reia ofensiva pe linia Dunării, obiectivul său principal fiind cucerirea

¹⁵⁰ A. Decei, *op. cit.*, p. 118.

¹⁵¹ M. Cazacu, *art. cit.*, p. 188.

¹⁵² Octavian Iliescu, *Vlad l'Empaleur et le droit monétaire*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XVIII, no. 1, 1979, pp. 107-131.

¹⁵³ Idem, *Un tezaur de asprii turcești de la începutul secolului al XVI-lea găsit în București*, în "Studii și cercetări de numismatică", III, 1960, p. 307; Aurel Golimas, *Limitele cronologice ale reformei monetare a lui Petru Aron*, în "Buletinul Societății Numismatice Române", LXX-LXXIV, 1976-1980, București, 1981, pp. 321-330.

¹⁵⁴ T. Gemil, *op. cit.*, p. 30.

Belgradului, ceea ce i-ar fi deschis drumul spre Europa Centrală. În această situație, Iancu de Hunedoara a trecut la pregătirea apărării, printre măsurile adoptate fiind și acelea de a cere ajutor de la celelalte state creștine. În lipsa oricărui răspuns pozitiv, el a fost obligat să acționeze de unul singur și primul succes a fost obținut în august 1454, când a reușit să înfrângă la Kruševač, în Serbia, o armată otomană condusă de Feriz bei¹⁵⁵.

Văzând că din Apus nu poate conta aproape pe nici un fel de ajutor, Iancu de Hunedoara s-a bizuit, în principal, pe elementele populare¹⁵⁶, care în cele mai multe dintre bătăliile sale au constituit majoritatea oștirii, rolul principal revenind, bineînțeles, elementului românesc. Aceasta explică de ce, în 1456, Ioan de Capistrano¹⁵⁷, unul din principalii propovăduitori catolici ai cruciadei¹⁵⁸, îl acuza de "încetineală" în aplicarea măsurilor preconizate împotriva ereticilor¹⁵⁹, adică a majorității populației Transilvaniei, a românilor de religie ortodoxă. Desigur că Iancu nu putea lovi în elementul românesc, din care el însuși făcea parte și pe care se bazuia în cea mai mare măsură în luptele de apărare împotriva expansiunii otomane, numai pentru a satisface pretențiile bisericii catolice, care cerea mult, dar nu putea să ofere mai nimic în afară de îndemnuri și încurajări. Cu forțele de care dispunea, Iancu de Hunedoara s-a angajat în bătălia de la Belgrad (4-23 iulie 1456) și a reușit, cu mari eforturi și multe sacrificii, să-i oblige pe turci să ridice asediul și să se retragă¹⁶⁰.

¹⁵⁵ C. Mureșan, *op. cit.*, p. 189.

¹⁵⁶ Singurele ajutoare venite din Apus s-au datorat lui Ioan de Capistrano și lui Juan de Carvajal, care au reușit să resuscite, pentru un moment, spiritul de cruciadă în rândul maselor, dar nicidecum în rândurile celor care ar fi trebuit să le conducă (M. Theodorian-Carada, *Sf. Ioan Capistran*, extras din "Revista Catolică", București, 1914, pp. 34-37; Lino Gomez Canedo, *Un español al servicio de la Santa Sede. Don Juan de Carvajal, cardenal de Sant'Angelo, legado en Alemania y Hungría (1399?-1469)*, Madrid, 1947, pp. 162-164). Semnificativ în acest sens este faptul că, la 15 iunie 1456, Carvajal îi scria lui Iancu de Hunedoara că în Germania s-au adunat mulți cruciați, dar că nu are cine să-i conducă.

¹⁵⁷ Pentru viața și activitatea lui Ioan de Capistrano a se vedea, printre altele, M. Theodorian-Carada, *art. cit.*, 51p.; A. Hermann, *Capistranus triumphans*, Coloniae, 1700; Leone de Kerval, *S. Giovanni da Capestrano. Suo secolo e influenza*, Roma, 1887; Atanasio Masci, *Vita di San Giovanni di Capestrano*, Napoli, 1914; Johannes Hofer, *Johannes Kapistran. Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche*, 2 vol., Heidelberg, 1964-1965.

¹⁵⁸ Între 1451 și 1456, până la moarte, el a cutreierat în slijba cruciadei Carintia, Stiria, Austria, Boemia, Moravia, Bavaria, Silezia, Turingia, Saxonia, Polonia, Ungaria, Transilvania și Țara Românească (M. Theodorian-Carada, *art. cit.*, p. 33).

¹⁵⁹ Ilie Minea, *Din timpurile stăpânirii românești asupra Ardealului. Pierderea Amlășului și Făgărașului*, București, 1914, pp. 5 și urm.; I. Lupaș, *Voievodul transilvan Ioan Huniade – "Fortissimus athleta Christi"*, în idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj, 1940, pp. 70-71; C. Mureșan, *op. cit.*, p. 189.

¹⁶⁰ C. Mureșan, *op. cit.*, pp. 193-201.

Victoria de la Belgrad face parte din rândul acelor victorii de importanță cu adevărat universală, care pot schimba cursul istoriei. Oprind avântul cuceritor al lui Mehmed al II-lea la porțile Europei Centrale, Iancu de Hunedoara a împiedicat, pentru șapte decenii, prăbușirea statului feudal maghiar, dar și intrarea Transilvaniei sub suzeranitatea Porții. Cu toate că Belgradul va fi cucerit de turci în 1521, Ungaria va fi zdrobită la Mohács în 1526, iar Transilvania va fi obligată să plătească tribut Porții în 1541, succesele turcilor vor veni prea târziu pentru ca ele să mai amenințe cu adevărat Europa creștină. Cu totul altfel ar fi stat lucrurile dacă Ungaria s-ar fi prăbușit după 1456, iar în locul lui Matia Corvin, Viena ar fi fost amenințată direct de Mehmed al II-lea. Imperiul otoman ar fi avut, probabil, alte dimensiuni în Europa Centrală și ar fi amenințat direct Europa Apuseană, iar istoria continentului nostru ar fi cunoscut, evident, alte evoluții. Dacă evenimentele nu au cunoscut un astfel de curs, aceasta s-a datorat numai victoriei pe care Iancu de Hunedoara a obținut-o, în vara anului 1456, la Belgrad.

Eșecul lui Vlad Țepeș din 1462, de a scoate Țara Românească de sub influența Porții otomane, datorat faptului că domnitorul muntean a trebuit să lupte cu turcii într-un moment ales de sultan și nu de el¹⁶¹, nu l-a împiedicat nici pe Ștefan cel Mare să procedeze la fel, numai că în alte împrejurări istorice.

Preluând domnia Moldovei la 12 aprilie 1457, cu ajutor din parte vărului său Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare moștenea atât tributul datorat Porții, cât și o situație de inferioritate în relațiile cu Imperiul otoman. Încercând să remedieze această situație el a fost obligat ca, pentru început, să reinstaureze ordinea și autoritatea puterii centrale în țară, grav afectate în cei 25 de ani anteriori de anarhie politică și de ingerințe din partea Ungariei și Poloniei. Apoi, obiectivul său a fost acela de a cuceri cetatea Chilia, pentru ca împreună cu Cetatea Albă, să contribuie la consolidarea economică și financiară a Moldovei. Dacă în 1462 acest obiectiv a fost imposibil de realizat, el a fost, totuși, îndeplinit la începutul anului 1465, când Ștefan a cucerit cetatea și orașul Chilia¹⁶². Fapt de o deosebită

¹⁶¹ Pentru împrejurările în care s-a declanșat campania din 1462 a se vedea Eugen Denize, *Vlad Țepeș, lupta antiotomană și Veneția. Câteva considerații*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4, 1995, pp. 371-387.

¹⁶² Pentru cucerirea Chilieii a se vedea, printre altele, Joannis Dlugossi, *Historiae Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 344; Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ediția a II-a, revăzută, București, 1958, p. 92; P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, în "Romanoslavica", 78

însemnătate sub raport economic și strategic, revenirea Chinei la Moldova, prin reacțiile pe care le-a provocat, s-a aflat la originea principalelor conflicte externe ale țării, acela cu Ungaria, care a reacționat aproape imediat prin campania din 1467, și acela cu Imperiul otoman, care va fi de mai lungă durată și legat direct de stăpânirea asupra Dunării de Jos¹⁶³, ca prelungire economică și militară a Mării Negre. Ștefan a reușit să evite o confruntare imediată cu turcii din două motive: pe de o parte, aceștia erau angajați într-un război decisiv cu Venetia, început în 1463, în urma căruia trebuia să se decidă cui va reveni ultimul cuvânt în zona Peninsulei Balcanice, a Mării Egee și a Mediteranei Orientale, iar pe de altă parte, el a acceptat să mărească tributul țării de la 2 000 la 3 000 de ducați, deci cu 50% numai pentru un singur oraș¹⁶⁴. Prin cucerirea Chinei, Ștefan și-a atras, de asemenea, și adversitatea tătarilor din Crimeea¹⁶⁵, care se numărau printre principalii beneficiari ai drumului comercial ce unea Caffa cu regatul Ungariei, trecând tocmai prin Chilia.

Un al treilea pas important făcut de Ștefan cel Mare pe drumul ieșirii sale din sfera de influență a Porții otomane l-a reprezentat intervenția directă, militară, în Țara Românească, începând cu 1470, în încercarea de a atrage această țară într-un front comun românesc de luptă antiotomană. În 1473, când el a reușit să-l înlocuiască pe Radu cel Frumos din scaunul de la București cu Laiotă Basarab, a făcut și ultimul pas în vederea unei confruntări decisive cu turcii, refuzând plata tributului. Războiul, acceptat de sultan abia în toamna anului 1474¹⁶⁶, a fost lung și sângeros și s-a încheiat în defavoarea Moldovei, prin tratatul de pace semnat între 1479 și 1481, aceasta obligându-se să plătească un haraci dublu, de 6 000 de ducați¹⁶⁷. Un nou război, desfășurat între 1481 și 1483, s-a încheiat și el fără nici un rezultat pozitiv pentru Moldova, Ștefan cel Mare fiind indus în eroare de tratatul de pace ungaro-otoman din 1483, în care credea că au fost incluse și cele două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă. Acest lucru

III, București, 1958, p. 111; Sergiu Iosipescu, *Ștefan cel Mare – coordonate de strategie pontică*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 5-6, 1982, pp. 645-647.

¹⁶³ Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 5-6, 1982, p. 610.

¹⁶⁴ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în "Studii și materiale de istorie medie", II, București, 1957, pp. 8-10.

¹⁶⁵ Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 300-304.

¹⁶⁶ Pentru începutul primului război al lui Ștefan cel Mare cu turcii a se vedea Eugen Denize, *Ștefan cel Mare și luptele cu turcii. O nouă abordare*, în "Destin Românesc", an VIII, nr. 1/2001, nr. 29, pp. 7-8.

¹⁶⁷ Aurel Decei, *Tratatul de pace – sulhnâme – încheiat între sultanul Mehmet al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în "Revista Istorică Română", XV, fasc. IV, 1945, p. 476.

nu s-a întâmplat, ceea ce i-a permis sultanului Baiazid al II-lea să le cucerească, prin surprindere, în vara anului 1484¹⁶⁸, și să încheie astfel procesul de transformare a Mării Negre într-un lac închis turcesc.

În concluzie la toate cele spuse până aici, putem considera că impactul căderii Constantinopolului asupra spațiului românesc a fost unul negativ. Subordonarea Țărilor Române față de Imperiul otoman a devenit mai strictă, haraciul a crescut, ajungând chiar să se dubleze, au fost înregistrate pierderi teritoriale foarte dureroase, precum Chilia și Cetatea Albă, spațiul românesc a fost scos, în bună măsură, din marile circuite comerciale internaționale, ceea ce va face ca veniturile puterii centrale să scadă și va afecta grav autoritatea domniei. Într-un cuvânt, dezvoltarea spre modernitate a spațiului românesc a fost serios afectată, societatea românească fiind condamnată la rămânere în urmă în comparație cu ceea ce se întâmpla în centrul și apusul continentului nostru. Dar românii nu au asistat pasivi la intensificarea dominației otomane. Ei au răspuns cu armele, personalități ca Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, prin tot ceea ce au făcut, reușind să încetinească expansiunea turcilor, dând, astfel, timp statelor din Europa Centrală să caute și să găsească răspunsurile adecvate pentru oprirea definitivă a acesteia. În acest fel, românii și-au adus și ei contribuția, în măsura posibilităților lor, la demararea și consolidarea proceselor de modernizare cunoscute de Europa Centrală și Apuseană în secolul al XV-lea și în cele următoare. Vom vedea în capitolele următoare felul în care Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Ion Vodă cel Viteaz, profitând de războaiele turco-venețiene, au știut să apere interesele țării lor, maniera în care ei au profitat de aceste conflicte, dar și consecințele extrem de negative resimțite de spațiul românesc atunci când aceste conflicte încetau și erau înlocuite de o fructuoasă colaborare bilaterală.

¹⁶⁸ Nicoară Beldiceanu, *La campagne ottomane de 1484 : ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în "Revue des Etudes Roumaines", V-VII, Paris, 1960, pp. 66-76; idem, *La conquête des cités marchandes de Chilia et de Cetatea Albă par Bayazid II*, în "Südost-Forschungen", XXIII, München, 1964, pp. 36-90.

Schimbarea raporturilor de putere în relațiile turco-venețiene și influența lor asupra spațiului românesc (1456-1504)

După marea victorie de la Belgrad, obținută de Iancu de Hunedoara în vara anului 1456, victorie care a oprit avântul expansiunii otomane în direcția Europei Centrale, atenția lui Mehmed al II-lea s-a îndreptat în alte direcții, acolo unde rezistența ce putea fi întâlnită era mai mică. Înainte de a cuceri teritorii îndepărtate, sultanul s-a gândit că ar fi mai potrivit pentru imperiul său dacă ar cuceri teritoriile mai apropiate, care ar da, astfel, statului o unitate internă mai mare, ar contribui la consolidarea sa sub toate aspectele.

Aplicând această politică, Mehmed al II-lea a cucerit, în 1458, o parte însemnată din Moreea¹, în 1459 a cucerit Semendria și tot ceea ce mai rămăsese din statul sârb², în același an au fost cucerite insulele Ainos, Imbros, Samothrace și Lemnos³, în 1460 a fost desăvârșită cucerirea Moreii⁴, cu excepția posesiunilor venețiene, iar în 1461 au fost cucerite Sinope și Trapezunt⁵, ultimele rămășițe ale Imperiului bizantin, în 1462 a fost cucerită insula Lesbos⁶, iar în 1463 Bosnia⁷. Toate aceste cuceriri aveau în vedere consolidarea Imperiului otoman, creșterea capacității sale de

¹ În acest an, Mehmed al II –lea a întreprins o importantă campanie în Moreea, reușind să cucerească o treime din peninsula, cu orașele Corinth, Patras, Vostitza, Kalavryta. Cei doi despoți ai Moreii, Toma și Demetrios și-au luat obligația de a plăti un tribut anual de 3 000 de ducați (Denis A. Zakythinos, *Le Despotat grec du Morée. Histoire politique*, London, 1975, pp. 256-260).

² Franz Babinger, *Mehmet II le Conquérant et son temps. 1432-1481. La grande peur du monde au tournant de l'histoire*, pp. 199-201.

³ Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, pp. 84-85.

⁴ F. Babinger, *op. cit.*, pp. 210-215; D. A. Zakythinos, *op. cit.*, pp. 267-274.

⁵ F. Babinger, *op. cit.*, pp. 228-238; Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în "Revista de istorie", tom 34, nr. 5, 1981, pp. 916-917; Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 140.

⁶ D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 75.

⁷ *Ibidem*; *Histoire de l'Empire Ottoman*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1989, p. 96.

luptă, ocuparea tuturor acelor poziții care i-ar fi permis declanșarea unui război hotărâtor împotriva Veneției cu șanse mari de victorie. În această perioadă, inamicul cel mai periculos pentru cuceritorul Constantinopolului era Veneția. Aceasta avea numeroase posesiuni în teritoriile cucerite de el și domina economic și comercial statul otoman. Dacă acesta dorea să devină cu adevărat un imperiu puternic, temut și respectat de statele europene, trebuia, cu orice preț, să întoarcă raportul de forțe cu Veneția în favoarea sa, să-i impună respectarea unui set de reguli elaborate la Constantinopol și nu de Senatul venețian. Pentru atingerea acestui obiectiv era însă necesară declanșarea unui război pe scară largă și cu un caracter decisiv, ceea ce se va întâmpla în 1463.

Cetatea lagunelor, la rândul ei, era conștientă că politica Porții otomane va duce la o confruntare decisivă și, de aceea, făcea tot posibilul pentru a o evita, dar și pentru a se pregăti cât mai bine în vederea ei. Astfel, la 15 februarie 1456, Senatul ajungea la concluzia că este urgentă nevoie de a se găsi un căpitan de nădejde pentru apărarea insulei Negroponte (Eubee), datorită importanței sale și a amenințării otomane crescânde⁸. La 21 aprilie 1456, Alessandro Marcello, castelanul de Modon, îi scria fratelui său, Andrea, propunându-i asasinarea sultanului Mehmed al II-lea⁹. La 2 decembrie același an, Senatul, în instrucțiunile pe care le dădea lui Lorenzo Vitturi, noul bail de la Constantinopol, îi cerea să-l liniștească pe sultan în legătură cu intențiile Veneției¹⁰. Lorenzo Vitturi trebuia să-i spună acestuia că nu are nici un fel de motive să se teamă de Veneția. Luând insulele Imbros și Lemnos sub protecția sa, Veneția a făcut, de fapt, un serviciu sultanului, care trebuie să fie sigur că are în ea o bună vecină. De asemenea, el trebuia să-i plătească unui anumit Giacomo, medic al lui Mehmed al II-lea¹¹, 1 000 de ducați, în cazul în care acesta ar fi influențat favorabil mersul negocierilor.

Această politică de pace și înțelegere față de turci practică de Veneția, conștientă că nu dispune de forțele militare necesare susținerii, cu

⁸ F. Thiriet, *Délibérations des assemblées vénitienes concernant la Roumanie*, tome II, 1364-1463, Paris, 1971, p. 210, nr. 1522.

⁹ *Ibidem*, nr. 1523. Pentru tentativele Veneției de a-l asasina pe sultanul Mehmed al II-lea a se vedea V. Lamansky, *Secrets d'État de Venise*, Sk. Petersburg, 1884, pp. 818-819; F. Babinger, *Maometto II il Conquistatore e l'Italia*, în "Rivista Storica Italiana", anno LXIII, fascicolo I, Napoli, 1951, p. 488.

¹⁰ F. Thiriet, *Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Roumanie*, tome III, 1431-1463, Paris, La Haye, 1961, p. 214, nr. 3028.

¹¹ F. Babinger, *Jaqup-pascha, ein Leibartz Mehmed's II*, în "Rivista degli studi orientali", 26 (1951), pp. 87-113.

sorti de izbândă, a unei confruntări majore cu Poarte otomană, i-a adus numeroase reproșuri din partea celorlalte puteri creștine, chiar din partea papei Calix al III-lea, un mare adept al cruciadei antiotomane. Pentru a răspunde tuturor acestor acuzații, Veneția a considerat necesar să-l trimită la papă pe Niccolò Sagondino, care nu trebuia să scuze Republica, ci doar să explice politica acesteia față de Imperiul otoman dusă în ultimele decenii. În instrucțiunile date de Senat, la 21 iunie 1458¹², lui Niccolò Sagondino, acestuia i se cerea să arate papei că acuzațiile răspândite la Roma împotriva Veneției sunt intolerabile, deoarece cetatea lagunelor și-a făcut întotdeauna datoria față de creștinătate. El trebuia să insiste asupra victoriei de la Gallipoli, din 1416, când venețienii distruseseră complet flota otomană, în condițiile în care celelalte puteri creștine nu răspuseseră la solicitările lor de ajutor. Trebuia să mai arate că, în 1423, Salonicul fusese ocupat de venețieni, care-l păstrasera timp de șapte ani cu mari eforturi și că în 1444-1445, Veneția a armat galere care au luptat toată iarna, în timp ce papa Eugen al IV-lea nu a plătit cea ce promisese. Sagondino trebuia să mai sublinieze și faptul că mai bine decât să-i asculte pe cei care o acuză, papa ar trebui să se gândească la faptul că turcii înconjoară de aproape posesiunile venețiene și că situația Veneției este, prin urmare, total diferită de a altor state creștine. Papa trebuia făcut să înțeleagă faptul că Veneția nu se poate gândi să-i atace pe turci în circumstanțele actuale, deoarece ar fi prematur, dar ea apără insula Negroponte și menține 12 galere în Marea Egee, pentru a păzi strâmtoarele, în vreme ce nici un alt stat creștin nu depune eforturi comparabile. Aceste instrucțiuni din 21 iunie 1458, ne arată clar care era politica Veneției din acel moment, faptul că ea împletea maleabilitatea diplomatică față de turci cu hotărârea de a rezista prin orice mijloace în cazul unui atac din partea acestora. Apare, de asemenea, evident faptul că ea nu dorea, în nici un caz, să întreprindă acțiuni agresive la adresa Imperiului otoman, să aibă inițiativa declanșării unui conflict major cu acesta. În acest fel, ea a cedat inițiativa strategică sultanului Mehmed al II-lea, care a știut să se folosească de ea cu mare măiestrie.

Această poziție a Veneției a fost explicată și noului papă, Pius al II-lea, într-o scrisoare trimisă la 30 octombrie 1458¹³. Aici erau reluate argumentele din instrucțiunile de la 21 iunie și se insista asupra pierderilor suferite de Veneția în timpul asediului Constantinopolului din 1453. Papa

¹² F. Thiriet, *Régestes*, III, p. 221, nr. 3059.

¹³ *Ibidem*, pp. 223-224, nr. 3071.

era asigurată că Veneția este gata să-și facă datoria față de creștinătate, dar la momentul potrivit și în compania unor aliați siguri.

Păstrând o atitudine circumspectă față de Imperiul otoman, cetatea lagunelor nu a ezitat însă să-și consolideze pozițiile deținute în Levant. Astfel, la 7 decembrie 1458, Senatul dădea instrucțiuni pentru întărirea fortificațiilor de la Modon¹⁴, la 16 februarie 1459 instrucțiuni similare erau date pentru Lepanto¹⁵, iar la 7 mai 1459 era avută în vedere Nauplia¹⁶.

Această atitudine rezervată a Veneției față de Imperiul otoman a fost păstrată și în contextul politic creat de congresul de la Mantova (26 septembrie 1459-14 ianuarie 1460)¹⁷. Senatul venețian a răspuns, la 11 octombrie 1459¹⁸, unei solii a papei Pius al II-lea care solicita participarea cetății lagunelor la cruciada antiotomană, că proiectele de luptă discutate la Mantova sunt grandioase, dar este îndoielnic ca statele italiene să poată suporta întreținerea unei armate capabile de a-i înfrânge pe turci, care sunt foarte puternici. Solilor papali li se mai spunea că adversarul nu trebuie subestimat, Mehmed al II-lea fiind mult mai puternic decât Murad al II-lea, deoarece stăpânește Constantinopolul. Trebuia avut în vedere și faptul că, după victoria lui Murad al II-lea de la Varna, din 1444, statele creștine nu au ripostat în nici un fel și s-au împăcat cu noua situație. Un eventual război împotriva turcilor nu putea să fie decât foarte lung, ceea ce necesita o finanțare fără ezitări și numeroase pregătiri temeinice, pe care Veneția le face, dar se întreabă ce fac celelalte state creștine. Îndoielile Veneției în legătură cu realismul planurilor papale de luptă antiotomană au fost expuse

¹⁴ *Ibidem*, p. 224, nr. 3073.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 3075.

¹⁶ *Ibidem*, p. 225, nr. 3081.

¹⁷ Congresul de la Mantova a fost una din principalele inițiative ale papei Pius al II-lea în vederea organizării unei cruciade antiotomane, această idee fiind dominantă pe parcursul întregului său pontificat, dar negăsindu-și materializarea. A se vedea, printre altele, G. B. Picotti, *La dieta di Mantova e la politica de' Veneziani*, în *Miscellanea di storia veneta*, serie terza, tomo IV, Venezia, 1912; A. S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London, 1938, pp. 236-240; R. Eysser, *Papst Pius II und der Kreuzzug gegen die Türken*, în *Mélanges d'Histoire Générale*, publiés par C. Marinescu, vol. II, Bucarest, 1938, pp. 1-138; Gioacchino Paparelli, *Enea Silvio Piccolomini (Pio II)*, Bari, 1950, pp. 210-222; G. Valentini, *La crociata di Pio II dalla documentazione veneta d'archivio*, în "Archivum historiae pontificiae", XIII, 1975, pp. 249-282; K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, *The Fifteenth Century*, Philadelphia, 1978, pp. 196-270; Nicolae Stoicescu, *Vlad Tepeș*, București, 1976, p. 87; Ștefan Andreescu, *Războiul cu turcii din 1462*, în "Revista de istorie", tom 29, nr. 11, 1976, p. 1677; Sergiu Iosipescu, *Conjunctura și condiționarea internațională politico-militară a celei de a doua domnii a lui Vlad Tepeș (1456-1462)*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", nr. 11, 1978, p. 178.

¹⁸ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 227, nr. 3090.

din nou într-o scrisoare adresată papei la 10 noiembrie același an¹⁹. Aici se spunea că venețienii sunt mai mult decât surprinși de mărimea pregătirilor pentru cruciadă și se exprima îndoiala că vor putea fi strânși cu rapiditate 240 000 de ducați necesari pentru armarea a 50 de galere. Se atrăgea atenția că ar fi preferabil să se elaboreze proiecte realizabile de cruciadă și nu planuri mărețe, dar imposibil de pus în practică. Venețienii se temeau, pe de o parte, de puterea turcilor, și nu se înșelau, iar pe de altă parte se temeau că papa și alte state creștine vor elabora planuri fanteziste de luptă antiotomană, cerându-le și lor să participe la acestea, dar neajutându-i cu nimic. Dacă ar fi refuzat riscu să fie blamați și acuzați de trădare de către întreaga creștinătate.

Venețienii nu vor fi determinați să-i atace pe turci nici de coaliția unor state de la granițele răsăritene ale Imperiului otoman²⁰ și nici de răscoala din Moreea²¹. Ei își vor continua politica foarte atentă față de turci, de a nu-i deranja cu nimic, dar și de a se pregăti militar în eventualitatea unui conflict major cu aceștia. Astfel, la 20 și 21 aprilie 1460, Senatul a constatat pregătiri suspecte ale turcilor și, în consecință, a ordonat căpitanului Golfului, adică al Mării Adriatice, Antonio Loredano, să plece în grabă spre Negroponte²². La 20 mai pregătirile turcilor deveniseră și mai îngrijorătoare, astfel încât s-a hotărât ca în Creta să fie pregătiți 300 de arbaletieri pentru a fi trimiși la nevoie în Negroponte, să fie trimise provizii de grâu la Modon și în Negroponte și să fie armate trei galere noi²³. În aceeași zi i s-a ordonat noului căpitan al Golfului, Giacomo Barbarigo, să plece imediat spre Negroponte și să facă scurte escale la Corfu, Modon și Nauplia pentru a controla pregătirile în vederea apărării²⁴. La 16 iunie, Senatul a dat instrucțiuni lui Lorenzo Moro, devenit între timp și el căpitan

¹⁹ *Ibidem*, nr. 3091.

²⁰ Intențiile de cruciadă ale papei Pius al II-lea aveau la bază și posibila colaborare cu vecinii asiatici ai Imperiului otoman, statul turcoman Ak-koiunlu din Persia, condus de Uzun Hasan, Sinope, Trapezunt, Georgia, Armenia, care, încă din 1458-1459, încheiaseră o alianță antiotomană și-l obligaseră pe Mehmed al II-lea să-și îndrepte principalele forțe spre răsărit unde, în 1461, a cucerit Sinope și Trapezunt (*The Cambridge Modern History*, vol. I, *The Renaissance*, Cambridge, 1931, p. 78; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 89; Șerban Papacostea, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane (1453-1484)*, în *Colocviul româno-italian "Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XV"*, București, 27-28 martie 1975, București, 1977, pp. 139-140; Șt. Andreescu, *art. cit.*, p. 1677; S. Iosipescu, *art. cit.*, p. 178).

²¹ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. V. Grecu, București, 1958, pp. 422 și urm.; Emil Stoian, *Vlad Țepeș. Mit și realitate istorică*, București, 1989, p. 79.

²² F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 230, nr. 3101.

²³ *Ibidem*, p. 231, nr. 3106.

²⁴ *Ibidem*, nr. 3107.

al Golfului, ca, înainte de orice, să pună în stare de apărare Coron, Modon și Nauplia, deoarece armata turcă intrase deja în Moreea, iar dacă va afla că sultanul se îndreaptă spre Albania sau spre Negroponte să adopte măsurile ce se impun²⁵. La 1 august, informațiile primite de la castelanii din Modon și Coron dovedeau foarte clar faptul că sultanul avea intenția să-și stabilească autoritatea asupra întregi Morei și că era, neîndoielnic, dușmanul Veneției. Turcii ajunseseră deja la frontierele teritoriilor venețiene din Moreea și, pentru a sonda mai bine intențiile sultanului, Senatul a hotărât, la 9 august, trimiterea lui Niccolò da Canale ca ambasador la Poartă²⁶.

În anul imediat următor, la 28 aprilie 1461, Senatul, în instrucțiunile trimise lui Vittore Capello, căpitanul general al mării, comandantul suprem al flotei venețiene, îi cerea să viziteze toate porturile venețiene, să supravegheze mișcările flotei otomane, dar cu multă discreție și să nu atace navele otomane care vor ieși din strâmtoarea Dardanele. Aceasta deoarece astfel de acțiuni ar fi deplasate în momentul în care ambasadorul Niccolò Sagondino purta tratative cu sultanul²⁷. Dar, la 28 iulie, i se cerea aceluiși Vittore Capello să dezarmeze o parte din flotă, deoarece pericolul otoman era mai puțin presant după ce sultanul plecase în Marea Neagră, în direcția Sinope-Trapezunt²⁸. La 20 octombrie însă, Senatul constata că, deși flota turcă dezarmase, Republica nu putea fi liniștită în legătură cu intențiile sultanului și, în aceste împrejurări, Capello, cu galerele care-i mai rămăseseră, trebuia să supravegheze cu multă atenție Marea Egee²⁹. În același timp, se considera că, datorită circumstanțelor și pericolelor care amenințau teritoriile din România, era mai mult ca niciodată indispensabil să fie aleși ca guvernatori oameni curajoși și de valoare, cărora trebuiau să le fie asigurate toate avantajele necesare³⁰. La 9 decembrie apărea la Veneția din nou un sentiment de îngrijorare în legătură cu situația din insula Negroponte, se considera că fortificațiile de aici trebuie să fie foarte puternice, începea elaborarea unui plan de apărare a insulei și se hotăra trimiterea unor cantități suficiente de arme³¹. Veneția a sesizat foarte bine faptul că, după 1453, după cucerirea Constantinopolului, Imperiul otoman

²⁵ *Ibidem*, p. 232, nr. 3110.

²⁶ *Ibidem*, pp. 233-234, nr. 3118.

²⁷ *Ibidem*, p. 236, nr. 3129.

²⁸ *Ibidem*, p. 238, nr. 3137.

²⁹ *Ibidem*, p. 239, nr. 3141.

³⁰ *Idem*, *Délibérations...*, II, pp. 229-230, nr. 1598.

³¹ *Ibidem*, p. 231, nr. 1604.

devenea, treptat, și o redutabilă putere maritimă³², ceea ce amenința preponderența ei maritimă și periclita, în cel mai înalt grad, pozițiile din România și Marea Egee.

Teama Veneției de a nu provoca pe otomani, deși era clar că o confruntare între cele două părți era inevitabilă și putea izbucni oricând, a făcut ca cetatea lagunelor să piardă o ocazie deosebit de favorabilă pentru începerea unui război cu turcii în anul 1462. Războiul declanșat de Vlad Țepeș, domnitorul Țării Românești, în iarna dintre 1461 și 1462 împotriva Imperiului otoman a constituit, neîndoielnic, cea dintâi acțiune de maximă însemnătate militară din Europa, care a premers declanșarea marelui război turco-venețian din 1463. Din nefericire pentru domnitorul Țării Românești, acțiunea sa s-a declanșat într-o perioadă de acalmie pe toate fronturile antiotomane, coaliția statelor orientale aflându-se într-un moment de reflux după căderea Trapezuntului, iar coaliția occidentală, creștină, nefiind încă formată. De altfel, această din urmă coaliție nici nu se va mai forma și va fi înlocuită doar cu un sistem de alianțe ce vor gravita în jurul Veneției, dar aceasta începând cu 1463.

Vlad Țepeș, obligat să înceapă războiul cu turcii, după ce capcana întinsă de sultan lângă Giurgiu eșuase³³, s-a aflat singur în luptă. Ajutoarele

³² Andrew C. Hess, *The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries. 1453-1525*, în "The American Historical Review", LXXV, num. 7, 1970, pp. 1900-1903.

³³ Majoritatea cronicilor turcești pe care le-am putut consulta îl acuză, bineînțeles, pe Vlad Țepeș de viclenie și înșelăciune, arătând că Hamza bei și Catabolinos nu ar fi avut nici un fel de intenții dușmănoase. Că lucrurile nu stau așa putem afla tot de la cronicarii turci, și anume de la Kodja Husein și Solakzade Mehmed Hemdemi, care arată că sultanul, înainte de a-i trimite pe cei doi în solie, a dat ordinul de adunare a oștilor (Kodja Husein, *Seda 'i ul-veka 'i* (Evenimentele minunate), în *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. I, *Sec. XV-mijlocul sec. XVII*, ed. Mihail Guboglu, Mustafa Ali Mehmed, București, 1966, p. 455; Solakzade Mehmed Hemdemi, *Tarih 'i Solakzade* (Cronica lui Solakzade), în *ibidem*, vol. II, *Sec. XVI-începutul secolului XVIII*, ed. Mihail Guboglu, București, 1974, p. 139). În ceea ce privește momentul declanșării războiului lui Vlad Țepeș cu turcii, momentul în care sultanul l-a considerat rebel, credem că acesta a avut loc în 1461, în timpul campaniei împotriva Trapezuntului, și nu în 1459, așa cum s-a încetățenit în istoriografia noastră. Una din dovezile cele mai clare în acest sens ne este oferită de cronicarul turc Enverî, care spune următoarele: "După ce șahul a cucerit Trapezuntul / A pornit de aici spre Rumelia / El a umplut ținutul acela de bogății mari / Și dușmanii din toate părțile au fost pedepsiți. / Pe când șahul se afla în partea aceea / Iar Românul în partea aceasta, / El a făcut atâtea răscoale, încât cine le vedea rămânea uimit. / Ishak pașa stătea la reședință / El n-a ieșit din cuvântul șahului ascultând de sfatul lui. / Șahul l-a chemat pe voievod / Apoi a plecat în solie Iunus. / Iunus-bei și Hamza-bei au murit ca niște martiri, / Șe acel nedemn a pârjolit și malul Dunării / Când anul a ajuns la 866 (1461-1462) / Padișahul a pornit o expediție sfântă împotriva acestuia /". (Enverî, *Düsturname (cartea vizirului)*, în *Cronici turcești*, I, p. 42). A se vedea și studiul lui Eugen Denize, *Vlad Țepeș, lupta antiotomană și Veneția. Câteva considerații*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 6, nr. 3-4, 1995, pp. 371-387.

ășteptate din partea regelui Ungariei, Matia Corvin, în virtutea tratatului încheiat cu acesta³⁴, nu au sosit, ci dimpotrivă, Vlad Țepeș s-a aflat în fața încă unui dușman, care l-a arestat, l-a ținut în închisoare timp de 13 ani și a declanșat împotriva sa o adevărată campanie propagandistică de ponegrire, acuzându-l de trădare, de înțelegere cu turcii și de cruzimi abominabile³⁵. În ceea ce-l privește pe regele Ungariei, în ciuda alianței pe care o avea cu domnitorul Țării Românești, a cererilor de ajutor formulate de acesta în celebra scrisoare din 11 februarie 1462³⁶, a subsidiilor pe care le primise din partea papalității³⁷ și a promisiunii pe care o făcuse de a merge în persoană împotriva turcilor³⁸, el nu avea câtuși de puțin intenția de a se confrunta cu aceștia³⁹, din două motive principale, și anume: pe de o parte era încă prins în conflictul cu împăratul Frederic al III-lea⁴⁰, iar pe de altă parte, încă de la

³⁴ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 89, n. 17; Radu Lungu, *À propos de la campagne antiottomane de Vlad l'Empaleur au sud du Danube (hiver 1461-1462)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXII, no. 2, 1983, pp. 149-150.

³⁵ G. Mercati, *Notizie varie sopra Niccolò Modrusiense*, în *Opere minori*, vol. IV, Città del Vaticano, 1937, pp. 217-218 și 247-248; Ș. Papacostea, *Cu privire la geneza și răspândirea povestirilor scrise despre Vlad Țepeș*, în "Romanoslavica", XIII, 1966, pp. 159-167. A se vedea și Ion Stăvărșuș, *Povestiri medievale despre Vlad Țepeș – Dracula*, București, 1978.

³⁶ Ioan Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 81; Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 166; Andrei Corbea, *Cu privire la corespondența lui Țepeș cu Matia Corvin*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, p. 678.

³⁷ La 20 februarie 1460, papa Pius al II-lea i-a oferit lui Matia Corvin 40 000 de ducați în caz de război cu turcii și cu condiția de a nu încheia o pace separată cu Mehmed al II-lea (Augustino Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. II, Romae, Paris, 1860, pp. 351, 356-357), bani cu care se puteau înarma 12 000 de oameni și 10 nave (Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 130-131).

³⁸ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. IV, Bucarest, 1915, p. 182; Stephan Kaprinai, *Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae*, II, Viena, 1771, pp. 354-355; Lino Gómez Canedo, *Un español al servicio de la Santa Sede. Don Juan de Carvajal, cardenal de Sant'Angelo, legado de Alemania y Hungría (1399?-1469)*, Madrid, 1947, p. 212.

³⁹ Chiar faptul capitulării, în toamna anului 1460, și executării unchiului său, Mihail Szilagy (5 februarie 1461) (*Monumenta Hungariae Historica, Acta extera*, ed. Nagy Iván, B. Nyáry Albert, vol. IV, Budapest, 1875, p. 87; L. Gómez Canedo, *op. cit.*, pp. 215-216), deși a provocat o anumită încordare în raporturile cu turcii (F. Babinger, *Mahomet II le Conquérant*, pp. 443-444), nu l-a determinat pe Matia Corvin să pornească la luptă împotriva lor.

⁴⁰ În 1462 Matia Corvin se afla încă în conflict cu împăratul Frederic al III-lea (1440-1493) care, la 17 februarie 1459, fusese încoronat ca rege al Ungariei de un grup de magnați din comitatele de vest și de nord-vest, în frunte cu palatinul Ladislav Garai. Aplanarea acestui conflict a intervenit ca urmare a medierii papale, abia la 19 și 26 iulie 1463, când la Buda și Wiener Neustadt cei doi suverani au ratificat un tratat încheiat încă din anul precedent (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, p. 145; Aeneas Sylvius Piccolomini, *Historia rerum Friderici III Imperatoris*, Helmstadt, 1700, p. 48; A. Theiner, *op. cit.*, II, pp. 382-391; J. A. Fessler, E. Klein, *Geschichte von Ungarn*, III, Leipzig, 1876, p. 31; A. Hoffmann, *Kaiser Friedrichs III. Beziehungen zu Ungarn in*

începutul domniei sale el a hotărât să-și îndrepte principalele eforturi spre Europa Centrală și nu împotriva Imperiului otoman⁴¹. Singura măsură concretă întreprinsă de Matia Corvin a fost aceea de a consolida doar apărarea Transilvaniei⁴².

Dacă aceasta a fost poziția pe care s-a plasat regele Ungariei, Matia Corvin, foarte asemănător a acționat și Veneția. Aceasta a acceptat întreaga propagandă a lui Matia Corvin și a acționat pentru ajutorarea acestuia și nu a viteazului domnitor al Țării Românești. Astfel, la 20 martie 1462, Senatul venețian îi scria papei expunându-i situația critică a Ungariei și nicidecum a Țării Românești⁴³. Mai mult, Senatul propunea papei trimiterea lunară a 10-12 000 de florini în Ungaria pentru întreținerea a 400 de călăreți. Acest proiect a fost prezentat și lui Matia Corvin, la 29 martie⁴⁴. Papa Pius al II-lea știa și el, la fel de bine ca și venețienii⁴⁵, cine era adevăratul învingător al turcilor. Aceasta pentru că fusese informat chiar de venețieni, dar și printr-o scrisoare a cardinalului de Mantova, din aprilie 1462, care-i comunica următoarele: “Adi 29 di Marzo venne nuova come li Valachi chi

dem Jahren 1458-1464, Breslau, 1877, p. 16; V. Fraknoi, *Mathias Corvinus Köig von Ungarn. 1458-1490*, Freiburg im Breisgau, 1891, p. 95; K. Nehring, *Mathias Corvinus, Kaiser Frederick III und as Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1975, pp. 209-213; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 128; Șt. Andreescu, *En marge des rapports de Vlad l'Empaleur avec l'Empire ottoman*, în “Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, tome XIV, no. 3, 1976, p. 508).

⁴¹ Politica externă a regelui Matia Corvin a fost puternic influențată, pe tot parcursul ei, de luptele dinastice cu Habsburgii și Jagellonii, fiecare dintre aceștia căutând să-și lărgească tot mai mult influența și puterea în Europa Centrală (Lajos Elekes, *La politica estera di re Mattia e gli Stati italiani nella seconda metà del secolo XV*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, p. 246).

⁴² V. Fraknoi, *Mátyás kiraly levelei* (Correspondența regelui Matia), I, Budapest, 1893, pp. 18-19.

⁴³ Senatul venețian a trimis la Roma raportul ambasadorului său de la Buda și o copie a ceea ce am putea numi un adevărat buletin de război trimis de Vlad Țepeș lui Matia Corvin: “...simul cum certis exemplis litterarum per vaivodam Valachiae scriptarum Regi Hungariae nonnulla nova felicia continentium” (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, pp. 121-122; Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumaines au Moyen Âge*, în vol. *Venezia e il Levante fino al sec. XV*, Firenze, 1973, p. 608; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 95). Veneția cunoștea foarte bine meritele lui Vlad Țepeș, iar prin intermediul ei și papa Pius al II-lea putea să cunoască situația adevărată de la Dunărea de Jos.

⁴⁴ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, pp. 122, 127 și 131; L. Gómez Canedo, *op. cit.*, pp. 222-223.

⁴⁵ În afară de raportul trimis de ambasadorul de la Buda, Pietro Tomasso, la 4 martie 1462, care făcea referire la scrisoarea lui Vlad Țepeș din 11 februarie, faptele de vitejie ale domnitorului român erau consemnate de cronicarul Domenico Malipiero în renumitele sale anale venețiene (*Annali veneti dall'anno 1457 al 1500*, în “Archivio Storico Italiano”, tomo VII, Parte I, Firenze, 1843, pp. 11-12), precum și de o cronică italiană anonimă, care cuprindea evenimentele până la 1481, cunoscută și la Veneția (Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. III, București, 1897, p. 39).

havevano dato una rotta al Turco nelle paesi della Valachia, e morti di loro più di vintimilla soldati...”⁴⁶. Dar și pentru papă, la fel ca pentru venețieni, regele catolic al Ungariei trebuia să fie eroul luptei antiotomane și, prin urmare, el trebuia ajutat. Un principe ortodox, așa cum era cazul lui Vlad Țepeș, nu putea fi decât vasalul unui rege catolic, precum Matia Corvin. Veneția, mult mai pragmatică în politică și diplomatie, accepta această concepție deoarece în cazul unui conflict cu turcii avea nevoie de sprijinul papalității în încercarea de a-și găsi aliați.

Pe de altă parte, atât Veneția, cât și papalitatea aveau în vedere statutul de mare putere al Ungariei, recunoscut pe plan european. În comparație cu Țările Române, care aveau un potențial mai redus, sub aspect politic și militar, era de preferat Ungaria, de la care se aștepta nu numai o politică de confruntare defensivă față de turci, dar și importante acțiuni ofensive împotriva acestora. Din această cauză papalitatea a intervenit cu energie pentru încheierea unui tratat de pace între Matia Corvin și Frederic al III-lea⁴⁷, după care a jucat un rol esențial în încheierea unui tratat de alianță între Veneția și Matia Corvin, tratat realizat la 12 septembrie 1463⁴⁸. Dar, se pare că această alianță cu Ungaria venea deja prea târziu. În acea perioadă politica externă ungară își schimbase deja direcția și Ungaria nu mai avea o atitudine agresivă față de turci⁴⁹, cu care se pare că încheiasă o pace în toamna anului 1462⁵⁰. După ce Matia Corvin și-a asigurat stăpânirea asupra regiunii Jajce din Bosnia și după eșecul proiectului papal de cruciadă

⁴⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Microfilme Italia, rola 57, cadrele 301-302.

⁴⁷ Tratatul de pace a fost elaborat în 1462 de către episcopul Ioan Viteaz și legatul pontifical Geronimo Landus, episcop de Creta, dar a fost încheiat abia la 19 iulie 1463 (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, p. 143; J. A. Fessler, E. Klein, *op. cit.*, III, p. 31; K. Nehring, *op. cit.*, pp. 18-19 și 202-217).

⁴⁸ A. Theiner, *op. cit.*, II, pp. 380-382; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 40; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 149-151.

⁴⁹ Gyula Rázsó, *Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i turchi (1440-1464)*, în vol. *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca, Firenze, 1973, p. 100.

⁵⁰ La 9 noiembrie la Viena se știa că regele Ungariei încheiasă un tratat secret cu sultanul (*Fontes Rerum Austriacarum*, II, 42, (*Urkunden und Aktenstücke zur österreichischen Geschichte im Zeitalter Friedrichs III und König Georg von Böhmen*), ed. A. Bachmann, Wien, 1877, p. 442, nr. 329 (9 noiembrie 1462). A se vedea și Radu Constantinescu, *Codicele Altenberger*, București, 1988, p. 15. S-ar fi putut însă ca pacea cu turcii să fi fost încheiată chiar mai devreme, în 1461. Faptul că unгурii nu i-au atacat pe turci în acest an, când linia Dunării era slab apărată datorită campaniei din Asia, a alimentat zvonurile referitoare la o posibilă pace secretă turco-ungară (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, pp. 101-105; N. Stoicescu, *La victoire de Vlad l'Empaleur sur les Turcs (1462)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIV, no. 3, 1976, p. 383, n. 23; Radu Lungu, *art. cit.*, pp. 147-158; Matei Cazacu, *L'histoire du prince Dracula en Europe Centrale et Orientale (XVe siècle)*, Genève, 1988, p. 10).

din 1464, el a părăsit lupta antiotomană pentru multă vreme și, la îndemnul papei Paul al II-lea (1464-1471), își va îndrepta forțele împotriva lui Gheorghe Podiebrad (1458-1471), regele Boemiei, fostul său aliat și socru, dar devenit, între timp, eretic și dușman⁵¹. Situația nu a putut fi prevenită și schimbată nici de acordul, semnat la 19 octombrie 1463, între papa Pius al II-lea, Veneția și Filip cel Bun, ducele Burgundiei⁵², acord care prevedea o alianță antiotomană pe o durată de trei ani.

Sprrijinindu-l necondiționat pe Matia Corvin, Veneția a câștigat un aliat de puțină încredere, foarte oscilant, din partea căruia nu a obținut în războiul cu turcii decât un sprijin nesemnificativ. În schimb, ea a ratat momentul războiului dintre Vlad Țepeș și turci, nu a profitat de el pentru a ataca Imperiul otoman în condițiile în care acesta avea de făcut față amenințărilor de la Dunărea de Jos. Refuzând să se alieze cu Vlad Țepeș, în schimbul alianței cu Matia Corvin, Veneția a rata șansa de a avea un aliat de încredere, care ar fi putut să-i ușureze mult efortul militar îndreptat împotriva turcilor. Prețul plătit pentru această eroare de apreciere politică va fi mare, atât în bani, cât și în vieți omenești și teritorii pierdute.

Abandonându-l pe Vlad Țepeș, Veneția și-a continuat însă cu febrilitate pregătirile în vederea unui război decisiv cu Imperiul otoman. La 6 noiembrie 1462, Senatul constata că perfidia turcilor impune ca Veneția să fie pregătită pentru orice și comanda arsenalului să echipeze 25 de galere ușoare, capabile să iasă la apă în ianuarie⁵³. În aceeași zi, se hotăra întărirea militară a Cretei, Negropontului și Modonului, precum și a altor posesiuni din Levant⁵⁴. Aceste măsuri erau luate după ce, la începutul toamnei anului 1462, turcii cuceriseră, prin surprindere, insula Lesbos (Mitilene),

⁵¹ L. Elekes, *art. cit.*, p. 249; Ernest Denis, *Fin de l'indépendance bohème. Georges de Podiebrad. Les Jagellons*, Paris, 1890, p.152. De menționat că între 1464 și 1466, deși abandonase lupta cu turcii și nu intrase încă în război cu Podiebrad, Matia Corvin a continuat să primească importante subsidii din partea papalității (J. A. Fessler, E. Klein, *op. cit.*, III, p. 43; G. Valentini, *La sospensione della crociata nei primi anni di Paolo II (1464-1471)*. (*Dai documenti d'archivio di Venezia*), în "Archivum historiae pontificiae", XIV, 1976, pp. 71-101; K. M. Setton, *op. cit.*, pp. 273 și urm.) și chiar a Veneției (*I libri memoriali della repubblica di Venezia*, V, Venezia, 1901, pp. 153 și 155, apud M. Cazacu, *op. cit.*, p. 14). Se pare, după unele calcule, că suma totală a subsidiilor papale în timpul domniei lui Matia Corvin s-ar ridica la 300 000 de ducați (A. Kupelwieser, *Ungarns Kämpfe gegen die werdenden Macht der Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács*, Wien-Leipzig, 1895, p. 149).

⁵² P. M. Perret, *Histoire des relations de la France avec Venise du XIIIe siècle à l'avènement de Charles VIII*, vol. I, Paris, 1896, p. 409; L. Gómez Canedo, *op. cit.*, p. 228.

⁵³ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 246, nr. 3167.

⁵⁴ Roberto Lopez, *Il principio della guerra veneto-turca nel 1463*, în "Archivio veneto", anno LXIV, V^a serie, vol. XV, no. 29-30, Venezia, 1934, p. 48 și Appendice, dic. I, p. 106.

posesiune genoveză condusă de principele Niccolò Gattilusio⁵⁵, în timp ce o puternică flotă venețiană, aflată în Chios și comandată de Vettore Capello, avea instrucțiuni să nu-i atace pe turci dacă nu va fi provocată, în ciuda faptului că cei din Lesbos îi ceruseră ajutor⁵⁶. La 27 decembrie, înrăutățirea sensibilă a relațiilor cu turcii a impus alegerea unui căpitan general al Mării, ceea ce se va întâmpla abia la 31 ianuarie 1463, în persoana lui Alvise Loredano⁵⁷. Acesta primea, la 4 februarie, instrucțiunile Senatului în care i se cerea să inspecteze teritoriile din Levant, mai ales Corfu, Modon și Negroponte, pentru a da asigurări populației că va fi protejată, să supravegheze mișcările flotei otomane, dar să nu intervină decât dacă este atacat, să protejeze, în primul rând, insula Negroponte, punctul cel mai amenințat de turci, să ia măsuri de apărare a posesiunilor ducelui Arhipelagului și seniorului din Santa Maura, Leonardo Tocco, ambii aflați sub protecția Veneției, iar dacă flota turcă nu va iși din Dardanele, să patruleze între Negroponte și Sporadele de Nord⁵⁸.

Dar în ciuda prudenței foarte mari și a dorinței de a evita, cu orice preț, războiul, Veneția nu a putut face acest lucru. El a izbucnit pe neașteptate, declanșat de turci, în mai 1463⁵⁹. Refuzul venețianului Valaresso de a preda un sclav fugar guvernatorului turc din Atena⁶⁰, a fost pretextul invocat de guvernatorul turc al Moreii, Isac Bey, când a atacat și ocupat, prin surprindere, Argosul, declanșând, astfel, războiul⁶¹. Având un caracter decisiv pentru soarta raporturilor de putere dintre Veneția și Imperiul otoman, războiul a fost lung, s-a încheiat abia în 1479, a fost

⁵⁵ N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha, 1909, pp. 117 și urm.; Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 44 și urm.

⁵⁶ D. Malipiero, *op. cit.*, p. 11; R. Lopez, *art. cit.*, pp. 46-47.

⁵⁷ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 247, nr. 3171 și 3172.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 247-248, nr. 3173.

⁵⁹ J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, traduit de l'allemand par J. J. Hellert, tome III, Paris, 1836, p. 107; Wilhelm Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, traduit par Furcy Raynaud, vol. II, Leipzig, 1886, p. 324; Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo IV, Venezia, 1913, p. 314; Roberto Lopez, *art. cit.*, p. 52; Charles Diehl, *Une république patricienne, Venise*, Paris, 1928, p. 177; Thomas Okey, *The Story of Venice*, London, 1931, p. 183; F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Âge. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien*, Paris, 1959, p. 385; idem, *Histoire de Venise*, Paris, 1965, p. 62; D. S. Chambers, *The imperial age of Venice. 1380-1580*, London, 1970, p. 48; F. C. Lane, *Storia di Venezia*, Torino, 1978, p. 277; William H. McNeill, *Venice, the hinge of Europe (1081-1797)*, The University of Chicago Press, 1974, p. 88; Alvise Zorzi, *La République du Lion. Histoire de Venise*, Paris, 1988, p. 159.

⁶⁰ Camillo Manfroni, *op. cit.*, p. 52.

⁶¹ D. Malipiero, *op. cit.*, p. 13; Francesco Sansovino, *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, Venetia, 1564, p. 290; R. Lopez, *art. cit.*, p. 52.

deosebit de sângeros, a provocat numeroase distrugerii și mari cheltuieli pentru ambele părți.

Declanșarea sa, deși s-a făcut prin surprindere, nu a găsit Veneția nepregătită. Ea reușise să adopte, așa cum am văzut mai sus, o serie de măsuri militare și financiare de apărare în aproape toate punctele amenințate de turci⁶². Apoi, imediat după declanșarea ostilităților, a început să desfășoare o vastă activitate diplomatică. Astfel, a reușit să încheie un tratat de alianță cu Skanderbeg, în august 1463⁶³, a obținut, în același an, alianța papală și dreptul de a strânge decime, vicesime și tricesime în teritoriul ei⁶⁴, cu ajutorul papei Pius al II-lea a încheiat, la 12 septembrie, o alianță cu Matia Corvin⁶⁵, la 19 octombrie, o alianță cu Filip cel Bun, ducele Burgundiei⁶⁶, iar la 22 octombrie a obținut din partea papei o bulă de cruciadă prin care toți creștinii erau chemați la luptă împotriva turcilor⁶⁷. Acțiunea diplomatică venețiană nu a neglijat nici potențialii inamici ai Imperiului otoman din Orient. Chiar în 1463, Veneția a intrat în tratative cu Uzun Hasan, șahul Persiei și dușman de moarte al turcilor⁶⁸. La 2 decembrie a fost trimis la acesta un ambasador extraordinar, Andrea Correr, care avea ordin de a trece mai întâi pe la curtea principelui de Karamania⁶⁹. Cu Karamania s-a încheiat un tratat chiar în acest an 1463, reînnoit în februarie 1464⁷⁰. Și cu Uzun Hasan s-a încheiat un tratat, în

⁶² F. Thiriet, *Régestes...*, III, passim; i dem, *Délibérations*, II, passim; C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, I, Paris, 1880, pp. 237-238.

⁶³ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, IV, pp. 229-230; Athanase Gegaj, *L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle*, Louvain, Paris, 1937, p. 134; J. Radonić, *Djuradj Kastriot Skanderbeg i Arbanija u XV vjeku* (Gheorghe Kastriotul Skanderbeg și Albania în secolul al XV-lea), Beograd, f. a., p. 240; Kasem Biçoku, *Sur quelques aspects des rapports entre Skanderbeg et les prinpaux états italiens dans les dernières années de son activité*, în "Studia Albanica", IV, 2, 1967, pp. 61-62. 67; F. Thiriet, *Quelques reflexions sur la politique vénitienne à l'égard de Georges Skanderbeg*, în ibidem, V, 1, 1968, p. 92; Ignazio Parrino, *Nuovi contributi alla conoscenza di Skandenberg nel quadro della crociata*, în "Bollettino della Badia greca di Grottaferata", nuova serie, vol. XXIII, luglio-dicembre 1969, pp. 128-133.

⁶⁴ J. Vast, *Le cardinal Bessarion*, Paris, 1878, p. 251; R. Lopez, *art. cit.*, p. 77.

⁶⁵ Vezi mai sus nota 48.

⁶⁶ Vezi mai sus nota 52.

⁶⁷ L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, vol. III, traduit de l'allemand par Furcy Raynaud, Paris, 1925, pp. 316-317; R. Lopez, *art. cit.*, p. 92.

⁶⁸ Vladimir Minorsky, *La Perse au XVe siècle entre la Turquie et Venise*, în "Publications de la Société des études iraniennes", no. 7, Paris, 1933, pp. 1-23; Percy Sykes, *A History of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 140-142; John Andrew Boyle, *The Evolution of Iran as a National State*, în "Belleten", XXXIX, no. 156, Ankara, 1975, p. 641, apud Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 145; Donald N. Wilber, *Iran. Past and Present*, Princeton, 1976, p. 59.

⁶⁹ F. Thiriet, *Régestes...*, III, p. 252, nr. 3193; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 53.

⁷⁰ C. Manfroni, *op. cit.*, p. 53.

martie 1464, când acesta a trimis o solie în cetatea lagunelor, condusă de Namenatasab⁷¹. Relațiile cu acesta vor fi foarte strânse încă multă vreme.

Ajutoarele furnizate de toți acești aliați au fost însă foarte mici și s-au făcut simțite pe fronturile secundare ale războiului otomano-venețian. Fronturile principale au trebuit să fie asigurate de flota și de trupele de uscat venețiene. Acestea au reușit la începutul războiului câteva succese importante. Ajutați de populația locală, greco-albaneză, venețienii au reușit să cucerească rapid, până la sfârșitul lui august 1463, trei sferturi din Moreea. La 12 septembrie Alvise Loredano trimitea la Veneția o listă cu 70 de localități care se supuseseră venețienilor⁷². La începutul lui septembrie Alvise Loredano și Bertoldo d'Este au ajuns cu trupele lor la istmul de Corint și au început să reconstruiască zidul de apărare denumit Hexmilion⁷³. Venețienii vor fi opriți însă în fața Corintului, la 20 octombrie, Bertoldo d'Este va fi ucis în luptă și turcii vor contraataca recucerind Moreea până la Nauplia și Modon⁷⁴. Până în 1470 vor urma acțiuni de uzură, războiul va trece, marcând un echilibru al forțelor celor două părți. Momentul de cotitură al războiului a fost reprezentat de cucerirea insulei Negroponte de către turci, la 12 iulie 1470⁷⁵, fără ca flota venețiană condusă de Niccolò Canale să intervină. Se pare că pierderea insulei s-a datorat aprecierii greșite pe care Veneția a dat-o dezvoltării puterii navale otomane și că ezitățile lui Niccolò Canale nu au fost un semn de teamă, ci o dovadă de prudență, el preferând să vadă insula în stăpânirea turcilor, decât să riște existența flotei pe care o comanda⁷⁶. Cele 40-50 de galere ale sale aveau foarte puține șanse în fața unei flote otomane de aproximativ 500 de vase de diferite dimensiuni⁷⁷.

Această pierdere, păstrând proporțiile, este comparabilă cu cea a Constantinopolului și a avut darul de a provoca temeri serioase în Apus, mai ales în porturile italiene. În împrejurările create de pierderea insulei

⁷¹ *Ibidem*, p. 84; W. Heyd, *Le colonie commerciali degli italiani in Oriente nel Medio Evo*, traduzione di Giuseppe Müller, vol. II, Venezia, 1868, pp. 154-155; Lajos Tardy, *Il ruolo di Venezia nei rapporti persiani e georgiani dell'Ungheria*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, p. 263.

⁷² R. Lopez, *art. cit.*, pp. 72-73.

⁷³ *Ibidem*, p. 80; S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 316.

⁷⁴ C. Manfroni, *op. cit.*, p. 60; S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 316; R. Lopez, *art. cit.*, pp. 96-98.

⁷⁵ J. de Hammer, *op. cit.*, III, pp. 131-136; S. Romanin, *op. cit.*, IV, pp. 336-342; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 68-75; D. E. Pitcher, *op. cit.*, pp. 75-86; A. Zorzi, *op. cit.*, p. 161; F. C. Lane, *op. cit.*, p. 228; *Histoire de l'Empire Ottoman*, R. Mantran, p. 97.

⁷⁶ F. C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore, 1934, p. 138.

⁷⁷ Dorothy M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances. 1350-1700*, Liverpool, 1954, p. 79.

Negroponte, papa Paul al II-lea a încercat să creeze o nouă coaliție antiotomană, dar eforturile sale se vor încheia cu un eșec. După ce a încercat o apropiere de marele cneaz al Moscovei⁷⁸, el a trimis, la 25 august, o circulară către principii creștini în care descria în culori sumbre situația din Orient și le cerea ajutorul⁷⁹. La 18 septembrie a adresat puterilor italiene invitația de a trimite de urgență soli la Roma pentru a forma o ligă de apărare antiotomană⁸⁰, ceea ce s-a și întâmplat, la 22 decembrie, când s-a semnat o convenție bazată pe stipulațiile ligii de la Lodi⁸¹. Urmările vor fi nule, deoarece Milano și Florența vor refuza ratificarea⁸². La fel de ineficientă a fost și dieta imperială convocată la Ratisbona de Frederic al III-lea⁸³.

Pentru Veneția și pentru cursul războiului ei cu turcii, pierderea insulei Negroponte a fost însă decisivă. Ea a înclinat definitiv balanța războiului în favoarea turcilor, venețienii, în următorii ani de lupte și tratative, făcând tot ce le-a stat în putință nu pentru a câștiga războiul, ci pentru a limita pe cât posibil daunele.

Războiul decisiv dintre Veneția și Imperiul otoman a constituit și prilejul cel mai potrivit pentru Ștefan cel Mare de a încerca, pe calea armelor, scoaterea Moldovei de sub dominația otomană. Din perspectivă istorică putem afirma că aceasta a fost ultima ocazie, cu adevărat favorabilă, de a restabili echilibrul în relațiile moldo-otomane. Acest echilibru fusese alterat în favoarea Imperiului otoman de puțină vreme, din 1455-1456, Moldova lui Ștefan cel Mare avea capacitatea militară și economică de a susține un război îndelungat cu turcii, iar aceștia erau prinși simultan pe două fronturi, în Europa, împotriva Veneției, și în Asia împotriva lui Uzun Hasan. În aceste împrejurări, Ștefan cel Mare nu a ezitat să acționeze cu hotărâre împotriva turcilor, la început într-o formă mascată, dar din 1473 în mod deschis. Din păcate pentru el, așa cum vom vedea în continuare,

⁷⁸ L. Pastor, *op. cit.*, IV, Paris, 1924, p. 110. Este vorba despre un proiect de căsătorie între Ivan al III-lea și Zoe, fiica lui Toma Paleologul.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 164.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 165.

⁸¹ În această problemă trebuie să avem în vedere faptul că, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, diplomația italiană, în ansamblul ei, a avut patru motivații principale: lupta împotriva tiraniei, lupta împotriva pretențiilor de dominație asupra întregii Italii venite din interior, lupta împotriva tentativelor din afară care vizau subordonarea Italiei și lupta împotriva pericolului otoman. Dar toate aceste motivații își vor pierde, treptat, din putere, devenind simplă retorică (Franco Catalano, *La diplomazia italiana nella seconda metà del quattrocento*, în "Nuova Rivista Storica", XLI, fascicolo II, 1957, pp. 249-252).

⁸² L. Pastor, *op. cit.*, IV, p. 166; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 79.

⁸³ C. Manfroni, *op. cit.*, p. 79.

acțiunea sa antiotomană s-a declanșat cu toată puterea exact atunci când venețienii erau oboșiți de război și căutau să încheie o pace cu turcii și când Uzun Hasan fusese învins decisiv de sultan.

Profitând de declanșarea războiului turco-venețian, Ștefan cel Mare nu a ratat ocazia de a cuceri Chilia, la începutul anului 1465⁸⁴. Cucerirea Chilieii a avut o mare importanță din punct de vedere economic și strategic și, prin reacțiile pe care le-a provocat, s-a aflat la originea conflictului cu Ungaria, care a reacționat aproape imediat prin campania din 1467 terminată cu dezastrul de la Baia, și a celui cu Imperiul otoman, care va fi de mai lungă durată și legat direct de stăpânirea asupra Dunării de Jos⁸⁵, ca prelungire economică și militară a Mării Negre. Confruntarea imediată cu turcii a putut fi evitată de Ștefan din două motive, și anume : războiul dintre aceștia și Veneția, declanșat în 1463, și creșterea tributului anual de la 2 000 la 3 000 de ducați, deci cu 50% numai pentru un singur oraș⁸⁶. De asemenea, trebuie să arătăm că, prin cucerirea Chilieii, Ștefan și-a atras și adversitatea tătarilor din Crimeea⁸⁷, care se numărau printre principalii

⁸⁴ În anul 1465, probabil ca urmare a unei înțelegeri anterioare intervenită între Mehmed al II-lea și Matia Corvin, Chilia aparținea lui Rău cel Frumos, domnitorul Țării Românești, ceea ce asigura, parțial, pe bază de compromis, atât interesele otomane, cât și cele ungrești la Dunărea de Jos. În acest sens, Jan Dlugosz ne spune următoarele : "...quod per deditionem spontaneam, Hungaris exclusis, ipse radul occupaverat, pro Turco tenebat". (Joannis Dluigossi, *Historiae Polonicae libri XII*, tomus II, Lipsiae, 1712, col. 344). Este posibil ca acest pasaj să se refere la excluderea garnizoanei ungrești din oraș, unde se afla încă în 1462, dar în nici un caz interesele comerciale maghiare nu au avut de suferit după acest an și până în 1465. A. D. Xenopol consideră, pe bună dreptate credem noi, că în 1465, Ștefan a luat Chilia de la păgâni, deoarece Radu cel Frumos, ca supus al turcilor, le închinase și această cetate (A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1889, p. 290). Această afirmație se sprijină pe cuvintele foarte clare ale lui Grigore Ureche, care spune : "Vă leatul 6973 (1465-n. n.), meseța ghenarie 23, adunându Ștefan vodă oaste de țară, vrându să răscumpere cetățile carile le luase păgânii de la alți domni, pogorâtau cu toată puterea sa spre cetratea Chilieii". (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ediția a II-a revăzută, București, 1958, p. 92). Pentru această problemă a se mai vedea, printre altele, P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, în "Romanoslavica", III, 1958, p. 111, care o consideră că Ștefan a smuls cetatea din sfera de influență a Imperiului otoman, deoarece Radu cel Frumos, după 1462, o introdusese în sistemul pontic otoman.

⁸⁵ Ș. Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "Revista de istorie", tom 35, nr. 5-6, 1982, p. 610.

⁸⁶ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în "Studi și materiale de istorie medie", II, 1957, pp. 8-10.

⁸⁷ Acest lucru reiese limpede din tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu regele Poloniei, Cazimir al IV-lea, la 28 iulie 1468, prin care regele polon își asuma obligația de a-l apăra de turci, de tătari și de unguri, prin soli, cu armele și cu oștile sale (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, pp. 300-304; Ioan Petrică, *Relațiile politico-economice între Moldova și Polonia în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, în "Romanoslavica", X, 1964, p. 346).

beneficiari ai drumului comercial ce unea Caffa cu regatul Ungariei, trecând tocmai prin acest oraș.

Dar Imperiul otoman nu a reacționat imediat, sub aspect militar, împotriva Moldovei. Ștefan cel Mare era însă conștient de faptul că adevărata confruntare, cea care urma să decidă soarta țării sale, se va declanșa tocmai cu această uriașă putere, care avea obiective politice și militare în Europa destul de clare pentru toți cei amenințați. Dincolo de plata tributului, care, deși altera în defavoarea Moldovei raporturile sale cu Imperiul otoman, nu afecta autonomia țării, expansiunea otomană conținea o primejdie mult mai gravă, care decurgea din determinarea Porții de a transforma Marea Neagră într-o anexă a Imperiului otoman și de a subordona produsele țărilor pontice necesităților economice și militare ale acestuia⁸⁸. Încercarea de a împiedica, în alianțe cu celelalte puteri antiotomane, transformarea acestei perspective în realitate a fost mobilul principal al intrării lui Ștefan cel Mare în lupta împotriva turcilor⁸⁹. Strâns legat de acest aspect a fost acela, mai evident, al luptei pentru controlul Dunării de Jos⁹⁰, zonă care interesa, de asemenea, în cel mai înalt grad Moldova și pe domnitorul ei.

Principala problemă care se pune în fața istoricului este cea de a răspunde la întrebarea : când a intrat Ștefan cel Mare în război cu turcii? Când au început cu adevărat ostilitățile dintre cele două părți? Răspunsul,

⁸⁸ T. Gemil, *op. cit.*, p. 134; Carl Max Kortepeter, *Ottoman Imperialism during the Reformation. Europe and Caucasus*, London-New York, 1973, pp. 3-4.

⁸⁹ Nu putem fi de acord cu părerea exprimată de istoricul Mihnea Berindei conform căreia, deoarece drumul moldovenesc era deja parte integrantă a sistemului economic otoman, politica antiotomană a lui Ștefan cel Mare s-a dovedit contrară nu numai intereselor Imperiului otoman și Poloniei, dar chiar propriului său stat. Dovadă lipsa aproape totală de rezistență a Chilie și Cetății Albe în 1484 (Mihnea Berindei, *L'Europe Ottomane et la "route moldave" avant la conquête de Chilia et de Cetatea Albă (1484)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXX, no. 3-4, 1991, p. 187). Dacă nu ar fi luptat și chiar cu destul succes, Ștefan risca să-și vadă țara transformată în pašalâc. El nu avea de unde să știe ceea ce știu istoricii contemporani, și anume că Imperiul otoman avea motive întemeiate de a nu dori transformarea Țărilor Române în pašalâcuri (P. P. Panaitescu, *De ce n-au cucerit turcii țările române*, în idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, pp. 149-159; T. Gemil, *op. cit.*, p. 39). Riscul de a nu lupta era în acele vremuri mai mare decât acela de a lupta și domnitorul Moldovei nu putea să și-l asume. De altfel, una din principalele cauze pentru care turcii au ezitat să transforme Țările Române în pašalâcuri a fost tocmai rezistența lor îndârjită, uneori chiar disperată, în fața oricărei tentative de acest gen.

⁹⁰ Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare : puncte de reper*, în "Revista de Istorie", tom 28, nr. 1, 1975, p. 22; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand: points de repère*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XIV, no. 3, 1975, pp. 430-431.

devenit clasic pentru istoriografia noastră⁹¹, este un hotărât 1473, adică anul în care Ștefan cel Mare a refuzat să mai plătească tribut turcilor. Răspunsul, pentru moment, este la fel de ferm cum a fost și cel referitor la încheierea acestui război în anul 1489, până când istoricii Ștefan S. Gorovei și Tahsin Gemil au găsit un altul, și anume 1486⁹². În rândurile următoare vom încerca să dovedim, pe baza documentelor avute la dispoziție, două lucruri, și anume: războiul *nu a început în 1473* și el *nu a avut un caracter continuu*. Au existat mai multe războaie între Ștefan cel Mare și turci, la fel cum au existat și mai multe păci. Lucrurile sunt destul de bine cunoscute în istoriografia noastră, dar nimeni până acum nu a încercat să le dea o astfel de interpretare.

Prima problemă care necesită un răspuns este legată de începutul războiului. Ce semnificație are anul 1473 și de ce credem noi că războiul nu a izbucnit în acest an?

Așa cum am arătat ceva mai sus, cucerirea Chilie de către Ștefan cel Mare la începutul anului 1465 a fost primul semn exterior clar al ostilității sale față de Imperiul otoman, înțeles ca atare de turci. În ciuda acestui fapt, sultanul, ale cărei forțe militare, navale și terestre, erau angajate pe mai multe fronturi, împotriva Veneției, a lui Skandemberg, a Karamaniei și a lui Uzun Hasan, pentru a nu aminti decât pe principalii săi inamici din această perioadă, nu a întreprins, timp de câțiva ani, nimic concret împotriva Moldovei. Aceasta nu însemna însă că, la fel ca și în cazul Veneției, atât Mehmed al II-lea, cât și Ștefan cel Mare nu erau conștienți de faptul că diferendul dintre ei se apropia de faza hotărâtoare și că nu putea fi rezolvat altfel decât pe calea armelor. Pentru Ștefan cel Mare, care preluase domnia unei țări supuse numai cu foarte puțin timp în urmă suzeranității otomane, se punea problema ruperii definitive a acestei legături, lucru posibil încă în vremea domniei sale, în timp ce pentru turci problema principală în relațiile cu Moldova era a ceea ce a -și consolida suzeranitatea asupra ei și de a o elimina de la Marea Neagră, care trebuia transformată într-un lac turcesc. Toate aceste contradicții politice și strategice nu puteau fi rezolvate decât pe calea armelor, deoarece Moldova celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea era un stat prea puternic, inclusiv sub aspect militar, pentru a ceda

⁹¹ Din copleșitoarea bibliografie a acestui răspuns vom cita doar *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 506 și Ștefan S. Gorovei, *1473 – un an cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVI, 1979, pp. 145-149.

⁹² Ștefan S. Gorovei, *La paix moldo-ottomane de 1486 (Quelques observations en marge des textes)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tome XXI, no. 3-4, 1982, pp. 405-421; Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontière*, în ibidem, tome XXII, no. 3, 1983, pp. 225-238.

fără luptă în fața pretențiilor otomane. În aceste condiții, când războiul era de neevitat, noi credem că începutul lui nu putea fi hotărât de Moldova, o țară totuși mică, cu un potențial militar incomparabil mai redus decât cel otoman, care nu putea să lupte eficient decât în defensivă, ci numai de către sultan, care avea posibilitatea să hotărască momentul unui atac decisiv împotriva țării românești de la răsărit de Carpați. Ștefan cel Mare, refuzând să mai plătească tribut turcilor în 1473, readucea Moldova la situația de dinainte de 1455-1456 și îl ofensa grav pe sultan. Dar el nu putea să declanșeze un război cu turcii, deoarece nu avea capacitatea militară să facă acest lucru, să declanșeze o ofensivă împotriva lor. Dacă sultanul ar fi acceptat această situație, lucru puțin probabil, între Moldova și Imperiul otoman nu ar fi avut loc nici un fel de război. Bineînțeles că sultanul nu a acceptat această situație, dar presat de celelalte războaie, a încercat să rezolve dificultățile apărute în relațiile cu Moldova pe căi diplomatice. Abia atunci când diplomația va eșua, dar și când presiunea militară la care era supus va scădea, sultanul va lua cu furie și necugetare hotărârea de a ataca Moldova, într-un moment și cu o armată deloc potrivite pentru aceasta, spre sfârșitul anului 1474.

Dar până la criza din anii 1473-1474, care se va încheia prin declanșarea războiului cu Moldova, datorită războiului pe care era obligat să-l poarte pe mai multe fronturi, sultanul Mehmed al II-lea a hotărât lansarea împotriva Moldovei doar a unor atacuri de mică anvergură, pentru a constata dorința de luptă a lui Ștefan cel Mare, precum și capacitatea sa de a le face față.

Astfel, prima acțiune militară ostilă a turcilor împotriva Moldovei a avut loc, după opinia noastră, în iarna dintre 1468 și 1469 și nu în cea anterioară, așa cum considera Nicolae Iorga. Este adevărat că documentul care vorbește despre aceste lucruri, o scrisoare expediată din Veneția de către Gerardo de Collis către ducele Milanului, Galeazzo Maria Sforza, este datată 14 februarie 1468, dar bănuim că este vorba de stilul venețian, deci 1469, deoarece editorii, Nagy Iván și B. Nyáry Albert, o plasează în volum după documentele datate în toamna lui 1468⁹³. Oricum, în scrisoare se arată că sultanul a plecat spre Nicopole, lângă Dunăre, dar că a trimis o grupare armată și spre Cetatea Albă, deoarece pe fluviul înghețat trupele de azapi pot pătrunde spre Transilvania și Moldova⁹⁴. Țara Românească nu mai

⁹³ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, vol. V, Budapest, 1877, p. 95; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899, p. 131.

⁹⁴ "Lo Turcho era mosso da la Sofia et ito in Bulgaria a Nichopoli et Moncastro presso al Danubio si extima l'abia facto, perche in questi giorni gela lo Danubio et sopra lo giazio fa pasare turchi

reprezenta un obstacol, deoarece Radu cel Frumos, domnul ei, era vasalul și aliatul credincios al turcilor. Putem considera, prin urmare, că această expediție din iarna 1468-1469 a marcat începutul războiului nedecarat dintre Ștefan cel Mare și turci, deși era vorba de un război cu intermitențe și de mică anvergură. Ceea ce contează este faptul că sultanul îi aruncase mănușa domnului Moldovei, acesta putându-se aștepta, de acum înainte, la un atac decisiv în orice moment. Totuși, plata tributului în continuare de către Ștefan cel Mare și războaiele sultanului împotriva altor inamici au făcut ca un astfel de eveniment să nu aibă loc.

În vara anului 1469, probabil și la îndemnul sultanului Mehmed al II-lea, tătarii de pe Volga au întreprins o mare expediție de jaf împotriva Moldovei, dar au fost respinși și zdrobiți de oastea lui Ștefan cel Mare, la Lipnic, la 20 august⁹⁵. În timp ce se desfășurau aceste lupte, zvonurile despre o flotă turcă pregătită să intre în Marea Neagră apar cu intensitate. În iulie, socotelile Caffei pomenesc berbecii, puii, pâinea, orzul, lumânările și vinul date solilor trimiși de Ștefan pentru transmiterea de noutăți și cererea de ajutor⁹⁶. Se pare totuși că, așa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată, la 25 octombrie 1469, de Mengli Ghiray, hanul tătarilor din Crimeea, sultanului Mehmed al II-lea, în acest an, flota otomană, comandată de un oarecare Iacub, a atacat Caffa și i-a prădat împrejurimile⁹⁷. Flota aceasta nu a ajuns însă și pe țărmurile pontice ale Moldovei.

O altă direcție de atac a turcilor împotriva Moldovei lui Ștefan cel Mare pornea din Țara Românească, al cărui domnitor, Radu cel Frumos, era vasalul credincios al sultanului. Astfel, în cursul anului 1468, în Transilvania circula zvonul despre un iminent conflict între Moldova și Țara Românească⁹⁸. Aici se știa că Radu cel Frumos era sluga plecată a turcilor, că nu ieșea din cuvântul lor și, cu ajutorul Porții, s-ar fi încumetat să atace oricând Moldova. Se pare că acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul anului 1469, când o armată munteană, având sprijinul beilor din Dobrogea,

coradori et spoglia quella Transilvania et Valachia de anime..." (*Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, V, p. 95; A medeo Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'ufficio di S. Giorgio (MCCCCLIII – MCCCCCLXXV)*, tomo II, Genova, 1871, pp. 589 și 592; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, p. 131).

⁹⁵ J. Dlugossi, *op. cit.*, II, col. 449-451; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 50-51; idem, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 122; Dimitrie Urzică, *Bătălia din Dumbrava de la Lipniți*, Iași, 1937, pp. 21-23; N. Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Iași, 1982, pp. 92-94.

⁹⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 46; idem, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, pp. 131-132.

⁹⁷ B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, București, 1953, p. 394.

⁹⁸ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II; pp. 303-304.

a încercat, fără succes, să recucerească cetatea Chilia⁹⁹. Replica lui Ștefan cel Mare a fost fulgerătoare și devastatoare. El nu dorea și nici nu putea aștepta ca turcii să preia inițiativa strategică în Țara Românească și, cunoscând faptul că ei erau prinși în crâncena încheștare cu Veneția, s-a hotărât să facă el acest lucru.

A urmat războiul cu Radu cel Frumos, război prin care Ștefan urmărea să atragă Țara Românească de parte sa, să realizeze un front comun¹⁰⁰ de luptă antiotomană al celor trei țări române. Episoadele acestui război sunt foarte bine cunoscute și, de aceea, nu vom mai insista asupra lor. Ceea ce dorim să scoatem în evidență este faptul că turcii nu au rămas străini de acest război și l-au ajutat, atât cât au putut, pe aliatul lor Radu cel Frumos. Acest ajutor a venit abia în anul 1473, atunci când Ștefan cel Mare a hotărât să rupă definitiv și pe față relația de vasalitate față de Poartă, prin refuzul de a mai plăti tributul și prin prima încercare serioasă de a-l scoate pe Radu cel Frumos din domnie și a-l înlocui cu un domn aliat al Moldovei. În ciuda acestor evoluții, a rebeliunii deschise a lui Ștefan, turcii nu le-au acordat o importanță prea mare. Dacă Ștefan cel Mare se considera ieșit de sub suzeranitatea otomană și, probabil, în război cu Imperiul otoman, sultanul Mehmed al II-lea nu vedea lucrurile din același punct de vedere. Prin urmare, anul 1473 nu poate fi considerat ca momentul declanșării războiului dintre Ștefan și turci.

Ce au făcut turcii pentru a-l ajuta pe aliatul lor Radu cel Frumos în 1473? Foarte puțin și foarte târziu. Abia după lupta de la pârâul Vodnăului sau al Vodnei, nu departe de Prahova și de orașul Gherghița, cam la 45 de kilometri nord-est de București¹⁰¹, și după ce Ștefan cel Mare a cucerit Bucureștiul, la 24 noiembrie, turcii s-au hotărât să acționeze. Problema care se pune în fața istoricului este aceea dacă au fost două grupări otomane trimise în sprijinul lui Radu cel Frumos sau numai una singură. Toate cronicile, cu excepția *Cronicii moldo-germane*, afirmă că a avut loc o singură intervenție otomană la sfârșitul lunii decembrie, turcii reușind să-l îndeapărteze pe Laiotă Basarab din scaun și să atace și sudul Moldovei, până la Bârlad, după care s-au retras : "Iar Radul voievod a fugit la turci și a luat cu dânsul 15 000 de turci și a lovit pe Băsărabă, joi, decembrie 23, și a învins pe Băsărabă și toată oastea lui. Iar el singur a fugit în țara Moldovei.

⁹⁹ *Istoria României în date*, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, București, 1971, p 102; Ș. Papacostea, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei. 1457-1504*, București, 1990, pp. 40-41.

¹⁰⁰ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 12, nr. 5, 1959, pp. 20-21.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 14.

Iar turcii au venit pe urma lui Băsărabă și au stat în tabără la Bârlad, decembrie 31, vineri. Și apoi au slobozit năvrapii și au prădat țara și s-au întors”¹⁰². *Cronica moldo-germană*, pe lângă menționarea acestei incursiuni, amintește și o a doua reacție otomană, la sfârșitul lui noiembrie, deci mult mai rapidă, încheiată însă cu un dezastru: “Și acolo a șezut Ștefan voievod 3 zile, lângă o pădure, până ce și-a rânduit de tot oastea, căci auzise că niște turci veneau în ajutorul lui Radu voievod. Aceștia au venit în ziua de 28 ale aceleiași luni (noiembrie – n.n.), ca la 13 mii de oameni, cu 6 mii de munteni. Atunci s-a îndreptat Ștefan Voievod cu bărbăție împotriva lor și Dumnezeu l-a ajutat, încât i-a nimicit cu desăvârșire, iar pe care i-a prins vii, i-a tras în țeapă prin buric, cruciș, unul peste altul, în număr ca la 2 500. Și a stat acolo în mijlocul lor, 2 zile. Și oastea lui s-a desfăcut”¹⁰³.

Această problemă a unei campanii sau a două campanii turcești împotriva lui Ștefan cel Mare, desigur că nu este pe deplin rezolvată și va mai necesita investigații minuțioase pe care noi nu ni le propunem în lucrarea de față. Pentru noi important este faptul că, indiferent dacă a fost o singură expediție sau două, turcii au reacționat cu întârziere și pe scară redusă, evitând să se angajeze într-un conflict de mare amploare cu Ștefan cel Mare. Obiectivul lor era doar acela de a-l reinstala pe Radu cel Frumos în scaunul domnesc al Țării Românești. Dar de ce oare nu au acționat mai rapid, cu mai multă vigoare și nu și-au propus un obiectiv mai îndrăzneț? Credem că răspunsul este dat de situația internațională a Imperiului otoman din anul 1473. În acest an, sultanul Mehmed al II-lea se afla angajat într-o luptă hotărâtoare în Asia, împotriva statului turcoman condus de Uzun Hasan, care va fi învins decisiv abia la 11 august, la Otlukbeli¹⁰⁴. Această victorie a asigurat Porții supremația în Orientul musulman, concretizată și prin lichidarea definitivă a rămășițelor de rezistență ale karamanizilor în 1474¹⁰⁵. În Europa, sultanul trebuia să facă față unei grupări de forțe în fruntea căreia se afla Veneția, puternic sprijinită de papa Sixt al IV-lea,

¹⁰² *Letopisețul anonim al Moldovei*, în *Cronici slavo-române din sec. XV – XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 17; *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, pp. 30-32; *Letopisețul de la Putna nr. 1*, în *ibidem*, p. 50; *Letopisețul de la Putna nr. 2*, în *ibidem*, p. 63; *Traducerea românească a Letopisețului de la Putna*, în *ibidem*, p. 71-72; *Cronica moldo-polonă*, în *ibidem*, pp. 179-180; Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., pp. 98-99.

¹⁰³ *Cronica moldo-germană*, ed. cit., p. 31; Olgierd Górká, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare (1457-1499)*, traducere de Em. Biedrzycki, în “*Revista Istorică Română*”, V-VII, 1935-1936, pp. 79-80; Ioan Const. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, București, 1942, p.63.

¹⁰⁴ T. Gemil, *op. cit.*, p. 146.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

care, tocmai în 1473, lansase un nou apel către principii creștini de a se coaliza împotriva turcilor¹⁰⁶. În aprilie acest an, căpitanul general al Mării, Pietro Mocenigo, a atacat coastele Asiei Mici. Pentru început a debarcat în apropiere de Pergam (Castro), iar apoi pe coastele Cariei, în golful Barbanicola. Teritoriul înconjurător a fost prădat cu cruzime. În august i s-au alăturat 17 galere napoletane, a fost atacat castelul San Pietro, posesiune a cavalerilor ioaniți, dar înconjurat de turci, după care în toamnă, împreună cu flota pontificală, alcătuită din 19 galere, au cucerit Satalia (Adalia) și Smirna¹⁰⁷. Prins în vârtoarea acestor evenimente, Mehmed al II-lea nu dorea să declanșeze o ofensivă de mare amploare împotriva Moldovei, să deschidă un nou front în Europa, la Dunărea de Jos, în lipsa unor forțe suficiente, capabile să-l susțină cu succes și să obțină scoaterea rapidă a lui Ștefan cel Mare din luptă.

Cu totul alta era situația Imperiului otoman peste un an, în 1474. Uzun Hasan fusese definitiv înfrânt, Veneția se afla pe poziții defensive, iar la chemarea papei în vederea realizării unei coaliții antiotomane nu răspunsese nimeni. În aceste condiții, pregătirile militare ale lui Ștefan cel Mare și repetarea expediției din anul precedent împotriva Țării Românești au provocat mânia sultanului care, deși nici acum nu dispunea de suficiente forțe, s-a hotărât, totuși, să declanșeze o expediție decisivă împotriva Moldovei. Decizia nu a fost ușor de luat și a fost, în mod evident, rezultatul unui acces de furie al sultanului.

La 1 octombrie 1474, Ștefan cel Mare a pătruns din nou în Țara Românească, a distrus cetatea Teleajen, l-a alungat pe Radu cel Frumos și l-a reinstalat în domnie pe Laiotă Basarab¹⁰⁸. Dacă victoria militară a fost indiscutabilă, acțiunea s-a dovedit un eșec din punct de vedere politic, deoarece Laiotă Basarab, pentru a-și putea păstra scaunul, l-a trădat pe Ștefan și a trecut de partea turcilor. El scria brașovenilor că: "...s-a dus la turci, la marele împărat și mi-au făcut pace și bine"¹⁰⁹. Aceasta a fost prima defecțiune din rândul domnitorilor impuși pe scaunul Țării Românești de

¹⁰⁶ N. Iorga, *Notes et extraits...*, IV, pp. 375-376; Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare...*, p. 22; idem, *La politique extérieure de la Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand...*, p. 431; idem, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare...*, pp. 614 - 615.

¹⁰⁷ C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 85-87.

¹⁰⁸ *Letopiseșul anonim al Moldovei*, în *Cronici slavo-române...*, ed. cit., p. 17; *Cronica moldo-germană*, în *ibidem*, p. 32; O. Górká, *op. cit.*, p. 80; Ioan Const. Chițimia, *op. cit.*, pp. 64-65; Grigore Ureche, *op. cit.*, ed. cit., p. 99.

¹⁰⁹ I. Bogdan, *Documente și regește privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV și XVI*, București, 1902, pp. 114-115.

Ștefan cel Mare și ea se va repeta cu regularitate de acum înainte, pentru că toți acești domnitori își dădeau seama că între Moldova și Imperiul otoman disproporția de forțe era atât de mare încât, pentru a-și păstra scaunul, nu aveau altă cale de ales decât să se închine Porții.

Atitudinea hotărâtă a sultanului în privința războiului cu Moldova din anul 1474 se reflectă foarte clar în cronicile otomane, cronici care pentru anul 1473 îl considerau pe Ștefan cel mare încă un supus credincios al Porții. Pretextul de război pe care-l invocă aceste cronici este refuzul lui Ștefan de a se prezenta în persoană cu tributul la Poartă, așa cum obișnuia Radu cel Frumos, deși sultanul îi poruncise să procedeze astfel. Aceleași cronici arată că sultanul a procedat astfel după ce a reușit să-și înfrângă toți dușmanii. Dar să vedem ce spun cronicile otomane.

Astfel, *Aşik Paşa Zade* arată că : “Padişahul, cu ajutorul lui Allah cel preainalt, după ce a supus vilaieturile tuturor beilor necredincioși și pe ei înșiși, l-a chemat la Poartă pe domnul Moldovei, zicându-i : “De astă dată să aduci tu însuși haraciul, după cum îl aduce cel din vilaietul Țării Românești, și să fii cu noi ca și beiful Țării Românești, ca să știm în ce chip trăiești cu noi”. Cu aceste cuvinte i-au dat de știre necredinciosului, care însă n-a venit și nu le-a luat deloc în seamă”¹¹⁰.

La rândul său, *Mehmed Neşri* ne spune : “Când padişahul Mehmet i-a slăbit pe regii din împrejurimi, a trimis om domnului Moldovei, zicându-i : “Ca să avem încredere în prietenia ta cu noi, de data aceasta să aduci tu însuși haraciul țării, așa cum îl aduce Eflak – oglu”. Dar moldoveanul nu s-a supus poruncii sultanului”¹¹¹.

În fine, *Şemseddin Ahmed bin Suliman Kemal Paşa Zade* ne arată și el : “Îndată ce a venit la cuibul aducător de fericire, măria sa padişahul i-a poruncit și el, strângând din nou oastea, a pregătit armele pentru expediția împotriva țării Moldovei. Beifului Moldovei îi fusese trimisă o înaltă poruncă glorioasă în care i se spunea : “Să nu trimiți cu omul tău haraciul tău la curtea cea ocrotitoare a lumii, ci să-l aduci tu însuși ca și beiful Țării Românești”. Necredinciosul acela era un afurisit plin de trufie. Din revolta sa prea mare, neluând în seamă firmanul care cere ascultare, el și-a arătat răzvrătirea față de sultanul lumii. De aceea s-a aprins flacăra mâniei de

¹¹⁰ *Aşik Paşa Zade, Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, p. 95, nota 62. Editorii, Mihail Guboglu și Mustafa Ali Mehmed, consideră că domnul Țării Românești era deja Laiotă Basarab atunci când Ștefan cel Mare a fost somat să vină în persoană cu tributul la Poartă.

¹¹¹ *Mehmed Neşri, Djihannuma. Tarih-i al-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 127.

războiului a padișahului. Aceasta a fost pricina trimiterii numaidecât a oștii asupra aceluia răzvrătit”¹¹².

Este foarte posibil ca, prin urmare, înainte de a declanșa războiul cu Moldova, sultanul Mehmed al II-lea să fi vrut să se convingă odată pentru totdeauna care era poziția lui Ștefan cel Mare și să-l fi chemat la Poartă sub pretextul aducerii haraciului. Refuzul acestuia a fost picătura care a umplut paharul și care l-a înfuriat pe sultan, fapt ce explică precipitarea sa, ordinul pe care l-a dat lui Soliman Pașa de a se îndrepta cu toate forțele, într-o campanie de iarnă, puțin obișnuită pentru turci, împotriva Moldovei¹¹³. Această grabă a sultanului de a-l alunga pe Ștefan cel Mare din Moldova a fost una din cauzele principale ale dezastrului de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, armata otomană fiind obosită după un lung asediu asupra orașului Scutari din Albania și neobișnuită să lupte în condiții de iarnă. Cronicarii turci au observat foarte corect acest aspect și l-au consemnat în cronicile lor ca a tare. Astfel, *Orudji bin Adil* scrie următoarele : “De acolo Suleiman-pașa mergând cu oastea aceea în Moldova (*Kara – Bogdan*), și întâlnindu-se cu oastea moldovenească, tare s-au războit. Era o iarnă aspră, cu zile foarte geroase. Oastea turcească era și obosită, căci îndurase tocmai greutatea expediției împotriva Iskenderiei (Scutari-n.n.). De aceea neputând ține piept oștii Moldovei (*Kara – Bogdan*), oastea musulmană a fost înfrântă și nimicită”¹¹⁴. Cronicile anonime intitulate *Istoriile dinastiei otomane* (Tevarih-i al-i Osman) ne spun și ele că: “În această parte, Suleiman-pașa, neputând lua Alexandria (Iskenderie) (Scutari-n.n.) și pornind de acolo, a făcut o expediție împotriva Moldovei. Întâlnindu-se cu moldoveanul, s-au războit. Oastea islamică era slabă, deoarece îndurase expediția împotriva Alexandriei, iar pe de altă parte era o iarnă foarte grea. Din cauza gerului oastea n-a putut să reziste și a suferit o înfrângere în anul 879 al Hegirei”¹¹⁵. *Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade* era și el de acord că: “Într-adevăr, nu erau zile bune pentru expediție, se apropia iarna. Ierburile se uscaseră, legumele se veștejiseră, iar frunzele copacilor căzuseră... Dar, întrucât s'osise firmanul care cerea supunere, beii dădură

¹¹² Şemseddin Ahmed bin Suliman Kemal Paşa Zade, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 209.

¹¹³ J. de Hammer, *op. cit.*, III, pp. 190-191; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1973, p. 120; Gazment Shpuza, *La lutte pour la defense de Shkodër dans les années 1474 et 1478-1479*, în “*Studia Albanica*”, V,1, 1968, pp. 181-186. Asediul orașului Scutari a durat între 17 mai și 15 august 1474 și, în timpul lui, Veneția a putut trimite ajutoare doar într-o foarte mică măsură.

¹¹⁴ Orudji bin Adil, *Tevarih-i al-i Osman* (Cronica dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, p. 61.

¹¹⁵ *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *ibidem*, p. 186.

ascultare”¹¹⁶. *Lütfi Paşa* consemna că: „...pe de altă parte (în anul 878, 1474-1475), Suleiman – paşa, neputând cuceri Alexandria (Iskenderie) (Scutari – n.n.), a plecat de aici împotriva Moldovei. Oastea islamică fiind obosită din cauza expediției împotriva cetății Iskenderie și suferind din pricina gerului, ea a fost înfrântă în ciocnire (de oastea moldovenească)”¹¹⁷.

O versiune interesantă și oarecum diferită a evenimentelor este prezentată de cronicarul *Sa’adeddin Mehmed Hodja Efendi*. Pentru acesta, Soliman Paşa neputând cuceri Scutari, s-a întors la Constantinopol, timp în care a ajuns aici și vestea despre răscoala lui Ștefan cel Mare. În aceste împrejurări sultanul a hotărât trimiterea lui împotriva Moldovei, pentru a-și recăpăta onoarea militară. Dar iată cuvintele cronicarului: “Pentru cucerirea cetății *Iskenderie* din Albania, l-a numit dintre toți pe Hadîm Suleiman – paşa, beilerbeiu de Rumelia, și l-a trimis în acele părți cu o oaste aleasă. Tăria acelei cetăți împiedicând o cucerire ușoară, oastea mai-sus numită s-a mulțumit numai cu pradă și s-a întors la Poarta fericirii cu avuții. În acest timp răsculându-se domnul Moldovei, faptele sale au fost arătate înaltului tron. Deoarece Suleiman – paşa nu obținuse victorie în cucerirea cetății Iskenderie, arătându-se nedemn de (această) slujbă, atunci, pentru ca ceata aceasta să nu fie desființată, i s-a trimis poruncă prin firman împărătesc să plece cu oastea sa împotriva Moldovei fără nici un fel de întârziere. Dar oastea lui Suleiman – paşa era obosită de luptele și eforturile depuse la Iskenderie și cea mai mare parte era frântă din cauza căldurilor din acele ținuturi (Albania). De asemenea, între Iskenderie și Moldova era cale de o lună de mers. Aceste greutăți erau cunoscute atât de paşa, cât și de emirii din jurul său. Dar, neavând nici o putere să judece firmanul plin de înțelepciune (al sultanului), el a pornit de nevoie în ținuturile mai sus-amintite și au trecut Fluviul Dunărea în Țara Românească”¹¹⁸. Aceste sunt, după părerea noastră, cele mai plauzibile afirmații, deoarece altfel nu s-ar putea explica timpul, destul de lung, scurs între ridicarea asediului de la Scutari și bătălia de la Vaslui. Dacă Soliman Paşa ar fi primit ordinul de deplasare în Moldova la 15 august 1474, aflându-se la Scutari, întrebarea care s-ar pune ar fi aceea referitoare la timpul necesar parcurgerii acestei distanțe. Cum ea putea fi parcursă într-o lună, este aproape sigur că sultanul a dat ordinul în jurul datei de 1 decembrie, deci după intervenția lui Ștefan cel Mare în Țara Românească. Prin urmare, armata lui Soliman Paşa nu a ridicat asediul orașului Scutari din cauza răscoalei lui Ștefan cel Mare, ci

¹¹⁶ Şemseddin Ahmed bin Suleiman Kemal Paşa Zade, *op. cit.*, p. 209.

¹¹⁷ Lütfi – Paşa, *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, p. 244.

¹¹⁸ Sa’adeddin Mehmed Hodja Efendi, *Tad-jüt Tevarih* (Comoara istoriilor), în *ibidem*, p. 321.

pentru că după trei luni de asalturi inutile (17 mai-15 august) și-a dat seama că nu poate cuceri orașul. Ea nu a plecat direct de la Scutari, din Albania, spre Moldova, ci s-a retras mai întâi în interiorul Imperiului otoman, probabil undeva între Constantinopol și Adrianopol. După ce sultanul a hotărât, intempestiv, atacarea Moldovei, adică declanșarea războiului cu această țară, el s-a folosit, bineînțeles, de această armată care-i stătea la dispoziție și asupra căreia plana rușinea insuccesului din Albania. Aceste evoluții nu schimbă, evident, nimic în ceea ce privește oboseala armatei lui Soliman Pașa și faptul că ea a fost aruncată în luptă în plină iarnă, lucru cu care nu era obișnuită. Mânia sultanului, după mai bine de un an de ofensă suportată din cauza neplății tributului de către Ștefan cel Mare, era însă mare și îi reducea capacitatea de a lua deciziile cele mai corecte. Cele spuse de Sa'adeddin erau confirmate și de *Kodja Husein*, care scria : “Sultanul cel luptător pentru Islam, după expediția asupra pământurilor din Iran (bătălia de la Otlukbeli – n.n.), și-a răspândit oștile în toate părțile pentru a-și lărgi țara. Pe pașa Hadîm Suleiman, beilerbeiu Rumeliei, l-au trimis mai întâi asupra Iskenderiei albaneze. Acesta, mulțumindu-se cu pradă, s-a întors la Poarta împărăției cu avuții fără socoteală. În acest timp s-a făcut *arz* că domnul Moldovei, răsculându-se, a depășit orice măsură. (Suleiman care nu făcuse nici o ispravă la Iskenderia) a primit firman ca, mergând cu oastea feudei sale asupra Moldovei, să subjuge acea țară și să o ocupe cu forța”¹¹⁹.

Astfel, toate aceste fapte, precum și mărturiile otomane pe care le avem la dispoziție, ne indică, foarte clar, după părerea noastră, că războiul dintre Ștefan cel Mare și turci a început în anul 1474 și nu în 1473, odată cu expediția de amploare a lui Soliman Pașa împotriva sa. Dacă expediția otomană din iarna dintre 1468 și 1469 îndreptată împotriva Moldovei, poate fi considerată ca marcând începutul războiului nedeclarat dintre cele două părți, cea condusă de Soliman Pașa spre sfârșitul anului 1474, terminată cu dezastrul de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, marchează începutul războiului declarat dintre Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare.

Care a fost însă poziția Veneției față de intrarea lui Ștefan cel Mare în război cu turcii și ce a făcut ea pentru a-l ajuta pe acesta? Atitudinea Veneției, datorită uriașei poveri care apăsa pe umerii ei, a fost foarte favorabilă față de intențiile și acțiunile antiotomane ale domnitorului Moldovei. În schimb, ajutorul acordat de ea a fost inexistent, cu excepția laudelor și a încurajărilor.

¹¹⁹ Kodja Husein, *Bada'i ul-veka'i* (Evenimentele minunate), în *ibidem*, p. 457.

După opinia lui Nicolae Iorga, primele relații între Veneția și Ștefan cel Mare s-au stabilit încă din toamna lui 1472, probabil prin intermediul solului lui Uzun Hasan, Isak beg¹²⁰. Expediția ordonată de Mehmed al II-lea împotriva Moldovei în jurul datei de 1 decembrie 1474 nu a putut decât să bucure Veneția, care își dădea seama că presiunea otomană asupra posesiunilor ei din Albania va scădea, la fel ca și pe celelalte fronturi. Veneția cunoștea atitudinea antiotomană a lui Ștefan cel Mare, faptul că el nu mai plătea tribut Porții din 1473 și, prin urmare, că aici, la Dunărea de Jos, urma să se declanșeze un conflict major cu turcii, ceea ce i-ar fi ușurat ei situația foarte mult. Din această cauză ea a făcut tot posibilul pentru a susține sentimentele antiotomane ale domnitorului Moldovei. Așa se explică faptul că Paolo Ognibene, trimis în solie la Uzun Hasan, pe drumul de întoarcere, probabil pe la sfârșitul lui noiembrie 1474, s-a oprit și la curtea lui Ștefan cel Mare¹²¹. Acesta i-a adus lui Ștefan cel Mare o scrisoare din partea lui Uzun Hasan, în care șahul își exprima hotărârea de a continua lupta împotriva turcilor¹²². La rândul său, Ștefan i-a înmănat, probabil, o scrisoare adresată conducerii Republicii și o alta adresată papei Sixt al IV-lea, în care se arăta gata să lupte cu turcii și cerea ajutor pentru această luptă¹²³.

¹²⁰ N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, în "Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", II, no. 2-4, Bucarest, 1914, p. 342; idem, *Veneția la Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XXXVII, București, 1914, p. 7. În altă parte Nicolae Iorga arăta că: "Luptele lui cu turcii și comunitatea de interese cu creștinătatea apuseană amenințată de o nouă năvălire de barbari puseră pe Ștefan în relație cu Veneția și cu Sfântul Scaun". (Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-II, București, 1901, p. XXXVII). Pentru Isak beg a se vedea P. Cancel, *Data epistolei lui Uzun-Hasan către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isak beg*, București, 1912, 40p.; Mayer A. Halévy, *Le rôle d'Isaac-beg, médecin et ambassadeur de Uzun-Hasan en Moldavie et dans les pays voisins*, communication présentée au XVe Congrès International d'Histoire de la Médecine, Madrid, 1956, 19p.; idem, *Médecins Juifs d'origine Hispano-Portugaise dans les pays roumains*, extrait de la "Revue d'histoire de la médecine hébraïque", mars 1957, no. 35, pp. 22-23.

¹²¹ În 1474 și 1475, după înfrângerea lui Uzun Hasan de la Otlukbeli, Veneția, ajunsă la capătul puterilor, a lansat o nouă și viguroasă ofensivă diplomatică în Persia, unde a trimis, pe rând, pe Paolo Ognibene, Giosafat Barbaro și Ambrogio Contarini (Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 6; V. Minorsky, *art. cit.*, p. 15; L. Tardy, *art. cit.*, pp. 264-265).

¹²² C. Esarcu, *Scrisoarea inedită a șahului Persiei, Uzun Hasan către Ștefan cel Mare*, în "Columna lui Traian", VII, 1876, octombrie, pp. 464-466; Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 211-212; *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte*, studiu introductiv de Manole Neagoe, ediție Manole Neagoe, Olimpia Guțu, Mihail Guboglu, Radu Constantinescu, Constantin Vlad, București, 1977, pp. 121-123.

¹²³ Pentru misiunea lui Ognibene a se vedea N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 19; M. A. Halévy, *Les guerres d'Etienne le Grand et de Uzun Hasan contre Mahomet II, d'après la "Chronique de la Turquie" du candiote Elie Capsali (1523)*, în "Studia et acta orientalia", I, 1957, 108

După ce a plecat din Moldova, Ognibene, aflat la Buda, a auzit, probabil în ianuarie sau la începutul lui februarie 1475, despre marea biruință a lui Ștefan, informație pe care a adus-o în cetatea lagunelor la 17 februarie¹²⁴, neuitând să precizeze că această înfrângere îl va face, probabil, pe sultan să-și îndrepte toate forțele împotriva acestei țări, ceea ce va oferi Veneției un moment de respiro. Această perspectivă este consemnată și de Domenico Malipiero, care arată că solul Geronimo Giorgi (Zorzi), trimis la turci, a aflat că marea înfrângere din Moldova l-ar face pe sultan mai dispus să negocieze cu Veneția¹²⁵. Dar Veneția nu a întreprins nimic pentru a-l ajuta pe Ștefan cel Mare, deși spera că intrarea acestuia în acțiune l-ar putea determina pe Mehmed al II-lea să accepte o pace onorabilă pentru Republică.

Adevărul este că Veneția, de la începutul războiului cu turcii, deci din 1463, pentru a face față necesităților militare pe mare și pe uscat, a cheltuit sume enorme, de aproximativ 1 200 000 de ducăți pe an, astfel încât în anii 1474-1475, după pierderea insulei Negroponte și după costisitoarea expediție navală din 1473, era amenințată cu totala ruină economică¹²⁶. Din această cauză era dispusă oricând, cu prima ocazie, să ajungă la o înțelegere, bineînțeles cât mai onorabilă cu putință, cu Imperiul otoman. Și o ofertă în acest sens nu s-a lăsat așteptată prea mult timp, deoarece, la 6 ianuarie 1475, a venit la Veneția un sol al sultanului care a propus tratative de pace¹²⁷. Cei care au încercat să se opună începerii tratativelor, în minoritate, au folosit, printre alte argumente, și pe acela că Moldova a intrat în luptă împotriva turcilor¹²⁸. Totuși, Senatul a hotărât, destul de repede, trimiterea la Constantinopol pentru tratative a lui Geronimo Giorgi

p. 194; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările Române și Italia până la 1600*, București, 1972, p. 86; Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumains...*, p. 613. În ceea ce privește scrisoarea adresată Suveranului Pontif, în ea Ștefan îi comunica informația că șahul persan, Uzun Hasan, are de gând să pornească împotriva turcilor, fapt pentru care cere ajutorul Moldovei și al celorlalți principii creștini, lucru confirmat și de ambasadorul venețian Paolo Ognibene, întors din Persia și însărcinat de domnul Moldovei să-i susțină cauza pe lângă Sfântul Scaun (C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, pp. 23-24; idem, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, în "Columna lui Traian", IV, 12, octombrie 1873, p. 228; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 5; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 318-319; N. Iorga, *Veneția și Marea Neagră. III*, p. 33, doc. XI; *Războieni...*, pp. 125-126).

¹²⁴ D. Malipiero, *op. cit.*, pp. 110-111; C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, p. 25; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 20.

¹²⁵ D. Malipiero, *op. cit.*, p. 112.

¹²⁶ Eugenio Musatti, *Storia di Venezia*, quinta edizione, vol. I, Milano, 1937, pp. 344-345.

¹²⁷ S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 375.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 376.

(Zorzi)¹²⁹. Acesta va realiza un armistițiu de câteva luni, tocmai bun pentru a permite turcilor să pregătească atacul și cucerirea Caffei, dar și a celorlalte colonii genoveze din Marea Neagră¹³⁰. Până la urmă însă, pretențiile turcilor fiind prea mari, pacea a fost respinsă definitiv de venețieni, la 5 octombrie 1475¹³¹, dar luptele care se vor relua peste puțin timp vor fi de mică intensitate și de mică importanță¹³². Veneția era conștientă de faptul că nu mai putea obține victoria, ci doar o pace care să fie cât mai puțin dăunătoare pentru interesele sale comerciale, și pentru aceasta era gata să-și trădeze toți aliații, inclusiv pe Ștefan cel Mare.

Cu toate acestea, venețienii nu au încetat să lanseze strigăte de alarmă, de ajutor și îndemnuri la lupta antiotomană în toate direcțiile. Astfel, în martie 1475, venețienii adresau lui Ștefan cel Mare exact aceleași îndemnuri, cu aceeași motivație, care fuseseră adresate și lui Uzun Hasan pentru a continua lupta, la care adăugau și trimiterea unui medic, pe nume Baldasar de Perusino¹³³. Acesta era răspunsul lor la scrisoarea circulară trimisă de Ștefan către principii creștini, la 25 ianuarie 1475, din Suceava, în care îi înștiința despre victoria de la Vaslui și le cerea sprijinul¹³⁴. Cetatea lagunelor era epuizată, se afla la capătul puterilor, nu dispunea de nici un mijloc de a-l ajuta în mod concret pe Ștefan cel Mare. Nu putea trimite flota în Marea Neagră deoarece strâmtorile erau închise de turci. Cât despre trupele de uscat de abia îi ajungeau ca să-și apere propriile poziții și nu avea, și să fi vrut, posibilitatea de a ajunge la Ștefan cel Mare, în Moldova. Singurul ajutor eficient era acela de a căuta aliați pentru Ștefan dintre vecinii săi sau dintre alte puteri creștine dispuse să facă ceva pentru cauza antiotomană, ceea ce Veneția nu va ezita să încerce. Prin ambasadorii săi, Paolo Ognibene și Paolo Morosini, ea a reușit să-l determine pe papa Sixt al

¹²⁹ *Ibidem*; N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 363.

¹³⁰ A. Vigna, *op. cit.*, III, Genova, 1879, pp. 53-68; R. Lopez, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938, pp. 440-444; W. Heyd, *Le colonie commerciali degli italiani...*, II, pp. 155-160; *Les grandes dates de l'Islam*, sous la direction de Robert Mantran, Paris, 1990, p. 97. Una din cauzele pentru care turcii au atacat Caffa în 1475, a fost și alianța încheiată în 1474 de ducele Milanului cu Veneția, ducele fiind și stăpânul politic al Genovei și al coloniilor sale din Marea Neagră (C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 98-99).

¹³¹ S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 377.

¹³² C. Manfroni, *op. cit.*, pp.103-104.

¹³³ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 25-29; idem, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, pp. 228-229; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 6-7; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 20-21, n. 8, și 35-37, doc. XVI.

¹³⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 323; *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 301-302; Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, I, 1468-1540*, Budapest, 1914, pp. 9-10; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 91-92; *Războieni...*, pp. 128-130.

IV-lea să-i trimită, la 31 martie 1475, o scrisoare de încurajare domnitorului Moldovei. Apoi, în decembrie același an, unul din secretarii lui Badoer, ambasadorul său de la Buda, Bartolomeo de Brandis, a fost trimis în Moldova având misiunea de a-l îndemna pe Ștefan să continue lupta. Afând, la 18 februarie 1476, de marile pregătiri pe care le făceau turcii în vederea unei expediții împotriva Moldovei¹³⁵, venețienii au reușit din nou să-l determine pe papa Sixt al IV-lea să-i acrie lui Ștefan cel Mare, chiar de două ori, la 20 martie și 3 aprilie, dar în afară de încurajări și laude, domnitorul Moldovei nu a primit nimic, banii destinați luptei antiotomane fiind trimiși de papă regelui catolic al Ungariei, Matia Corvin¹³⁶.

În împrejurările dramatice ale anului 1476, Veneția a hotărât să trimită o solie direct la Ștefan cel Mare, trecând peste opoziția lui Matia Corvin, care dorea să controleze strict relațiile domnitorilor din Moldova și Țara Românească cu țările apusului. La 6 mai, răspunzând cererii solilor lui Ștefan cel Mare¹³⁷, Senatul venețian a hotărât trimiterea unui sol în Moldova pentru a-l asigura pe domnitor că Republica îi va acorda mereu sprijin¹³⁸. În virtutea acestei hotărâri, la 17 mai 1476, dogele Andrea Vendramin, i-a ordonat lui Emmanuele Gerardo să plece, împreună cu solii lui Ștefan, în Moldova și i-a indicat principalele obiective ale misiunii sale¹³⁹. El trebuia să-l asigure pe domnitorul român de sprijinul neprecupețit al Republicii, încercând să obțină pentru aceasta o parte din banii trimiși prin intermediul solului din Ungaria. Trebuia, de asemenea, să trimită date cu privire la planurile voievodului, la situația demografică, la capacitatea militară, la condițiile de politică internă, la relațiile externe și, în primul rând, la cele cu Ungaria. În același timp, ambasadorul trebuia să împiedice orice tentative de conciliere între Moldova și Imperiul otoman și să informeze imediat Senioria în acest sens. Simultan, diplomația venețiană a

¹³⁵ Informația era obținută din partea Consiliului Raguzei (*Monumenta Hungariae Historica. Acta externa*, V, p. 345; A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 488-489; *Războieni...*, pp. 155-156.

¹³⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, pp. 13-15; *Războieni...*, pp. 156-157 și 159-160.

¹³⁷ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, III, p. 23; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 363-364.

¹³⁸ C. Ersacu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, pp. 229-230; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 30-32; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 10; *Războieni...*, pp. 161-165.

¹³⁹ C. Esarcu, *Ștefan cel mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, pp. 230-232; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 35-42; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 11-14; *Războieni...*, pp. 165-172; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 55-56; idem, *Veneția în Marea Neagră*, III, pp. 45-48; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, p. 364; A. D. Xenopol, *op. cit.*, II, pp. 340-341; Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumains*, p. 617.

încercat să influențeze și Polonia și pe tătarii din Crimeea în favoarea lui Ștefan cel Mare¹⁴⁰, dar nu va obține nici un rezultat concret.

Emmanuele Gerardo va ajunge în Moldova după ce va trece marea invazie otomană și va rămâne acolo până la 10 ianuarie 1477¹⁴¹. Misiunea sa a constat, în principal, în informațiile pe care le-a trimis Senatului, informații apreciate de acesta ca fiind valoroase. Importanța acestor informații consta în caracterul lor pozitiv, ele vorbind despre victoriile lui Ștefan cel Mare împotriva turcilor, și în faptul că venețienii au putut cunoaște, astfel, cu amănunte semnificative, situația de pe frontul de la Dunărea de Jos. Din păcate însă, ele nu au contribuit cu nimic la ajutorarea directă a domnitorului Moldovei. Dar semnificația primordială a misiunii lui Emmanuele Gerardo nu este dată de rezultatele obținute ca urmare a ei, de altfel aproape inexistente, ci de faptul că ea a reprezentat prima misiune diplomatică de lungă durată trimisă în Țările Române, cu alte cuvinte, recunoașterea venită din partea uneia din marile puteri ale vremii, a rolului important pe care Moldova lui Ștefan cel Mare începea să-l joace în cadrul relațiilor internaționale la nivelul continentului. De asemenea, este semnificativ faptul că Veneția și-a luat libertatea să trateze direct cu Ștefan, trecând peste pretențiile de suzeranitate ale regelui Ungariei, ceea ce demonstrează caracterul nou al relațiilor dintre acesta și domnul Moldovei, relații de egalitate în esența lor, dar într-o formă feudală, specifică vremii.

În tot acest timp, în care Veneția nu putea să-l ajute decât cu laude, îndemnuri și intervenții diplomatice, Ștefan cel Mare a fost obligat să facă față atacurilor otomane. Astfel, în mai 1475, în timp ce o flotă impresionantă se îndrepta spre Caffa, pe care avea s-o și cucerească, turcii au atacat și Moldova. Niște bei de graniță, cu trupe însumând între 15 000 și 20 000 de soldați, au atacat Moldova pentru jaf, dar și cu scopul de a o împiedica să trimită vreun ajutor Caffei¹⁴². Este posibil ca aceste trupe să fi ținut și locul de avangardă a armatei sultanale care se pregătea să atace

¹⁴⁰ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, p. 23; idem, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 363-364.

¹⁴¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 23-25; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp.343-347; G. Mihăilă, *Importanța politică și literară a corespondenței lui Ștefan cel Mare cu Veneția*, în idem, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, pp. 176-179; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 68-69; idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. cit., pp. 169-173; *Războieni...*, pp. 228-232. Speranța lui Ștefan că Gerardo se va întoarce de Paști nu s-a îndeplinit însă și nici un alt ambasador nu a mai fost trimis în locul său.

¹⁴² N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 88-89; idem, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 143.

Moldova. Ștefan a lichidat însă fulgerător această incursiune otomană¹⁴³, scăpând și de o campanie majoră otomană datorită îmbolnăvirii sultanului¹⁴⁴, care dorea să conducă personal o astfel de campanie de represalii după dezastrul de la Vaslui. Nu a scăpat însă de un atac al flotei otomane care, după cucerirea Caffei, a încercat să cucerească, prin surprindere, Cetatea Albă și Chilia, dar a eșuat¹⁴⁵. În anul următor, Ștefan a trebuit să facă față mării campanii sultanale și, deși înfrânt la Războieni, la 26 iulie, a reușit să câștige campania datorită sistemului de cetăți care nu a cedat la presiunea otomană. Retras în sudul Poloniei, la Sniatin, unde a fost văzut "...mâncând într-un han cu puțini boieri"¹⁴⁶, el și-a refăcut armata și a revenit în țară, de unde turcii se retrăgeau în grabă din cauza foametei și a bolilor de tot felul.

Între timp, venețienii reușiseră să-l împingă, încă odată, pe Matia Corvin împotriva turcilor. Acesta s-a lăsat înduplecat să intre din nou în război cu Imperiul otoman, pentru scurt timp, deoarece avea proiectată căsătoria cu Beatrice de Aragon¹⁴⁷, și trebuia să arate statelor italiene că are dorința de a apăra creștinătatea și, în primul rând, Peninsula. Dar ajutorul lui a fost limitat doar la punerea în libertate a lui Vlad Țepeș și la cucerirea localității Sabać din Bosnia, în 1476¹⁴⁸. Ștefan a fost ajutat mai mult în

¹⁴³ La 4 iunie 1475 informații venețiene parvenite din Corfu arătau că fusese atacată Chilia și fuseseră jefuite niște teritorii pe unde ar fi trebuit să treacă mai târziu armata sultanului, dar Ștefan cel Mare zdrobise această incursiune (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, p. 265; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 143).

¹⁴⁴ Un raport din 23 iunie 1475, trimis de Francesco Maletta, din Neapole, către ducele Milanului, spunea următoarele: "Poi mi dixit la prefata Maesta, havere aviso, che essendo in camino el Turcho per andare verso la Valachia per terra et mandava la armata nel mare majore, se amallo gravemente et se fece portare in Costantinopoli...". (*Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 266-267).

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 268; A. Vigna, *op. cit.*, III, pp. 480-481; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 89; idem, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 143-145.

¹⁴⁶ Informația se află în scrisoarea lui Balthasar de Piscia trimisă papei Sixt al IV-lea, la 16 septembrie 1476, din Breslau (Wroclaw) (C. Esarcu, *O relațiune contimpurană indită despre Ștefan cel Mare. 1476. Din Biblioteca Marciană din Veneția*, în "Columna lui Traian", serie nouă, VII, tom I, București, 1876, pp. 376-380; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 150; *Războieni...*, pp. 190-195).

¹⁴⁷ Albert de Berzeviczy, *Béatrice d'Aragon, reine de Hongrie (1457-1508)*, tome I, Paris, 1911, pp. 252-256; idem, *Le nozze di Beatrice d'Aragon nel 1476*, extras din "Nuova antologia", 16, aprilie 1911, Roma, 1911, 19p.; idem, *Rapporti storici fra Napoli e l'Ungheria nell'epoca degli Aragonesi (1442-1501)*, Napoli, 1928, p. 22; Lajos Tardy, *art. cit.*, pp. 251-255.

¹⁴⁸ De fapt, întreaga perioadă cuprinsă între 1466 și 1520 s-a caracterizat, în ceea ce privește relațiile turco-maghiare, printr-un anumit echilibru militar și *status quo* teritorial (Ferenc Szákály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare Befor the Battle of Mohács (1365-1526)*, în "Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", tomus XXXIII, fasciculus I, 1979, p. 109).

1476, după ce marele pericol trecuse deja, de către voievodul Transilvaniei, Ștefan Báthory, ale cărui trupe, unite cu cele moldovene, îl vor reinstala la București pe Vlad Țepeș. Dar această a treia domnie a lui Vlad Țepeș va fi de scurtă durată și nu îi va folosi prea mult domnitorului Moldovei.

În 1477, Veneția își va continua demersurile diplomatice la Roma și la Buda, pentru a-i determina pe papă și pe regele Matia Corvin să facă ceea ce ea însăși nu putea, adică să-l ajute cu ceva pe Ștefan cel Mare. Ajutându-l pe acesta, Republica se ajută, de fapt, pe sine însăși.

Astfel, la 17 martie 1477, deci după ce pericolul cel mai grav pentru Moldova trecuse, Senatul a trimis două scrisori ambasadorului său de la Roma, Jacobo de Medio, cuprinzând instrucțiuni în problema obținerii unui ajutor pecuniar, de cel puțin 10 000 de ducăți, pentru Ștefan cel Mare, astfel încât acesta să vadă că o parte din promisiuni sunt îndeplinite și că celelalte vor putea fi și ele îndeplinite în viitor¹⁴⁹. La 10 aprilie, o altă scrisoare îi cerea ambasadorului să-i dea de veste papei despre toate pregătirile pe care le fac turcii și despre expedițiile de cucerire din provinciile Grecia, Albania, Dalmația, Istria, insistând, în același timp, și pentru trimiterea unui legat papal în Moldova.¹⁵⁰, iar la 18 aprilie i se cerea din nou să arate necesitatea trimiterii unui ajutor lui Ștefan cel Mare¹⁵¹.

În cea ce privește Ungaria, la 18 martie 1477¹⁵², Senatul cerea lui Antonio Victuri, ambasador al Republicii la Buda, să stăruie pe lângă regele Matia Corvin pentru a se trimite ajutor lui Ștefan cel Mare și, în același timp, să-i convingă pe solii domnului moldovean sosiți acolo, că Veneția susține în permanență cauza Moldovei. Din această scrisoare se desprind și alte câteva lucruri interesante. În primul rând, faptul că din informațiile primite atât de la Victuri, cât și de la Emmanuele Gerardo, Veneția și-a dat seama de importanța pe care o reprezenta Moldova lui Ștefan cel Mare și de neajunsurile care ar fi rezultat pentru creștinătate și, în primul rând pentru

¹⁴⁹ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, în "Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 13, noiembrie, pp. 236-237; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 51-56; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 22; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 61-64; *Războieni...*, pp. 217-222.

¹⁵⁰ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 21; *Războieni...*, pp. 224-226.

¹⁵¹ C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, p. 238; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 57-58; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 22; N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 67-68; *Războieni...*, pp. 226-228.

¹⁵² C. Esarcu, *Ștefan cel Mare. Documente inedite din arhivele Veneției*, în "Columna lui Traian", IV, nr. 14, decembrie 1873, p. 249; idem, *Ștefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, pp. 65-72; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 16-17. Pentru acțiunea diplomatică a Veneției la Buda a se vedea și N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III*, pp. 43-44 și 73-74; Ș. Papacostea, *Venise et les Pays Roumains*, pp. 618-619.

ea, dacă acesta ar fi fost înfrânt de turci, dar, în al doilea rând, reiese și faptul că Veneția dorea să diminueze suspiciunile lui Matia Corvin provocate de solia lui Gerardo la Ștefan, spunându-i că a făcut acest lucru numai gândindu-se la binele regatului său, primul amenințat în cazul unei defecțiuni a Moldovei.

Toată această activitate diplomatică nu a avut însă nici un rezultat palpabil, Ștefan cel Mare neprimind nici un fel de ajutor bănesc și, evident, nici militar. Dezamăgirea sa profundă față de felul în care au decurs lucrurile în anul 1476 rezultă cu toată puterea din expunerea făcută de solul său Ioan Țamblac, la 8 mai 1477, în fața Senatului venețian¹⁵³. Aici se arăta, cu toată claritatea, faptul că Moldova nu a primit nici un fel de ajutoare din partea vecinilor, deși avea cu aceștia acorduri încheiate în acest sens, că domnul ei spera în continuare să fie ajutat de venețieni, că turcii îl vor ataca în viitor mai ales pentru cele două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă, care, dacă vor fi păstrate, vor putea deveni baze pentru recucerirea Caffei și a întregii Crimei : “Luminăția voastră trebuie să aibă în vedere că aceste două ținuturi sunt Moldova toată și că Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria și pentru Polonia. Afară de aceasta eu zic și mai mult, că dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca turcii să piardă și Caffa și Chersonesul”¹⁵⁴. Ștefan arăta limpede care era importanța țării sale și a celor două cetăți în cadrul relațiilor internaționale și ce se putea face pentru a evita, de fapt, transformarea Mării Negre într-un lac turcesc. Din păcate, puterile catolice apusene și central-europene, în special Veneția, căreia i se adresa direct, dar și Ungaria și Polonia, ca să vorbim numai de acestea, nu aveau voința, dar mai ales nu aveau capacitatea necesară pentru a întreprinde acțiuni hotărâte de împiedicare a expansiunii otomane în zona Mării Negre și a Dunării de Jos. Ștefan, conștient de această tristă realitate pe care nu o putea schimba, își încheia mesajul adresat Senatului venețian pe o notă foarte realistă: “Și dacă Dumnezeu nu vrea ca eu să fiu ajutat, din două lucruri unul se va întâmpla: ori această țară va pieri desigur, ori voi fi silit, de nevoie, să mă supun păgânilor”¹⁵⁵. Evident că, în cele din urmă, el va alege cea de-a doua soluție.

Oricum însă, după eșecul mării campanii sultanale din anul 1476, Moldova s-a bucurat de o perioadă de câțiva ani de liniște, turcii îndreptându-și principalele lovituri împotriva Veneției. În toamna lui 1477 turcii au atacat din nou în Friul și au devastat toată regiunea cuprinsă între

¹⁵³ A se vedea mai sus nota 141.

¹⁵⁴ *Războieni...*, p. 232.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

Isonzo și Tagliamento¹⁵⁶. În 1478 Veneția a pierdut în Albania, Croia, Alessio și Drivasto¹⁵⁷. În aceste condiții, cetatea lagunelor a fost obligată să accepte pacea cu Imperiul otoman, acordată de sultanul Mehmed al II-lea la 25 ianuarie 1479 și confirmată de doge la 25 aprilie același an. Prin această pace Veneția ceda Scutari, Negroponte, Argos, Lemnos și alte posesiuni, se angaja să retrocedeze toate orașele și cetățile cucerite în timpul războiului, să plătească despăgubiri de război în valoare de 100 000 de ducați în timp de doi ani, își păstra dreptul de a avea un bail la Constantinopol și trebuia să plătească 10 000 de ducați anual pentru a putea face comerț în Imperiul otoman¹⁵⁸. Termenii tratatului de pace erau foarte nefavorabili pentru Veneția, dar aceasta nu avea de ales. Ori îi accepta așa cum erau formulați de turci, ori continua o luptă disperată, de una singură, fără nici un fel de sorți de izbândă și al cărui singur rezultat ar fi fost acela de a-și pierde toate pozițiile din Romania, Albania și Dalmația, ceea ce era inacceptabil. Mai mult chiar, pentru a nu atrage suspiciunile sultanului, Veneția și-a retras ambasadorul de la Buda¹⁵⁹, iar apoi a trimis la Poartă specialiști în prelucrarea cuprului, zidari și chiar pictori¹⁶⁰. Războiul era pierdut și cetatea lagunelor era foarte conștientă de acest lucru. Mai rău pentru ea era însă faptul că acesta a fost războiul decisiv, care a făcut să încline balanța definitiv în favoarea turcilor în raporturile lor cu venețienii. Aceștia continuau să-și practice comerțul cu Levantul și chiar să prospere, dar în zonele controlate de turci, care erau tot mai numeroase, regula jocului era impusă de la Constantinopol, cea ce i-a împiedicat pe aceștia să lichideze complet comerțul venețian fiind tocmai acea complementaritate economică despre care am vorbit în primul capitol al acestei lucrări.

În ceea ce privește Moldova lui Ștefan cel Mare, după campania sultanală din 1476, terminată cu un dezastru pentru turci, ea nu a mai fost atacată de aceștia, între cele două părți nemaivând loc ciocniri și lupte importante. Dându-și seama că nu putea supune Moldova, Mehmed al II-lea a fost obligat să se consoleze cu ideea menținerii lui Ștefan cel Mare în

¹⁵⁶ S. Romanin, *op. cit.*, IV, p. 378.

¹⁵⁷ *Ibidem*, pp. 379-380.

¹⁵⁸ J. de Hammer, *op. cit.*, III, pp. 243-246; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 103-104; L. Pastor, *op. cit.*, IV, p. 306; F. Thiriet, *La Romanie vénitienne...*, pp. 389-391; F. C. Lane, *Storia di Venezia*, p. 279; A. Zorzi, *op. cit.*, p. 162.

¹⁵⁹ *Monumenta Hungariae Historica. Acta extera*, V, pp. 387-389; N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, pp. 368-369.

¹⁶⁰ N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire*, p. 369; L. Thuasne, *Gentile Bellini et sultan Mahomed II. Notes sur le séjour du peintre vénitien a Constantinople (1479-1480)*, Paris, 1888.

scaunul domnesc de la Suceava, iar acesta, la rândul său, lipsit de orice sprijin din partea puterilor creștine, a încercat să pună capăt conflictului printr-o pace cât mai puțin dezavantajoasă. Pregătind acțiunile împotriva insulei Rodos și împotriva Italiei, acțiuni care presupuneau un mare efort militar, probabil după înfrângerea de la Câmpul Pâinii, din 13 octombrie 1479, unde o armată otomană de 40 000 de oameni și un contingent muntean de 5 000 de oameni au fost distruse de Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, și de Pavel Chinezu, comitele de Timișoara¹⁶¹, și până la moartea sa, survenită la 3 mai 1481, sultanul Mehmed al II-lea i-a acordat pacea lui Ștefan cel Mare. Cel mai probabil pacea a fost încheiată între sfârșitul lui 1479 și începutul lui 1480, înainte de declanșarea ofensivelor otomane din Rodos și de la Otranto.

Acest tratat de pace, pe care, în viziunea otomană, sultanul îl acorda domnitorului Moldovei, a îngreunat considerabil situația țării, dar nu a făcut-o insuportabilă. În tratat se arăta că: "...haraciul pus de mine. (de sultan – n. n.) odinioară, care era trei mii de bani francești florini în fiecare an, dublându-l, l-am făcut să fie în fiecare an șase mii de bani, și să se considere prieten prietenului și dușman dușmanului, să nu mai iasă din drumul dreptății ca în vremurile trecute"¹⁶², iar puțin mai departe, spre sfârșitul textului se spunea că: "Deoarece Ștefan s-a apropiat și s-a legat cu adevărat, conform condițiilor acestora amintite, de pragul acoperișului sultanului meu, el și averea și țara lui nu vor mai suferi nici un atac din partea mea și a beilor sangeacurilor și din partea celorlalți robi ai mei"¹⁶³. Ștefan nu putea să obțină mai mult și toate aceste condiții erau preferabile unor eventuale pierderi teritoriale, care ar fi survenit neapărat dacă el ar fi continuat lupta de unul singur împotriva turcilor. Ceea ce se va întâmpla în deceniul următor, mai ales amputarea sudului Moldovei prin pierderea celor două cetăți, Chilia și Cetatea Albă, nu mai are însă legătură cu acest prim război dintre Ștefan cel Mare și turci. Acest război, declanșat în anul 1474, s-a încheiat, după cum am putut constata, între 1479 și 1481. Chiar dacă pacea a fost scurtă, și nu știm exact cât de scurtă a fost, ea a pus capăt războiului, având, după părerea noastră, aceeași valoare ca și pacea din

¹⁶¹ I. Ursu, *Bătălia de la Câmpul Pâinii (1479)*, în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", XIV, 1913, București, 1914, pp. 138-150; Ioan Hațegan, *Bătălia de pe Câmpul Pâinii (13 octombrie 1479)*, în "Apulum", XVI, 1978, pp. 261-274; idem, *Pavel Chinezu – un conducător al luptei antiotomane*, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 10, 1979, pp. 1897-1899.

¹⁶² Aurel Decei, *Tratatul de pace – sulhnâme – încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare*, în "Revista Istorică Română", XV, fasc. IV, 1945, p. 476.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 482; Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, (1455-1774), București, 1976, pp. 5-6.

1486, care a pus, la rândul ei, capăt unui alt război dintre cele două părți. Din păcate, această pace nu a rezolvat problema pentru care se declanșase războiul, aceea a raporturilor dintre Moldova și Imperiul otoman, rămase, cu unele modificări, în stadiul lor antebelic. Această situație a făcut necesară declanșarea altor războaie, trei la număr, care deși vor marca accentuarea dominației otomane asupra Moldovei, nu vor rezolva nici ele definitiv problema raporturilor dintre cele două părți. Următoarele două războaie, cel din 1481-1483, declanșat de Ștefan cel Mare în strânsă legătură cu așa-numita “cruciadă de la Otranto”¹⁶⁴, și cel din 1484-1486, declanșat prin surprindere de Baiazid al II-lea, care, profitând de omiterea cetăților Chilia și Cetatea Albă din tratatul încheiat în 1483 cu Ungaria, tratat în care era inclusă și Moldova¹⁶⁵, le-a atacat și cucerit după scurte asedii¹⁶⁶, nu au avut însă nici o legătură cu Veneția sau cu relațiile turco-venețiene.

Abia ultimul război al lui Ștefan cel Mare cu turcii, cel din 1500-1503, s-a declanșat și s-a desfășurat în condițiile unui nou război turco-

¹⁶⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 331-336; Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 8-10; Anatol Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, tomus III, 1392-1501, în *Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tomus XIV, Cracoviae, 1894, pp. 219-220; V. Fraknoi, *Mátyás kiraly levelei*, II, p. 156; L. Pastor, *op. cit.*, IV, pp. 307-312.

¹⁶⁵ Tratatul încheiat de sultanul Baiazid al II-lea cu Matia Corvin în 1483, la o dată rămasă necunoscută, reprezenta punctul culminant al echilibrului politic la Dunărea de Jos (Ileana Căzan, *Formule de protocol și clauzele tratatelor de pace otomano-maghiare între 1483-1520*, în “Universitatea creștină “Dimitrie Cantemir”. Analele Universității. Seria istorie”, nr. 2/1998, p. 76). Regele Ungariei dorea să demarce propria sa zonă de influență de cea otomană prin gurile Dunării și litoralul pontic românesc, astfel încât Moldova era încadrată juridic în acest tratat de partea sa (*Ibidem*, p. 77). Dovada acestui fapt este făcută nu de tratatul din 1483, al cărui text nu a fost găsit, ci de cel din 1488, identic cu el (*Ibidem*, p. 78). Aici se arată că Țările Române erau în sfera de influență politică maghiară prin următoarea prevedere: “Aceasta este (prevăzut) că armata mea prea glorioasă nu va porni lupta împotriva ghiaurilor din alte țări, fără a-i aduce la cunoștință regelui și nici nu va putea ataca prin țara regelui, fratele meu, și nici provinciile Moldova și Țara Românească”. (G. Hazai, *Urkunde des Frieden sver trages zwischen König Mathias Corvinus undden türkischen Sultan 1488*, în “Beiträge zur Sprachwissenschaft, Vorkskunde und Literatur”, Berlin, 1965, p. 143, apud *ibidem*, p. 79). Ceea ce nu știa Ștefan cel Mare era faptul că această pace din 1483 nu cuprindea, în mod explicit, și cetățile din sudul Moldovei, Chilia și Cetatea Albă. Acest lucru explică faptul că s-a lăsat surprins de sultan, dar și intervențiile tardive ale lui Matia Corvin la Poartă, care nu mai puteau însă schimba absolut nimic (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 15-16, doc. XVIII și XIX).

¹⁶⁶ Nicoară Beldiceanu, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, în “Revue des Etudes Roumaines”, V-VII, Paris, 1960, pp. 67-77; idem, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în “Südost-Forschungen”, XXIII, München, 1964, pp. 36-90.

venețian, început în 1499¹⁶⁷. În acest an se părea că Europa creștină luase hotărârea de a ataca încă odată Imperiul otoman. Două mari coaliții antiotomane se formaseră pe continent. La una participau statele conduse de frații Jagelloni, Ungaria, Polonia și Lituania, coaliția fiind încheiată la 14 aprilie 1499¹⁶⁸ și la ea aderând și Ștefan cel Mare, la 12 iulie¹⁶⁹, iar la cealaltă participau Franța și Veneția, care încheiaseră acordul de la Blois din 15 aprilie¹⁷⁰. Legătura dintre cele două coaliții a încercat să fie făcută de regele Franței, Ludovic al XII-lea, care l-a invitat pe Vladislav al II-lea, regele Ungariei, să adere la acordul de la Blois¹⁷¹. Unificarea și acțiunea comună a celor două coaliții nu s-a putut realiza însă, fiecare dintre statele participante procedând așa cum credea de cuviință, adică în conformitate cu propriile interese.

În fața acestei situații amenințătoare, Baiazid al II-lea nu a ezitat să acționeze cu rapiditate și fermitate. Într-o singură zi i-a arestat pe toți venețienii din Constantinopol¹⁷², la 30 iunie a trimis flota contra venețienilor¹⁷³, iar în iulie 1499 a reușit să prelungească armistițiile cu Polonia, Ungaria și Imperiul habsburgic¹⁷⁴.

Veneția nu a fost surprinsă de aceste acțiuni deoarece, deși nu mai avea bail la Constantinopol din 1492¹⁷⁵, ea era foarte bine informată de Andrea Gritti, cel mai bogat negustor venețian din capitala Imperiului otoman. Încă din ianuarie 1498, acesta anunțase Senatul că vizirii nu doresc o pace cu Veneția și că se pregătesc de război cu aprobarea sultanului Baiazid al II-lea¹⁷⁶. În vara aceluiași an, la Veneția se știa că turcii fac mari

¹⁶⁷ Eugen Denize, *Ștefan cel Mare și războiul otomano-venețian din 1499-1503*, în "Revista de istorie", tom 41, nr. 10, 1988, pp. 977-991.

¹⁶⁸ Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*, vol. I, Vilnae, 1758, pp. 96-99, doc. XXXVIII.

¹⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 439-444; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, pp. 415-417.

¹⁷⁰ *I libri commemoriali*, VI, Venezia, 1903, p. 39; S. Romanin, *op. cit.*, V, pp. 108-109; A. Battistella, *La Repubblica di Venezia nei suoi undici secoli di storia*, p. 416; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 212-213; E. Fueter, *Storia del sistema degli stadi europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932, p. 391; Jean Alazard, *La Venise et la Renaissance*, Paris, 1956, pp. 46-47.

¹⁷¹ V. Fraknoi, *Rapports diplomatiques de la Hongrie avec la France au commencement du XVIe siècle*, în "Revue d'Histoire Diplomatique", III, 2, Paris, 1889, p. 236.

¹⁷² D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 90.

¹⁷³ Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey. 1481-1512*, University of Illinois Press, Urbana, 1948, pp. 67-70.

¹⁷⁴ Marino Sanuto, *I Diarii*, vol. I, col. 699-700 și 736; II, col. 939-940; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 57.

¹⁷⁵ Ultimul bail venețian fusese expulzat datorită unor scrisori cifrate pe care turcii le interceptaseră (S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 58).

¹⁷⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, I, col. 916-917.

pregătiri militare, că în porturile Valona și Butrino de la Adriatică, se lucrează intens pentru flotă¹⁷⁷. Veneția nu a acordat însă toată atenția necesară acestor informații, deoarece pregătea alianța cu Franța în vederea împărțirii ducatului milanez¹⁷⁸. Aceasta a făcut ca ducele Milanului, Ludovic Maurul, să-i incite pe turci împotriva cetății lagunelor¹⁷⁹, el fiind imitat de Florența, Neapole și chiar de papă¹⁸⁰. În această situație, în noiembrie 1498, Veneția l-a trimis la Poartă pe Andrea Zanchani, cu misiunea de a aplana starea conflictuală¹⁸¹. Ajuns la Constantinopol în februarie 1499, acesta a fost primit cu răceală atât de sultan, cât și de viziri¹⁸², la reîntoarcerea sa la Veneția, la 9 mai, el arătând că turcii vor ataca mai ales în Moreea, în încercarea de a elimina prezența venețiană din peninsula¹⁸³. Între timp, la 14 aprilie, Republica își alesese un căpitan general al Mării în persoana lui Antonio Grimani¹⁸⁴, care pornise în campanie la 2 mai¹⁸⁵. În oraș mai circulau informații despre un posibil atac al turcilor în insula Rodos¹⁸⁶ sau chiar împotriva Greciei propriu-zise, unde posesiunile venețiene erau slab apărate¹⁸⁷. La 24 mai, de la Corfu, Antonio Grimani anunța Senatul că turcii se pregăteau de război și că a trimis la Lepanto patru galere sub comanda proveditorului¹⁸⁸ flotei, Domenico Malipiero, și două sute de pedestrași, cu patru bombarde și muniție, sub comanda conetabilului Marco da Novarra¹⁸⁹.

Dacă adevărata cauză a războiului a fost aceea că sultanul Baiazid al II-lea dorea să arate creștinătății că nu va privi pasiv formarea unor coaliții împotriva imperiului său, cauza imediată, pretextul pentru declanșarea sa, a fost scufundarea unui vas turcesc în apropiere de Lesbos (Mitilene), vas

¹⁷⁷ *Ibidem*, II, col. 233, 248, 256.

¹⁷⁸ *Ibidem*, col. 124, 144, 336.

¹⁷⁹ De Lena, *Storia documentata di Carlo V in correlazine all'Italia*, ♀ Venezia, 1864, p. 60; Gaetano Cogo, *La guerra di Venezia contro i turchi(1499-1501)*, în "Nuovo Archivio Veneto", 1899, tomo XVIII, parte I, p. 17.

¹⁸⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 101, 124; Donado da Lezze, *Historia turchesca (1300-1514)*, publicată, adnotată, împreună cu o introducere de I. Ursu, București, 1909, p. 221.

¹⁸¹ M. Sanuto, *op. cit.*, col. 139-140.

¹⁸² S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 62-63.

¹⁸³ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 696; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 165.

¹⁸⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 621; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 163.

¹⁸⁵ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 668; G. Cogo, *art. cit.*, pp. 24-25.

¹⁸⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 790, 806, 813, 822.

¹⁸⁷ *Ibidem*, col. 711.

¹⁸⁸ Funcție care în flota venețiană se ocupa cu aprovizionarea.

¹⁸⁹ *Ibidem*, col. 782.

care nu dorise să salute pe venețieni¹⁹⁰. Așa cum am arătat mai sus, replica sultanului a fost dură și rapidă, toți venețienii din Constantinopol fiind arestați și flota fiind trimisă împotriva posesiunilor venețiene. La 30 iunie flota a părăsit strâmtoarele și s-a îndreptat spre Moreea. În același timp, trupele otomane de uscat au cucerit cea mai mare parte din peninsula.

Venețienii au fost oarecum surprinși de mișcările rapide și victorioase ale sultanului. Această situație se explică prin faptul că, după declanșarea războaielor pentru Italia, în 1494, ei au fost preocupați de problemele din *terra ferma* și au neglijat pericolul otoman. În 1495, în timpul acțiunilor împotriva armatei lui Carol al VIII-lea, flota venețiană a cunoscut importante succese. Ea a cucerit orașele din Apulia ocupate de francezi, a susținut operațiuni împotriva francezilor la Neapole și Genova, i-a sprijinit pe pisani împotriva Florenței. Dar, în ciuda acestor succese, acalmia dintre 1495 și 1499 a făcut ca flota venețiană să se reducă de la 35 de galere la numai 13 galere¹⁹¹. Nu este de mirare, în aceste condiții, că venețienii, comandanții flotelor venețiene, au avut ezitări atunci când s-au aflat în prezența flotei otomane.

Văzând că nu face față presiunii otomane, Veneția a apelat la regele Franței și la regele Neapolelui. La 19 iulie 1499, ambasadorul venețian din Franța, Antonio Loredano, a primit instrucțiuni prin care i se cerea să solicite ajutorul lui Ludovic al XII-lea și să-i ceară acestuia să intervină pe lângă papa Alexandru al VI-lea în vederea realizării unei noi ligi sfinte antiotomane¹⁹². Ludovic al XII-lea, care dorea să cucerească ducatul Milano, și-a trimis flota din Provence să se unească cu cea venețiană, condusă de Antonio Grimani, și a arătat că, după ce-și va rezolva problemele din Italia, va merge în persoană împotriva turcilor¹⁹³. Regele Neapolelui, Frederic, a refuzat însă să acorde vreun ajutor, spunând că este prea sărac pentru aceasta¹⁹⁴. Venețienii vor primi ajutor, așa cum speraseră, și din partea papei Alexandru al VI-lea, care a hotărât ca eclesiasticii, mai

¹⁹⁰ Giovanni Sagredo, *Memorie storiche de monarchi ottomani*, Venetia, MDCXCVII (1697), p. 106; V. Sandi, *Principi di storia civile della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino all'anno di N. S. 1700*, Venezia, MDCLVI (1756), vol. I, lib. IX, pp. 203-204; C. Tentori, *Saggio sulla storia civile, politica, ecclesiastica e sulla corografia degli Stati della Repubblica di Venezia*, Venezia, 1787, vol. II, p. 11; G. Cappelletti, *Storia della Repubblica di Venezia*, Venezia, 1851, vol. VII, p. 214; G. Cogo, *art. cit.*, p. 17.

¹⁹¹ Frederic C. Lane, *Naval actions and fleet organization. 1499-1502*, în vol. *Renaissance Venice*, edited by J. R. Hale, London, 1973, pp. 147-148.

¹⁹² G. Cogo, *art. cit.*, p. 33.

¹⁹³ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 959-960; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 170.

¹⁹⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 938.

puțin cardinalii, să plătească timp de doi ani câte două decime pe an și l-a însărcinat pe episcopul de Limassol, Niccolò Dolce, cu strângerea lor¹⁹⁵.

Între timp, comandantul flotei venețiene, Antonio Grimani, era convins că turcii vor ataca insula Corfu, dar Andrea Loredano, guvernatorul acestei insule, i-a atras atenția că turcii vor ataca, probabil, Lepanto și și-a oferit serviciile în vederea apărării acestei poziții¹⁹⁶. Astfel, la 12 august a avut loc prima bătălie de la Zonchio¹⁹⁷ care, deși nu a fost o înfrângere pentru venețieni, a fost, în schimb, o victorie pierdută. Efectul acestei bătălii a fost demoralizarea venețienilor, care-l vor acuza pe Antonio Grimani de lipsă de hotărâre și de lașitate. Acesta nu a știut să se folosească nici de sosirea flotei franceze, alcătuită din 22 de vase, la 20 august¹⁹⁸, care a profitat imediat de această situație și, acuzându-i pe venețieni de lipsă de combativitate, se va retrage după numai cinci zile¹⁹⁹. În aceste condiții, Lepanto a fost cucerit de turci la 30 august²⁰⁰, iar Antonio Grimani a fost înlocuit din funcție cu Melchiorre Trevisan, la 15 septembrie²⁰¹.

Dificultatea principală a poziției venețienilor provenea din faptul că ei, pe lângă flota din Levant, erau obligați să întrețină și numeroase trupe de uscat, pentru a opri eventualele atacuri otomane în nordul Italiei. Un astfel de atac s-a produs chiar în toamna anului 1499, când turcii, conduși de Iskender Pașa, au atacat în Friul și au trecut râul Tagliamento²⁰². Comandanții flotelor venețiene aveau și ei de făcut față unor dificultăți, cum ar fi combinarea eficientă în luptă a diferitelor tipuri de nave pe care le aveau, nave rotunde, galere mari și galere ușoare, întărirea disciplinei, mai ales în corpul de comandă, recrutate unor echipaje adecvate pentru flota de război. În aceste condiții, pierderea supremației navale de către Veneția în

¹⁹⁵ *Ibidem*, col. 1053, 1067, 1082-1083; G. Dalla Santa, *Alcuni documenti per la storia della chiesa di Limasso in Cipro durante la seconda metà del secolo XV*, în "Nuovo Archivio Veneto", tomo XVI, parte I, 1898, pp. 150 și urm.

¹⁹⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1128-1129.

¹⁹⁷ *Ibidem*, III, col. 14; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 177; G. Cogo, *art. cit.*, pp. 47-51; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 67-70.

¹⁹⁸ D. Malipiero, *op. cit.*, p. 177; M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1238; L. Fincati, *La deplorabile battaglia navale del Zonchio (1499)*, în "Rivista marittima", anno XVI, fasc. II, 1883, pp. 85 și urm.; A. Spont, *Les galères royales dans la Méditerranée de 1496 à 1518*, în "Revue des questions historiques", tome XIV, fasc. I, 1895, p. 395; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 218.

¹⁹⁹ C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 214, 218, 220; A. Battistella, *op. cit.*, pp. 429-430.

²⁰⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1287, 1339; III, col. 12; G. Cogo, *art. cit.*, p. 52; S. F. Fisher, *op. cit.*, p. 70.

²⁰¹ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 1305.

²⁰² *Ibidem*, II, col. 785, 898-899; III, col. 19-20; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 232; F. Musoni, *Le ultime incursioni dei Turchi in Friuli*, în *Atti dell' Accademia di Udine per l'anno 1893-1894*, III serie, vol. I, Udine, 1894, pp. 99 și urm.

timpul războiului din 1463-1479 a fost confirmată cu putere și în timpul războiului din 1499-1503.

Situația militară a Veneției, la fel ca și cea financiară și economică, nu a făcut decât să se înrăutățească în anii imediat următori. În 1500, turcii au cucerit Durazzo, în Albania²⁰³, iar apoi pozițiile deosebit de importante de la Modon, Coron și Navarino²⁰⁴. Deși în 1501 și 1502, Veneția a obținut anumite victorii, a cucerit Cefalonia, Zonchio și Santa Maura²⁰⁵, ea nu a mai putut schimba soarta războiului, fiind obligată să accepte ofertele de pace ale lui Baiazid al II-lea, presat și el la granițele răsăritene de o Persie întărită de vigoarea noii dinastii a Safavizilor²⁰⁶. Ajutoarele acordate de Franța și Spania nu au fost de prea mare ajutor Veneției, cele două puteri având în vedere, mai mult decât lupta împotriva turcilor, consolidarea pozițiilor lor în vederea împărțirii regatului napolitan, convenită prin tratatul de la Granada, din 11 noiembrie 1500²⁰⁷. Pacea, jurată de sultan la 14 decembrie 1502²⁰⁸, și confirmată de doge, la 20 mai 1503²⁰⁹, marca pierderea de către Veneția a pozițiilor de la Lepanto, Modon, Coron, Navarino și Durazzo, acesta obligându-se să restituie și insula Santa Maura, dar păstrând Cefalonia. Veneția păstra, de asemenea, dreptul de a face comerț în Mediterana Orientală, Marea Egee și Marea Neagră, dar trebuia

²⁰³ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 218, 538-539; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 262; S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 76.

²⁰⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 690-695, 717, 797-798; D. da Lezze, *op. cit.*, pp. 241-260; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, pp. 62-65; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 150; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 87; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 227-229; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 75-76; D. M. Vaughan, *op. cit.*, p. 92; D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 89.

²⁰⁵ Raimondo Morozzo della Rocca, Maria Francesca Tiepolo, *Cronologia veneziana del Cinquecento*, în vol. *La civiltà veneziana del Rinascimento*, Firenze, 1958, pp.201-202.

²⁰⁶ E. Denison Ross, *The early years of Shah Isma'il, founder of the Safavi dynasty*, în "Journal of the Royal Asiatic Society", XXVIII, 1896, pp. 297-300, apud S. N. Fisher, *op. cit.*, p. 81; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 73; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; Percy Sykes, *A history of Persia*, vol. II, London, 1930, pp. 159-166; Raymond Furon, *La Perse*, Paris, 1938, pp. 132-134; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 177; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, p. 145.

²⁰⁷ Luis Suarez Fernández, Manuel Fernández Álvarez, *La España de los Reyes Católicos (1474-1516)*, vol. II, în *Historia de España*, dirigida por Ramón Menéndez Pidal, tomo XVII, Madrid, 1969, pp. 532-533.

²⁰⁸ *I libri commemoriali*, VI, p. 65, nr.9 și 10; D. da Lezze, *op. cit.*, p. 268; J. de Hammer, *op. cit.*, IV, p. 72; S. Romanin, *op. cit.*, V, p. 152; L. Pastor, *op. cit.*, VI, p. 94; S. N. Fisher, *op. cit.*, pp. 81-84; G. Cogo, *art. cit.*, II, p. 420.

²⁰⁹ *I libri commemoriali*, VI, pp. 65-66, nr. 12; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 42-47; Pietro Bembo, *Historiae Venetae libri XII*, în *Degl'istorici delle cose veneziane I quali hanno scitto per Pubblico Decreto*, tomo II, Venezia, 1718, pp. 217-218; *Documente për historinë e Shqipërisë (1479-1506)*, ed. Jujac Zamputi, Tirana, 1979, pp. 337-338.

să respecte regulile impuse de Imperiul otoman, devenit principala putere în aceste zone.

Dacă ajutoarele obținute de Veneția din Apus au fost destul de puține, Franța și Spania urmărind alte obiective decât cele ale luptei antiotomane, mai consistente au fost ajutoarele obținute din Răsărit, din Moldova lui Ștefan cel Mare și din Ungaria lui Vladislav al II-lea.

Domnitorul Moldovei, membru al coaliției statelor conduse de frații Jagelloni, Ungaria, Polonia, Cehia și Lituania, a văzut în conflictul turco-venețian un bun prilej de a încerca să recucerească cetățile, atât de importante din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă. Chiar înainte de declanșarea războiului turco-venețian, el nu a ezitat să atace și să zdrobească, la începutul anului 1499, o armată otomană care se retrăgea din Polonia sub conducerea lui Bali Bey²¹⁰, iar la puțin timp după aceasta a nimicit și o grupare tătară de 6 000 de călăreți care încercase să treacă prin Moldova²¹¹. Ca răspuns la această atitudine provocatoare, sultanul a ordonat, la sfârșitul primăverii sau începutul verii anului 1499, câteva atacuri, de mică amploare, împotriva Moldovei și a trimis chiar o flotă în această direcție²¹², probabil pentru a întări Chilia și Cetatea Albă pe care le credea amenințate. Dar Baiazid al II-lea dorea să aibă liniște la Dunărea de Jos, pentru a putea pregăti cum se cuvine războiul cu Veneția și aceasta explică replica sa slabă împotriva Moldovei.

Profitând de angajarea sultanului în războiul împotriva Veneției, Ștefan cel Mare a refuzat să mai plătească tributul datorat în anul 1500, a ordonat mutilarea solului turc care venise în acest scop și l-a trimis pe vornicul Boldur să atace Chilia și Cetatea Albă, care au fost incendiate cu această ocazie²¹³. Ceva mai târziu este posibil să fi avut loc o nouă ciocnire între turci și moldoveni, consemnată de cronicarul venețian Marino Sanuto

²¹⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 394-395 și 562; D. Malipiero, *op. cit.*, p. 162; Matei de Miechowski, *Cronicae Polonorum*, în *Scriptores Rerum Polonicarum*, tomus II, Cracovia, 1874, p. 263; Bernard Wapowski, *Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem. 1480-1555*, în *ibidem*, p. 36; Johannes de Komorowo, *Tractatus Chronicæ fratrum minorum observantiae a tempore Constanciensis concilii et specialiter de provincia Poloniae*, ed. Heinrich Zeisberg, în "Archiv für österreichische Geschichte", XLIX, 1872, nr. 2, pp. 421-422; J. Leunclavius, *Historiae Musulmanicae libri XVIII*, Francfurti, 1595, p. 30; Ion Const. Chițimia, *op. cit.*, p. 70.

²¹¹ Scrisoarea lui Andrea Gritti din Constantinopol, de la 6 martie 1499, în Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 30.

²¹² M. Sanuto, *op. cit.*, II, col. 871 și 929.

²¹³ *Ibidem*, III, col. 288, 567, 635, 684, 714, 879, 1627-1628; Radu Rosetti, *O mică întregire la istoria lui Ștefan cel Mare*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XVI, București, 1934-1934, pp. 45-58.

la 31 august²¹⁴. În același timp, Ștefan cel Mare a mobilizat importante forțe militare în regiunea Iașiului²¹⁵, pentru a putea acționa pe direcții interioare, împotriva unor eventuale atacuri ale turcilor și tătarilor. În septembrie 1500 el i-a atacat din nou pe turci și a reușit să le smulgă trei teritorii, probabil capete de pod cucerite la nord de Dunăre, în zona Cetății Albe²¹⁶, iar în octombrie a înfrânt o nouă armată otomană condusă chiar de un fiu al sultanului și de doi sangeacbei, care au și murit în luptă²¹⁷. În noiembrie, informații raguzane și venețiene arătau că Ștefan era pregătit să continue lupta cu turcii, având o armată de 40 000 de oameni²¹⁸.

Lipsit de orice fel de ajutor militar sau financiar, domnitorul Moldovei a fost obligat să întrerupă acțiunile sale antiotomane și să le înlocuiască cu o intensă activitate diplomatică, până în 1502. Momentul cel mai semnificativ al acestei activități diplomatice a fost cea de-a doua misiune permanentă trimisă de Veneția la curtea sa în persoana medicului Matteo Muriano²¹⁹. Rapoartele sale, din 7 decembrie 1502²²⁰ și 5 ianuarie 1503²²¹, expediate la Veneția, prin informațiile pe care le conțin, referitoare la situația domnitorului și a urmașului său, la potențialul economic și militar al țării, la relațiile Moldovei cu puterile vecine, în special cu Imperiul otoman, și la situația raporturilor de putere din zonă, demonstrează importanța pe care Moldova o avea în planurile politice și militare ale cetății lagunelor.

În 1502, Ștefan cel Mare și-a reluat acțiunile militare, trimițând trupe, care, alături de tătarii din Crimeea, au distrus pe tătarii din Hoarda Mare de pe Volga, în luptele desfășurate între 8 și 12 iulie în stepele nord-pontice²²², precum și un contingent de 7 000 de oameni, care, alături de

²¹⁴ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 713.

²¹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 30-31.

²¹⁶ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 927.

²¹⁷ *Ibidem*, col. 1240; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 163.

²¹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 32; M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 1055.

²¹⁹ Despre Matteo Muriano a se vedea N. Iorga, *Breve storia dei Rumeni*, București, 1911, pp. 70-72; idem, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, București, 1928, pp. 73-74; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, pp. 32 și urm.; C. Isopescu, *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento*, în "Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", XVI, Bucarest, 1929, pp. 6-7; G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, pp. 94-95; *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, pp. 148-154.

²²⁰ M. Sanuto, *op. cit.*, III, col. 734-737; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 36-37; *Călători străini...*, I, pp. 148-150.

²²¹ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 804-807; *Călători străini...*, I, pp. 151-154.

²²² *Pamiatniki diplomaticheskoi snoşenii arevnei Rossii s derjavami*, tom I, (1474-1504), ed. T. Th. Karpov, Sankt Petersburg, 1888, în *Sbornik Imperatorskogo ruskogo istoriceskago obştestva*, vol. XLI, p. 41; F. Papée, *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lituaniawe etc. (1501-1506)*, în

trupele comitelui de Timișoara, Józsa Somi, i-a atacat pe turci la sud de Dunăre²²³. Dar aceste acțiuni militare veneau prea târziu, Veneția pregătindu-se deja pentru pacea cu turcii, situație în care și regele Ungariei, Vladislav al II-lea, care nu era deloc un rege războinic și care, oricum, în lipsa Veneției se afla în imposibilitate de a continua lupta cu turcii, s-a grăbit să încheie și el pace cu aceștia, un rol important în medierea ei revenind domnitorului Țării Românești, Radu cel Mare²²⁴. Tratatul, încheiat la 22 februarie 1503 și confirmat de Vladislav, la 20 august același an, a însemnat pentru Ștefan cel Mare renunțarea definitivă la speranța de a putea recuceri Chilia și Cetatea Albă²²⁵ dar, în același timp, prin includerea sa și a domnitorului muntean a dus la o reglementare a raporturilor cu Poarta, domnitorii români urmând să îndeplinească față de aceasta doar obligațiile pe care le avuseseră înainte de declanșarea ostilităților, neputându-li-se cere nimic mai mult²²⁶. Astfel se explică de ce sultanul s-a împotrivit la această clauză²²⁷ fără a putea însă să o elimine din tratat. Cert este faptul că, la 30

Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tomus XIX, Cracoviae, 1927, pp. 105-107; K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, pp. 410-411; Al. Gonța, *Ștefan cel Mare și relațiile cu Hoarda de Aur*, în idem, *Românii și Hoarda de Aur (1241-1502)*, München, 1983, p. 188.

²²³ M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 333; F. Szákály, *art. cit.*, pp. 98-103.

²²⁴ Alexandru Lapedatu, *Politica lui Radu cel Mare (1495-1508)*, în vol. *Lui Ion Bianu amintire*, București, 1916, p. 201.

²²⁵ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pp. 176-177.

²²⁶ Iată însă cum sună pasajul din tratat referitor la Moldova și Țara Românească: "Item, quod ita pax sit pro nodis et regni nostris, precipue Hungariae, Bohemie, Dalmatie, Croatia, Sclavonie etc., ac etiam pro toto dominio Moravie, et pro utroque ducatu Slesie, ac dominio Lusatie, et terris Moldavie, quam etiam Transalpine, cum eorum Wayvodis Karabogdan et Radul, ac cum omnibus filiis et successoribus eorum ita, quod isti wayvode de terre eorum penes nos regem Wladislaum in hoc pace inclusi intelligantur, et quod tributum ac munus et servitia, que hactenus maiestati solverunt, ita et deinceps serviant, et plus ab eis non expectatur, neque aliqua columpnia ad eos imponatur. Similiter, que nobis hactenus solverunt et deinceps ea solvant et plus ab eis non expectamus". (Huruzaki, *Documente*, II,1, pp. 20-21; L. Thallóczy, *Jaicza (Bánság vár és város) története. 1450-1527 (Codex diplomaticus partium Regium Hungariae adnexarum (Banatus, castrum et oppidum Jaicza)*, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, vol. XL, Budapest, 1915, p. 168; M. Sanuto, *op. cit.*, IV, col. 879-884; N. Isthvanffius, *Regni Hungarici historia*, Coloniae Agrippinae, 1724, p. 32; S. Katona, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, tomus X, ordine XVII, Budae, 1793, pp. 345-359; A. D. Xenopol, *op. cit.*, II, pp. 392-393; V. Fraknoi, *A Hunyadiak és a Jagellok kora (1440-1526)* (Epoca Huniazilor și a Jagellonilor), în *A Magyar nemzet története (Istoria națiunii maghiare)*, vol. IV, Budapest, 1896, p. 371; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 244).

²²⁷ Andrea Gritti, în relatarea pe care a făcut-o, la 2 decembrie 1503, a arătat că solul lui Vladislav al II-lea "...voleva etiam che Rado Transalpino non potesse dar il carazo dlla Porta senza espressa licenzia del suo re, e che il detto Rado e Stefano vaivoda fossero nominati nella apitulazione della pace dal canto del re. A queste due parti non voleva il Signor Turco consentire, parendili che non fosse onor alla Maestà Sua che chi le avesse a pagar carazo non lo conoscesse immediatamente per

septembrie 1503, așa cum rezultă dintr-o relatare italiană, Ștefan plătea din nou tribut turcilor, în valoare de 4 000 de ducăți, în timp ce Radu cel Mare plătea și el un tribut dublu, de 8 000 de ducăți²²⁸.

Ștefan cel Mare lăsa urmașilor săi o Moldovă puternică din punct de vedere militar și economic, cu un prestigiu bine consolidat pe plan internațional și cu un sistem de relații internaționale foarte larg. Deși obiectivul principal al întregii sale domnii, revenirea la raporturile moldo-otomane anterioare anilor 1455-1456, nu a putut fi atins, acestea cunoscând o evoluție defavorabilă Moldovei, meritul incontestabil al domnitorului a fost acela că el a împiedicat o creștere exagerată a dezechilibrului din relațiile bilaterale. Dacă în 1504, la sfârșitul domniei sale, raporturile moldo-otomane se înclinaseră mai mult în favoarea turcilor, așa cum o arată și tributul Moldovei, care a crescut de la 2 000 de ducăți în 1457 la 4 000 de ducăți în acest an, totuși dezechilibrul nu era prea mare și el fusese stabilizat. Principala moștenire a lui Ștefan cel Mare a fost tocmai această stabilitate în relațiile cu Imperiul otoman, stabilitate care se va menține, cu foarte mici modificări, până în anul 1538, atunci când schimbările din relațiile internaționale vor impune noi raporturi și în relațiile dintre Moldova și Poarta otomană.

Un rol important în succesele politicii externe a voievodului moldovean l-a avut, incontestabil, și Veneția. Cetatea lagunelor, prin războaiele pe care le-a purtat cu Imperiul otoman, fie că le-a dorit sau nu, a permis lui Ștefan să-i atace pe turci în condiții favorabile pentru el, atunci când aceștia erau angajați în luptă pe mai multe fronturi. Atunci când Veneția nu se va afla angajată în conflict cu turcii, aceștia vor profita și vor reuși să dea cea mai grea lovitură Moldovei, în 1484, prin cucerirea celor două cetăți din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă. Prin relațiile pe care Ștefan cel Mare le-a întreținut cu Veneția și, mai ales, prin ecoul acestor relații la Constantinopol, prestigiul lui Ștefan cel Mare va crește în capitala Imperiului otoman, turcii percependu-l ca pe un adversar de temut, capabil să facă față cu succes uriașei lor forțe militare. Tot Veneția, prin diplomația ei inegalabilă, a făcut ca faptele de eroism ale lui Ștefan cel Mare să fie cunoscute și apreciate în Apus, a spart barajul propagandistic al regelui

suo superiore; nè manco li pareva che fosse di sua dignità che un suo carazaro fosse nominato nella capitualzione della pace del canto del re". (Eugenio Albèri, *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato duranter il secolo decimosesto*, serie III, volume III, Firenze, 1855, p. 29; M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 450).

²²⁸ "...da Stefano vayvoda de Moldavia ducati 4 mila, da Rado transalpin dicto Calciero, ducati 8 mila..."(M. Sanuto, *op. cit.*, V, col. 464; raportul aparține omului politic și istoricului venețian Gian Giacomo Caroldo).

Matia Corvin, care, la fel ca și în cazul lui Vlad Țepeș, căuta să-și atribuie toate meritele victoriilor asupra turcilor. În ansamblu, relațiile și, mai ales, războaiele turco-venețiene au avut un impact pozitiv pentru Moldova lui Ștefan cel Mare, dar și pentru întreg spațiul românesc în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Scăderea importanței relațiilor turco-venețiene asupra situației internaționale a spațiului românesc în secolul al XVI-lea

Secolul al XVI-lea reprezintă o perioadă deosebit de complexă și de complicată în ceea ce privește relațiile internaționale de pe continentul nostru¹. O scurtă privire asupra situației politice internaționale din acest secol ne arată faptul că atât în Apus, cât și în Răsărit, balanța de putere realizată în perioadele anterioare tinde, tot mai mult, să fie ruptă de două uriașe blocuri politico-militare, Imperiul habsburgic și Imperiul otoman, ajunse tocmai acum la apogeul puterii și întinderii lor teritoriale.

În Apus, politica matrimonială dusă cu o perseverență și o tenacitate rar întâlnite de către Habsburgi și-a arătat din plin roadele la începutul secolului al XVI-lea când, pe capul unei singure persoane, Carol I al Spaniei și al V-lea ca împărat al Germaniei (1516, 1519-1556, 1558), s-au adunat nu mai puțin de 17 coroane², realizându-se, astfel, un uriaș conglomerat politic, care amenința să înghită, fie prin forță, fie prin continuarea aceleiași politici matrimoniale, și celelalte state apusene.

În centrul acestei construcții politice, care avea la bază ideologia imperială medievală, nu se aflau însă nici Imperiul german și nici posesiunile ereditare ale Casei de Austria, ci Spania, care, prin unitatea sa politică, prin resursele materiale și umane și prin uriașele perspective care i se deschideau în Lumea Nouă oferea principalul suport pentru concretizarea tendințelor expansioniste ale Habsburgilor. După momentele inițiale de ezitare, Carol Quintul a înțeles rapid această realitate, gândirea sa politică

¹ Pentru relațiile internaționale din secolul al XVI-lea a se vedea, printre altele, Henri Hauser, Augustin Renaudet, *Les débuts de l'âge moderne. La Renaissance et la Réforme*, Paris, 1929; Edoardo Fueter, *Storia del sistema degli stati europei dal 1492 al 1559*, traducere de Biagio Marin, Firenze, 1932; Paul E. Beik, Laurence Lafore, *Modern Europe. A History since 1500*, New York, 1959; Henri Lapeyre, *Les monarchies européennes du XVIe siècle. Les relations internationales*, Paris, 1967; Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968; H. G. Koenigsberger, G. Mosse, *L'Europe du XVIe siècle*, Paris, 1970; Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance*, Paris, 1984; Bartolomé Bennassar, Jean Jacquart, *Le XVIe siècle*, Paris, 1987 etc.

² Pierre Chaunu, *L'Espagne de Charles Quint*, tome I, Paris, 1973, p. 21.

născându-se și evoluând, în primul rând, din îndatoririle pe care le avea ca rege al Spaniei și mai puțin din acelea de monarh universal³. Ca urmare a acestui fapt, una din principalele linii directoare ale întregii sale politici a fost lupta împotriva islamului, ideal pe care l-a moștenit de la Regii Catolici și de la tradiția de peste șapte secole a Reconchistei spaniole și pe care a încercat să-l pună în aplicare mai ales prin acțiuni navale în Mediterana și mai puțin prin acțiuni terestre în Europa Centrală. În același timp, Carol Quintul considera că trebuie să asigure pacea între toți principii creștini, că lui îi revine obligația de a conduce personal lupta antiotomană și visa chiar la eliberarea Constantinopolului și la refacerea, pe această cale, a unității imperiale și religioase⁴.

Politica de mare anvergură dusă de Carol Quintul, stăpân peste un imperiu în care se spunea că soarele nu apune niciodată, își avea însă rădăcinile adânc înfipite în ideologia și idealurile evului de mijloc, care promovau ca valori esențiale supremația spirituală a bisericii catolice și unitatea lumii creștine sub egida universalității puterii imperiale, valori depășite deja de evoluția istorică din secolul al XVI-lea și venind în contradicție cu noul ideal reprezentat de statul național modern.

În aceste condiții, acțiunile de hegemonie mondială desfășurate, în mod vădit, de către Habsburgi, începute mai ales de Carol Quintul și continuate de fiul său Filip al II-lea (1556-1598), au provocat reacția statelor europene amenințate, mai ales a Franței, care au încercat să redreseze balanța raportului de forțe, antrenând, în acest scop, Imperiul otoman în sistemul politic european, ca un element de contrabalansare a politicii habsburgice. În acest sens, statele europene, preluând experiența politică din Italia, au încercat să pună în practică principiul echilibrului de putere la nivel continental⁵, ceea ce a dus la compromiterea definitivă a idealului de unitate al lumii creștine și a facilitat considerabil penetrația otomană în Europa.

La rândul său și Imperiul otoman, principala putere din Europa de Sud-Est și din Orientul Mijlociu, a ajuns la apogeul puterii și strălucirii sale în secolul al XVI-lea. În timpul domniei sultanului Selim I (1512-1520),

³ Pentru gândirea politică a lui Carol Quintul și pentru hispanizarea sa a se vedea, printre altele, Aurelio Viñas, *Sobre la españolización de Carlos Quinto*, Jena und Leipzig, 1936, 19p.; Ramón Menéndez Pidal, *Formación del fundamental pensamiento político de Carlos V*, în vol. *Karl V. Der Kaiser und seine Zeit*, Köln-Graz, 1960, pp. 144-160; Florentina Căzan, *Gândirea politică a lui Carol Quintul*, în "Analele Universității București – Istorie", XXII, nr. 2, 1973, pp. 7-23.

⁴ Hugo Hantsch, *Le problème de la lutte contre l'invasion turque dans l'idée politique générale de Charles Quint*, în vol. *Charles Quint et son temps*, Paris, 1959, p. 55.

⁵ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 159.

turcii au cucerit Georgia, Armenia (1514), Siria (1516) și Egiptul (1517), instaurându-și supremația în întreg Orientul Apropiat⁶, iar fiul și urmașul său, sultanul Soliman Magnificul (1520-1566), ducând mai departe tradiția de luptă a predecesorilor săi, a împins la maximum nu numai dimensiunile teritoriale ale Imperiului otoman, ci a deschis și perspectivele unei politici active, de anvergură universală⁷. Din Sumatra la Gibraltar, din Polonia și până în deșertul Libiei, Imperiul otoman va include în sfera intereselor sale politice orice problemă mai mult sau mai puțin importantă, atât în calitatea sa de protector al lumii musulmane, cât și ca participant la sistemul politic al statelor europene. Sultanul însuși va apărea în postura de “arbitru” al Europei, în timp ce imperiul său va fi considerat un important factor de echilibru în balanța politicii mondiale din acea vreme.

Antagonismele mereu crescânde din cadrul lumii creștine, mai ales rivalitatea franco-habsburgică și cea polono-habsburgică, au constituit nu numai factori generatori de mari tulburări în întreaga structură politică a relațiilor europene, cât și factori importanți de înlesnire a penetrației Porții, ca un element de bază, în sistemul echilibrului politic european. Astfel, este cunoscut faptul că sultanul a pornit expediția contra Belgradului, în 1521, în momentul izbucnirii războiului franco-habsburgic, că marea victorie de la Mohács, din 1526, a fost obținută după încheierea tratatului otomano-polon, în condițiile înfrângerii franceze de la Pavia (1525) și în urma unei cereri exprese adresată sultanului de către curtea de la Paris, iar prea creștinul rege al Franței, Francisc I (1515-1547) socotea, în 1532, Imperiul otoman drept unica putere garantă a existenței statelor europene împotriva politicii de dominație a Habsburgilor⁸.

⁶ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, pp. 178-182. Sultanul Selim I a obținut și o importantă victorie împotriva Persiei safavide, la Çaldıran, în 1514 (M. Moukbil Bey, *La campagne de Perse (1514)*, Paris, 1928, pp. 46-78). Conflictul otomano-mameluc nu se punea însă numai sub aspectul rivalității pentru supremație în lumea musulmană, ci și sub cel, mult mai important, al combaterii expansiunii portugheze în bazinul Mării Roșii. Întreaga lume arabă era realmente alarmată de progresele portughezilor în regiune și își legase speranțele de salvare de puterea otomană (Tahsin Gemil, *Români și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 163).

⁷ Fairfax Downey, *Soliman le Magnifique*, traduction française par S. N. Guillemin, Paris, 1930; Tayy Gökbilgin, *L'étendue du pouvoir de Soliman le Magnifique au XVIe siècle*, în “La Monocratie”, XX, Bruxelles, 1970, pp. 627-637. Pentru politica universalistă a turcilor otomani a se vedea și Osman Turan, *Türk cihan hakimiyeti maskâresi tarihi* (Istoria idealului turc de dominație universală), I, Istanbul, 1969, p. 10, apud T. Gemil, *op. cit.*, p. 166.

⁸ I. Ursu, *La politique orientale de François Ier (1515-1547)*, Paris, 1908, pp. 23, 28-29, 31, 40. Pentru rolul turcilor în politica europeană din această perioadă a se vedea, printre altele, C. D. Rouillard, *The Turk in French History. Thought and Literature*, Paris, 1941; N. Pfeffermann, *Die Zusammenarbeit der Renaissance pöpsten mit den Türken*, Winterthur, 1946; Stephen A. Fisher-

Succesul decisiv și ușor obținut de sultan la Mohács⁹ a stabilit și linia principală a ofensivei otomane, pe direcția Belgrad, Buda, Viena. Paralel s-au deschis fronturi de luptă otomane și în Marea Mediterană, împotriva Habsburgilor spanioli, iar luptele duse de flota otomană în Marea Roșie și Oceanul Indian, împotriva portughezilor, pot fi și ele socotite ca acțiuni antihabsburgice, dacă avem în vedere legăturile și interesele Casei de Austria în Portugalia.

În concepția otomană, puterea habsburgică era socotită drept forța reprezentativă a lumii creștine, iar tendințele ei de dominație universală nu numai că rivalizau cu cele ale Porții, dar erau în măsură să pericliteze însăși pozițiile otomane din Europa, Mediterana și Oceanul Indian¹⁰. Este explicabil, așadar, de ce raporturile cu Habsburgii au reprezentat o adevărată cheie de boltă a întregului edificiu politic otoman din Europa, începând cu epoca lui Soliman Magnificul și până la apariția Rusiei țariste ca mare putere.

Evoluțiile politice și militare de pe continentul european, dar mai ales acelea din părțile sale centrale și de sud-est, au făcut ca și situația politică, militară și strategică a Țărilor Române să cunoască importante schimbări. Prăbușirea Ungariei la Mohács, în 1526, și apoi dezmembrarea sa, în 1541¹¹, au făcut ca Țările Române să rămână fără cel mai apropiat și cel mai important aliat al lor în lupta împotriva expansiunii otomane. În lipsa Ungariei, potențialii aliați ai românilor se aflau departe, mai ales Veneția și Habsburgii, iar vecinii nu erau interesați de lupta antiotomană, ca Polonia, sau erau aliați ai turcilor, ca hanatul Crimeii.

Dintre toate cele trei state românești, situația cea mai dificilă o avea Țara Românească. Aceasta fusese prinsă, încă din 1451-1452, într-un

Galați, *Ottoman Imperialism and German Protestantism. 1521-1555*, Cambridge, 1959; A. Bombardi, *Das Osmanische Reich*, în "Historia mundi", t. VII, Bonn, 1958; D. M. Vaughan, *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances. 1350-1700*, Liverpool, 1954; W. E. D. Allan, *Problems of Turkish Power in the Sixteenth Century*, London, 1963; Halil Iamlcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age (1300-1600)*, London, 1973; Paul Coles, *The Ottoman impact on Europe*, London, 1968; Gyula Ráysó, *Buda, Viena e Venezia : i problemi militari e politici del rapporto tra Europa e i Turchi (1521-1532)*, în vol. *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*, a cura di Tibor Klaniczay, Budapest, 1975, pp. 269-270.

⁹ Kemal Pașa Zade, *Histoire de la campagne de Mohács*, ed. Pavet de Courteille, Paris, 1859; E. Bartoniek, *Mohács Magyar országa* (Ungaria de la Mohács), Budapest, 1926; L. Benda, *A Mohács csata* (Bătălia de la Mohács), în "Hadtörténelmi közlemények", 1966, no. 3, pp. 143-147.

¹⁰ T. Gemil, *În fața impactului otoman*, în vol. *Petru Rareș*, coordonatori Constantin Rezachevici, Leon Șimanschi, București, 1978, p. 138.

¹¹ Donald Edgar Pitcher, *An historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden, 1972, p. 111.

sistem de cosuzeranitate ungaro-otoman, dar prăbușirea Ungariei a făcut ca influența Porții să crească în mod considerabil. Încercările de a se opune acestei evoluții, deși sortite eșecului¹², au reușit, totuși, să oprească încercările turcilor de a transforma țara în pașalâc sau de a-i limita drastic autonomia internă.

Moldova, având o situație mai bună după moartea lui Ștefan cel Mare, a reușit să reziste mai bine tentativelor de ingerință în problemele ei interne manifestate de turci¹³, precum și permanentelor incursiuni de pradă

¹² Înainte de prăbușirea Ungariei, Mihnea cel Rău (1508-1509) și Vlad cel Tânăr (1510-1512) au încercat să încline balanța în favoarea acestui stat (Al. Lapedatu, *Mihnea cel Rău și Ungurii. 1508-1510*, în "Anuarul Institutului de istorie națională", I, 1921-1922, Cluj, 1922, pp. 52 și 58-61; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, București, 1976, p. 225; Hurmuzaki, *Documente*, XV,1, pp. 213-214), dar intervențiile otomane, sprijinite de familia boierilor Craiovești, au împiedicat acest lucru (Marino Sanuto, *I Diari*, IX, Venezia, 1883, col. 60, 85, 86, 97-98, 138, 139-142; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Iași, 1883, pp. 473-476). Încercarea cea mai importantă pentru stoparea creșterii influenței otomane în Țara Românească în această perioadă a fost făcută însă de Radu de la Afumați (1522-1529 cu întreruperi) (*Istoria Țării Românești (1290-1690) sau Letopiseul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 44; E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427-1601) collected from British Archives*, London, The Hague, Paris, 1964, pp. 26-27; T. Palade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, pp. 33-34; Petru Demetru Popescu, *Radu de la Afumeși domn al Țării Românești*, București, 1969, p. 29; Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați (1522-1529)*, București, 1983, p. 35; Ion Matei, *Quelques problèmes concernant li régime de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", X, no. 1, 1972, p. 79; Florentina Căzan, Aneta Boiangiu, *Unitatea de acțiune a țărilor române în politica antiotomană europeană (1522-1529)*, în vol. 60 de ani de la fărîrea statului național unitar român, București, 1978, p. 20; Sergiu Iosipescu, *Învezi otomane în ținuturile carpato-dunăreano-pontice (sec. XIV-XVI)*, în "Studii și materiale de muzeografie și istorie militară", 13, 1980, p. 172), dar aceasta a eșuat (Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, pp. XLIV-L; Andrei Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, 1468-1540, Budapest, 1914, pp. 174-175).

¹³ În ceea ce privește amenințarea otomană la adresa Moldovei, iată numai câteva exemple : în 1510, în condițiile declanșării conflictului pentru tronul imperial otoman, Selim, viitorul sultan, manifesta intenția de a cuceri Chilia și Cetatea Albă, implicând, astfel, direct Moldova în luptă, ceea ce îl va determina pe Bogdan al III-lea să ceară ajutor din Ungaria, din Polonia și de la Sibiu (Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 629, 641-642; Iulian Marinescu, *Bogdan al III-lea cel Orb. 1504-1517*, București, 1910, p. 62; Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chuliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 179; idem, *Istoria românilor*, IV, București, 1937, p. 284; Manole Neagoe, *Contribuții la problema aservirii Moldovei față de Imperiul otoman (Înțelegerea dintre Bogdan cel Orb și Selim din anul 1512)*, în "Studii. Revistă de Istorie", tom 17, nr. 2, 1964, pp. 314-315). În 1511, Selim intenționa să transforme Moldova într-o bază de operațiuni pentru armatele sale (Hurmuzaki, *Documente*, II,3, p. 24), iar după ce a cucerit Chilia și Cetatea Albă, a atacat în Rumelia (I. Marinescu, *op. cit.*, p. 68; M. Neagoe, *art. cit.*, p. 317). Datorită acestei amenințări, Bogdan al III-lea și, se pare, Vlad cel Tânăr al Țării Românești, erau gata să intre în luptă cu turcii, așa cum rezultă dintr-o scrisoare a marelui maestru al cavalerilor din Rodos, Emery d'Amboise, trimisă la 10 mai 1511 regelui Angliei, Henric al VIII-lea (E. D. Tappe, *op. cit.*, pp. 19-20). Abia

ale tătarilor din Crimeea¹⁴, vasali ai sultanului. Până în 1538, vitejia domnilor ei și priceperea lor diplomatică au făcut ca relațiile moldo-otomane să nu cunoască modificări importante deși, după 1526, după căderea Ungariei, era evident că turcii vor încerca să-și subordoneze cât mai strâns țara.

În ceea ce privește Transilvania, aceasta s-a desprins, practic, de Ungaria după 1526, iar în 1541, când Soliman Magnificul a cucerit Buda și a desființat și formal regatul ungar¹⁵, ea a devenit un principat autonom aflat sub suzeranitatea Porții, căreia trebuia să-i plătească un tribut anual. Aici pericolul otoman era mai mic decât pentru Țara Românească și Moldova, ceea ce a făcut ca Transilvania să se poată dezvolta în condiții mai bune.

Dacă în sud-estul și centrul Europei relațiile politice internaționale era dominate de expansiunea și de amenințarea otomană, Țările Române aflându-se în prima linie de rezistență împotriva turcilor, în Europa Apuseană factorul hotărâtor al relațiilor internaționale îl constituia lupta pentru supremație în Italia și, odată cu aceasta, pentru preponderență sau hegemonie în tot acest spațiu geografic¹⁶. Războaiele pentru Italia, desfășurate între 1494 și 1559, care au opus în principal Spania și Franța, au

prin acordul încheiat între 25 ianuarie și 6 aprilie 1512, între Bogdan al III-lea și Selim (M. Neagoe, *art. cit.*, p. 320; Marcel Dumitru Ciucă, *Din relațiile Moldovei cu Imperiul otoman în timpul domniei lui Bogdan al III-lea*, în "Revista de istorie", tom 31, nr. 7, 1978, p. 1258), s-a realizat o îndepărtare momentană a amenințării otomane. Dar ea va reveni începând din 1518, fiind determinată de posibilitatea declanșării unei cruciade antiotomane la care se prevedea să participe și Țările Române (Emile Charrière, *Négotiations de la France dans le Levant*, tome I, Paris, 1848, pp. 47-64; J. Martin, *Le Saint-Siège et la question d'Orient au seizième siècle*, în "Revue d'histoire diplomatique", XXX,1, 1916, pp. 35-56; Kenneth M. Setton, *Pope Leo X and the Turkish Peril*, în "Proceedings of the American Philosophical Society", CXIII, Philadelphia, 1969, pp. 367-424).

¹⁴ Tătarii au atacat Moldova în 1510, în două rânduri, în aprilie și în august-septembrie (Hurmuzaki, *Documente*, II,2, pp. 612, 618 și 623; M. Sanuto, *op. cit.*, XI, Venezia, 1884, col. 621, 674; A. D. Xenopol, *op. cit.*, II, p. 509; I. Marinescu, *op. cit.*, pp. 56-59; P. Georgian, *Tătarii în țările românești. III. Invaziile tătare în veacul al XV-lea și prima jumătate a veacului XVI*, în "Convorbiri literare", an 58, iulie-august 1926, p. 599; C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, II,1, ed. a III-a, București, 1940, p. 135; M. Neagoe, *art. cit.*, p. 315), dar au fost respinși. Datorită acestor incursiuni, Bogdan al III-lea a revenit la ideea formării unei mari alianțe împotriva lor. Planul său prevedea ca marele cneaz al Moscovei să atace din nord, polonii pe Bug, iar el însuși spre sud (M. Neagoe, *art. cit.*, p. 318), dar nu s-a putu realiza nimic. Oricum, în februarie 1512, informații venețiene din Constantinopol, arătau că tătarii nu-l vor putea ajuta pe Selim datorită opoziției românilor (M. Sanuto, *op. cit.*, XIII, Venezia, 1886, col. 480). În 1513 tătarii au atacat din nou Moldova (I. Marinescu, *op. cit.*, p. 76; P. Georgian, *art. cit.*, p. 606; C. C. Giurescu, *op. cit.*, II,1, p. 135), după care va urma o perioadă de liniște până în 1518.

¹⁵ D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 111.

¹⁶ E. Fueter, *op. cit.*, pp. 3-4.

avut consecințe deosebit de negative pentru statele din Peninsulă. În afară de devastările pe care orice război le produce, ele au subordonat politic întreaga Peninsulă, cu excepția Veneției și a papalității, puterii învingătoare, care în acest caz a fost Spania.

Veneția, în ciuda aparentei ei slăbiciuni și a faptului că era pe punctul de a fi distrusă de liga de la Cambrai în urma bătăliei de la Agnadello, din 14 mai 1509¹⁷, era singurul stat italian cu adevărat puternic și independent, capabil să rivalizeze cu marile puteri europene ale vremii. Adevărata sferă a intereselor venețiene continua să se afle în Europa de Sud-Est și în Mediterana Orientală, dar politica Republicii, datorită complicațiilor din Italia, nu mai era atât de îndreptată spre Levant ca în perioadele anterioare.. Veneția avea în teritoriile sale italiene, în *terraferma*, aproximativ 1,7 milioane de locuitori¹⁸ și depindea, în bună măsură, de exterior în privința aprovizionării cu cereale. Puterea sa era dată de flotă, de poziția insulară a orașului, de solida organizare politică și de administrația foarte bine organizată. Comerțul și puterea ei financiară nu au fost afectate prea mult de descoperirile geografice, de dezvoltarea Lisabonei și Anversului și nici de expansiunea Imperiului otoman.

În secolul al XVI-lea Veneția a cunoscut cea mai mare bogăție și prosperitate, deși până la sfârșitul războaielor italiene a avut de făcut față multor dificultăți financiare și economice¹⁹ și nu a trăit la "ritmurile cele mai înalte ale economiei mondiale"²⁰. Lumea dominată de negustorii venețieni, Europa Occidentală și Marea Mediteraneană, devine tot mai mică datorită marilor descoperiri geografice²¹, fapt care explică și transferul negustorilor genovezi înspre Peninsula Iberică²².

Deși preocupată de relațiile cu puterile occidentale, mai ales cu Spania și cu Franța, care se luptau pentru a stăpâni Italia, Veneția nu a neglijat deloc relațiile sale cu Imperiul otoman. Aceste relații erau de o deosebită însemnătate deoarece bogățiile și prosperitatea Republicii proveneau, în mare măsură, din teritoriile stăpânite de turci, dar și pentru

¹⁷ *Ibidem*, pp. 406-409.

¹⁸ *Ibidem*, p. 231.

¹⁹ Fernand Braudel, *La vita economica di Venezia nel secolo XVI*, în vol. *La civiltà veneziana nel secolo XVI*, Firenze, 1958, pp. 85-89.

²⁰ *Ibidem*, p. 84.

²¹ Vitorino Magalhães Godinho, *Venise : les dimensions d'une presence face à un monde tellement changé - XVe-XVIe siècles*, în vol. *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, a cura di Hans - Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, I, Firenze, 1977, pp. 19-20.

²² *Ibidem*, p. 20; J. Meuvret, *Etudes d'histoire économique*, Paris, 1971, pp. 236-237.

faptul că posesiunile venețiene din bazinul oriental al Mediteranei erau slab apărate și puteau fi cucerite oricând cu destulă ușurință. Legăturile dintre Veneția și Constantinopol erau permanente în sensul că Republica avea tot timpul în capitala Imperiului otoman un bail, un vice-bail sau un ambasador extraordinar²³. De asemenea, intensitatea comunicațiilor dintre Constantinopol și Veneția era mare, de un curier pe lună²⁴, durata drumului variind între 15 și 81 de zile. Dacă aceste relații diplomatice interesau, mai ales, pe venețieni, un interes, aproape similar, îl aveau și turcii. Fără a avea o reprezentare diplomatică permanentă la Veneția, așa cum avea Veneția la Constantinopol, turcii au trimis în cetatea lagunelor numeroase misiuni diplomatice, numărul lor fiind de 28 în intervalul 1500-1533²⁵, după informațiile furnizate de Marino Sanuto, ceea ce demonstrează că ei aveau față de Veneția o politică deosebită de cea față de alte state creștine. Cu alte cuvinte avem de-a face cu o relație specială între cele două părți.

Aceste relații bune între Veneția și Imperiul otoman, au cunoscut o deteriorare treptată, începând cu anul 1529. Astfel, în acest an Veneția a armat o flotă de 50 de galere²⁶ cu scopul de a preîntâmpina un atac otoman lansat prin surprindere, iar în 1532 diplomații ei au atras atenția Habsburgilor asupra eventualității unui atac otoman²⁷. În anii următori, între 1533 și 1536, Soliman Magnificul a purtat un dificil război împotriva Persiei²⁸, neglijând problemele europene. Între timp, după ce Carol Quintul

²³ F. Lucchetti, L' "affaire Zen" in Levante nel primo cinquecento, în "Studi veneziani", X, 1968, pp. 109-221; Salvatore Carbone, Note introduttive ai dispacci al Senato dei rappresentanti diplomatici veneti, serie Costantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo, Roma, 1974, p. 15. La 6 octombrie 1503, sultanul Baiazd al II-lea acceptase, la cererea ambasadorului venețian Andrea Gritti, ca durata de ședere a bailului în capitala Imperiului otoman să fie de trei ani (*I libri commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti*, tomo VI, în *Monumenti storici della r. deputazione veneta di storia patria*, serie prima, Documenti, vol. XI, Venezia, 1903, p. 68.

²⁴ Pierre Sardella, *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe siècle*, Paris, 1948, p. 64; S. Carbone, *op. cit.*, pp. 24-25.

²⁵ Walter Zele, *Aspetti delle legazioni ottomane nei Diari di Marino Sanuto*, în "Studi veneziani", XVIII, 1989, pp. 241-284.

²⁶ A se vedea rapoartele lui Ioan Pastor trimise lui Ferdinand de Austria, din Ragusa, la 1, 20 și 28 aprilie 1529 (*Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, ed. Emilij Laszowski, vol. I, în *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, vol. XXV, Zagreb, 1914, pp. 145-147, 147-148 și 157-158.

²⁷ L. Ováry, *A Magyar Tudományok Akadémia történeti bizottságának oklevelmasalotai* (Copie de documente din colecția Comisiunii Istorice a Academiei Ungare de Științe), Budapest, II, 1891, pp. 203-205, 217-218.

²⁸ J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, traduit par J. J. Hellert, tome V, Paris, 1836, pp. 202-228.

a cucerit Tunisia, în 1535²⁹, regele Franței, Francisc I, temându-se de o eventuală alianță între Habsburgi și venețieni, a început să facă presiuni la Poartă pentru ca aceasta să amenințe Veneția și, pe această cale, să o determine să se alăture alianței franco-otomane³⁰. Dar rezultatele vor fi exact pe dos. Solul otoman Iunus bey, trimis la Veneția la inițiativa ambasadorului Franței de la Constantinopol, La Forêt, ca să ceară Republicii să devină dușmana dușmanilor sultanului, a primit din partea Senatului un refuz politic, dar ferm³¹. În aceste condiții, Soliman Magnificul, considerându-se jignit, a ordonat capturarea câtorva nave venețiene, arestarea negustorilor venețieni care locuiau la Constantinopol și a amenințat că va ataca personal Republica pentru a răzbuna sângele marinarilor săi uciși, din greșală, de venețianul Canale, în ianuarie 1537³². Aceste amenințări, departe de a-i speria pe venețieni, au avut darul de a coaliza în jurul lor și alte state italiene. Papa Paul al III-lea (1534-1549) a început întărirea fortificațiilor de coastă³³, Carol Quintul a trimis trupe spaniole în Sicilia și sudul Italiei, în Toscana și la Genova au început pregătirile de apărare³⁴. Veneția a început și ea să se pregătească, ambasadorul său de la Roma primind dispoziții să înceapă tratative cu papa și cu cardinalii spanioli³⁵. În același timp, în iarna dintre 1536 și 1537 ea a pus pe picioare o impunătoare flotă, o parte a ei, sub comanda lui Giovanni Vettori, urmând să rămână în Adriatică, iar alta, comandată de Gerolamo Pesaro, trebuia să fie gata pentru a intra în luptă cu turcii³⁶. Totuși, Veneția avea mari îndoieli cu privire la o posibilă alianță cu împăratul Carol Quintul și cu comandantul flotei acestuia din Mediterana, Andrea Doria, dându-și seama că amândoi urmăreau interese personale și puteau să o abandoneze în momentele cele mai grele³⁷.

În aceste condiții nu a mirat pe nimeni declanșarea unui nou război între Imperiul otoman, Veneția și aliații ei. În mai 1537, la Valona, pe

²⁹ C. Brandi, *Charles Quint*, traduit de l'allemand par Guy de Bude, Paris, 1939, pp. 361-363; Otto de Habsbourg, *Charles Quint*, Paris, 1967, pp. 227-230; Reginald Trevor Davis, *The golden century of Spain. 1501-1621*, London, New York, 1964, pp. 94-97.

³⁰ Camillo Manfroni, *Storia della marina italiana dalla caduta di Costantinopoli alla battaglia di Lepanto*, Roma, 1897, pp. 317-318.

³¹ *Ibidem*, p. 318.

³² *Ibidem*.

³³ L. Pastor, *Histoire des papes depuis la fin du Moyen Âge*, XI, traduit par Alfred Poizat, Paris, 1925, p. 224.

³⁴ C. Manfroni, *op. cit.*, p. 318.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 319.

³⁷ *Ibidem*.

coastele albaneze ale Mării Adriatice, Soliman Magnificul a concentrat aproximativ 100 000 de soldați și o flotă alcătuită din 400 de nave de diferite tipuri³⁸. După mai multe incidente, flota otomană, comandată de vestitul corsar Barbarossa, care încercase să ocupe, fără succes, Otranto și Castro, în sudul Italiei³⁹, s-a îndreptat spre Corfu și, la 27 august 1537, a început să debarce trupe în insulă⁴⁰, una din cele mai importante poziții venețiene din Adriatica.

Bătălia pentru Corfu a fost crâncenă, dar de scurtă durată, turcii începând retragerea la 10 septembrie și încheind-o la 16 septembrie⁴¹. În schimb, flota otomană a cucerit, cu destulă ușurință, insulele Schiros, Egina, Patmos, Stamfalia, Paros și Tinos⁴², în timp ce trupele de uscat îl învingeau pe generalul imperial Katzianer, la Gorian, la 9 octombrie 1537⁴³.

Pe plan diplomatic, Veneția a desfășurat o intensă activitate în vederea realizării unei ligi sfinte antiotomane. Au fost stabilite contacte intense cu șahul Persiei, Șah Tahmasp⁴⁴, cu papa Paul al III-lea, cu împăratul Carol Quintul, cu regele Franței, Francisc I și cu alte puteri

³⁸ *Descrizione della guerra seguita la serenissima repubblica di Venetia e sultan Solimano imperator de Turchi l'anno 1537 di Francesco Longo*, in *Commissiones et relationes venetae*, tomus II, ed. Sime Ljubić, în *Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium*, vol. VIII, Zagrabiae, 1877, p. 116.

³⁹ *Ibidem*; C. Manfroni, *op. cit.*, p. 320; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 225; E. Charrière, *op. cit.*, I, p. 330; Edouard Petit, *André Doria. Un amiral condottiere au XVIe siècle (1466-1560)*, Paris, 1887, p. 167.

⁴⁰ *Descrizione della guerra seguita...*, p. 116; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 321-324; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 226.

⁴¹ *Descrizione della guerra seguita...*, p. 117; Marco Guazzo, *Historia di tutte le cose degne di memoria quai del anno MDXXIII, sino a' questo presente sono occorse nella Italia, nella Provenza, nella Franza, nella Picardia, nella Fiandra, nella Normandia, nel regno di Campagna, nel regno d'Artois, nella Inghilterra, nella Spagna, nella Barbaria, nella Elemenayna, nella Ungaria, nella Boemia, nella Pannonia, nella Germania, nella Dalmatia, nella Macedonia, nella Grecia, nella Morea, nella Turchia, nella Persia, nella India, et altri luoghi, cosi per terra come per mare, col nome di molti huomini scienziati. Opera nova et novamente con la sua Tavola stampata*, In Venetia, 1540, f. 170r.-170v.; Francesco Sansovino, *Dell'istoria universale dell'origine ez impero de turchi*, In Venetia, 1564, f. 292v.; Gasparo Bugati, *Historia universale di... bnella quale con ogni candideza di verità si racconta brevemente e con bell'ordine tutto quel che è successo dal principio del mondo finoall'anno MDLXIX*, Venetia, 1569, pp. 848-849; Paolo Paruta, *Historia venetiana di... cavaliere et procuratore di S. Marco divisa in due parti con privilegii*, In Venetia, 1605, pp. 611-613; Giovanni Sagredo, *Memorie storiche de monarchi ottomani*, Venetia, 1673, pp. 348-354; Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, II edizione, tomo VI, Venezia, 1914, pp. 23-26.

⁴² C. Manfroni, *op. cit.*, p. 324.

⁴³ L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 228.

⁴⁴ Luigi Bonelli, *Il trattato turco-veneto del 1540*, f. a., f. I., pp. 26, 27, 29.

dispuse să intre în liga antiotomană⁴⁵. Printre cei cu care s-a intrat în legătură a fost și domnul Moldovei, Petru Rareș, inițiativa aparținându-i însă acestuia prin trimiterea la Veneția a episcopului Vasile⁴⁶, care trebuia să se întâlnească aici cu un reprezentant al lui Carol Quintul, Dionisio della Vecchia⁴⁷.

În ceea ce-l privește pe Petru Rareș, acesta era conștient că momentul înscăunării sale de la începutul anului 1527 a facilitat ingerințele otomane în problema succesiunii voievodale în Moldova⁴⁸. Din această cauză el a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a reechilibra raporturile moldo-otomane, dar împrejurările politice internaționale nu mai erau la fel de favorabile ca pe vremea părintelui său, Ștefan cel Mare. Războiul său cu Polonia, pentru Pocuția, din 1531⁴⁹, a făcut ca încă din primăvara acestui an să apară la Constantinopol ideea înlocuirii sale din domnie⁵⁰. Asasinarea trimisului sultanului, Aloisio Gritti, la 28 septembrie 1534⁵¹, a întărit această idee, astfel încât lui Rareș nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să caute ajutor în tabăra creștină. Astfel, la 4 aprilie 1535, la Iași, el a

⁴⁵ *I libri commemoriali...*, VI, pp. 230, 231.

⁴⁶ Pentru relațiile lui Petru Rareș cu Carol Quintul și cu imperialii, în general, a se vedea Alexandru Ciorănescu, *Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul*, în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XVII, București, 1935-1936, pp. 241-256; Ștefana Simionescu, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourgs pendant le règne de Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XVI, no. 3, 1977, pp. 453-467; Eugen Denize, *Moldova lui Petru Rareș între imperiali și otomani*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XXVI/1, 1989, pp. 235-247.

⁴⁷ Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 17. Pentru Dionisio della Vecchia, sârb de origine, pe adevăratul său nume Bojidar Vuković, a se vedea Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est Européen a l'aube de l'âge moderne*, București, Paris, 1980, pp. 39-40 și 260-261.

⁴⁸ T. Gemil, *În fața impactului otoman*, p. 139.

⁴⁹ Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment II, pp. 23-24; N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 195; Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, București, 1982, pp. 84-85; Ilie Corfus, *Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Moldova*, în "Romanoslavica", X, 1964, p. 321; Al. Czálowski, *Pitwa pod Obertynem. 22 sierpnia 1531 (Lupta de la Obertyn din 22 august 1531)*, ed. a II-a, Lwow, 1931, pp. 22-24; I. Ursu, *Bătăliile de la Gwozdzic și Obertyn (1531)*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. II, t. XXXV, 1912-1913, pp. 429-441; *Historia Polski*, I,2, Warszawa, 1957, pp. 209-210.

⁵⁰ Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 87.

⁵¹ A. de Gevay, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnusse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI-XVII. Jahrhundert*, vol. II, Wien, 1838, p. 11; Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî dupăunele documente turcești inedite (1533-1534)*, în "Studii și materiale de istorie medie", VII, 1974, p.108; Ștefana Simionescu, *Țările române și începuturile politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526-1594)*, în "Revista de istorie", tom 28, nr. 8, 1975, p. 1025; T. Gemil, *În fața impactului otoman*, pp. 147-149; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 113-115.

încheiat un tratat de alianță cu Ferdinand de Austria⁵², tratat prin care s-a angajat, cu toată fermitatea, pe calea luptei antiotomane.

În acest fel, la începutul anului 1538, Petru Rareș a fost integrat complet în sistemul de alianțe antiotomane realizat, mai ales, cu ajutorul diplomației venețiene. La 8 februarie 1538, la Roma, s-a încheiat o ligă sfântă antiotomană cu participarea cetății lagunelor, a împăratului Carol Quintul și a papei Paul al III-lea⁵³, urmată de tratatul de la Oradea, de pace și colaborare între Ioan Zápolya și Ferdinand de Austria, din 24 februarie⁵⁴, tratat care-l includea, automat, și pe Petru Rareș în virtutea alianței sale cu Ferdinand⁵⁵. Prin urmare, se crease, cel puțin teoretic, o vastă coaliție antiotomană, care se întindea din Moldova, prin Ungaria, Imperiul habsburgic, Veneția și Roma, până în Spania. Dacă avem în vedere și activitățile maritime ale portughezilor din Oceanul Indian și pericolul potențial reprezentat de Persia, se părea că Imperiul otoman fusese prin într-un vast cerc de alianțe ostile care amenințau să-l stranguleze. Dar aceasta este doar o primă impresie care se dovedește, la o sumară analiză, ca fiind lipsită de fundament. Vasta coaliție antiotomană, ca orice coaliție de acest fel, își avea slăbiciunile ei, care erau mai importante decât punctele tari.

Astfel, alianța dintre Veneția și Carol Quintul era puternic subminată de neîncredere și suspiciuni. Fiecare din părți se temea ca cealaltă să nu încheie o pace separată cu sultanul sau ca nu cumva să facă jocul turcilor pentru atingerea propriilor scopuri și interese. Din această cauză, atât Veneția, cât și Carol Quintul au tatonat terenul în vederea încheierii unei păci separate cu turcii⁵⁶, ceea ce a făcut ca alianța să fie șubredă chiar de la început. Apoi, în 1538, Carol Quintul, presat și de conflictul cu Franța, care

⁵² Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 91-94; Johann Christian von Aretin, *Beiträge zur Geschichte und Literatur*, vol. VII, *Acta legationis Georgii Reichstorffer. 1527-1535*, München, 1806, pp. 210-216; Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare*, București, 1978, p. 77; Ștefana Simionescu, *Țările române și începuturile politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic...*, p. 1206; eadem, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne de Petru Rareș...*, p. 462; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 116-117.

⁵³ *I libri commemoriali...*, VI, pp. 231-232; G. Bugati, *op. cit.*, p. 851; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 231; I. Ursu, *La politique orientale de François Ier...*, p. 106; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 142-143.

⁵⁴ A. Karoly, *Adalek a Nagyvaradi béke az 1536-1538 évek történénez* (Contribuții la istoria păcii de la Oradea din 1536-1538), Budapest, 1879, p. 225; *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690)*, Bearbeitet von Roderich Goos, Wien, 1911, pp. 66-85; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 228; I. Ursu, *op. cit.*, p. 110; Manole Neagoe, *Petru Rareș și campania din 1538*, în "Revista arhivelor", an LIII, vol. XXXVIII, nr. 4, 1976, p. 392; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 87.

⁵⁵ Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 143.

⁵⁶ P. Paruta, *op. cit.*, p. 389.

le va încheia abia prin armistițiul de la Nisa, din 18 iunie⁵⁷, și prin întâlnirea cu Francisc I de la Aigues Mortes⁵⁸, a propus desfășurarea doar a unor acțiuni defensive, cele ofensive urmând a fi amânate pentru anul următor⁵⁹. El se temea de cavaleria ușoară otomană, foarte mobilă, și considera preferabilă o atitudine defensivă, bazată pe un puternic sistem de fortificații⁶⁰, ținând cont, în aceste propuneri, și de ostilitatea manifestată în Spania față de orice plan de cruciadă care depășea limitele Africii de Nord⁶¹. În același timp, el avea o atitudine duplicitară față de Veneția, deoarece, prin intermediul lui Alonso de Alarcón și Juan de Vergara, a intrat în tratative cu Barbarossa, de la care a încercat să obțină promisiunea că-l va ajuta să atace Veneția⁶², iar lui Andrea Doria, comandantul genovez al flotelor sale, i-a ordonat să nu intre în luptă cu turcii, dar să-i împingă cât mai departe pe venețieni.

În aceste condiții, flota cruciată se aduna foarte greu, ceea ce a permis turcilor să treacă la ofensivă. Barbarossa a cucerit insulele Sporade de Nord, sangeacebiul de Moreea a atacat Nauplia și Monemvasia, iar un corp de armată otoman din Bosnia a atacat Sebenico, Antivari și alte posesiuni venețiene din Dalmația⁶³. Flota creștină, dezbinată de neîncredere și suspiciuni, nu a fost în stare să-l atace și să-l distrugă pe Barbarossa la Prevesa, la 27 septembrie 1538⁶⁴, această bătălie, terminată nedecis, prin consecințele sale, a furnizat turcilor un mare avantaj moral și a făcut ca ei să domine Mediterana până la bătălia de la Lepanto, din 1571, și până la recucerirea Tunisului, din 1574.

Războiul turco-venețian declanșat în vara anului 1537 și amplificat la începutul anului 1538, prin formarea unei ligi sfinte antiotomane, despre care am vorbit ceva mai sus, a constituit, la fel ca și în trecut, un bun prilej pentru domnitorul Moldovei, Petru Rareș, de a încerca să-și scoată țara din sfera de influență a Imperiului otoman. Deși Petru Rareș avea aliați îndepărtați și dușmani apropiați, totuși, în condițiile anului 1537, când toate

⁵⁷ Antonio Ballesteros y Beretta, *Historia de España y su influencia en la historia universal*, ed. segunda, vol. VI, Barcelona, 1950, pp. 119-120; L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 242.

⁵⁸ Marqués de Lozoya, *Historia de España*, tomo III, Barcelona, 1977, pp. 403-405.

⁵⁹ L. Pastor, *op. cit.*, XI, p. 237.

⁶⁰ C. Brandi, *op. cit.*, p. 415.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 332-333.

⁶³ *Ibidem*, p. 330.

⁶⁴ *Descrizione della guerra seguita...*, pp. 125-126; M. Guazzo, *op. cit.*, f. 198v.-f. 206v.; G. Bugati, *op. cit.*, pp. 969-875; C. Manfroni, *op. cit.*, pp. 335-345; Nicolae Koslinski, *Războie pe mare în veacul al XVI-lea. Preveza și Lepanto*, București, 1991, pp. 63-74.

încercările de mediere în conflictul său cu Polonia eșuaseră⁶⁵ și când el risca să fie prins ca într-un clește între poloni, turci și tătari, a considerat că cea mai bună apărare este atacul. Astfel, fie la sfârșitul lui 1537⁶⁶, fie la începutul anului 1538⁶⁷, Petru Rareș a încetat plata tributului față de Poartă, sfidându-l deschis pe sultan și deschizând drumul pentru o confruntare decisivă între cele două părți. Domnitorul Moldovei nu l-a uitat nici pe regele Poloniei, Sigismund I, căruia i-a scris, la 24 iulie 1537, amenințându-l cu războiul⁶⁸. Drept răspuns, în noiembrie polonii au întreprins o incursiune în Moldova, Rareș făcând și el același lucru în Polonia, în luna ianuarie, iar la 1 februarie moldovenii au zdrobit un corp de oaste polon pe râul Siret⁶⁹.

Între timp, avertizat de pregătirile care se făceau împotriva sa⁷⁰, Soliman Magnificul a hotărât să declanșeze o puternică ofensivă politico-militară, care viza toate zonele de interes major pentru Imperiul otoman: Europa, Mediterana și Oceanul Indian⁷¹. Principalul punct de izbire a fost ales de sultan în Moldova⁷², datorită, pe de o parte, importanței pe care o avea această țară prin potențialul său economic, demografic și militar, în cadrul vastelor sale planuri de expansiune în Europa, iar pe de altă parte, datorită izolării politice în care se afla Petru Rareș, înconjurat numai de dușmani și având aliați îndepărtați, puțin dispuși să-și îndeplinească

⁶⁵ Încercări de mediere au fost întreprinse de moscoviți și de Ferdinand de Austria, dar toate au eșuat (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 97; II,4, p. 106), neputându-se obține încheierea unei păci (*Ibidem*, II,1, pp. 147-148).

⁶⁶ După mărturia lui Paolo Giovio în *Arhiva istorică a României*, II, București, 1865, p. 36.

⁶⁷ T. Gemil, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le première règne de Petru Rareș (1527-1538)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XVII, no. 2, 1978, p. 306.

⁶⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, p. 147.

⁶⁹ Veniamin Ciobanu, *Les relations politiques de la Moldavie avec la Pologne pendant le première règne de Petru Rareș /1527-1538)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", XVII, no. 2, 1978, p. 287.

⁷⁰ Se pare că sultanul aflate – prin intermediul unui spion polon – suficiente informații despre tratatul dela Oradea dintre Ferdinand de Austria și Ioan Zăpolya (Ismail Hakkî Uzunçarsılı, *Osmanli Tarihi (Istoria otomană)*, vol. II, ed. a II-a, Ankara, 1964, p. 337, apud T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în vol. *Petru Rareș*, p. 153).

⁷¹ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, 1978, pp. 184-186; T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 154; J. de Hammer, *op. cit.*, V, p. 286. Pentru confruntările din Marea Roșie și Oceanul Indian dintre otomani și portughezi, considerați ca aliați siguri ai blocului habsburgic și ai Spaniei, a se vedea, printre altele F. C. Danvers, *The portuguese in India being a history of the rise and decline of their eastern empire*, London, 1894, vol. I, pp. 425-430; Dames Longworth, *The portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*, în "Journal of the Royal Asiatic Society", january, 1921, pp. 1-128; A. S. de Souza, *Historia de Portugal*, Barcelona, 1929, p. 129; A. Reid, *Sixteenth Century Turkish Influence in eastern Indonesia*, în "Journal of Southeast Asian History", vol. X, 1969, pp. 395-414.

⁷² T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 153; idem, *Les relations de la Moldavie avec la Porte ottomane pendant le première règne de Petru rareș*, pp. 291-312.

făgăduielile. În concepția sultanului, lovitura aplicată lui Rareș trebuia să destrame întreaga coaliție creștină, încă insuficient consolidată, și să întărească pozițiile otomane în Moldova, menajându-se însă relațiile cu Polonia.

Aceste intenții ale sultanului, faptul că el îl considera pe Rareș un membru al coaliției creștine îndreptate împotriva sa, rezultă cu toată claritatea din ceea ce ne spun cronicarii turci. Astfel, *Rustem-pașa* scrie următoarele : “Voievodul Moldovei, Petri, care se supunea de obicei Porții, făcu cauză comună cu ghiaurii. De aceea s-a hotărât pedepsirea lui”⁷³. *Mehmed-pașa Küciük Nişandji* confirmă același lucru : “Afurisitul de moldovean, cel cu apucături rele, de când era tributar al Porții, a făcut înțelegere și s-a unit cu craii frânci și germani, hotărând între ei să pricinuiască pagube ținuturilor islamice”⁷⁴. *Nasuh Matrakci* oferă explicații asemănătoare, dar folosește mai multe cuvinte: “Acest Petru, fiind unul dintre umilii ghiauri răufăcători disprețuiți de săgețile nimicitoare ale musulmanilor, încă de pe vremea marilor strămoși și părinți generoși ai mării sale sultanul, care este umbra lui Allah și calif pe pământ, arăta supunere, devotament și sinceritate față de Pragul și Curtea cea ocrotitoare a lumii și chiar era supus, plătind tributul cu propria sa mână. În felul acesta, el era liniștit și fără griji, dar, dintr-o dată, fiind ademenit de șoaptele rătăcitoare ale satanei înșelătoare el s-a aliat și a făcut cauză comună în viclesuguri și fătărnicii, cu ghiaurii răi din fire, precum și cu dușmanii plini de răutate și demni de infern, apucând astfel pe calea răzvrătirii, a vicleniei și a discordiei...De aceea, s-a hotărât să se pornească la război pentru a stinge cu puterea săbiilor focul vieții lor trecătoare, înainte ca acești răzvrățiți să se agite întocmai ca valurile mării...”⁷⁵. Pentru *Mustafa Gelalzade* cauzele expediției lui Soliman Magnificul în Moldova au fost două și anume: încheierea unei alianțe împotriva Imperiului otoman, la care participau și moldovenii, și “...nesocotitele fapte de nesupunere ale acestora”⁷⁶. *Mustafa Ali* consideră și el că principala cauză a expediției sultanale în Moldova a fost coaliția puterilor creștine la care Petru Rareș se alăturase⁷⁷, la fel ca și Mehmed bin Mehmed din ale cărui cuvinte se

⁷³ Rustem-pașa, *Tarih-i a l-i Osman* (Istoria dinastiei otomane), în *Cronici turcești privind țările române*, Extrase, vol. I, Sec. XV-mijlocul sec. XVII, ed. Mihail Guboglu, Mestafa Ali Mehmed, București, 1966, pp. 254-255.

⁷⁴ Mehmed-pașa Küciük Nişandji, *Tarih-i Nişandji* (Cronica lui Nişandji), în *ibidem*, p. 289.

⁷⁵ Nasuh Matrakci, *Fetihname-i Kara – Bogdan* (Cronica cuceririi Moldovei), în *ibidem*, p. 221.

⁷⁶ Mustafa Gelalzade, *Tabakat al-memalik ve daradjat al-mesalik* (Păturile sociale și slujbele în Imperiul otoman), în *ibidem*, p. 261.

⁷⁷ Mustafa Ali, *Kühn – ül- ahbar* (Esența informațiilor), în *ibidem*, p. 350.

înțelege același lucru: “Până atunci nu se știa în ce parte se va îndrepta sultanul. Dar venindu-i padișahului un gând luminat și anume că afurisitul voievod al Moldovei, numit Petre, era supus numai în aparență și că de fapt el era un răzvrătit, a hotărât ca expediția să fie îndreptată împotriva țării Moldovei”⁷⁸.

Campania lui Soliman Magnificul împotriva Moldovei a ușurat, bineînțeles, într-o oarecare măsură, situația venețienilor, permițându-le chiar să preia temporar inițiativa militară. Simultan cu declanșarea campaniei sultanale, nave venețiene conduse de amiralul Capello, și papale conduse de Grimani, au lansat atacuri izolate în Marea Egee, căutând să obțină anumite succese înainte de sosirea comandantului suprem al flotelor aliate, amiralul genovez Andrea Doria⁷⁹. Aceste acțiuni venețiene sunt menționate de cronicarul *Mustafa Gelalzade*, care spune că în timp ce turcii treceau Prutul, sangeacbeiu de Karli-ili, de pe coastele Moreii, a trimis olăcari care au ajuns la sultan și i-au spus că datorită concentrării forțelor împotriva Moldovei, ținuturile din peninsulă sunt slăbite, iar venețienii au încercat să profite de această situație. Sultanul însă le-a răspuns că lupta cu Petru Rareș fiind foarte apropiată, ei trebuiau să se opună venețienilor și să câștige timp până când va putea să le trimită ajutoare⁸⁰.

Adevărul este însă că, simultan cu declanșarea expediției împotriva Moldovei, Soliman Magnificul și-a trimis flota împotriva venețienilor și a aliaților lor. *Ibrahim Pecevi*, în cronica sa, prezintă lucrurile exact în această lumină : “Dar gândul că ghiaurii moldoveni au nesocotit cu totul poruncile împărătești, dar că nu se pot răscula și răzvrăti în mod fățiș, a prins rădăcini în sufletul sultanului. Atunci, nespunând nimănui ceea ce gândea cu privire la aceasta, el a poruncit să se facă pregătiri pentru expediție. Mai întâi a dat o atenție deosebită flotei imperiale și după ce a terminat sforțările în acest sens, așa cum se cuvine, au scos-o și au trimis-o spre părțile dușmanului”⁸¹. Aceleași informații pot fi găsite și în cronica lui *Mustafa Ali*. Acesta arată că auzind de marile pregătiri făcute de creștini împotriva sa, sultanul a trimis, la 7 iunie 1538, din Cornul de Aur, o flotă mare de 200 de corăbii sub comanda marelui capudan Hairedin-pașa (Barbarossa). La această flotă mai participau și 3 000 de pușcași, precum și

⁷⁸ Mehmed bin Mehmed, *Nuhbet-üt-tevarih ve'l-ahbar* (Cronică aleasă și informativă), în *ibidem*, p. 411.

⁷⁹ Alif Büyüstugrul, *Preveze deniz muharebesine ilişkin garcesler* (Adevăruri legate de bătălia navală de la Prevesa), în “Bellekten”, XXXVII, 1973, no. 145, Ankara, pp. 51-85, apud T. Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză...*, p. 157.

⁸⁰ Mustafa Gelalzade, *op. cit.*, pp. 266-267.

⁸¹ Ibrahim Pecevi, *Tarih-i Pecevi* (Cronica lui Pecevi), în *Cronici turcești*, I, p. 478.

sangeacbeii din ținuturile Kodja-ili, Tekei-ili, Hamid-ili și Alaia, cu oștile lor. În același timp, 20 de vase au fost trimise și lui Suleiman-pașa, beilerbeii Egiptului, pentru a apăra coastele acestei țări⁸².

În acest fel, după ce l-a zdrobit pe Petru Rareș și a scos Moldova din coaliția antiotomană, Soliman Magnificul, pe drumul de întoarcere, aflându-se la Isaccea, a primit soli din partea și Barbarossa, care l-au informat despre succesul de la Prevesa: “În timp ce mărețul Sultan era preamărit la malul Isaccei pentru cucerirea țării Moldovei, au sosit olacii marelui amiral Hairedin-pașa (care au povestit despre victoriile flotei imperiale)”⁸³, ne spune *Mustafa Ali*. Informații similare pot fi întâlnite și în cronicile lui *Ibrahim Pecevi*⁸⁴ și *Mehmed bin Mehmed*⁸⁵.

În ceea ce privește campania din Moldova, Petru Rareș nu a avut nici o șansă să-i facă față cu succes. Spre deosebire de Ștefan cel Mare, el nu a fost în măsură să evite un atac din mai multe direcții împotriva țării sale și nici comploturile interne care aveau să-i aducă prăbușirea. Atacat simultan de polonii conduși de Jan Tarnowski⁸⁶ și de tătarii conduși de hanul Sahib Ghiray⁸⁷. Rareș a reușit să le facă față, cu primii încheind tratatul de la Hotin⁸⁸, iar pe ceilalți învingându-i la Ștefănești⁸⁹, dar părăsit de familiile

⁸² Mustafa Ali, *op. cit.*, p. 350.

⁸³ *Ibidem*, p. 355.

⁸⁴ Ibrahim Pecevi, *op. cit.*, p. 481.

⁸⁵ Mehmed bin Mehmed, *op. cit.*, pp. 412-413.

⁸⁶ Zsuzlaw Spieralski, *Jan Tarnowski (1488-1561)*, Warszawa, 1977, pp. 287, 289-290; Wladyslaw Pociecha, *Kralowa Bona (1494-1557), Czasy i ludzie Odrodzenia* (Regina Bona (1494-1557). Timpurile și oamenii Renașterii), vol. II, Poznan, 1949, pp. 215-217; Th. Holban, *Documente românești din arhivele polone și franceze*, în “Anuarul Institutului de istorie și arheologie “A. D. Xenopol”, XIII, 1976, p. 285; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 319; idem, *Studii și documente*, XXIII, București, 1913, pp. 40-41; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 89; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 148; Constantin Rezachevici, *Tratatul dintre Petru Rareș și Sigismund I (29-31 august 1538) din vremea campaniei lui Soliman Magnificul în Moldova*, în “Cercetări istorice”, serie nouă, IX-X, Iași, 1978-1979, p. 312, 314-315, n. 99; V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 170.

⁸⁷ Lütfi-pașa, *Tevarih-i Al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), în *Cronici turcești*, I, pp. 247-248; Remal Hodja, *Tarih-i Sahib Ghiray Han* (Istoria hanului Sahib Ghiray), ed. Özlap Gökbilgin, Ankara, 1973, pp. 25-26, apud T. Gemil, *Les relations de la Moldavie avec la Porte Ottomane...*, p. 308; *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, pp. 382-385; Ștefana Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit*, în “Studii. Revistă de istorie”, tom 25, nr. 2, 1972, p. 232; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, pp. 145-146.

⁸⁸ Hurmuzaki, *Documente*, II,4, pp. 156-157 și II,1, p. 182; C. Rezachevici, *art. cit.*, pp. 320-325; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 89; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 149; M. Neagoe, *art. cit.*, p. 395; Șt. Simionescu, *Noi date despre situația internă și externă a Moldovei...*, pp. 225-226; Mihail Guboglu, *Campania lui Soliman Magnificul în Moldova*, în vol. *Români în istoria universală*, III,3, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1988, pp. 1-20.

boierești ale Găneștilor și Arbureștilor⁹⁰, el nu a mai putut rezista în fața uriașei armate a sultanului, care a pătruns în Suceava la 15 septembrie⁹¹.

Prin căderea lui Petru Rareș și ieșirea Moldovei din coaliția antiotomană, la care s-a adăugat și insuccesul de la Prevesa, venețienii și-au dat seama că războiul era definitiv pierdut. La acesta s-a adăugat, în toamna lui 1538, cucerirea poziției de la Castelnouvo, din apropiere de Cattaro, care în loc să fie cedat venețienilor, a fost ocupat de o garnizoană spaniolă⁹². Diplomația Republicii a intrat imediat în funcțiune pentru a limita pierderile și a încheia o pace cu sultanul în condiții cât mai onorabile. Spre sfârșitul lui 1538 a fost trimis, cu acest scop, la Constantinopol, Lorenzo Gritti, care însă nu a reușit să obțină decât un scurt armistițiu⁹³. Încă două misiuni diplomatice conduse de Pietro Zen și Tommaso Contarini⁹⁴ nu au dus nici ele la vreun rezultat. Abia Alvisio Badoer, care a sosit la Constantinopol la 15 aprilie 1540 și a fost primit de sultan la 25 aprilie, a putut începe discuții serioase pentru încheierea unei păci⁹⁵. La început, Soliman Magnificul, informat de napolitanul Cantelmo în legătură cu limitele împunătorilor solului venețian, a solicitat cedarea Naupliei și Malvasiei din Moreea. În luna mai Badoer a informat Senatul despre aceste pretenții și ele au fost acceptate, la 11 iunie. La 28 iulie, sultanul a propus un tratat preliminar de pace prin care se prevedea ca Veneția să cedeze Nauplia, Malvasia și să plătească 300 000 de țechini de aur în schimbul păcii și a libertății de comerț. Venețienii urmau să aibă dreptul de a face comerț la Constantinopol, Galata, în Siria și Egipt, dar atunci când vor dori să treacă prin strâmători și să meargă în alte porturi turcești, vor trebui să avizeze anticipat pe comandantul locului și să obțină de la el aprobarea necesară. Dacă flotele se vor întâlni pe mare erau obligate să se trateze cu prietenie, Veneția se angaja să-i predea pe toți piraiții prinși și să păstreze

⁸⁹ *Cronica moldo-polonă*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 184; M. Neagoe, *art. cit.*, p. 395; Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, p. 150.

⁹⁰ Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'esservissement de la Moldavie par l'Empire ottoman*, în "*Nouvelles Études d'Histoire*", prezentate a u Xe Congrès International des Sciences Historiques, Roma, 1955, Bucarest, 1955, pp. 241-264; Șt. S. Gorovei, *Găneștii și Arbureștii. Fragmente istorice (1538-1541)*, în "Cercetări istorice", serie nouă, II, Iași, 1971, pp. 143-146; D. Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, p. 199.

⁹¹ R. Constatinescu, *op. cit.*, p. 91; Șt. S. Gorovei, *Petru Rareș*, p. 153.

⁹² C. Manfroni, *op. cit.*, p. 347.

⁹³ *Ibidem*, pp. 348-349.

⁹⁴ V. E. Musatti, *Storia di un lembo di terra*, Padova, 1886, p. 810.

⁹⁵ L. Bonelli, *art. cit.*, p. 1.

neutralitatea atunci când flota turcă va acționa în Mediterana împotriva altor inamici. De asemenea, cetatea lagunelor se obliga să plătească pentru insula Zante, 500 de florini anual, iar pentru Cipru 8 000⁹⁶. Acest tratat preliminar a ajuns la Veneția la mijlocul lunii august, pacea definitivă fiind încheiată la 20 octombrie 1540⁹⁷. Aici se mai stipula că venețienii nu vor putea intra pe neașteptate în Constantinopol, Galata, Alexandria, în Egipt și în Siria, în Gallipoli și în strâmtori, în porturile militare de la Lepantó și Prevesa, în golful Modon⁹⁸. În ansamblu, era o pace nefavorabilă pentru Veneția, aceasta pierdea alte câteva teritorii importante, se obliga să respecte cu și mai multă strictețe regulile impuse de sultan comerțului său din Levant, dar altă soluție nu exista dacă Republica dorea să-și păstreze acest comerț. Dacă politic și militar Veneția încheia războiul înfrântă, din punct de vedere comercial ea nu va avea decât de câștigat, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu excepția războiului din 1570-1573, ea trăind, după expresia lui Fernand Braudel, în ritmurile cele mai înalte ale economiei mondiale.⁹⁹

În schimb, pentru Moldova, înfrângerea din 1538 a avut numai consecințe negative. În primul rând, a avut loc o alterare gravă a statutului Moldovei în relațiile cu Poarta otomană¹⁰⁰, moștenirea politică a lui Ștefan cel Mare fiind risipită în acest an. În al doilea rând, dar la fel de important, Moldova a suferit dureroase pierderi teritoriale, ea nemaleușind să atingă niciodată hotarele din 1538. Dacă inițial, Soliman Magnificul a dorit să transforme Moldova în pașalâc¹⁰¹, mai ales că imaginea turcilor despre ea era una de adevărat paradis terestru¹⁰², datorită opoziției boierimii, dispusă

⁹⁶ *Ibidem*, pp. 4-10.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 12.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ F. Braudel, *art. cit.*, p. 84.

¹⁰⁰ Șt. S. Gorovei, *Moldova în "CasaPăcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XVII, 1980, pp. 663-664; Gheorghe Pungă, *Țările române în contextul relațiilor politice sud-est europene la mijlocul secolului al XVI-lea (1538-1572)*, în vol. *României în istoria universală*, I, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1986, p. 43; Ion Aurel Pop, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca", XXVII, 1985-1986, Cluj-Napoca, 1987, p. 79; T. Gemil, *României și otomanii...*, p. 187.

¹⁰¹ Remal Hodja, *op. cit.*, p. 25 apud T. Gemil, *Agresiunea otomao-tătaro-polonă...*, p. 154; Mustafa Gelalzade, *op. cit.*, ed. cit., pp. 269-270; M. Guboglu, *Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/954)*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 9, nr. 2-3. 1956, pp. 107-123.

¹⁰² "În țara Moldovei cea ca o grădină înverzită, ca un paradis și ca o grădină de trandafiri...". (Nasuh Matrakci, *op. cit.*, ed. cit., p. 231).

totuși să-l părăsească pe Rareș¹⁰³, și a Poloniei¹⁰⁴, care nu putea accepta o astfel de evoluție, el a renunțat la acest gând. S-a mulțumit numai să cucerească Brăila¹⁰⁵, în Țara Românească și, inițial, toată Moldova dintre Prut și Nistru, viitoarea Basarabie, punând sangeacbei la Soroca și Buz¹⁰⁶.

Mai mult, la începutul anului 1539, turcii au trecut la ridicarea unei fortificații în zona graniței cu Polonia, trimițând aici și 7 000 de oameni¹⁰⁷. Polonezii mai erau îngrijorați și de fortificațiile pe care turcii începuseră să le ridice la Tighina și la Orhei, în nordul Moldovei¹⁰⁸. La 30 septembrie însă, așa cum anunța nunțul apostolic din Viena, Fabio Mignaeelli¹⁰⁹, sultanul renunțase să mai construiască fortificații în nordul Moldovei

Pentru moldoveni, pentru boierimea moldoveană, pierderile teritoriale de dincolo de Prut erau însă foarte mari, din această cauză ei împingându-i pe domnitorii Ștefan Lăcustă și, mai ales, Alexandru Cornea, să recucerească aceste teritorii la sfârșitul anului 1540 și începutul lui 1541. S-au desfășurat lupte în zona cetăților Tighina, Chilia, Cetatea Albă și Oceakov¹¹⁰, dar acestea, după încheierea păcii dintre turci și venețieni, nu s-

¹⁰³ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 156; M. Neagoe, *art. cit.*, p. 396; I. A. Pop, *art. cit.*, p. 80.

¹⁰⁴ Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment II, pp. 104-106, 108-110.

¹⁰⁵ C. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, 1968, p. 39; Radu I. Perianu, *Raiua Brăilei. Noi contribuțiuni*, în "Revista Istorică Română", XV, fasc. III, 1945, p. 290; Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raielii Brăilei*, în "Balcania", IV, București, 1941, p. 464; Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (secolele XIV-XVI)*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, pp. 281-282.

¹⁰⁶ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, *Acte și scrisori (1527-1572)*, București, 1929, p. 18; N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, București, 1992, pp. 195-196.

¹⁰⁷ A. Veress, *Acta et epistolae*, p. 297; Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 33; III. Pál Pápa és Farnese Sándor bibornok magyarrország venatkozó diplomacziái levelezése (1535-1549) (Corespondența diplomatică dintre papa Paul al III-lea și cardinalul Alessandro Farnese cu privire la Ungaria), ed. Öváry Lipót, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, XVI, Budapest, 1879, p. 69.

¹⁰⁸ *Elementa ad fontium editiones*, XXXVI, *Documenta ex Archivio Regiomontano ad Poloniam spectantia*, VI pars, 1538-1542, edidit Carolina Lanckoronska, Romae, 1975, p. 91; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, pp. 46-47; Gilles Veinstein, *L'occupation ottomane d'Oçakov et le problème de la frontière lituano-tatare. 1538-1544*, în vol. *Passé turco-tatare. Présent soviétique. Etudes offerts à Alexandre Bennigsen*, Louvain, Paris, 1986, p. 130.

¹⁰⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II, 4, pp. 199-200.

¹¹⁰ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 190, 325; idem, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, București, 1984, p. 360; Ion I. Nistor, *Basarabia, pivot politic al Moldovei medievale*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXVI, 1944, p. 242; R. Constantinescu, *op. cit.*, p. 154; C. Rezachevici, *Originea și domnia lui Alexandru Vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540-9 sau 16 februarie 1541) - după documente inedite din Polonia*, în "Revista Istorică", serie nouă, tom 3, nr. 7-8, 1992, p. 814.

au mai bucurat de nici un sprijin din afară. Disperarea boierilor moldoveni se manifesta în contratimp cu evoluția evenimentelor internaționale și, în aceste condiții, ea nu putea avea câștig de cauză. Abia Petru Rareș, reînscăunat de sultan la începutul anului 1541, a reușit să mai răscumpere o parte din pământurile moldovenești dintre Prut și Nistru, dar sultanul a păstrat Tighina și tot colțul de sud-est al Moldovei, cunoscut și sub numele de Bugeac.

Evenimentele anului 1538 au aruncat atât Moldova, cât și Țara Românească într-o stare de dependență mult mai accentuată față de Imperiul otoman. Poarta nu a transformat cele două țări în pašalâcuri deoarece se temea de rezistența pe care o putea întâlni aici, de o eventuală coalizare a celor trei Țări Românești, de o apropiere a Poloniei față de Habsburgi, dar și de cheltuielile foarte mari impuse de o ocupație directă, ceea ce ar fi făcut-o ineficientă și costisitoare. În schimb, renunțând la ideea transformării lor în pašalâc, Poarta otomană a căutat să obțină cât mai multe avantaje economice, între 1538 și 1600 ea scoțând, sub diferite forme, de aici o sumă cuprinsă între 13 și 15 milioane de monede de aur¹¹¹. Esența regimului de dominație otomană așa cum arăta el după 1538-1541, consta în menținerea autonomiei Țărilor Române în schimbul unor obligații economice, financiare și militare tot mai mari față de Poartă, sultanul fiind însă obligat ca, la rândul său, să le apere de eventuale atacuri din afară. În același timp, sultanul, în calitate de suzeran, avea dreptul să le reprezinte pe plan internațional, ceea ce, din punct de vedere juridic, însemna pierderea independenței politice¹¹².

În aceste condiții, în care presiunea otomană era tot mai mare, sub toate aspectele, inclusiv teritoriale, Țările Române, pierzând la mijlocul

¹¹¹ Mihai Maxim, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în "Nouvelles Études d'Histoire", vol. VI/1, Bucarest, 1980, p. 239. Pentru sporirea presiunii economice a Porții otomane asupra Țărilor Române în această perioadă a se vedea, printre altele, și Mihai Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în "Studii și materiale de istorie medie", II, 1957, pp. 10-17 și 29-34; idem, *Variațiile exploatarea Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI-XVIII*, în "Studii. Revistă de istorie", tom 11, nr. 2, 1958, pp. 60-61; M. Maxim, *Recherches sur le circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538-1574*, în "Bulletin. Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen", X,2, 1972, pp. 233-261; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în "Revista de istorie", tom 32, nr. 9, 1979, pp. 1731-1765; Valeriu Veliman, *Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol", XIX, 1982, pp. 285-301; idem, *Noi precizări privind haraciul Moldovei în secolul al XVI-lea*, în "Revista arhivelor", an LXI, vol. XLVI, nr. 2, 1984, pp. 203-212.

¹¹²M. Maxim, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie...*, p. 240.

secolului al XVI-lea, pe lângă Brăila și Bugeac, și Banatul cu Timișoara¹¹³, apare firească tendința domnitorilor noștri de a duce o politică de îngrădire și limitare, pe cât era posibil, a acestei presiuni, de stabilire a unor contacte și relații externe care să-i poată ajuta în atingerea acestui obiectiv. Un partener, poate cel mai important, al domnitorilor români în această politică a lor a fost, indiscutabil, Imperiul habsburgic cu care, în această perioadă, au fost stabilite contacte permanente. Studiile Ștefanei Simionescu și Ilenei Căzan, pe care nu le vom mai cita aici, sunt elocvente în acest sens. Dar principalul dezavantaj pentru Țările Române, care rezulta din aceste legături, era tendința expansionistă a Habsburgilor, aceștia dorind să cucerească, în primul rând, Transilvania, pe care o considerau ca făcând parte din patrimoniul lor ereditar, dar și celelalte două Țări Românești, pentru a atinge gurile Dunării și coastele Mării Negre. Ocuparea Transilvaniei, între 1551 și 1556, precum și amestecul lor în Moldova și Țara Românească¹¹⁴ au demonstrat foarte clar că românii, bizuindu-se prea mult pe Habsburgi, ar fi riscat să schimbe o dominație, aceea otomană, cu alta, aceea a Casei de Austria. În această situație nu este de mirare că domnitorii români și-au îndreptat atenția și spre alți potențiali aliați, cum ar fi Spania și Veneția care, în cazul unor conflicte cu Imperiul otoman, ar fi putut să beneficieze de eventualele diversiuni și acțiuni militare de la Dunărea de Jos. Din păcate însă pentru ei, în această perioadă Veneția a evitat din toate puterile un nou conflict cu Poarta, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea având loc un singur război turco-venețian, cu participare spaniolă, cel dintre 1570 și 1573, provocat de cucerirea Ciprului de către Turci.

Bătălia de la Lepanto, din 7 octombrie 1571, cu tot ceea ce i-a premers și cu tot ceea ce i-a urmat, de fapt epoca bătăliei de la Lepanto, a marcat un moment important și în lungul șir al luptelor antiotomane susținute de Țările Române. Profitând de încordarea relațiilor dintre Habsburgii spanioli și turci, de crearea unei noi ligi sfinte, cu participarea Spaniei, Veneției și papalității și de declanșarea războiului dintre aceasta și Poarta otomană, Țările Române au încercat, încă odată, să echilibreze raporturile lor cu Imperiul otoman, să ușureze presiunea tot mai înăbușitoare care se exercita asupra lor.

¹¹³ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, pp. 194-195; Cristina Feneșan – Bulgaru, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului, Lugojului și Caransebeșului*, în "Banatica", 1974, nr. 4, pp. 223-238.

¹¹⁴ Ascanio Centorio degli Hortensii, *Comentarii della guerra di Transilvania, Venezia*, MDLXVI (1566), *passim*.

În ciuda unor numeroase ezitări și nehotărâri, deceniile șapte și opt ale secolului al XVI-lea au avut o mare importanță în privința relațiilor Habsburgilor cu Poarta otomană, mai ales în privința conflictului turco-spaniol din Mediterana, conflict care a avut implicații și asupra spațiului românesc. Moartea lui Carol Quintul și a Mariei Tudor, ambele survenite în 1558, și pacea de la Cateau Cambrésis din 1559 au deplasat axa principală a imperiului lui Filip al II-lea din nord către sud, către Mediterana¹¹⁵.

Pentru câțiva ani, de pe la 1560 și până la 1574, Spania, eliberată, temporar și parțial, de presiunile din alte zone ale Europei care, deși continuau să existe, nu mai erau atât de acute ca în trecut, a putut să-și concentreze în mare măsură atenția și eforturile asupra Mediteranei și a luptei cu turcii. Nu trebuie pierdut însă din vedere că această confruntare, care a cunoscut acum momentele ei de maximă intensitate, a fost dublată și de permanente căutări de a se ajunge la un acord, la un *modus vivendi* reciproc acceptabil¹¹⁶, atât Spania, cât și Imperiul otoman având dușmani puternici în alte regiuni geografice.

Principalele succese spaniole din această perioadă, după dezastrul din 1560, de la Djerba (Gelves)¹¹⁷, au fost respingerea încercării otomane de a cucerii insula Malta, în 1565¹¹⁸, și încheierea unei ligi sfinte, între

¹¹⁵ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, vol. II, Paris, 1966, p. 265.

¹¹⁶ Astfel, regele Filip al II-lea, înainte de încheierea păcii de la Cateau Cambrésis, era dispus să angajeze negocieri pentru un armistițiu cu turcii, pregătindu-se să trimită în acest scop la sultan pe Niccolò Secco și Francesco de Franchis Portorino (*Ibidem*, II, p. 281). În vara anului 1565 solul otoman Hadji Murad, venit în Frața pentru a cere regelui Carol al IX-lea să plătească o datorie lui José Naci, evreu portughez emigrat în Imperiul otoman și ajuns duce de Naxos, a avut o întrevedere la Perpignan, pe atunci în posesia Spaniei, cu ducele de Alba. În 1567, același sol a cerut regelui francez să medieze încheierea unui armistițiu pe zece ani între Imperiul otoman și Spania (P. Grunbaum – Balin, *Joseph Naci, duc de Naxos*, Paris, La Haye, 1968, p. 116). În același an 1567, în ianuarie, la Veneția agentul spaniol García Hernández s-a întâlnit cu un trimis turc, Ablain bey (F. Braudel, *op. cit.*, II, p. 348), în mai ambasadorul spaniol de la Paris a intrat și el în legătură directă cu solul Hadji Murad (*Ibidem*), iar în aceeași lună, Chantonay, ambasadorul Spaniei de la Viena, a trimis, prin episcopul de Agria, o scrisoare la Poartă cu condițiile lui Filip al II-lea pentru un armistițiu. Toate aceste discuții și tatonări au rămas însă fără nici un rezultat concret (*Ibidem*, p. 349).

¹¹⁷ *Ibidem*, II, pp. 294-296.

¹¹⁸ *Ibidem*, pp. 319-329; Vander Linden, *L'hégémonie européenne. Période italo-espagnole*, în *Histoire du monde*, publiée sous la direction de M. E. Cavaignac, Paris, 1936, p. 236; Contre amiral de Brossard, *Histoire maritime du monde*, vol. II, Paris, 1974, pp. 34-35; P. Luis Fernández, Fernández de Retana, *España en tiempo de Felipe II (1556-1598)*, în *Historia de España*, dirijida por Ramón Menéndez Pidal, tomo XIX, vol. II, Madrid 1958, pp. 62-65.

septembrie 1570 și mai 1571¹¹⁹, cu participarea Veneției și a papității, puteri care acționând unit au reușit să obțină marea victorie de la Lepanto (7 octombrie 1571)¹²⁰.

În acest complex favorabil de împrejurări, domnitorii Țărilor Române sperau că presiunea otomană va cunoaște o oarecare relaxare și erau gata să ia parte la evenimente. Astfel, în martie 1571, ambasadorul venețian de la Viena, Giovanni Michiele, arăta că moartea principelui transilvan Ioan Sigismund Zápolya trebuia folosită de liga sfântă pentru a-și asigura concursul Transilvaniei, ca apoi, pe această bază, să se constituie o nouă alianță care să includă pe regele polon, pe domnitorii Moldovei și Țării Românești, poate chiar pe marele cneaz al Moscovei¹²¹. Venețienii, după ce fuseseră atacați de turci, deși făcuseră toate eforturile necesare pentru a evita un nou război, se aflau într-o căutare disperată de posibili aliați, încrederea lor în spanioli și în flotele genoveze ale acestora fiind destul de scăzută. În aceste condiții, planurile ambasadorului Giovanni Michiele nu trebuie să ne mire. Mai mult, cu altă ocazie, tot el i-a spus împăratului Maximilian al II-lea că, prin luarea sub protecția sa a principatului Transilvaniei, s-ar câștiga și azeziunea domnitorilor din Moldova și Țara Românească "...toți trei fiind foarte potriviți să upte

¹¹⁹ F. Braudel, *op. cit.*, II, pp. 377-384; P. Luis Fernández, F. de Retana, *op. cit.*, pp. 76-77; *I libri commemoriali...*, VI, pp. 321-323; Samuele Romanin, *op. cit.*, VI, pp. 301-302; Eugenio Musatti, *Storia di Venezia*, vol. II, Milano, 1937, p. 435; Orestes Ferrara, *Felipe II*, Madrid, 1943, p. 448; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris, 1914, pp. 106-113.

¹²⁰ Henri Sée, Armand Rebillon, *Le XVIe siècle*, Paris, 1934, p. 281; F. Braudel, *op. cit.*, I, pp. 395-396; idem, *Bilan d'une bataille*, în vol. *Il Mediterraneo nella seconda metà del'500 alla luce di Lepanto*, a cura di Gino Benzoni, Firenze, 1974, pp. 109-120; *Los tercios de España en la ocasión de Lepanto*, obra dirigida y redactada por José María Gárate Córdoba, Madrid, 1971, 291p.; *Correspondencia diplomática entre España y la Santa Sede durante el pontificado de S. Pio V*, ed. L. Serrano, vol. IV, Madrid, 1914, pp. 299-309; E. A. Quart, *La guerra contro il Turco a Cipro e a Lepanto MDLXX-MDLXXI. Storia documentata*, Venezia, 1935, pp. 425-429; Donenico Caccamo, *Conversione dell'Islam e conquista della Moscovia nell'attività diplomatica e letteraria di Antonio Possevino*, în vol. *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Banca, Firenze, 1973, p. 168; Robert Mantran, *L'echo de la bataille de Lepante à Constantinople*, în "Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", 28e année, no. 2, 1973, pp. 399-400; Lütfi Birkan, *L'Empire ottoman face au monde chrétien au lendemain de Lepante*, în vol. *Il Mediterraneo nella seconda metà dell'500 alla luce di Lepanto*, pp. 95-107; William Stirling – Maxwell, *Don Juan of Austria or passages from the History of the sixteenth century. 1547-1574*, vol. I, London, 1883, pp. 384-441; Carlos Ibáñez de Ibero, *Don Juan de Austria y su política mediterránea*, în "Revista de historia militar", VIII, 16, 1964, pp. 59-70; N. Iorga, *Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de miazăzi în legătură cu această chestie*, Vălenii de Munte, 1914, pp. 167-186; idem, *Turci și spanioli în bazinul apusean al Mării Mediterane*, în "Drum drept", II, nr. 3-6, 1914, pp. 135-145; idem, *Lupta de la Lepanto. Caracterul și urmările ei*, în ibidem, pp. 167-175.

¹²¹ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 164.

împotriva turcilor”¹²². Aceste cuvinte reprezentau, de fapt, o nouă afirmare a importanței pe care Țările Române o aveau în orice tentativă de constituire a unui front creștin antiotoman. Dar în ciuda acestor insistențe, ca și a acelor venit din partea curții de la Madrid, Maximilian al II-lea a refuzat să participe la liga sfântă, pretextând că dieta imperială nu ar vota subsidiile necesare¹²³. Din această cauză acțiunile navale victorioase nu au putut fi susținute și de o puternică ofensivă terestră care ar fi prins în clește forțele otomane. Tradiționala lipsă de coordonare a acțiunilor Habsburgilor spanioli și austrieci își spunea din nou cuvântul.

În aceeași perioadă, anterior înfrângerii de la Lepanto, Poarta otomană suferise o altă mare înfrângere în expediția împotriva Astrahanului¹²⁴. Proiectată de sultanul Selim al II-lea încă din 1566 sau 1567, ea a fost condusă de Qasim beilerbeiu Caffei, care a dispus de 15 000 de soldați turci, dintre care 3 000 erau ieniceri, la care s-au adăugat efective tătare de aproximativ 50 000 de oameni conduse de hanul Devlet Ghiray. La aprovizionarea acestei numeroase armate au contribuit și Moldova și Țara Românească¹²⁵. Moldova trebuia să dea 800 de cai de tracțiune și căruțe pe care urma să le trimită la Caffa. Valoarea acestor cai trebuia scăzută, teoretic, din tributul anual. Tot Moldovei i s-au cerut cantități neprecizate de grâu, care trebuia să fie trimis, de asemenea, la Caffa, pe mare sau pe uscat. Domnitorul Țării Românești trebuia, la rândul lui, să trimită 300 de cai de tracțiune¹²⁶.

Principalele obiective ale expediției erau recucerirea de la marele cneaz al Moscovei a hanatelor de Kazan și Astrahan, tăindu-se, astfel, legăturile Rusiei cu Marea Neagră și cu Marea Caspică, degajarea hanatului Crimeii de amenințările care planau asupra sa și consolidarea lui pentru mai multă vreme, anexarea la Imperiul otoman a teritoriilor șiite de la nord de Caucaz, la fel ca și cele cuprinse între Don și Volga, care trebuiau legate printr-un canal, ușurarea expedițiilor împotriva Iranului safavid prin deschiderea acestei noi căi fluviale și extinderea dominației otomane asupra

¹²² *Ibidem*, p. 153; Gh. Pungă, *art. cit.*, p. 77.

¹²³ L. Serrano, *La liga de Lepanto entre España, Venecia y la Santa Sede (1570-1573). Ensayo histórico a base de documentos diplomáticos*, vol. II, Madrid, 1919, pp. 99-101, 283-284; D. Caccamo, *art. cit.*, p. 168.

¹²⁴ Alexandre Bennigsen, *L'expédition turque contre le Astrakhan en 1569 d'après les Registres des "Affaires importantes" des Archives ottomanes*, în "Cahiers du Monde Russe et Sovietique", vol. VIII, no. 3, 1967, pp. 427-446; Tayyib Gökbilgin, *L'expédition ottomane contre Astrakhan en 1569*, în *ibidem*, vol. XI, no. 1, 1970, pp. 118-123; F. Braudel, *La Méditerranée...*, II, p. 357.

¹²⁵ A. Bennigsen, *art. cit.*, p. 437.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 438.

Mării Caspice, care să permită o legătură directă cu Asia Centrală și încercuirea Persiei¹²⁷. Expediția a eșuat însă, datorită opoziției tătarilor din Crimeea, care se temeau de o creștere excesivă a puterii otomane¹²⁸.

Această expediție de la Astrahan, războiul cu liga sfântă din Europa, ca și o puternică răscoală arabă cu centrul în Yemen, declanșată în 1570¹²⁹, au supus Imperiul otoman unei incontestabile presiuni care i-a făcut pe domnitorii români să încerce o oarecare desprindere din cleștele turcesc, în primul rând pe căi diplomatice, dar apoi recurgând și la forța armelor, cel care a avut tăria de a trage sabia împotriva semilunei fiind Ion Vodă cel Viteaz.

Cei care au folosit mijloacele diplomatice au fost Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577), domnul Țării Românești, și Bogdan Lăpușeanu (1568-1572), domnul Moldovei. În vara lui 1571, cu puțin timp înainte de bătălia de la Lepanto, Alexandru al II-lea Mircea a trimis o scrisoare la Veneția, prin intermediul episcopului de Almissa, cu scopul de a fi înfățișată unui reprezentant al regelui Spaniei, dar în lipsa acestuia a fost adusă la cunoștința Senioriei¹³⁰. Aproape în același timp, așa cum rezultă dintr-un raport al ambasadourilor venețieni din Speyer, Giacomo Soranzo și Giovanni Michiele, din 10 august 1570, domnitorii români Alexandru al II-lea Mircea și Bogdan Lăpușeanu se adresaseră împreună împăratului Maximilian al II-lea, oferindu-i colaborarea în cazul unei campanii antiotomane¹³¹. În scrisoarea lui Alexandru al II-lea Mircea prezentată Senioriei, domnitorul român se oferea să sprijine liga sfântă, promițând să răscolească împotriva turcilor nu numai țara sa, ci și Moldova, Podolia, Transilvania, Bulgaria, Serbia și Bosnia. Se pare că existase o înțelegere anterioară în acest sens între el și liga sfântă, deoarece declanșarea acțiunii fusese prevăzută pentru martie 1571, dar așa cum arăta domnul, mărtea principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund al II-lea Zápolya, a mărit vigilența turcilor în acele părți și l-a împiedicat să-și realizeze intențiile. Toate aceste lucruri conținute în scrisoare au fost comunicate verbal de episcopul Almissei și ambasadourilor spaniol, Guzmán de Salva, care l-a rândul său le-a transmis regelui Filip al II-lea¹³².

¹²⁷ T. Gökbilgin, *art. cit.*, pp. 118-119.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 121.

¹²⁹ F. Braudel, *La Méditerranée...*, II, p. 357.

¹³⁰ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 53.

¹³¹ A. Veress, *Documente*, I, pp. 53-54, 89; Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593)*, București, 1980, p. 46.

¹³² Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 53.

Din păcate, și această ofertă, la fel ca și altele din trecut, a rămas fără nici un răspuns pozitiv din partea Spaniei și a Veneției, prima fiind interesată mai mult de problemele Mediteranei și ale Africii de Nord decât de cele ale Peninsulei Balcanice, unde refuza să ia în considerare chiar propunerile care vizau trecerea în stăpânirea ei directă a unor teritorii destul de întinse¹³³.

În cea ce-l privește pe Bogdan Lăpușneanu, se pare că el încheiase cu Sigismund al II-lea August, regele Poloniei, o înțelegere secretă îndreptată împotriva turcilor¹³⁴. Implicarea Moldovei în planurile de cruciadă ale ligii creștine reiese și din faptul că unele copii ale jurământului depus de Bogdan Lăpușneanu față de regele polon au ajuns nu numai la Viena, ci și la Veneția¹³⁵. De altfel, conform unui raport venețian din Constantinopol, din aprilie 1572, se pare că înlăturarea lui Bogdan Lăpușneanu era legată nu numai de înfrângerea turcilor la Lepanto, ci și de trimiterea la seimul de la Varșovia a numeroși soli din lumea creștină, care i-au cerut regelui polon să adere la ligă¹³⁶. Acest raport este confirmat de altul, redactat ceva mai devreme, în martie 1572, la Neapole, de către spaniolul Esteban López de Ávila, care fusese 13 ani sclav la Constantinopol. Acesta arăta că în capitala Imperiului otoman circula zvonul după care sârbii, polonii și moldovenii adunaseră 15 000 de călăreți și 30 000 de pedestrași înțelegându-se pentru a se uni împotriva turcilor¹³⁷. Adăuga, de asemenea, că în Balcani, grecii și albanezii îl așteaptă pe don Juan de Austria și nu cer decât arme și oameni pricepuți care să-i comande pentru a se răscula și a provoca multe pagube turcilor¹³⁸.

Importante pentru rolul pe care Țările Române trebuiau să-l joace în cadrul coaliției antiotomane, recunoscându-se, astfel, și importanța lor pe

¹³³ A se vedea în acest sens propunerea făcută regelui Spaniei, în 1571, de către Pedro Chincharo, care viza cucerirea Albaniei (R. Magdalena Redondo, *Catálogo general del Archivo de Simancas. Papeles de Estado – Milán y Saboya*, Milano, 1969, pp. 86, 108, 115-116, 122, 215). Bineînțeles că astfel de propuneri erau lipsite de realism, ceea ce explică și respingerea lor, dar ele arată că lupta antiotomană dusă de Spania era consecința unor tendințe expansioniste și nicidecum a solidarității creștine. Revelatoare în acest sens este și relatarea ambasadorului venețian Girolamo Lippomano, acreditat pe lângă don Juan de Austria, învingătorul de la Lepanto. El arată că acesta spera să obțină din parte Veneției un stat în Balcani sau în Orient și că oricum nu va scăpa ocazia, dacă aceasta se va ivi, de a-și crea un stat (C. I. Ibero, *art. cit.*, pp. 60-61).

¹³⁴ Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, ed. a II-a, București, 1966, p. 127.

¹³⁵ Hurmuzaki, *Documente*, II,5, pp. 150-151; II,1, pp. 592-594.

¹³⁶ *Ibidem*, II,1, pp. 619-620; Gh. Pungă, *art. cit.*, p. 78.

¹³⁷ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, p. 56.

¹³⁸ *Ibidem*; Stephen Fisher-Galați, *Revolutionary activity in the Balkans from Lepanto to Kuchuk Kainardji*, în "Südost – Forschungen", XXI, 1962, pp. 194-195.

plan politic general european, sunt și două discursuri ale unor prelați catolici de rang înalt. Astfel, legatul apostolic din Varșovia, cardinalul Commendone, a ținut în fața nobilimii polone, la începutul anului 1572, o interesantă cuvântare. Pentru a releva pericolul pe care-l reprezintă turcii, el a menționat nenumăratele teritorii ocupate de aceștia, între care se aflau Cetatea Albă, Ungaria și Epirul. Deoarece musulmanii, arăta el, ajunseseră acum stăpânii Moldovei, de fapt o exagerare retorică explicabilă însă prin strădania de a obține efectul dorit, și, în perspectivă și ai Transilvaniei, înconjurând, astfel, regatul polon, regele polon era rugat să adere la liga creștină¹³⁹. În același an, protonotarul apostolic, Giulio Ruggiero, a ținut un discurs în fața papei Pius al V-lea în care sublinia necesitatea unei acțiuni comune a ligii creștine cu statele din sud-estul Europei, în care un rol important trebuia să revină Moldovei. Era relevantă, de asemenea, importanța cetăților Chilia și Cetatea Albă pentru lumea creștină din nordul Dunării¹⁴⁰.

Dar și regele polon Sigismund al II-lea August, la fel ca și împăratul Maximilian al II-lea și în ciuda acordului secret cu Bogdan Lăpușneanu, nu avea deloc intenția de a participa la o coaliție antiotomană, fapt dovedit și de răspunsul pe care l-a dat legatului papal, în mai 1572¹⁴¹.

Cu toate aceste refuzuri, mai mult sau mai puțin întemeiate, reprezentanții popoarelor din sud-estul Europei au continuat să facă propuneri de colaborare antiotomană statelor din Apus, printre care se afla și Spania. Uneori, printre acești reprezentanți s-au aflat și români. Astfel, în timpul negocierilor purtate la Neapole și Madrid, în 1573 și 1574, de către arhiepiscopul de Ohrida, în vederea unei răscoale antiotomane în Epir, se întâlnește un personaj cu numele scris în trei feluri : Panesternicos, Panos Kaistolokos și Panos Estolnicos. Este vorba, de fapt, așa cum a stabilit istoricul Andrei Pippidi¹⁴², de un Pano Stolnicul, unul dintre boierii domnului Țării Românești, Petru cel Tânăr (1559-1568), care deținuse dregătoria între aprilie 1563 și iunie 1568.

¹³⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II,5, pp. 711-717.

¹⁴⁰ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetățioi Albe*, pp. 333-334; Gh. Pungă, *art. cit.*, p. 79.

¹⁴¹ *Deliberacja o spółko i związku korony Polskiej z pany charzesciachskich przeciwko Turkami*, ed. Kazimir Jósef Turowski, Krakow, 1858, pp. 19-20, a pud Veniamin Ciobanu, *Țările Române în raporturile politice polono-habsburgo-otomane din deceniile 6-7 ale secolului al XVI-lea*, în vol. *Români în istoria universală*, I, 1986, p. 119.

¹⁴² *Documente privind istoria României*, XVI, B, vol. III, București, 1952, pp. 176-268; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova în sec. XIV-XII*, București, 1971, p. 77; Andrei Pippidi, *Les pays danubiens et Lépante*, în idem, *Hommes et idées...*, p. 36.

Luptele dintre forțele navale ale ligii sfinte și cele otomane din Mediterana, deși nu au implicat direct Țările Române, au avut, totuși, o influență destul de importantă asupra lor, la fel cum și situația lor a influențat într-o oarecare măsură desfășurarea ostilităților. Rolul zaherelei moldo-muntene în aprovizionarea capitalei Imperiului otoman și a armatelor otomane a crescut mai ales în deceniul opt al secolului al XVI-lea, când înfrângerea de la Lepanto a dus la intensificarea atacurilor corsarilor creștini în Mediterana Orientală asupra vaselor cu provizii egiptene. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea apar și primele interdicții asupra exportului Țărilor Române, iar pentru a completa marile goluri provocate de înfrângerea de la Lepanto, Poarta otomană a luat din Moldova și Țara Românească, numai în 1572, 3 000 de cântare (170 tone) de seu, a făcut mari comenzi de in, cânepă și câlți (200 de care), a poruncit lui Alexandru al II-lea Mircea să-i pună la dispoziție 20 000 de vâslași¹⁴³, iar beilerbeifului și defterdarului de Timișoara, sultanul Selim al II-lea le-a poruncit, în repetate rânduri, să trimită cantități cât mai mari de silitră și de praf de pușcă¹⁴⁴.

O scrisoare din Varșovia, din 15 martie 1572, a unui mitropolit, Timotei, adresată papei, menționează măsurile luate de sultan după Lepanto : noi recrutări de copii creștini pentru corpul de ieniceri și construirea unei noi flote de 300 de corăbii. Pasajul referitor la domnul Țării Românești, Alexandru al II-lea Mircea, este următorul: “Și a poruncit domnului Țării Românești căruia-i dă turcul cârmuirea și stă domn în Țara Românească cu voia turcului și este creștin, român, și are nume Alexandru, ca să-i dea două sute de care, in și cânepă și câlți și i le-a dat. Încă i-a poruncit să-i dea același Alexandru douăzeci de mii de oameni vâslași pentru corăbii și a gătit oamenii ca să-i dea”¹⁴⁵. Despre cucerirea Ciprului de către turci, în 1571, în aceeași scrisoare se spune: “Așa e cu privire la corăbiile ticălosului domn turcul. Iar cel dintâi gând al lui era așa: când a luat Ciprul și a robit pe creștini a făcut mare bucurie și a ieșit de a venit la Adrianopol cu bucurie mare și s-a înălțat ca și codrii Libanului și a trimis poruncă domnului Țării Românești, Alexandru, și-i scrise scrisori turcești, și-i spune

¹⁴³ N. Iorga, *Români și lupta de la Lepanto*, în “Revista Istorică”, X, nr. 4-6, 1924, pp. 106-107; M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească*, pp. 1753-1754. Numărul de 20 000 de vâslași pe care-l dau izvoarele ni se pare, evident, exagerat, dar el reflectă exact presiunea economică tot mai mare la care erau supuse Țările Române în această perioadă.

¹⁴⁴ Mustafa Ali Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, București, 1976, pp. 91, 109, 116-118.

¹⁴⁵ N. Iorga, *Români și lupta de la Lepanto*, p. 106.

: “Copilul meu, Dumnezeu a ajutat”¹⁴⁰. În aceeași scrisoare era vorba și despre un proiect de cruciadă, care preconiza atacarea Imperiului otoman din trei direcții : din Germania, prin Ungaria spre Dunăre și Constantinopol, prin Durazzo și prin Zante și Moreea. Acest proiect de cruciadă se bizuia și pe ridicarea în masă a populațiilor din Balcani¹⁴⁷.

Descoperitorul acestei scrisori, Nicolae Iorga, a găsit și continuarea ei, în care este conținută și porunca pe care Selim al II-lea a adresat-o lui Alexandru al II-lea Mircea. Ea sună astfel : “Fiul meu. Dumnezeu a ajutat și am învins și am luat Ciprul, pe oamenii cei necredincioși care nu mi se închinau. Și fă acolo semne mari de bucurie, în Țara Românească, și arată și locului tău cum am învins, ca să afle lumea. Și tu, Alexandru, domn al Țării Românești, fiul meu, grăbește-ți plecarea ca să vii cu mine, să facem oaste pe uscat, și corăbiile pe mare, să luăm Corfu. Apoi să mergem cu putere asupra Veneției celei dulci, unde sunt postavurile cele multe și alte mărfuri. Și de la Veneția să mergem la Roma. Așa-ți scriu să te pregătești și-ți poruncesc să vii. Așa cum îți spun”¹⁴⁸. În 1573, Ștefan Báthory, noul principe al Transilvaniei, ales în 1571¹⁴⁹, a primit o scrisoare din partea sultanului asemănătoare cu cea trimisă domnului Țării Românești, probabil că una, în același sens, fusese trimisă și în Moldova¹⁵⁰ și cu multă greutate a reușit să-l convingă pe acesta să nu-i ocupe țara¹⁵¹. Aceste scrisori ne dezvăluie planuri interesante de atac împotriva creștinătății, mai ales a Italiei, puse la cale de sultanul Selim al II-lea, dar el nu a avut niciodată puterea necesară de a le pune în practică, ceea ce i-a scutit și pe domnitorii români de niște eforturi inutile, care ar fi implicat mari cheltuieli materiale și numeroase sacrificii umane.

Dacă Alexandru al II-lea Mircea, Bogdan Lăpușneanu și Ștefan Báthory au încercat să micșoreze presiunea otomană în primul rând prin mijloace diplomatice, a fost însă și un domnitor care, fără a renunța la diplomație, a avut tăria de caracter necesară pentru a trage sabia din teacă și

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 107.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Idem, *Ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru vodă al Țării Românești (1572)*, în “Revista Istorică”, XI, nr. 7-9, 1925, p. 153.

¹⁴⁹ *Elementa ad fontium editiones*, vol. VIII, *Documenta Polonica ex Archivio Generali Hispaniae in Simancas*, I pars, ed. Valerianus Meysztowicz, Romae, 1963, p. 176.

¹⁵⁰ A. Pippidi, *art. cit.*, p. 46.

¹⁵¹ *Ibidem*; *Monumenta Poloniae Vaticana*, V, p. 429; Rodica Ciocan, *Etiènne Báthory, prince de Transylvanie, roi de Pologne et les Roumains*, Bucarest, 1940; eadem, *Etiènne Báthory et l'idée de croisade*, în “Balcania”, VIII, 1945, pp. 154-178.

a înfrunța fâțiș urgia semilunei. Acesta a fost Ion Vodă cel Viteaz, domn al Moldovei între 1572 și 1574.

După încercarea eșuată de a prelua domnia Moldovei în 1551, cu ajutorul imperialilor și al polonilor¹⁵², Ion Vodă a părăsit Polonia în 1563 și a trecut în slujba armatelor imperiale, sperând să capete sprijinul împăratului Maximilian al II-lea¹⁵³. În ianuarie 1565 se zvonea despre o încercare a Habsburgilor de a ataca Transilvania și de a schimba domnul din Moldova¹⁵⁴, dar nu s-a întâmplat nimic. Văzând că nu poate obține ajutor de la Habsburgi, Ion Vodă a trecut în Imperiul otoman, unde a stat o perioadă în insula Rodos¹⁵⁵. Dar steaua lui Ion Vodă nu va începe să strălucească decât atunci când pozițiile lui Bogdan Lăpușneanu vor începe să se clatine atât în exterior, cât și în interior.

Pe de o parte, Poarta otomană a început să fie tot mai nemulțumită de politica filopolonă a lui Bogdan Lăpușneanu, mai ales de tratatul pe care el îl încheiase cu regele polon la 2 octombrie 1569¹⁵⁶, unde se pare că erau cuprinse și clauzele secrete antiotomane¹⁵⁷, despre care am amintit mai înainte, iar pe de altă parte, Bogdan Lăpușneanu și-a atras și nemulțumirile boierimii moldovene deoarece se înconjurase de prea mulți poloni¹⁵⁸. Este adevărat însă că, pe lângă o înclinație naturală, interese comerciale destul de importante, îndeosebi cu negustorii italieni din Polonia, îndreptau, de asemenea, pe Bogdan Lăpușneanu spre regatul vecin din nord¹⁵⁹.

Temându-se de o alianță moldo-polonă, Poarta a hotărât, în 1572, înlocuirea lui Bogdan Lăpușneanu¹⁶⁰. Ordinele pentru pregătirile militare

¹⁵² Constantin Rezachevici, *Prima încercare a lui Ion Vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a turcirii lui Iliș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit*, în "Revista arhivelor", an LII, vol. XXXVII, nr. 4, 1975, pp. 383-392.

¹⁵³ B. P. Hașdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, București, 1865, pp. 10-15; A. D. Xenopol, *Ion Vodă cel Cumplit. Un capitol din istoria românilor*, în "Arhiva Societății științifice și literare din Iași", tom I, 1889-1890, Iași, 1890, p. 531; D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 30; Nicolae Grigoraș, *Politica externă a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă cel Viteaz (1572-1574)*, în vol. *Coordonate culturale vrâncene*, București, 1974, p. 61.

¹⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 530-531 și 534.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 615; B. P. Hașdeu, *op. cit.*, pp. 228-232.

¹⁵⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp.601-602.

¹⁵⁷ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 34-35.

¹⁵⁸ Ioan Lasicki, *Istoria despre intrarea polonilor sub comanda lui Nicolae Mielecki și Nicolae Sieniawski în Moldova împreună cu Bogdan voievod (căruia i-a urmat Iuon) și uciderea turcilor*, la A.I. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumete istorice pentru România*, vol. III, București, 1864, p. 258; Heidensteinii Reinholdi, *Rerum poloniarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*, Francofurti ad Moenum, 1672, p. 3.

¹⁵⁹ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 37.

¹⁶⁰ Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de zidirea lumii până la 1601*, ed. Ioan Șt. Petre, București, 1942, pp. 509-510; Leonard Gorecki, *Descrierea războiului purtat de Iuon, domnul*

fuseseră trimise domnului Țării Românești încă din decembrie 1571¹⁶¹. Acesta le-a comunicat lui Ștefan Báthory, care, la rândul său, l-a înștiințat pe împăratul Maximilian al II-lea¹⁶². Este o nouă dovadă de solidaritate antiotomană a Țărilor Române, dar, din păcate, nici împăratul și nici regele polon nu erau dispuși să facă ceva pentru a-l sprijini pe Bogdan Lăpușeanu.

În timp ce Ion Vodă cumpărase tronul Moldovei la Constantinopol, oferind 200 000 de ducați marelui vizir Mehmed Pașa, iar primului său dregător 20 000 de ducați¹⁶³, și pornea cu o oaste puternică spre Moldova, unde a fost întâmpinat, la Galați, de boieri de frunte ca Gavril logofătul și Dinga hatmanul¹⁶⁴, Bogdan Lăpușeanu era făcut prizonier, în ianuarie 1572, la granița polonă de către Cristofor Sborowski¹⁶⁵. Numit domn în ianuarie, Ion Vodă a pătruns în Moldova cu câteva mii de oșteni și a înaintat până la Iași și Suceava fără luptă¹⁶⁶, la sfârșitul lui februarie fiind deja înscăunat¹⁶⁷.

Toate aceste evenimente desfășurate departe de Veneția și de fronturile de luptă antiotomane aveau o importanță foarte redusă pentru cetatea lagunelor. Cu toate acestea, renumita diplomație venețiană nu putea să treacă cu vederea peste niște evenimente care, datorită implicării Poloniei în sprijinirea lui Bogdan Lăpușeanu¹⁶⁸, puteau duce la un conflict între

Moldovei, cu Selim sultanul turcilor, la început cu mare izbândă, iar apoi trădat de moldoveanul Eremia Cernăușeanu, a fost ucis de otomani ce și-au călcat cuvântul dat și întărit prin jurământ, la Al. Papiu – Ilarian, *op. cit.*, III, pp. 215-216.

¹⁶¹ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 37.

¹⁶² Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 613-614.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 615; A. Veress, *Documente*, I, p. 308; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 38; N. Grigoraș, *art. cit.*, p. 64.

¹⁶⁴ L. Gorecki, *op. cit.*, p. 216; N. Costin, *op. cit.*, p. 510.

¹⁶⁵ L. Gorecki, *op. cit.*, pp. 213-215; N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 103.

¹⁶⁶ *Cronica lui Azarie*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI...*, ed. cit., p. 149.

¹⁶⁷ Al. Ciorănescu, *Documente Simancas*, pp. 54-55.

¹⁶⁸ Începutul domniei lui Ion Vodă a fost marcat de confruntarea cu Bogdan Lăpușeanu, sprijinit de poloni, care ocupaseră Hotinul și care regretau acum întemnițarea sa pripită. De asemenea, chiar de la început o parte a boierimii s-a opus noii domnii, plecând în Polonia (N. Grigoraș, *art. cit.*, pp. 69-71). Dar încercarea lui Bogdan Lăpușeanu, din primăvara lui 1572, de a recăpăta domnia cu ajutorul comandanților poloni Nicolae Mielecki și Nicolae Sieniawski a eșuat (I. Lasicki, *op. cit.*, pp. 255-267; L. Gorecki, *op. cit.*, p. 217; N. Costin, *op. cit.*, pp. 511-516). Mai mult, Ion Vodă a ripostat, atacând la rândul său, sudul Poloniei și provocând mari pagube în Pocuția și Podolia (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 632-635; A. Veress, *Documente*, I, pp. 311-315, 319). El a înțeles tot timpul să-și apere țara împotriva oricărei agresiuni, indiferent din partea cui ar fi venit. De asemenea, trebuie avut în vedere că, în 1572, Poarta otomană se temea ca seimul polon, la îndemnurile repetate ale papalității, dar și ale Veneției și Spaniei, să accepte alăturarea, în cele din urmă, la liga sfântă și, folosindu-se de conflictul existent în Moldova, să-i declare război

această țară și Imperiul otoman, puteau arunca Polonia în luptă de partea ligii sfinte și, prin urmare, puteau ușura considerabil efortul de război al Republicii. Din această cauză, trecerea prin Moldova, în vara anului 1572, a solului venețian Vincenzo di Alessandri nu a fost deloc întâmplătoare.

Vincenzo di Alessandri s-a aflat în Moldova într-un moment dificil pentru Veneția, aflată în plină desfășurare a războiului Ciprului (1570-1573), care i-a provocat noi pierderi teritoriale importante în Levant. În cadrul vastei activități diplomatice desfășurate de Seniorie cu scopul de a realiza o alianță antiotomană s-a înscris și tentativa de atragere în luptă a regatului persan, pentru a crea dificultăți sultanului, simultan, pe două fronturi, pe cel european și pe cel asiatic. La 30 octombrie 1570, Senatul venețian a încredințat solia în Persia lui Vincenzo di Alessandri, propriul său secretar, care avea avantajul de a fi stat multă vreme la Constantinopol, de a cunoaște bine tainele Orientului și limbile vorbite acolo¹⁶⁹. Acesta, pentru a ajunge la curtea regelui persan, a străbătut Germania, Polonia, Moldova, la Cetatea Albă s-a îmbarcat pe un vas care l-a lăsat la Sinope, iar de aici a sosit în Persia, la Tauris (Tabriz)¹⁷⁰. Misiunea s-a soldat însă cu un eșec, deoarece regele Tahmasp I (1524-1576), în ciuda mulțumirii pe care a exprimat-o la aflarea veștii despre realizarea unei coaliții antiotomane în Europa și a faptului că, la rândul său, a trimis pe Uruch Beg într-o misiune diplomatică exploratorie în Europa, în Rusia, Germania, Italia și Spania¹⁷¹, a refuzat să-i atace pe turci datorită dificultăților interne prin care trecea propriul său stat. Acest rezultat, puțin fericit, al misiunii sale, l-a făcut, de altfel, pe Vincenzo di Alessandri ca în relatarea pe care a prezentat-o în fața

(A. Veress, *Documente*, I, pp. 320-322). Din această cauză, văzând că Polonia ezită să-l predea pe Bogdan Lăpușneanu, turcii au intensificat pregătirile militare. Hanul tătarilor, sangeacbeii de Vidin, Siliștra, Nicopole și Tighina, domnitorii Țărilor Române au primit ordin să fie gata de luptă pentru a ataca Hotinul și Polonia (Hurmuzaki, *Documente*, II,1, pp. 632, 635). În fața acestor pregătiri amenințătoare, Polonia a fost obligată să cedeze și, în august 1572, Ion Vodă a reintrat în posesia Hotinului (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 58).

¹⁶⁹ Andrea Morosini, *Historia veneta ab anno MDXXI usque ad annum MDCXV*, în *Degl'istorici delle cose veneziane i quali hanno scitto per Pubblico Decreto*, tomo VI, Venezia, 1719, p. 274; Eugenio Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato*, serie III, vol. II, Firenze, 1844, p. 102.

¹⁷⁰ A. Morosini, *op. cit.*, pp. 274-275.

¹⁷¹ *Recueil de relations et des mémoires concernant la géographie et l'histoire de la Russie avant 1700*, I, Berlin, 1854, și *Don Juan of Persia. Relaciones (1560-1564)*, apud A. Pippidi, *art. cit.*, pp. 47-51. În 1572 în Europa erau speranțe destul de serioase ca regele Persiei să-i atace pe turci (T. G. Djuvara, *op. cit.*, pp. 104, 113, 117).

Consiliului celor zece, la 11 octombrie 1572, să exagereze defectele regelui Persiei¹⁷².

Interesant pentru noi este drumul de întoarcere al solului venețian spre patrie, drum care l-a adus din nou prin Moldova și care i-a prilejuit, de data aceasta, și consemnarea câtorva impresii despre cele văzute și aflate aici, impresii transmise superiorilor săi.

Plecat de la curtea regelui persan la 12 noiembrie 1571, Vincenzo di Alessandri s-a oprit pentru a aștepta să treacă iarna la Tauris, de unde a plecat din nou, la sfârșitul lui februarie 1572, a străbătut Armenia și Georgia, ajungând la Trapezunt după un drum chinuitor datorită oclurilor pe care le-a făcut pentru a scăpa de urmărirea turcilor. De aici, pe mare, a ajuns la Sinope, iar puțin mai târziu în capitala imperiului, la Constantinopol, unde a găsit o corabie care pleca spre Dunăre pentru a încărca grânele produse în această regiune. Toate aceste informații, precum și altele, care privesc situația economică, politică și militară din Imperiul otoman se află menționate în scrisoarea din 25 iulie 1572, trimisă dogelui Alvise Mocenigo și Senatului, din Cracovia¹⁷³. Ultima parte a acestei scrisori este consacrată trecerii prin Moldova, unde credem că s-a aflat pe la sfârșitul lunii mai sau începutul lunii iunie 1572, informațiile furnizate de Vincenzo di Alessandri privind situația politică și militară a țării din primele luni de domnie ale lui Ion Vodă cel Viteaz. Dar să dăm mai bine cuvântul diplomatului venețian¹⁷⁴:

“Serenissime principe, prea iluștri domni... Plecat de la Constantinopol am ajuns la Dunăre și, intrat pe brațul numit Sfântul Gheorghe, am sosit prin mijlocul Moldovei (în Polonia – n. n.), și de la scribul emirului¹⁷⁵ am aflat că Bogdan voievod se răsculase și că sultanul Selim îl trimisese pe Ion voievod ca domn al acelei țări¹⁷⁶, acesta căutând ca

¹⁷² Relatarea lui Vincenzo di Alessandri la E. Alberi, *op. cit.*, pp. 105-127; Guglielmo Berchet, *La repubblica di Venezia e la Persia*, Torino, 1865, pp. 167 și urm.

¹⁷³ G. Berchet, *op. cit.*, pp. 163-167.

¹⁷⁴ Eugen Denize, *Un călător italian necunoscut în Moldova secolului XVI*, în vol. *Izvoare străine pentru istoria românilor (Români în istoria universală, III,3)*, Iași, 1988, pp. 28-30.

¹⁷⁵ Personaj neidentificat.

¹⁷⁶ Informația lui Alessandri nu este exactă în totalitate datorită sursei otomane de la care provine. Bogdan Lăpușeanu nu se răsculase față împotriva turcilor, dar apropierea sa accentuată față de Polonia și anturajul său polon au provocat îngrijorare la Constantinopol și o mare nemulțumire în Moldova (N. Costin, *op. cit.*, pp. 509-510; A. Veress, *Documente*, I, pp. 316-320; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 37). Înainte de 29 noiembrie 1571 se afirma că în capitala Moldovei se produsese tulburări inițiate de boierii care doreau un alt domn și se pare că acești nemulțumiți au trimis o plângere la Poartă și au stabilit legătura cu pretendentul Ion, încredințându-l de sprijinul lor pentru preluarea domniei (I. Lasicki, *op. cit.*, p. 217; L. Gorecki, *op. cit.*, p. 215; *Annales rerum* 162

sangeacbeii de Silistra, Bender și Akkerman să meargă în ajutorul său, deoarece Bogdan era gata să intre în țara polonilor. I s-a răspuns că zisul ajutor nu-i putea fi dat deoarece sangeacbeii de Silistra avea ordin să meargă spre Adrianopol și ceilalți să-și păzească hotarele. Fiind intrat în Moldova am văzut armata aceluia domn care putea fi de 20 de mii de oameni călări, toți țărani lipsiți de orice fel de arme de apărare, cu săbii, securi și câțiva cu sulite, iar caii nu erau de război, ci mârțoage¹⁷⁷.

În ziua în care am ajuns la Iași, loc unde se află reședința domnului, a fost tăiat în public capul a șapte boieri din partida lui Bogdan Voievod¹⁷⁸, care doreau ca în noaptea următoare să-l ucidă pe Ion Voievod, dar acesta trăiește cu mare teamă, deoarece nu este iubit nici de boieri, nici de popor, și aceasta pentru prea marea tiranie a sa față de supuși, pentru care lucrul domnului dinainte este acum dorit de fiecare¹⁷⁹, și deși este aici în Polonia, se află în puterea sa în Moldova cetatea Hotin, cetate în numita țară la hotarul cu Polonia, și nu așteaptă altceva pentru a intra din nou împotriva numitului Ion¹⁸⁰, decât strânsul recoltei, țărani trebuind în acea perioadă să părăsească

polonicarum, anul 1572 la N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I, București, 1895, p. 111; B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 15; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 37; N. Grigoraș, *art. cit.*, pp. 67-68). Prin urmare, Ion Vodă, având sprijinul Porții pe care l-a cumpărat cu o mare sumă de bani, a putut ajunge domn al Moldovei și datorită sprijinului forțelor interne, care au constituit factorul principal în reușita acțiunii sale.

¹⁷⁷ Informațiile cu privire la armata Moldovei, exacte sub aspectul numărului și al compoziției ei sociale, predominant țărănești, sunt însă inexacte în ceea ce privește capacitatea ei combativă și calitatea armamentului din dotare. Marea putere de luptă a armatei lui Ion Vodă s-a văzut clar în timpul confruntărilor din 1574, când ea a făcut față unor forțe mult mai numeroase, acest lucru fiind posibil și datorită armamentului modern cu care era înzestrată, inclusiv datorită celor 110 tunuri, dintre care 80 erau de mare calibrul (N. Costin, *op. cit.*, p. 520; T. Nicolau, *Artileria moldovenească în veacurile XV și XVI*, în "Revista artileriei", XIV, 1932, pp. 249-271; Teodor Atanasiu, *Campania din 1574*, în "România militară", LXXVII, 1940, nr. 7-8, p. 82; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 165; N. Grigoraș, *Lupta de eliberare condusă de Ion Vodă cel Viteaz (februarie-iunie 1574)*, în "Cercetări istorice", serie nouă, V, Iași, 1974, p. 109).

¹⁷⁸ Este vorba, probabil, de o parte din cei 30 de boieri care au fost condamnați pentru complot și executați după decapitarea lui Ionașcu Sbierea, la 6 aprilie 1572 (A. Veress, *Documente*, I, pp. 316-320; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 63).

¹⁷⁹ Aceste informații cu privire la popularitatea lui Ion Vodă sunt inexacte. Nemulțumiți erau doar partizanii lui Bogdan Lăpușneanu și o parte a boierilor înspăimântați de executarea lui Sbierea și a celorlalți complotiști, ecoul acestei stări de lucruri fiind destul de puternic în Polonia (Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 65). Dar cea mai mare parte a țării continua să rămână fidelă lui Ion Vodă și se opunea la o eventuală revenire a lui Bogdan (Hurmuzaki, *Documente*, II, I, pp. 627-628).

¹⁸⁰ La 25 iulie 1572, dată la care Alessandri își scrie epistola, situația lui Bogdan Lăpușneanu se schimbase mult în Polonia, fapt care nu este deloc menționat, fie pentru că nu era cunoscut de solul venețian, fie pentru că nu convenea în acel moment intereselor generale ale Veneției, călătorul nostru ezitând să transmită o știre de acest gen. Moartea regelui Sigismund al II-lea August, survenită la 7 iulie 1572, deschidea problema succesiunii la tronul polon și îndepărta considerabil posibilitatea ajutorării lui Bogdan Lăpușneanu (Hurmuzaki, *Documente*, I, Supliment I, p. 24),

tabăra pentru a merge să culeagă grânele și să-și facă celelalte treburi. În Liov se vor face mari pregătiri de război și deja au sosit mulți nobili și seniori și nu se știe unde se vor duce”.

Această scurtă relatare, deși conține destul de multe inexactități, atât de informare, cât și de interpretare, este interesantă și importantă pentru noi, deoarece reprezintă o nouă dovadă care atestă importanța Moldovei în cadrul raporturilor de putere dintre lumea creștină și Imperiul otoman, importanță sporită în momentele de confruntare, așa cum este și acela la care se referă scrisoarea ambasadorului venețian. Suntem convinși că multe din inexactitățile relatării sale sunt rezultatul necunoașterii poziției reale a lui Ion Vodă și credinței, neîntemeiată însă pe nimic concret, că o revenire a lui Bogdan Lăpușneanu în scaun, cu ajutor polon, ar putea deschide calea pentru o eventuală participare a Moldovei la liga sfântă a puterilor apusene. Evoluția ulterioară a evenimentelor va dovedi însă că lucrurile stăteau cu totul altfel, dar în momentul în care Ion Vodă se va afla angajat cu toate forțele sale în lupta antiotomană, ajutorul puterilor creștine din Apus va lipsi cu desăvârșire, la fel cum se întâmplase și în numeroase alte situații asemănătoare din trecut, când Țările Române au fost obligate să înfrunte singure amenințarea semilunei.

Veneția nu a mai putut însă aștepta războiul dintre Ion Vodă cel Viteaz și turci. Ea își dădea seama că singura soluție pentru a pune capăt unui război tot mai costisitor era aceea de a încheia pacea cu sultanul în orice condiții. Astfel, la 7 martie 1573 s-a încheiat pacea turco-venețiană¹⁸¹, prin care cetatea lagunelor renunța la Cipru, Dulcigno, Sapoto și Antivari. se obliga să plătească o despăgubire de război de 300 000 de ducăți și un tribut mărit pentru insula Zante de la 500 la 1 500 de ducăți anual. Dar aceasta nu a însemnat că Republica s-a dezinteresat de evenimentele din Moldova, de războiul moldo-otoman, mai cu seamă că acesta a întârziat expediția navală otomană îndreptată împotriva spaniolilor în Africa de Nord¹⁸².

Astfel, la 28 martie 1574, un raport al ambasadorilor venețieni de la Viena, Giovanni Carraro și Vincenzo Tron, îl informa pe dogele Alvise Mocenigo despre o schimbare de domni în Moldova, dar și despre

fapt care explică și retragerea garnizoanei polone, în a doua jumătate a aceleiași luni, din Hotin, cetatea fiind predată lui Ion Vodă (*Ibidem*, p. 25 și II,1, pp. 640-641; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 58).

¹⁸¹ Antonio Battistella, *La repubblica di Venezia ne'suoi undici secoli di storia*, Venezia, 1921, p. 537; S. Romanin, *op. cit.*, VI, pp. 339-340; Eugenio Musatti, *Storia di Venezia*, quarta edizione, vol. I, Milano, 1937, p. 455; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, p. 238.

¹⁸² A. Decei, *Istoria Imperiului otoman...*, p. 239.

rezistența opusă de Ion Vodă armatelor otomane¹⁸³. La 18 mai, bailul de la Constantinopol, Antonio Tiepolo, îl informa pe doge despre luptele crâncene din Moldova spunând că "...Ion a omorât mulți turci, a dat foc și a distrus orașele Cetatea Albă și Tighina, care se află pe Nistru, și alte două locuri Chilia și Brăila, de pe Dunăre, la granița cu Țara Românească..."¹⁸⁴. La 5 iunie, același Antonio Tiepolo informa despre hotărârea lui Ion Vodă de a nu părăsi țara¹⁸⁵, iar la 12 iulie anunța moartea domnitorului moldovean și urcarea pe tron a lui Petru Șchiopul¹⁸⁶.

După înfrângerea lui Ion Vodă, situația Țărilor Române s-a caracterizat printr-o intensificare a dominației otomane, politice și economice, care le va aduce în pragul dispariției lor ca state. Având de ales între a-și pierde statul și a lupta, românii vor alege lupta și, găsind și personalitatea necesară în persoana lui Mihai Viteazul, vor declanșa o fulminantă răscoală antiotomană care-i va aduce din nou în atenția întregii Europe la cumpăna dintre secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Dar în această uriașă confruntare, Veneția nu va mai avea nimic de spus, ea evitând să ia parte la "războiul cel lung" dintre 1593 și 1606.

¹⁸³ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, pp. 177-178.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 178.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 179.

¹⁸⁶ *Ibidem*.

Concluzii

Ajungând la sfârșitul acestei cărți nu putem să nu constatăm că războaiele turco-venețiene sau mai bine-zis relațiile turco-venețiene, au avut o influență importantă în ceea ce privește poziția internațională a Țărilor Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Din analiza pe care am întreprins-o a reieșit, credem, destul de clar, faptul că în afară de vecinii geografici direcți, Veneția a fost puterea cea mai importantă pentru politica internațională desfășurată de domnitorii Moldovei și Țării Românești. Având în vedere faptul că cea mai mare amenințare pentru spațiul românesc provenea în această perioadă din sud, dinspre Imperiul otoman, înțelegem de ce Veneția, prin relațiile pașnice și conflictuale pe care le-a întreținut cu acesta, a influențat și situația Țărilor Române. În lupta lor de apărare a autonomiei interne și a ființei statale, amenințate atât de grav de expansiunea turcilor otomani, al căror imperiu a atins apogeul tocmai în această perioadă, românii se puteau bizui, dintre vecini, doar pe Ungaria și numai în secolul al XV-lea. În schimb, ajutorul indirect oferit de Veneția a fost substanțial, mai ales în secolul al XV-lea și mult mai redus în secolul al XVI-lea. În secolul al XVI-lea Ungaria feudală dispărea ca stat, Veneția, mai slabă decât Imperiul otoman, evită sistematic confruntările cu acesta, pentru că toate îi aduc numai pierderi teritoriale, astfel încât Țările Române nu se mai pot sprijini, cu adevărat, decât pe Habsburgi, dar cu riscul de a schimba o dominație, cea otomană, cu altă dominație, cea a Casei de Austria.

În secolul al XV-lea însă, raporturile turco-venețiene au influențat destul de mult situația Țărilor Române. Astfel, în 1416, când flota venețiană a distrus-o pe cea otomană la Gallipoli, sultanul a fost obligat să-și amâne o expediție îndreptată împotriva Țării Românești. În schimb, în 1419, când se va încheia pacea turco-venețiană, el va căpăta mână liberă să acționeze la nord de Dunăre, ceea ce nu va ezita să facă, să conducă o campanie pustiitoare în timpul căreia a murit pe câmpul de luptă urmașul lui Mircea cel Bătrân, domnitorul Mihail. Războiul turco-venețian din 1425-1430 a favorizat pe Dan al II-lea și gruparea boierească antiotomană din Țara Românească, care au obținut victoria împotriva susținătorilor lui Radu Prasnaglava. În schimb, pacea din 1430 a permis turcilor să atace Țara

Românească și să-l ucidă pe domnul ei, Dan al II-lea. Războiul turco-venețian din 1444-1446, deși nu a putut împiedica dezastrul de la Varna, a favorizat, totuși, expediția dunăreană a flotei burgundo-papale și victoriile antiotomane ale acesteia, la care a participat și domnitorul Țării Românești, Vlad Dracul. În schimb, războiul turco-venețian din 1453-1454, generat de asediul și cucerirea Constantinopolului de către turci, nu a avut nici o influență asupra spațiului românesc. A urmat însă cel mai important război turco-venețian, cel din 1463-1479, război care trebuia să decidă cine va domina mărirele Levantului. În timpul acestei confruntări, Ștefan cel Mare a susținut primul și cel mai important război al său cu Imperiul otoman, cel din 1474-1479 (1481), încercând să readucă raporturile moldo-otomane la situația anterioară anilor 1455-1456. Veneția a fost înfrântă și nici Ștefan cel Mare nu și-a atins scopul. O nouă confruntare turco-venețiană, cea din 1499-1503, i-a oferit domnitorului Moldovei speranța de a încerca, pentru ultima dată în timpul vieții sale, să recupereze cetățile din sudul țării, Chilia și Cetatea Albă. Veneția a fost însă din nou învinsă și speranțele lui Ștefan au apus și ele pentru totdeauna. O influență similară asupra spațiului românesc au avut-o și relațiile turco-maghiare, dar analiza lor nu a făcut obiectul acestei cărți. Demn de remarcat pentru secolul al XV-lea a fost și faptul că Veneția, trecând peste obiecțiile neîntemeiate ale regilor Ungariei, a trimis în Moldova, la curtea lui Ștefan cel Mare, primele două misiuni diplomatice permanente, în persoana lui Emanuele Gerardo și Matteo Muriano.

Secolul al XVI-lea însă a adus importante modificări în configurația relațiilor internaționale de pe continentul nostru. Ungaria s-a prăbușit numai după o singură bătălie, la Mohács, în august 1526, iar Veneția, prinsă și în vâltoarea războaielor italiene, a evitat, cu orice preț, confruntările militare cu Imperiul otoman. Întregul secol al XVI-lea cunoaște numai două războaie turco-venețiene, acelea din 1537-1540 și 1570-1573. Primul dintre acestea l-a atras și pe domnul Moldovei, Petru Rareș, dar în lipsa oricăror ajutoare din partea aliaților săi, el s-a prăbușit în fața armatei otomane condusă de sultanul Soliman Magnificul. Cel de-al doilea război nu a mai avut decât o influență foarte redusă asupra spațiului românesc, răscoala și luptele lui Ion Vodă cel Viteaz cu turcii desfășurându-se după încheierea păcii turco-venețiene.

Relațiile și războaiele turco-venețiene au influențat situația politică a Țărilor Române, mai ales în secolul al XV-lea, atunci când Veneția putea să susțină, cu forțe aproximativ egale, confruntările cu Imperiul otoman. În secolul următor influența lor scade, deoarece Republica nu mai putea să

facă față puterii militare otomane și căuta să-și apere interesele comerciale din Levant pe alte căi și prin alte mijloace. Totuși, raporturile turco-venețiene, atât din secolul al XV-lea, cât și din secolul al XVI-lea au jucat un rol important pentru situația politică internațională a spațiului românesc, au îngreunat-o sau au ușurat-o în funcție de poziția Veneției în cadrul br.

Au apărut:

Colectia Istorie și Arheologie

- *Cetatea de pământ de la Bârlad. Monografie arheologică*, Mircea D. Matei, Lucian N. Chițescu
- *Repertoriul arheologic al jud. Dâmbovița (vol. I) (A-M)*, Gheorghe Olteanu
- *Evoluția omului în Cuaternar* - Marin Cărciumaru
- *Anales d'Universite Valahia Târgoviste, section d'Archeologie et d'Histoire*, tome II-III, 2001-2002
- *Istoria medie a românilor, sec. VIII-XIV*, Mihai Oproiu
- *Târgoviște. Ghid istoric al orașului*, Mihai Oproiu, Anda Andronescu
- *Paleografia chirilică* – Mihai Oproiu, Pârvan Dobrin
- *Albania de la Zogu la Enver Hoxha* - Ion Teodorescu, Ștefan Popescu
- *Artă mobilieră și parietală paleolitică*, Marin Cărciumaru, Monica Mărgărit
- *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici.* - Popovici D., Bălășescu A., Haită C., Radu V., Tomescu A.M.F., Tomescu I.

În curs de apariție 2003

- *Etnologia populațiilor primitive*, Monica Mărgărit, Marin Cărciumaru, Dan Mărgărit
- *Repertoriul arheologic al jud. Dâmbovița (vol. II)*, Gheorghe Olteanu
- *Istoria medie a românilor sec. XIV-XVII*, Mihai Oproiu
- *Istoria Europei nordice*, Silviu Miloiu
- *Sedimentologie și micromorfologie. Aplicații în Arheologie.*
- *Arheozoologia în România. Ieri, Azi, Măine. (ediție bilingvă).*
- *Cercetarea arheologică pluridisciplinară într-un tell neo-eneolitic.*
- *Istoria popoarelor și țărilor Europei de Nord în epoca contemporană* - Silviu Miloiu

Colectia Informatica

- *Programarea calculatoarelor în limbajul C. Îndrumări de laborator* - Iulian Brezeanu, Gabriel Gorghiu, Lucia Pascale
- *Programarea calculatoarelor în limbajul C++* - Luminița Duță, Nicolae Istrate, Adriana Alexandru, Gabriel Gorghiu
- *Utilizare Microsoft Office cu aplicații în biologia peștilor și piscicultură* - Carmen Nicolescu, Gabriel Gorghiu

Colectia Geografie

- *Sisteme hidrocarstice din masivul Bucegi* – Alexandru Istrate
- *Dâmbovița. Potențial uman, natural și turistic.*
- *Valahia University Targoviste, Annals, Geographical series, tome 2, 2002*
- *Modelarea actuală a reliefului și degradarea terenurilor în bazinul Ialomiței* - Vasile Loghin
- *Hidrologie continentală* - Petre Gâștescu și colab.

Colectia Bios

- *Microbiologia apei și a produselor acvatice* - Carmen Nicolescu
- *Fiziologia plantelor. Procese fiziologice ale plantelor* - Gabriela Busuioc
- *Nutriție umană. Aplicații practice și probleme* - Carmen Nicolescu, Lavinia Voiculescu
- *Spanacul tropical o alternativă a spanacului autohton* - Gabriela Busuioc
- *Trandafirul. Regele florilor* – Adrian Mărgărit

Primim comenzi pe adresa: **S.C. Editura Logos S.R.L., O.P. 1, C.P. 50, Târgoviște**
sau la tel: 0721-209519; 0724-239760;

e-mail: margas2002@yahoo.com; zoomtgv@yahoo.com

Tipărit SEMNE

